

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

RÖPORTAJ

LEVENT CİNEMRE VE RUŞEN ÇAKIR

SOL KEMALİZME BAKIYOR

LEVENT CİNEMRE, 1963 Ankara doğumlu. Ankara Anadolu Lisesi ve A.Ü. S.B.F.'ni bitirdi. 1987'den itibaren Dışbank'ta müfettiş yardımcısı, PEG Profilo A.Ş.'de mali işler müdür yardımcısı, KARON Menkul Kıymetler A.Ş.'de muhasebe müdürü olarak çalıştı.

RUŞEN ÇAKIR, 1962'de Hopa'da doğdu. Laz. Yazar Müge İplikçi ile evli. Ali Deniz'in babası. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Gazeteciliğe 1985'te *Nokta* dergisinde başladı. *Tempo*, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Vatan*, CNN-Türk ve NTV'de çalıştı. TESEV'de "Demokrasi, Sivil Toplum ve İslam Dünyası" programını yönetti.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Sol Kemalizme Bakıyor
Röportaj:
Levent Cinemre ve Ruşen Çakır

© Metis Yayınları, 1991

İlk Basım: Eylül 1991

Kapak ve Grafik Tasarımı: Semih Sökmen
Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN: 975-7650-77-3

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları
serbest bırakılmış eserdir

RÖPORTAJ

LEVENT CİNEMRE VE RUŞEN ÇAKIR

SOL KEMALİZME BAKIYOR

metis | siyahbeyaz

**Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları
serbest bırakılmış eserdir**

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

İçindekiler

Sunuş	7
METE TUNÇAY	
“Mustafa Suphi öldürülmeseydi muhtemelen bakan olurdu”	13
LEVENT KÖKER	
“Sol, çağdaşlaşma adına Kemalizm’i hep olumladı”	27
TAHA PARLA	
“Asıl hayret edilecek şey yetmiş yıl sürebilmiş olması”	47
KÜRŞAT BUMİN	
“Yalnız başına bağımsızlıkla demokrasi kurulmaz”	61
ASAF SAVAŞ AKAT	
“1923-50 arası sağ bir diktatörlük”	85
ŞİRİN TEKELİ	
“Tek parti döneminde kadın hareketi de bastırıldı”	103
MURAT BELGE	
“Tüm toplum Atatürk adına ordudan dayak yedi”	119
ERTUĞRUL KÜRKÇÜ	
“İyi işte, demokratikleştik, başımıza gelecek var!”	137

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

SEYFİ ÖNGİDER

“Kemalizm’e en büyük darbeyi son dönemde
Kürt ulusal hareketi vurdu” 155

METİN ÇULHAOĞLU

“Kemalizm ve sosyalizm yıllar sonra aynı kaderi
paylaşıyorlar” 173

CEMAL YARDIMCI

“Kemalist iktidar emperyalizmle iyi geçinmeye
özel bir önem gösterdi” 193

AHMET İNSEL

“Sosyalist olduğum için anti-Kemalist’im” 213

AYDIN ÇUBUKÇU

“Türk solu kendi kimliğiyle Kemalizm’le asla hesaplaşmadı” 229

EK 1

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Mahir Çayan
ve İbrahim Kaypakkaya’dan Kemalizm üzerine
seçme yazılar” 241

EK 2

Bolşevik dergisinden
“Fabrikada Kesilen Cezalar Vergiler
Hayat Pahalılığı
Türkiye’de Amele” 255

Özgeçmişler 261

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

Sunuş

“Sol Kemalizm’e Bakıyor” başlığını taşıyacak olan bir çalışma yapmakta olduğumuzu duyan değişik çevre ve eğilimlerden solcu tanıdıklarımızdan çok farklı tepkiler aldık. İçlerinden bir kısmı, sol adına Kemalizm’e “yüklenmenin” yanlış bir şey olduğuna bizi ikna etmeye çabaladılar. Onlara göre Türkiye’de Kemalizm’in yıpratılması sosyalistlerin rakiplerine/düşmanlarına yarayacaktı. Örneğin İslamcılar, birçok konuda olduğu gibi bu konuda da solun geliştirdiği eleştirileri deforme edip kendilerine propaganda malzemesi yapacaklardı. Bu kişilere göre, bugün Türkiye’de sosyalistlerin öncelikler sıralamasında Kemalizm eleştirisi, Kemalizm’le hesaplaşma hiç de öncelikli bir yere sahip değildi.

Bazıları da, böylesi bir çalışmanın “reformist/sivil toplumcu” çevrelerin, “Marksizm-Leninizm’in evrensel ilkelerini içdiş etme çabalarına” katkıda bulunmaktan başka pek bir işe yaramayacağını iddia ettiler. Türkiye’de “yerli” bir sosyalist olmanın gerektirdiği düşünce üretimini genellikle “reformist” diye yargıladıklarına havale ya da terk eden bu kişilerden kimilerine göre “zaten Türkiye’de Kemalizm aşılmıştı; 12 Eylül yönetiminin kendini Kemalist olarak sunmuş olmasından sonra artık hiçbir kişi ve kurum kendilerini bu şekilde tanımlamaya cesaret edemiyorlardı.”

Kuşkusuz aldığımız tepkiler bunlardan ibaret değildi. Hatta çalışmalarımızın “gereksiz, işlevsiz, yanlış” olduğunu söyleyenler, bizi destekleyip yüreklendirenlerin yanında azınlıkta kaldılar.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

8

SOL KEMALİZME BAKIYOR

*

Peki neden böyle bir çalışma? Bu sorunun cevabı kısmen yukarıdaki satırlarda verildi. Ortaya çıkışından bugüne dek Türkiye'deki bütün süreçleri, bu arada kaçınılmaz bir şekilde solu da derinden etkilemiş, hatta zaman zaman onu belirlemiş, ona yön vermiş bir ideolojik-politik olgudan söz ediyoruz. Öte yandan, Türkiye'nin son on yıl içinde bütünlüklü, çarpıcı değişiklikler, dönüşümler yaşadığı biliniyor. Bu gelişmeler sol/sosyalist düşünce ve harekete de doğrudan yansıyor. 12 Eylül ve ardından gelen karanlık dönem, Türk soluna tarihinin en büyük yenilgisini tattırdı: Sol, örgütsel olarak dağıldı, politik olarak yenildi, ideolojik olarak bir cazibe merkezi olmaktan çıktı. Zaten başlıbaşına çok ağır ve toparlanması oldukça güç olan bu yenilgiye dünyada sosyalist deneylerin iflası ve buna bağlı olarak sosyalizmin derin prestij kaybı eklenince, Türk solcuları neden hâlâ solcu olduklarını, her şeyden önce kendilerine açıklamak durumuyla karşı karşıya kaldılar. Bu açıklama süreci, bir bakıma “yeniden kimlik tanımlaması” süreci olarak da değerlendirilebilir. Bu sürecin bir yanı genel olarak sosyalizme ilişkin yeni bir bakış açısı geliştirmekse, bir diğer yanı da Türkiye'de sosyalizmin olanaklarını saptamak ve yeniden oluşturulacak bir üslupla bunu anlatmak olsa gerek. Türkiye'de solun geçmişine ve bugününe bir de bu açıdan bakması, sanıyoruz sol siyaset ve düşüncenin —en azından— bugünkü önde gelen gerekliliklerindedir.

Yukarıda söylenenler ışığında değerlendirildiğinde, sol, geçmişine ve bugününe bakarken Kemalizm üzerine bir şeyler —hatta çok şeyler— söylemek durumunda. Tabii ki bu konuda hiçbir şey söylenmediği iddiasında değiliz. Özellikle son yıllarda farklı sol çevre ve kişilerin Kemalizm'i tartışma gündemlerinin önemli bir maddesi haline getirdikleri gözlemleniyor. Kemalizm'i değerlendirme, eleştirme, onunla hesaplaşma olgusu yalnızca sola özgü bir olay değil. Kürt hareketi, İslamcılar, bir kısım sağcılar, bazı li-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

SUNUŞ

9

beraller vs. de belki farklı yol ve argümanlarla Kemalizm'e bakarak, geçmişlerini, bugünlerini ve geleceklerini tanımlamaya çalışıyorlar. Kimi zaman farklı saiklerden doğan bu Kemalizm eleştirilerinin bir araya getirilmesine çalışıldığı oluyor. Kimi tekil olaylarda ise, hiç kimsenin iradi bir çabası olmaksızın bu eleştiriler buluşuyorlar. Böylece, tekrar başa dönecek olursak, "Türkiye'de Kemalizm'in aşıldığı" şeklinde bir eğilimden söz etmek mümkün. Özellikle Kemalizm'i doğrudan savunan bir siyasi öznenin kalmadığı göz önüne alınırsa, bu kısmen doğru da. Ama Taha Parla'nın belirttiği gibi, Kemalizm'in resmi ve silahlı bekçileri hâlâ işbaşındayken; Kürşat Bumin'in belirttiği gibi, kendi başına anlamı olan bazı kavramlar hâlâ Kemalizm dolayımıyla anlamlandırılıyor; Ertuğrul Kürkçü'nün değindiği gibi, yeni bir bunalım döneminde tekrar gündeme gelebilme potansiyeli varken, Kemalizm'in "işinin bittiğini" söylemek ne derece işlevsel? Değişen koşullar çerçevesinde Kemalizm'in bütünsel olarak marjinal kaldığı, artık insanlara pek hitap etmediği söylenebilir ama onu oluşturan kimi ideolojik motiflerin —laiklik anlayışı gibi— ve yaklaşım tarzlarının —tepeden imcecilik gibi— "tamamıyla geçerliliğini yitirdiği, solu etkileme kanallarının tıkanıdığı" söylenebilir mi? Kimlik ve üslubunu yeniden tanımlamak durumunda olan sol, Kemalizm eleştirisini daha da derinleştirmek, etkisini bilince çıkarmak ve diğer şeylerle birlikte bu derinliğe de sahip olmak çabası içine girmeli. Üstelik bu sadece sol siyaset açısından bir zorunluluk değil, ülkemizdeki düşünsel yaşam için de elzem bir gereklilik.

*

Çalışmamız, bu derinlikli eleştiriye tüm yönleriyle aktardığı iddiasında değil. Ama en azından böylesi bir eleştiriye dert edinenlere katkıda bulunacağını sanıyoruz. Kitabı hazırlarken solda bu konuda düşünce üretmiş kişileri/çevreleri kapsamayı hedefledik. Ama kitabın hacminin ister istemez sınırlı olması başta olmak üzere,

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

10

SOL KEMALİZME BAKIYOR

çeşitli nedenlerle hedefe tam ulaşmış saymıyoruz kendimizi. Bu çalışma Kürt solunu kapsamıyor çünkü Kürtlerin Kemalizm karşındaki argümanları ve ondan etkilenme geçmişleri, Türk soluna göre çok farklı bir düzeyde seyrediyor. Ayrıca bu düzey bir başka çalışmanın konusu olabilecek kadar geniş. Bu arada, Yalçın Küçük'ün, Murat Belge ile aynı kitapta yer almak istememesi nedeniyle söyleşi önerimizi kabul etmediğine değinmeden geçemeyeceğiz.

Kitap iki ana bölümden oluşuyor: görüşmeler ve belgeler. Görüşülen kişilerde iki ayrı özelliğin ön plana çıktığı söylenebilir. Birincisi, Türk sosyalist solunun siyasi platformunda yer alıp, Kemalizm üzerine düşünce ürettiklerini gözlediğimiz kişiler; ikincisi, Kemalizm üzerine yaptıkları çalışmalar ve geliştirdikleri düşüncelerle tanınan ve kendilerini solcu olarak tanımlayan aydınlar. Bu noktada çok önemli bir hususun altını çizmek istiyoruz: Türk solunda iyiden iyiye yer etmiş bulunan “bağımsızlar/angajeler” şeklindeki bir sınıflandırmanın biraz zorlama olduğu kanısındayız. Kimin ne zaman bir çevreye, eğilime angaje olup, ne zaman bağımsızlığını ilan ettiği ülkemizde fazlasıyla muğlak. Özellikle son dönemlerde —bu terminolojiye bağlı kalarak söyleyecek olursak— sol içinde bir bağımsızlaşma süreci yaşanıyor.

Görüşmeler konusunda değinmek istediğimiz bir başka nokta, Türk solu içinde varolan tüm çizgi ve grupları temsil edecek kişilerle görüşme gibi bir zorunluluğu duymamış olmamız. Bunun iki nedeni var. Birincisi, Kemalizm konusunda derinlikli ve özgün değerlendirmeler geliştirememiş çevrelerin temsilcileriyle sırf konuşmuş olmak için konuşup kitabın değer ve işlevini zayıflatmak istemedik. İkincisi, kitabımızın başlığı “Sol Kemalizm Sola Bakıyor” olmadığı için, Kemalizm’le hesaplaşma gibi bir derdi olmayan, aksine Kemalizm’in sol üzerindeki ipoteğinin sürmesinde ısrarlı davranan, bu kamburu solun sırtından atmaya çalışanlara kötü gözle bakan kişi ve çevrelere bir fırsat da biz vermeyelim istedik.

Belgeler bölümünde, Türk solunu derinden etkilemiş üç önemli liderin, Mahir Çayan, İbrahim Kaypakkaya ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın eserlerinden alıntılar yer alıyor. Bu alıntılar aynı zamanda bu üç önderin bugünkü izleyicilerinin Kemalizm değerlendirmelerini de —hiç kuşkusuz bazı değişiklikler dışında— yansıtıyor. Bu bölümde ayrıca, Milli İnkılabı Yayma Komisyonu'nun 1961 tarihli 2 no.lu broşüründen çeşitli bölümler ile Türkiye Komünist Fırkası yayın organı Bolşevik'te yayımlanmış bir yazıdan bölümler yer alıyor.

Görüşmelerimizde izlediğimiz ana çerçeve, Türkiye'de solun Kemalizm'den etkilenmesinin nedenleri, bunun kanalları ve sonuçları ile bu sonuçların nasıl bertaraf edilebileceği oldu. Bu arada görüştüğümüz her kişiyle, özel olarak ilgilendikleri alt başlıkları daha derinlemesine tartışmaya çalıştık. Ancak çerçeve yalnızca Kemalizm ve sol irdelemesiyle sınırlı kalmadı; Türkiye yakın tarihinin değerlendirilmesi, totaliter ideolojilere bakış, sosyalizm, dünya komünist hareketi, milliyetçilik, Kürt sorunu gibi Türk solunun gündeminde olan birçok konuya değinildi.

Murat Belge'yle yapılan görüşme Ruşen Çakır; Mete Tunçay, Kürşat Bumin, Levent Köker, Ertuğrul Kürkçü, Seyfi Öngider, Aydın Çubukçu, Metin Çulhaoğlu ve Cemal Yardımcı ile yapılan görüşmeler Levent Cinemre tarafından gerçekleştirildi. Asaf Savaş Akat, Taha Parla, Şirin Tekeli ve Ahmet İnel ile yapılan görüşmelerde ikimizin de katkısı var. Metin Çulhaoğlu ve Murat Belge dışındaki tüm söyleşiler görüşülen kişiler tarafından gözden geçirildi.

*

Kitabın hazırlanmasına çok kişinin katkısı var. Başta bize vakit ayıran Sayın Tunçay'a, Sayın Köker'e, Sayın Parla'ya, Sayın Bumin'e, Sayın Akat'a, Sayın Tekeli'ye, Sayın Belge'ye, Sayın Kürkçü'ye, Sayın Öngider'e, Sayın Çulhaoğlu'na, Sayın Yardımcı'ya, Sayın İnel'e ve Sayın Çubukçu'ya çok teşekkür ediyoruz.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

12

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Tuncer Dilaveroğlu, Abdullah Onay bize çok yardımcı oldular. Levent Gürsel Alev, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın geniş külliyatını tarayarak bizim için Kemalizm hakkında güzel bir seçki oluşturdu. Fotoğrafçı arkadaşlarımız Oktay Kurtulan ve Alper Fidaner bize yine birlikte çalışmanın zevkini tattırdılar. Ergin Konuksever ise zengin fotoğraf arşivini ve zamanını bizlere ayırarak büyük bir incelik gösterdi.

*Levent Cinemre, Ruşen Çakır
İstanbul, Kasım 1991*

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METE TUNÇAY:

“MUSTAFA SUPHİ ÖLDÜRÜLMESEYDİ MUHTEMELEN BAKAN OLURDU”

Kemalizm, çağdaşlaşmayı Batılılaşma diye anlayan, Osmanlı İmparatorluğu'nda en azından Tanzimat'tan beri oluşan çağdaşlaşmacı akımın devamı olarak, 20 yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Fransız devrimindeki Jakoben, tepeden inmeci yöntemlerle çağdaşlaşmayı gerçekleştirmeye çalışan ve bunu biçimsel öğelere ağırlık vererek düşünen bir harekettir. Esas itibariyle bir ekonomi politikası yoktur. Toplumsal yeniliği gerçekleştirmek için de siyasal araçlardan yararlanmayı ummaktadır. Kemalizm için bunlar söylenebilir.

Başlangıçtan itibaren Türkiye'deki sol hareketle Kemalistler arasındaki ilişkilere bakarsak...

Türkiye'de sol hareket de yine çağdaşlaşmacı genel akımın içinde yer almaktadır. Bunu vurgulamak gerekir. Solun ilk yıllarında biraz şabloncu da olsa, farklı bir gelişme, çağdaşlaşma stratejisi vardır. Ama geniş ölçüde, Kemalizm'in gerçekleştirmek istediği reformlarla solun çağdaşlaşmayla erişmek istediği noktalar çakışmaktadır. Bunun için solun cumhuriyet döneminde büyük sıkıntısı oldu. Bir taraftan, diyelim, altyapıyla ilgilenerken toplumsal düzeltimleri farklı bir ekonomik temele oturtmak isterlerken, bir taraftan da sonunda erişmek istedikleri bazı durumların Kemalist reformlarla ortaya çıktığını görünce, buna bir sempatiyle bakmak,

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

14

SOL KEMALİZME BAKIYOR

içten içe sevinç duymak durumunda kaldılar. Bir taraftan karşı çıkıyorlar, bir taraftan da sonuçlarını sevinçle karşılıyorlardı. Böyle bir ikircikli durumda kaldılar. Aslında Kemalizm’i bir anda oluşmuş bir şey değil, yıllar boyunca ortaya çıkan, kendisini tamamlayan bir düşünce diye görürsek, başlangıçta, mesela Türkiye’nin kapitalist-olmayan yolda bir Kemalist iktidarla geliştirilebileceğine dair solun umutları vardı. Özellikle 1925 öncesinde gizli partide, yani yasadışılığa itilmiş olan TKP’de böyle düşünülüyordu. 1925’ten sonra ise partinin içinde böyle düşünmeye devam eden insanlar dışlandılar ve bunlar daha sonra giderek “Kadro” hareketini kurdular. Benim Türkiye’de Sol Akımlaradlı kitabımda, daha sonra da doğru bir sezgi olduğuna inandığım görüş, Kadrocular’ın dönük olmadıkları, dönemin TKP olduğudur. Yani 25’ten önce onlar, Ankara’daki siyasal iktidarı işbirliği yapılabilecek, içine sızarak bir şeyler kotarılacak bir yapı diye görürlerken, 25’ten sonra bundan vazgeçtiler. Bunun nedeni, her durumda bir miktar görüş sahipleri arasındaki —diyelim, Şevket Süreyya ile Şefik Hüsnü grubu arasındaki— kişisel çekişmeye dayanır; fakat onun ötesinde Ankara hükümetinin de değiştiğini, yani 1925 öncesiy-le sonrasında en azından tutumunda vurgu farkları ortaya çıktığını teslim etmek gerekir. Yani değişen sadece TKP değil, Ankara hükümetinin kendisidir de. Başka bir şey, Türkiye’de milliyetçilik çok yeni idi. Bugün nasıl çevremize bakınca, Kürt arkadaşlarımızın, hatta solcu Kürt arkadaşlarımızın önce Kürt olduklarını gözlemliyorsak, bundan 70 yıl önce Türk sol hareketindeki insanlar da çoğu kere farkında olmadan, milliyetçi idiler. Yani Türk milliyetçiliği o kadar yeni ve coşkulu bir şeydi ki, soldaki insanlara da damgasını vuruyordu. Bu da bir ek faktör olarak, solun Kemalizm’e iyi gözlerle bakması sonucunu doğuruyordu. Zaten yavaş yavaş ortaya çıkıyor ki, 1925 öncesinde Türkiye solu henüz Sovyetler’le sıkı bir ilişkiye girmediği dönemde, Türkiye solunda çok daha özgür ve yaratıcı düşünce vardı. Bu da Kemalizm’le yahut ön-Kemalizm’le işbirliği yapılabileceği duygusunun egemen olduğu bir döneme denk geliyor. Fakat 1925’ten sonra TKP, Türki-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METE TUNÇAY

15

ye içinde çok sıkıştırılıp da birçok önderleri yurt dışında yaşamak ve Komintern disiplinine ayak uydurmak zorunda kalınca, artık öyle eskisi gibi özgür ve eleştirel bir şekilde Türkiye için sol tahliller yapmaları sona eriyor, Komintern'in karara bağladığı klişeleri Türkiye için tekrarlamakla yetiniyorlar. Bu dönemde bu sefer asıl üzerinde durmaya çalıştığımız sol-Kemalizm ilişkisi bakımından başka bir mesele çıkıyor: Kemalizm hiç şüphe yok, içeride baskıcı bir siyasal rejim. Fakat dış politikasında Sovyet dostluğunu izliyor. O dönemdeki Komintern'in temel kaygısı da (Sovyetler Birliği'nde o zaman öyle söyleniyordu) "sosyalist anavatan"ın çıkarlarını her şeyin üstünde tutmaktı. Dolayısıyla solcular bir yandan milliyetçilikleri nedeniyle, bir yandan onlar da çağdaşlaşmayı Batılılaşma diye görüp, Kemalist reformların Batıcı ürünlerine sevinmeleri nedeniyle, bir yandan da Kemalist hükümetin dış politikada Sovyet dostu olması nedeniyle Kemalist rejime karşı çok sakıngan davrandı — bu, bugün bir hayli unutulmuş durumdadır, ama 1930'lardaki Sovyet dostluğu, mesela uluslararası konferanslarda Türkiye'nin bir Sovyet uydusu gibi görünmesine yol açacak kadar ileriye gidiyordu. Türk delegesi her toplantıda Sovyet delegesinin parmak kaldırmasına göre oy verirdi. Sonradan zannedildi ki, sadece 1950 sonrasında Amerika'nın izleyicisi olduk, dış politikada. Oysa 30'larda, Sovyetler'in izleyicisiydik. Böyle bir açmaz vardı. Sovyet dostluğu nedeniyle, solcular çok ileri gidemiyorlardı. Uluslararası Komünist dergisini izlerseniz, mesela Bulgar komünistlerinin 1930'larda iktidarda olan partilere ve kişilere karşı ne kadar sert olduğunu, Yunan komünistlerinin keza kendi ülkelerinde iktidarda bulunanlara karşı ne kadar sert olduğunu, buna karşılık Türk komünistlerinin CHP iktidarına karşı oldukça sakıngan davrandığını gözlemleyebilirsiniz. Ama tabii, bu tek taraflı bir aşkı. Kemalistlerin tek parti diktatörlüğü çerçevesi içinde herhangi bir muhalefete, bu arada da sol muhalefete, komünistlere karşı da tahammülleri yoktu. Doğan Avcıoğlu sanıyorum ki oldukça abartıyordu, "Atatürk döneminde hiç kimse solculuktan hapse girmedi," diye. Bu tamamen yanlıştır. Periyodik tevkif-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

16

SOL KEMALİZME BAKIYOR

ler var, zaten yeraltı partisinin üyeleri bir avuç. Her yakaladıklarında, CHF diktatörlüğü komünistlerin canına okuyor. Durum buydu.

Mustafa Suphi'ye dönersek. O dönemde Kurtuluş Savaşı'na dahil olma girişimleri, Anadolu'daki tüm sol çevreleri bir araya getirme, toparlama, bir komünist ya da sol cephe oluşturma çabaları. Bunlarla Kemalistler arasındaki ilişkiler ve kavga; sonuçta Mustafa Suphiler'in katledilmesiyle, sol cephenin dağıtılmasıyla sona eren kavga. Şöyle bir şey söylemek mümkün mü acaba? Gerçi siz Mustafa Suphi'yi milli komünizmin en önemli temsilcilerinden biri sayıyorsunuz, ama Suphi'nin o dönemde Anadolu'da bir şeyler başarabileceğini düşünmek mümkün mü acaba?

Suphi konusu çok tartışıldı. Bir kere Suphi'nin temelde bir milliyetçi tarafı olduğunu her zaman düşündüm. Mesela Mustafa Suphi mason. Ama masonluğa bir itirazı var, masonluğun enternasyonalizmine. "Milli masonluk olsa ne iyi olurdu," diye düşünüyor, Rusya'ya gitmezden önce. Ve sola karşı bir adam. "Artık sosyoloji var, bu işin ilmi sosyolojidir, sosyoloji varken sosyalizme ne gerek var?" diye yazılar yazdığını biliyoruz. Suphi Rusya'ya sığındıktan ve solcu olduktan sonra da, benim anladığım kadarıyla, milliyetçiliğinden vazgeçmemiştir. Onun Bakü Kongresi'nden sonra, yani TKP başkanı seçildikten sonra, yine o kongrede genel sekreter seçilen Ethem Nejat'la beraber Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri bir mektup, bence onun milliyetçiliğinin ne kadar coşkulu ve güçlü olmaya devam ettiğini gösteriyor. Şöyle söylüyorlar: "Siz Ermenileri yendiniz, ama biz her yerde 'Anadolu'nun düşmanı Ermeniler, Ermenilik değil, Taşnaklardır; İngiliz emperyalizminin aleti durumuna gelen Ermenistan Taşnak hükümetidir,' dedik, siz de böyle söyleyin," diye bir tüyo veriyor. Bu bir enternasyonalist komünistin tavrı değildir bence. Bu, milliyetçi bir adamın tavrıdır. Ve ben biraz fantezi yaparak şöyle düşünüyorum, Suphi ve grubu bir tertibe, bence mahalli bir tertibe uğrama-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METE TUNÇAY

17

yıp da o tarihte Ankara'ya gelebilselerdi, —ben Suphi'lerin öldürülmesinin Trabzon Valisi Deli Hamit ve Şark Cephesi Komutanı Kazım Karabekir arasında, Ankara'dan bağımsız bir şekilde kotarılmış bir şey olduğunu düşünüyorum. Ankara nihayet kendisine gelen raporlara göre, bunları hudut dışı edin, gerisin geri gönderin diyor— bir kere o dönemde Mustafa Kemal'in solu bir araya getirmek için kurdurduğu resmi TKF'ye gireceklerini, ikincisi aralarından belki üç tane bakan çıkaracaklarını düşünüyorum. Bu bakanlar da, muhtemelen üç tane yetenekli adam: Suphi'nin kendisi, Ethem Nejat ve Arap İsmail Hakkı olacaktı. Bunlar doktoralı, yurt dışında okumuş ve İttihatçı olmayan, İttihatçılar'a karşı kişiler. Ankara BMM İttihatçılar'ın çok hâkim olduğu ve bu imajdan da rahatsızlık duyan bir yapıdaydı. Aralarında bir tane İttihatçılar'a karşı adam vardı, Rıza Nur gelmişti, onu da hemen bakan yaptılar, en mühim işlere getirdiler. Çünkü Ankara, “bizimki bir İttihatçı hareketi değildir,” imajını vermek istiyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın çağrı sayılabilecek mektubunda şartlar çok açık. “Gelin, başında Hakkı Behiç'in olduğu resmi fırkaya katılın, bunun dışında da faaliyet göstermeyin,” diyor, onlar da geliyor. Bu, şartları kabul ettiklerini gösterir. Yani milliyetçilik bir ortak payda olarak onların işbirliği yapmalarına yol açabilirdi? Tabii, o zaman TKP ne olurdu, o ayrı bir fantezi konusu.

Resmi TKP'nin sadece insanları kandırmak için kurulmadığını söylemek mümkün mü?

Evet, ben bunu her zaman söyledim. “Resmi TKP bir muvazaa partisidir,” denildi, durdu. Bu doğru bir şey değil. İttihatçılar'ın bir sol kanadı vardı ve resmi TKP'ye girenler öyle artistlik yapacak adamlar değil, sol adamlardı. O zaman içtenlikle inanıyorlar. Mesela resmi TKP'nin başındaki genel sekreter Hakkı Behiç, kendisine bu iş teklif edildiği zaman diyor ki, “kabul ediyorum, ama ben bir daha halkın karşısına başka bir sıfatla çıkamam.” Ve haki- katen de çıkmıyor. Çok merak ettiğim şeylerden biri, Hakkı Be-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

18

SOL KEMALİZME BAKIYOR

hiç'in 40'ların ortalarına kadar yaşadığı ve delirdiği söylenir. Anılarda böyle şeyler var, ama 1921 başından itibaren hiç ağzını açmadı. Hakkı Behiç'in anıları falan var mıdır? Elimizde Rauf Bey'e gönderdiği uzun bir mektup bulunuyor ve orada içtenliği görülyor adamın. Bu sol İttihatçılar ne kadar solcu idiler, onu da ayrıca düşünmek lazım. Ama, halk sözcüğüyle simgelenen bir şey var. Halk Fırkası adı nereden geliyor? Halkçılık programı, Halk zümresi — bu "halk" üzerindeki vurgu, İttihat Terakki'nin 1915-16 yılına kadar geri götürülebilir, bir radikal kanadının eseridir. Birtakım çekişmeler olmakla birlikte, Türk solcuları genellikle bu kaynaktan çıktılar.

Komintern'e o dönemde M. Suphiler'in Türkiye'ye bakış açılarına müdahalede buldukları, onları bir şekilde yönlendirdikleri şeklinde bir sorumluluk yüklemek mümkün mü? 1920-21'de Avrupa'da devrim beklentisinin sona ermesi, olayın SSCB ile sınırlı kalacağını anlaşılması ve sosyalist anavatanın savunulmasının öne çıkması üzerine, hemen yanı başlarında gelişen harekete komünistlerin önderliği açısından değil de, sadece bir hareketliliğin olmasını önemli bularak ve bunu kabul ederek yaklaşımlarının doğurduğu bir sorumluluk?

Ruslar Milli Mücadele'ye yardım etmek için Türklerin komünist olması şartını ileri sürmediler. Bizimkiler böyle bir şart olduğunu sanıp komünist olmayı teklif ettiklerinde, "buna imkân da yok, gerek de yok," dediler. Komintern'in bakışında da bu değişmedi. Türkiye'nin gelişme şartlarında bir Sovyet yönetimi olmasını beklemiyorlardı. Ama Türkiye'de bir KP'ye de yaşama hakkı tanıyan bir rejim olmasını elbette istiyorlardı. Radikal sol düşüncenin Türkiye'de çok yeni olduğunun farkındaydılar ve uzun dönemde bunun yaşama, gelişme ve ağırlığını koyma şansına sahip olmasını istiyorlardı. Ama Suphi konusunda çok fanteziler var. Mesela Kemal Tahir'e göre, Stalin —daha Stalin'den bahsetmek için çok erken ama— Sultan Galiyef gibi milliyetçi Bolşevik

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METE TUNÇAY

19

akımları içeride tasfiye ederken, aynı doğrultuda olan M. Suphi'lerin tasfiyesini de Mustafa Kemal'e havale etmiş. Yani böyle bir fantezi düşünce. Bu bir kere tarihleri bakımından anakroniktir, tutmaz. Daha önceki bir olayı sonraki bir olayla karıştırarak açıklama teşebbüsüdür. Ama Suphi ve grubunun öldürüldüğü dönemde henüz işler durulmuş değildi.

Daha sonraki dönemlere geçerse...

1925 öncesinde Türkiye'de Aydınlık diye bir aylık dergi çıkıyor. Hatta cumhuriyetin ilanı arifesinde —1923'te— ve sonrasında TKP Vazife diye bir günlük gazete çıkartıyor, ama mali sebeplerle yürütemiyor. Aydınlık, Vazife gibi yayınlarda, solun yaptığı tahlilleri görüyoruz. Bu tahliller çok aklıbaşında, şabloncu olmayan, Marksist terimleri Türkiye'nin özel koşullarına göre uygulama çabasında düşünceler. 1925'ten sonra, bizim takip edebileceğimiz böyle bir yayıncılık yok. Ben illegal yayınları bir miktar toplamaya çalıştım. Bu yayınlardaki yazıların pek çoğu da, dünyadaki sol hareketin gelişmesini anlatan çeviri gibi şeyler. Türkiye için analiz yapan iki akımı hissetmek mümkün. Bir tanesi belki Hikmet Kıvılcımlı'nın kişiliğiyle özdeşleşen, Kemalizm'e bir tür faşizm diye bakan, bu konuda hayale kapılmayan bir akım. Çünkü Kıvılcımlı gerek 1925'te, gerekse 1929 İzmir tevkifatından sonra, Kemalist adalet mekanizmasının sertliğini kendi kişiliğinde tatmış. Ona oranla tuzu daha kuru olanlar ise, Kadro kadar ileri gitmeseler bile, konuşmamızın başında saydığım faktörlerden biri veya ötekini vurgulayarak, Sovyet dostluğunu ya da devletçilik vadisinde atılmış bazı adımların önemini vurgulayarak, bir çeşit milliyetçi iftihar dürtüsüyle, daha yumuşak bakıyorlar. Ama dediğim gibi bu illegal yayınların hepsi elimizde yok. Benim yıllardır yapmaya çalıştığım ve nihayet 1925-36 dönemi için bastırmaya hazırladığım kaynaklardan böyle bir izlenim çıkıyor. Türkiye'de Sol Akımlar'ı 1908'den 25'e kadar getirmiştik. İkinci cilt 25-45 olacaktı, o da çok yavaş ilerliyor, onun için onu da 1925-36, 36-45

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

20

SOL KEMALİZME BAKIYOR

olarak bölmeye karar verdim. Çünkü 1936'da uzun süre söylenmeyen, kabul edilmeyen, bilenlerin de açıklamadıkları TKP'nin Komintern'den çıkartılması, bir "separat" kararı söz konusudur. "Desantralizasyon" da denilen bir karar ile, 1936 yılında TKP aşağı yukarı sığır indirilmiştir. Yahut böyle söylemek doğru değil, bir ordunun bir "seferi", bir de "hazeri" kadrosu vardır, barışta iskelet haline getirilir. TKP de bir iskelet haline getirilmiştir. Maalesef bu kararın metnini bulamadım, ama başka birçok değinmeden öyle anlaşılıyor ki, 1935'te yapılan son Komintern Kongresi'nde, Komintern politikası bir viraj daha alıp o vakte kadar "sosyal faşistler" diye küfrettiği sosyalistlerle bir anti-faşist cephe kurma kararı alınca, bunun Türkiye'ye uyarlanması da aşağı yukarı şöyle olmuştur: Türkiye'de bir ciddi faşizm tehlikesi yok ve zaten hükümet Sovyet dostu. "Onun için siz hükümeti işçi haklarıyla ilgili falan birtakım taleplerle sıkıştırıp durmayın, rahat bırakın. Siz de, ne olur ne olmaz, Türkiye'de bir faşizm tehlikesi ortaya çıkması ihtimaline karşı yasal kuruluşlara, basına, hatta CHP'ye falan birey olarak katılın, yayın yapın, uyanıklık gösterin. Ama iktidarın ele geçirilmesini amaçlayan normal bir KP faaliyetinden vazgeçin."

Sol hareketin bu dönemde ürettiği belgelerde durum nasıl görünüyor?

Orak-Çekiç'te çıkan bazı yazılar var. Yasal olarak çıkıyor, ama Takriri Sükûn'un ilk tatbikatı sırasında Orak-Çekiç de kapatılıyor. TKP Kürt isyanını feodal, karşı-devrimci bir isyan olarak görüyor. "Ankara hükümeti ise burjuva hükümetidir. Onun için yasanın burjuvazi kahrolsun feodalizm." Bu, Sovyet hükümetinin tavrına da denk düşüyor. Öteki konularda da, mesela Komintern kongrelerinde zaman zaman TKP'lilerin iktidara fazla yumuşak baktıkları konusunda tenkit edildikleri anlaşılıyor. Mesela, "siz belediye sosyalizmini müdafaa ediyorsunuz, sosyal patriotizme savruluyorsunuz," falan diye eleştiriler var. Bizimkiler ısrarla bu-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METE TUNÇAY

21

nu reddediyorlar. “Böyle bir şey yok ya da vardı da önünü aldık,” falan gibilerden. Bu tür yazılar 1925-26’da hâlâ devam ediyor. Mesela aslında komünist olan Vlahof Efendi’nin örgütlediği Féderations Balkaniques diye bir dergi vardır. Orada Türkiye’nin iktisadi ve sosyal gelişmesi üzerine “B.F.” imzalı bir Fransızca yazı gördüm. Yanılmıyorsam “B.F.” Şefik Hüsnü’dür. Şefik Hüsnü, Komintern’de bir dönemden sonra “B. Ferdi” takma adını kullanıyordu. Yazının tarihi 1926. Orada, “bunlar devlet mülkiyetinde olsa daha iyi olurdu,” gibi birtakım çekinceler ileri sürmekle birlikte, Kemalizm’in iktisadi alanda yaptığı yeni örgütlenmeler, banka kurmalar falan bayağı methediliyor. Aynı Ş. Hüsnü, 1923’te cumhuriyet sıralarında yazdığı bazı makalelerinde, sahiden belediye sosyalizmi anlamına gelebilecek önerilerde bulunuyordu. Bu makaleleri Birikim’de yayımladım.

Daha sonraki dönemlere gidersek...

Daha sonraki dönemlere fazla giremem, çünkü Kemalizm herhalde 45’te bitiyor. Ondan sonra Atatürkçülük başlıyor. “Ebedi Şef” kültürünün nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği hakkında bir teorim var, “Ebedi Şef” kültürünün “Milli Şef”e karşı bir muhalefet aracı olarak ortaya çıktığını düşünüyorum 1940’lı yıllarda. Yani Atatürk’ü övmekle, dolaylı olarak baştaki Cumhurbaşkanı İsmet Paşa küçültülüyor. Ve potansiyel muhalifler Atatürk’ü övmeye gayret ediyorlar. Potansiyel muhalifler dedim; açıkça muhalefet edilemiyor, çünkü tek parti diktatörlüğü altında yaşanıyor. Ama tek parti diktatörlüğü altında “Atatürk büyük adamdı,” demek, “İsmet Paşa o kadar büyük adam değildi,” manasını taşıyor. Değildir manasına geliyor. Çünkü İnönü cumhurbaşkanı olunca, tıpkı Atatürk’ün yaptığı gibi, kendisinden önceki tüm padişahların yaptırdığı gibi, paralara pullara kendi resmini bastırıldı. İşte o zaman bir muhalefet ortaya çıktı, “sen kim oluyorsun da bunu yapıyorsun,” diye. Kim oluyorsunu var mı? İşte o da cumhurbaşkanı. Atatürk kimdi de onun resmi konuyu? Bu bir gelenektir, Osmanlı’da her padişah

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

22

SOL KEMALİZME BAKIYOR

kendi parasını bastırırdı. Ama İsmet Paşa'ya karşı olanlar, Atatürk'ü yücelterek onu eleştirmiş oldular. Bir süre sonra CHP bunun farkına vardı ve şöyle demeye başladılar: "Tabii Atatürk büyük adamdı, nitekim bizim partimizi o kurdu." Böylelikle bir açık arttırma başladı ve bu günümüze kadar geldi. Açık arttırmanın başlaması ve Atatürkçülük kültürü, bence erken 1940'ların bir ürünüdür. DP içinde Celal Bayar çok sıkı bir Atatürkçüydü çünkü her şeyini Atatürk'e borçluydu. O da bu kültürün yükselmesinde faal oldu. Sonra 27 Mayıs meşruiyet gerekçesi olarak Atatürkçülüğü kullandı. "Bunlar Atatürkçülüğe ihanet ettiler, biz onun için sandıktan çıkmalarına bakmadan bunları devirdik," diye. Ondan sonra askeri darbelerde sık sık atfı yapılan bir değerler sistemi gibi sunuldu.

Peki siz Kemalizm ile Atatürkçülük arasında bir farklılık, bir süreklilik olmama hali görüyor musunuz?

Hayır. Sadece vurgulama farkları var. Geçenlerde bir ağıtkoturumda Ali Sirmen beni kastederek, "bazıları Atatürk'ü bastonu, şapkası, giyim kuşamıyla taklit eden adama kızıyorlar, ona kızdıkları için Atatürk'e dil uzatıyorlar," dedi. Ben, Atatürk'ü taklit eden zataın taklidinde hayli başarılı olduğu kanısındaım, aramızdaki fark bu. Yani "Atatürk'ün kendisi de ondan çok farklı değildi," demek cüretini gösteriyorum. Her şeye rağmen bana daha yakışıklı, daha akıllı bir adam gibi geliyor, ama yine de Atatürk bundan çok farklı biri değildi. Oysa sonradan bir efsane çıkarıldı, "sahte Atatürkçüler ve öz Atatürkçüler" ayrımı yapıldı. Mesela Cumhuriyet gazetesi kendisinin "öz Atatürkçü" olduğu vehmindedir, ama 12 Mart'ı, 12 Eylül'ü yapanlar "sahte Atatürkçüler"dir, Atatürkçülük'ten yararlananlardır. Aralarında bazı vurgu farkları var, ama ben bunların o kadar abartılmaya elverişli olduklarını düşünmüyorum. Özünde hepsi de eşit ölçüde anti-demokratik tutumlardır.

Türkiye’de sol, Kemalizm konusunda yeterli bir eleştiriye sahip oldu mu?

Hayır. Çünkü solun da belki çok yakın zamanlara kadar demokratik bir duyarlılığı yoktu. Batı solculuğu, sanıyorum, demokrasinin daha ileri götürülmesi anlamında bir solculuktur. Yani demokrasi sadece siyaset alanıyla sınırlı bir şey değildir, ekonomik ve toplumsal yaşamda da demokrasiden yana olursanız, solculuk bu demektir. Kabaca Batı solculuğu budur. Ben de kendimi böyle hissediyorum. Demokrasi solculuğun ilk ilkesidir, öyle kolay kolay feda edilecek bir şey değil. Oysa Jakoben yaklaşımda —ki bu yaklaşımı Kemalistler kadar solcular da benimsemektedir— demokrasi askıya alınabilecek, başka şeylerin gerçekleşmesi uğruna ihmal edilebilecek, savsaklanabilecek bir şeydir. Yani pek çok solcu özünde anti-demokrattır ve ben bunların özünde yanlış solcular olduğunu düşünüyorum. Yani halka karşı “basacaksın sopayı adam edeceksin herifleri” gibi bir zihniyet. Bizimki bir geçiş düşüncesi. Osmanlı otokrasısından yöneldiğimiz Batı demokrasisine doğru bir geçiştir 20 yüzyıl Türk düşüncesi. Ama bu geçiş çok az kişinin kafasında tamamlanmış durumda; birçok kişide eski otokratik özelemler sürüyor. Kemalizm de, sol da bu anlamda gelenekçi.

“Halkı dikkate almıyorlar, Jakobenizm” dediniz. Halbuki halkçılık geleneğini Kurtuluş Savaşı’nın ilk dönemlerinde, Kuvayı Seyyare dönemlerinde bulmak mümkün herhalde, değil mi?

Evet. Son yüz yıllık Türk siyasi hayatında en şerefli dönem I. TBMM dönemidir. Orada, özel birtakım şartlar altında Türk siyasi hayatında öncesinde ve sonrasında görülmeyen bir yelpaze genişliği var. En sofü müslümanlardan sahici solculara kadar milletvekilleri olmuş ve bunlar görece özgür bir hava içinde, dillerini tutmamışlar, Meclis kürsüsünden eleştiriler yapmışlardır. Bu da Mustafa Kemal Paşa’nın meclis başkanı olarak o şereften büyük

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

24

SOL KEMALİZME BAKIYOR

pay aldığı bir dönem. Ama aynı Mustafa Kemal Paşa birkaç yıl sonra bundan sıkılıp bu havayı dağıtmakta da birinci amil olmuştur.

Ayrıca o dönemde silahlı halk ayaklanmaları var. Zincirinden boşanmış bir halk, Kemalistlerin otorite kurmasına kadar herhangi bir siyasi otorite yok.

Nizami ordunun kuruluşuna kadar. Ben, gerillanın bir çeşit nostaljiyle idealize edilmesine karşıyım. Bu “yerli Robin Hood”a, Yaşar Kemal’in romanlarındaki halktan yana haydutlara benzer, bir tür romantikliklidir. Savaşın her türlü pistir. Gerilla, nizami orduya göre daha fazla halka dayanır, ama daha temiz iş yapmaz. Yani burada kendimizi romantikliğe kaptırmaya gerek yok. Silahlı halk ne demek? Birtakım zorbalılar var, gelip para alıyorlar, asker alıyorlar senin çocuğunu çocuğunu götürüyorlar, direneni de öldürüyorlar. Para daha çok zenginlerde olduğu için onların paralarını alıyorlar, ama kullandıkları fakir fukaranın çocuğu. Burada kendimizi duygusalığa kaptırmayalım. Türkiye’de biz Che Guevera romantik kovboyluğunu bir halt zannederek sürdüren insanlarız, böylece bu faaliyet bizi o döneme karşı duyarlı kılıyor. Kuvayı Seyyare’nin nizami ordudan daha iyi bir şey olduğunu düşünmüyorum.

Peki bundan sonra sol hareket, politika ve düşünce olarak sol, Kemalizm’e karşı ne yapmalı?

Kemalizm konusuyla solun hesaplaşması lazım. Bunu şimdiye kadar yapmadı. Ama bu sırf bir tarihsel yükümlülük olarak yapılacak bir şey değil. Bence Türkiye’de sol, demokrat olarak çıkmak zorunda. Benim ömür beklentim içinde sol için bir iktidar yok. Ama ben solcuyum. Sosyalist ülkelere hamburgerin, blue jean’in, Cola’nın, Pop müziğinin girmesi için sistem çökebilir; ama insana ilişkin sol değerlerin, kapitalist teknolojinin hiçbir atılımıy-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METE TUNÇAY

25

la çökertilebileceğini düşünmüyorum. Yani insan varolduğu sürece sol değerler yaşayacaktır. Türkiye’de bu fikirler çerçevesinde örgütlenen bir parti için kısa dönemde iktidar şansı olduğunu sanmıyorum. Türkiye tutucu bir ülke. Ama sol bir örgütlenmenin ya da sol örgütlenmelerin Türkiye’de demokrasinin geleceği açısından çok önemli işlevleri olacağına inanıyorum. Kamuoyuna yeni duyarlılıklar kazandırmak. Bu açıdan ben solun Türkiye’de bütünü başarısız olduğuna da inanmıyorum. Bugün ANAP da, DYP de SHP de belirli taleplere sahip çıkıyorlarsa, bunda bir mücadele içinde bunları dillendiren, halka yayan ve benimseten solun etkisi vardır. Solculuk için böyle bir işlev düşünüyorum, Türkiye’de önümüzdeki yıllarda. Ama öncelikle demokrat olmak zorunda. Demokrat olunca, tarihe demokratik bir bakış çerçevesinde Kemalizm sorunuyla da hesaplaşmak zorunda. Kendi geçmişini değerlendirirken, bununla da hesaplaşmak zorunda.

**Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları
serbest bırakılmış eserdir**

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

LEVENT KÖKER:

“SOL, ÇAĞDAŞLAŞMA ADINA KEMALİZM’İ HEP OLUMLADI”

Kemalizm denince benim aklıma, tek parti döneminde formüle edilmiş olan ve CHP’nin programına girmiş altı ilke ve bunların tanımları çerçevesinde oluşturulmuş hem bir siyasi program, hem de bir dünya görüşü geliyor. Bu ilkeleri sırasıyla söyleyelim isterseniz: cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık. Bunların tek parti döneminde yapılmış tanımlarını vererek, bu altı öge arasında tutarlılık var mı, ona bakalım. Tutarlı olduğu ölçüde çok sağlam bir programla karşı karşıyayız demektir. Dolayısıyla Kemalizm bir ideoloji olmanın ötesine geçerek pratikte ne yapılması gerektiğini gösteren, eyleme yönelik bir doktrin niteliğini de kazanabilir. Cumhuriyetçilik, doğrudan doğruya yeni rejimin benimsenmesi, kabul edilmesi için gereken milli egemenlik unsurunu da içinde söyleyen bir ilke. “Fırkamız, milli hâkimiyet mefkuresini en iyi ve en emin surette temsil ve tatbik eder,” diyor. Milliyetçilik, Türk milleti diye tanımlanan milletin çağdaşlaştırılması, ileriye götürülmesi, diğer muasır milletlerle aynı seviyeye getirilmesi gibi bir içerik taşıyor. Milletlin ilerletilmesi ve çağdaşlaştırılması çerçevesinde kendine has özelliklerinin de korunacağını belirtiyor ama bunların ne olduğu da belli değil. Halkçılık, “irade ve hâkimiyetin kaynağı millettir” esasına dayanıyor ve kanunlar önünde mutlak eşitlik gibi bir öğeye de sahip. Ama bunlardan daha önemli olanı, Türk toplumunda menfaatleri birbiriyile çatışan sınıfların bulunmadığını, bu toplumun, birbiriy-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

28

SOL KEMALİZME BAKIYOR

le dayanışma ilişkisi içinde, her biri diğerinin varlığı açısından zorunlu olan çeşitli zümrelerden meydana geldiğini söylemesi. Bu anlamda korporatist ve solidarist bir içerik taşıyor halkçılık. Devletçilik, ekonomik kalkınma stratejisi gibi formüle ediliyor aslında. “Aslanan ekonomik faaliyette bireysel teşebbüstür, ama bunun yetmediği yerlerde devlet gücü devreye girerek ekonomik kalkınmayı sağlar” gibi bir formülasyon var, hem 1931, hem 1935 programlarında. Laikliği aynen okuyorum, “Fırka devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin ilim ve fenlerin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre tatbik edilmesini prensip kabul etmiştir,” diyor. Burada laiklik ilim ve fenlerin usullerine göre devleti idare etmek anlamını taşıdığına göre, hayatta en hakiki mürşit ilim olduğunu da hatırlayacak olursak, devlet hayatında bilimsel esasların temel kabul edilmesi gibi bir içerik taşıyor; bu bir. İkincisi, bilimle uyuşmadığı için din devlet yönetiminin dışında bırakılmış olacaktır. Dolayısıyla din ve devlet birbirinden ayrılmış olacak ve bu anlamda laiklik gerçekleştirilmiş olacaktır. Böyle bir mana çıkıyor. İkinci cümlede de “din ve vicdan hürriyeti bireysel bir şeydir,” diyor. Yani bunun devlet hayatına, gündelik politikaya karıştırılmaması gerekir gibi bir mana da beraberinde geliyor. Yalnız, dinin devlet hayatının dışına çıkarılması ve devlet yönetiminde bilimsel esasların tatbik edilmesi düşüncesi, Kemalist pratiğe baktığımızda biraz sorunlu bir konu. Bunları daha sonra konuşalım. İnkılâpçılık ya da bir zamanki adıyla devrimcilik — Türkiye sözcüklerin çok değiştiği bir ülke. 30'lardaki Öztürkçe furyasında inkılâpçılık devrimciliğe dönüştü. Bir süre böyle gitti, 80'den sonra inkılâpçılığa dönüldü — cumhuriyetle birlikte yapılan reformların korunması ve bunların üzerine aşama aşama yeni reformların yapılması gibi bir içerik taşıyor. “İnkılâp ve devrim arasında ne tür fark var?” diyecek olursak, devrim biraz daha kapsamlı bir şey, o yüzden “Atatürk devrimleri” lafı biraz tuhaf. Devrimi biz “revolüsyon” anlamında kullanıyorsak, “Atatürk devrimleri” olmaz. “Şapka devrimi” olmaz, “inkılâbı” olur. Sözcük olarak inkılâp, bir

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

LEVENT KÖKER

29

kalıptan başka bir kalıba aktarmak gibi bir anlam taşıyorsa, yazıyı Arap kalıbından Latin kalıbına dökmek harf inkılâbı anlamına gelir. Devrim olabilmesi için toplumsal katılım, toplumsal bir sınıfa dayanmak gerekebilir. Statükoyu muhafaza etmek, ama statüko içinde birtakım reformlar yapmaktır, Atatürk'ün yaptığı. Taha Parla da Kemalizm'in aslında "revolüsyon" anlamında devrimci değil de reformist bir ideoloji olduğunu yazdı ki bence de doğru. Buradaki tanımlar çerçevesinde bakıldığında, bu altı ilke birbiriy-le gayet tutarlı bir biçimde eklenilebilir. Dolayısıyla karşımıza çok sağlam bir gövdesi olan, çok ciddi bir ideoloji çıkıyor. Yani hem dünyaya bakış biçimi, hem bir eylem kılavuzu, hem gündelik siyasette ne yapılması gerektiğini söyleyen, adeta Türk toplumu için bir reçete niteliği taşıyan, ama daha genel planda dünyaya bir bakışı da içeren bir ideoloji. Cumhuriyetçilik, milli hâkimiyet temeline dayandığını söylüyor. Milli hâkimiyet, yani egemenliğin millette olması ilkesi, halkçılık ilkesiyle tamamlanıyor, halk ve millet aynı şey olarak görünüyor burada, yani TC ülkesinde yaşayan herkesin belli özelliklere sahip olduğu ve bu özellikler çerçevesinde tek bir millet oluşturduğu kabul ediliyor. Türk milletine mahsus bazı özel karakterlerin olduğundan bahsediliyor. Milletin önemli özellikleri nelerdir diye, dönemin önemli kitaplarından Medeni Bilgiler'e baktığımızda, ahlak birliğinden, tarih, dil birliğinden söz edildiğini, ama din birliğinden söz edilmediğini görüyoruz. Birleştirici unsur, dillerinin, ahlaklarının, tarihlerinin ve ülkülerinin aynı olması. Dolayısıyla o halk ya da insan kitlesi, tek bir bütün meydana getiriyormuşçasına algılanıyor. Din birliğinin neden sayılmadığını Mustafa Kemal açıklıyor. "Ahlak birliği derken o din kitaplarında yazılan safsataları anlamıyorum," diyor. "Din her ne kadar bir milletin meydana gelmesinde önemli unsurlardan biri olarak kabul edilebilirse de, Muhammed'in dini enter-nasyonalist bir dindir, o yüzden bizim milliyetçilik anlayışımızla bağdaşmaz," diyor. Dolayısıyla dini, millet tanımından dışlayarak, millet de devletin temelini oluşturduğu için, dini, devletin temelini dışına çıkartmış oluyorsunuz. Dolayısıyla laiklik ilkesiy-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

30

SOL KEMALİZME BAKIYOR

le bu pekişiyor. Halkçılık ilkesi herkesin eşit olduğunu kabul ediyor ama kanun önünde mutlak bir eşitlik bu. Dolayısıyla kanun önünde değil de başka yerlerde başka eşitsizliklerin olabileceğini de zımnen kabul etmiş oluyor. Yani en azından ona ilişkin bir şey söylemiyor. “Sosyal farklılıklar olacaktır ama bu onların çatışma değil dayanışma içinde olmalarını gerektiren bir şeydir, çünkü tabakalar, sosyal gruplaşmalar toplum gerçekliğinin bir ürünüdür,” diyerek bunu devam ettirebiliriz. Yalnız bu tabakalar arasında fazla farklılık olmaması gerekiyor; fazla yoksul ve fazla zengin olmaması gerekiyor. Dolayısıyla çatışmaya müsait bir sosyal kutuplaşmanın olmaması gerekiyor. Sınıfsız bir Türk toplumu anlayışının bir tür pekiştirici ilkesi olarak devletçilik şöyle bir nitelik taşıyor: Deniyor ki “devletçilik, iktisadi kalkınma için bir stratejidir, bireysel girişimin yeterli olmadığı yerde devlet ekonomiyeye müdahale eder, hatta gerekirse bir müteşebbis gibi davranır ve ekonomik kalkınmayı sağlar.” Ama ekonomik kalkınmanın bir tehlikesi var. Ekonomik düzey yükseldikçe, toplumda zengin ve yoksullar arasındaki fark açılabilir. O halde devletin ekonomideki bir diğer görevi de bu farklılığın, bir anlamda toplumsal sınıflar arasındaki kutuplaşmanın artmasını önlemek. Devletçilik ilkesinin böyle bir görevi de var. Bu çok rahatlıkla, sonradan 61 Anayasası’na giren “sosyal devlet” ilkesinin Kemalist öncülü olarak da kabul edilebilir. Yani “planlamaya dayalı bir iktisadi kalkınmaya girişirken sosyal adaleti gözeteceksiniz ki tabakalar dayanışma içinde olmanın erdemine varabilsinler.” Aksi takdirde tabakalar arasındaki uçurum açıldıkça, aşağıdakileri yukarıdakilerle görece eşit bir kolumda olduklarına ikna etmek zorlaşacaktır. İnkılâpçılık zaten mevcut durumun muhafazasını içeriyor. Dolayısıyla milliyetçilik, halkçılık, cumhuriyetçilik, devletçilik, laiklik kendi içinde bir bütün oluşturuyor. İnkılâpçılık da hem ideolojik olarak bu bütünün, hem de bu ideolojik çerçevenin meşrulaştırdığı yeni devlet düzeninin korunması ve aşama aşama geliştirilmesi gibi bir içerik taşıyor. Bence Kemalizm’in bu altı ilkesi arasında bir bütünsellik var. Kemalizm denince de ben bunu anlıyorum. “Bu daha sonra değiş-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

LEVENT KÖKER

31

ti mi?” sorusu akla gelebilir. Atatürk’ün ölümünden sonraki Türk siyasi hayatının tarihsel gelişimi içinde bu ilkelerde değişiklikler oldu mu? Bence olmadı. Türkiye’deki siyasi gelişmeler çerçevesinde baktığımızda, cumhuriyetçiliği tartışan hiçbir siyasi akım çıkmadı. Belki RP, ama o da açıkça değil, çünkü devletin varlığını korumaya yönelik hukuki mevzuat da zaten bunu korumaya yönelik olarak şekillenmiş. Milliyetçiliği zaten kimse tartışmıyor. Bir tek radikal sağ milliyetçilikler, MHP ya da tek parti dönemindeki panTürkist akımlar gündeme getirilebilir. Ama Kemalizm’in onlara karşı ideolojik bir husumeti de yok. Milliyetçilik yayılmacı olmayan bir milliyetçilik mi, yani Atatürk milliyetçiliği mi, ırkçı faşizan bir milliyetçilik mi? Bu konudaki ayırım da benim kafamda çok net değil. Bence Kemalizm çok önemli değişiklikler geçirmedi. Burada tartışılan bir tek ilke var, o da siyasi retorik düzeyinde, yani partiler arasındaki mücadelede kullanılan sloganlar ya da hitap tarzında seçilen sözcüklerde kullanılan şeyler. İktisadi planda devlet ekonomide müteşebbis olsun mu, olmasın mı, devletin müteşebbisliği kalıcı mı olsun türünden, bugün de devam eden tartışmalar. İnkılâpçılığı da değişik biçimde yorumlayanlar var. CHP’nin devrimciliği ya da AP’nin inkılâpçılığı, hangisini tercih ederseniz? Ama çok önemli farklar olduğunu sanmıyorum.

Çerçevesini çizdiğiniz Kemalizm ile Türkiye’de sol hareket ya da sol düşünce arasındaki ilişkilere bakarsak...

Önce sol nedir, o gündeme gelmek zorunda. Sol kavramı altında toplanabilecek çok çeşitli düşünce akımları hatta düşünce öğeleri var. Müthiş anakronizmler yapılarak mesela Platon’un “komünist ütopyacı” olduğunu söyleyen yazılar da biliniyor. Dolayısıyla geniş düşüncecek olursak, Türkiye’de sol sıfatı hangi hareketler için kullanılmış olabilir, burada işler biraz karışabilir. Ama solu, her düzeyde yabancılaşmanın ortadan kalktığı bir toplum modelini çeşitli temellerden kalkarak kurmak amacıyla geliştirilmiş düşünceler olarak kabul etmek mümkün. Sol deyince sadece Marksizm

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

32

SOL KEMALİZME BAKIYOR

gelmiyor tabii insanın aklına ya da Marksizmler gelmiyor. Anah-tar kavram bence yabancılaşma. Marx'ın yabancılaşma tahlilini yaptığı eserlerindeki tespitlerden yola çıkarak ve başka şeylere de dayanarak bunu söyleyebiliriz. Toplumsal örgütlenmeyi kültür, siyaset ve iktisat olarak ayırırsak, kültür düzeyinde yabancılaşma, Alman felsefesinde Feuerbach'ın ortaya koyduğu din eleştirisinden başlayarak geliyor. İnsanların kendi yaratmış oldukları bir-takım manevi değerlere, kendi dışlarında, kendilerinden önce ve kendilerinden bağımsız olarak yaratılmış varlıklarını gibi bak-maları ve onlara tapmaları anlamına gelir. Bunun içine zaten doğ-rudan tanrı inancı giriyor. Zaten Feuerbach'ın eleştirdiği de oydu, ama din dışında yer alan bazı kültür öğelerini de bunun içine soka-biliriz. Mesela para, insanların yarattığı, bir anlamıyla maddi, bir anlamıyla manevi bir değerdir. İnsanların amaçladıkları bir şeydir. Bazen başka amaçları gerçekleştirmek için araç olduğu da söylenir ama böyle bir kültürel boyutu vardır. Mal ya da para, tanrı gibi, in-sanlar tarafından yaratılır, ama insanlar o değerleri kendileri yarat-mamış, kendilerinden önce ve kendilerinden bağımsız olarak bir yerlerde varmışçasına, onun peşinden koşar, ona taparlar. Bu ben-ce Marx'ın gayet güzel analiz ettiği meta fetişizmiyle, insanlar arasındaki ilişkilerin reifikasyonu, şeyleşmesiyle paralel bir olay. Kültür düzeyinde böyle bir yabancılaşmadan söz edebiliriz. Böyle bir yabancılaşma çerçevesinde, insanlar arasındaki ilişkiler de, insan oldukları için değil, belli mallar aracılığıyla ya da belli şeyler aracılığıyla kurulan bir ilişki haline gelir. Siyaset düzeyinde yabancılaşma devlet kavramı açısından formüle edilir. İnsanların yarattıkları bir siyasal topluluk, bir denetim mekanizması vardır. Adına devlet denir. Ama sanki insanlar o devleti yaratan değildird e devlet o insanlardan ötede ve onlardan önce vardır. Hobbes'ın dediği gibi bir tür “yeryüzündeki ölümlü tanrıdır”. Ve insanlar o devlete boyun eğerler. Devlet adamı olmak, o devleti ele geçirmek, siyasi iktidar sahibi olmak iyi bir şeydir. Güçlü olmak demektir. Fakat bunun tepkisel olarak dışarıya vurduğu başka yönler de vardır. Ekonomik yabancılaşma, doğrudan doğruya piyasa me-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

LEVENT KÖKER

33

kanizmasıyla ilgili olan bir şey. Piyasa için üretim yaptığımızda, insan kendi emeğini kendi için değil, başkası için kullanır hale gelir. Giderek bu kapitalizmde, insanın kendi emeği ya da yaratma gücünü bir başkasının emrine sunma gibi bir zorunluluğa dönüşür. Böyle olunca da insan kendisi olmaktan çıkar ve başa dönlür, yani insanlar arası ilişkiler “şey” aracılığıyla oluşur, insan da bir “şey” halini alır, emek bir mal haline gelmiştir. Satabilecek bir tek emeğiniz varsa, başka şeyiniz yoksa —proletaryasınız yani— emeğiniz kadar söz hakkı verilir size, dolayısıyla oradan siyasi yabancılaşmaya geçilir. Yani kapitalist toplumda devlet ve toplum arasındaki ilişkiler de şeyler aracılığıyla kurulan bir ilişki halini alır vs. Dolayısıyla sol dediğimiz zaman, benim aklıma bu üç düzeydeki yabancılaşmayı ortadan kaldıran, yabancılaşmanın olmadığı bir toplumu tahayyül eden bir toplumsal değerler bütünü; onun gerçekleştirilmesi için ne yapılması gerektiği sorusunun cevabını arayan düşünceler; bu düşüncelerin eyleme dönmesi durumunda bu eylemi yürüten insanlar ve bu insanların yazdıkları gibi noktalar geliyor. Sosyalizm —Türkiye’de ilk olarak II. Meşrutiyet’le bunu başlatacak olursak— daha çok Alman etkisiyle, Alman sosyal demokrasisinin etkisi altında gelen bir akım niteliğini taşıyor, ama çok cılız ve marjinal. 1908’le tek parti yönetiminin pekiştiği 30’lara kadar Türkiye’de çeşitli sol akımlar var. Bunların cumhuriyete bakışları, Osmanlı’ya bakışları da birbirinden farklı olabiliyor. Benim burada asıl üzerinde durmak istediğim konu, Kemalizm’in ya da cumhuriyeti kuran kadronun, kendisinin potansiyel muhalifi olarak gördüğü sol akımları ve o akımların temsilcilerini tasfiye etmesi. Tasfiye etmediklerini, ya da buna layık görmediklerini de ikna yoluyla kendi yanına çekti. Mesela Şevket Süreyya Aydemir soldan kabul edilirse, bir müddet sonra Kemalist olmuştur. Ama tarihi maddecilik gibi, sömürgecilik gibi sol terminoloji içine girebilecek terimleri kullanarak bir süre fikirlerini ifade edebilmişlerdir. Kadro dergisi çevresindeki oluşumu kastediyorum. Ama Kemalizm ya da yeni cumhuriyetin iktidardaki kadrosu, 1908’den başlayarak gelişen ve kendi içinde bir çoğulcu-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

34

SOL KEMALİZME BAKIYOR

luk gösteren sol hareketi olabildiğince tasfiye etmiştir. Bu tasfiyenin dışında kalanlar da sonradan Kemalist olmuşlardır. Dolayısıyla tek parti döneminden sonraki solun Kemalizm’le genel olarak bir ortaklığı söz konusu. Tabii II. Dünya Savaşı sırasında, Milli Şef döneminde sola karşı çeşitli baskılar devam etti, ondan sonra da sürdü. Türkiye’de solun baskı altına alınmadığı dönem hemen hemen yok gibidir, ama bu, sol söylemle ya da sol ideolojik öğelerin Türkiye’de işleniş biçimiyle Kemalizm’in genel kavramları ve dünyaya bakış biçimi arasında çok büyük zıtlık olduğu anlamına gelmez. Öyle bir zıtlığın olabilme ihtimali, tek parti dönemindeki tasfiyeyle ortadan kaldırılmış gibidir. Kemalist çizginin dışında bir söylem geliştiren sol hareket Türkiye’de varsa da, o da çok marjinaldir son dönemlere kadar. Aradaki asıl can alıcı tema da bence, sol kavramını anlatmak için çizdiğim çerçevedeki demokrasi öğesiydi. Ben gerçi orada demokrasiden bahsetmedim ama siyasi yabancılaşmanın ortadan kaldırıldığı durum, tam demokrasi. Oradan bakacak olursak, demokrasi solun çekirdeğini oluşturan öğedir. Kemalizm’e baktığımızda, bu anlamda demokratik bir ideoloji olmadığını söylemek mümkün. Dolayısıyla Kemalizm’le eklenmiş bir sol, demokratik değildir. O yüzden de Türkiye’de sol, tek parti döneminde başlayan tasfiye ve ikna ile yanına çekme sonucu, Kemalizm’in bir çok öğesini alıp bunu birtakım Marksist terimlerle işleyen ve Türkiye için Kemalistlerin de yaptığı gibi —yetersiz gelebilir bu tabir ama— tepeden inmece siyasi program geliştiren bir fikir akımı gibi görünmüştür.

Yani çizdiğiniz çerçeveye göre sol değil aslında.

Hayır, demokrasi boyutu ortadan kalkmış oluyor. Demokrasi boyutu ortadan kalkınca sol, sol olur mu, onu tartışmak lazım. Bilim felsefesinde “bütün kuğular beyazdır önermesini doğrulayabilir miyiz, yanlışlayabilir miyiz?” diye bir şey vardır. Beyaz olmayan bir kuğu bulsak bu önerme yanlışlanmış olur mu? Ama “kuğu, tanımını gereği beyazdır,” dersek, beyaz olmayan o kuş beyaz olma-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

LEVENT KÖKER

35

diği için kuğu olmaz. O zaman da bütün kuğular beyaz olmaya devam edecektir. Sol Kemalizm diye bir şey olamaz. Sol ve Kemalizm bir araya gelebilir mi? Demokrasiyi kurmamış ya da hedeflemeyen bir ideoloji pekâlâ Kemalist olabilir de sol olabilir mi? Olmazmış gibi geliyor bana.

Tekrar Kemalizm'e dönelim isterseniz. Biraz önce Kemalizm açısından tanımladığınız ilkeleri bir de Kemalizm'in uygulamaları ışığında değerlendirdiğimizde ne görüyoruz?

Doğrudan doğruya uygulama değil, sadece ilke düzeyinde baksak da Kemalizm'de bazı ilkeler sorunlu. "Türkiye devleti bir cumhuriyettir," deniyor. Cumhuriyet, son sözü söyleme yetkisinin millette olduğu bir siyasi örgütlenme biçimidir. TC adı cumhuriyet olmakla beraber öyle midir, bunu sorabiliriz. Cumhuriyet, republica'dan, yani siyasetin kamuya ait olduğu rejim anlamına geliyor. Peki kamu kim? Kamu, çağdaş cumhuriyetlerde halk. Siyasi iktidarın halka ait olması, kelime anlamı itibarıyla, demokrasi demek. Dolayısıyla cumhuriyetçilik, bir tür demokratlık anlamını taşıyor. Kemalizm'de bu böyle mi anlaşılıyor? Kemalizm, millî hâkimiyet ilkesiyle gerçekten demokrasiyi mi hedefliyor? Pratiğe baktığımızda, milletle halk, Kemalist jargonda aynı şeydir. Halk sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitledir. Dolayısıyla halkı yönetimde söz sahibi etmek Türkiye'de kolaydır. Batı'da zordur, çünkü halk, sınıfsız kaynaşmış bir kitle değildir; sınıflar vardır, çatışma vardır. Böyle bir sınıflaşma Türkiye'de olmadığı için halkın siyasi hayatta söz sahibi kılınması, temsilciler aracılığıyla kolaylıkla yapılabilir. Adı CHP olan bir parti vardır zaten, o cumhuriyetçilik ilkesini gerçekleştirir. CHP, halkın partisidir, dolayısıyla halk söz söyleme yetkisini almıştır. Parti demek, partinin yönetimi demektir, bu da partinin başındaki kişi demektir. Dolayısıyla halk, ya da TC'de yaşayan kişileri belirten millet kavramı, tek bir kişide somutlaşmaktadır. Atatürk'ün, sonradan da Millî Şef'in şahsında. Dolayısıyla burada hedeflenen halkın aktif katılımı değil de, halk

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

36

SOL KEMALİZME BAKIYOR

egemenliğinde temellendirilmiş bir tek adam yönetimi; tek parti yönetimi bile değil. Ama burada bir diyalektik var. Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasındaki anayasa tartışmaları sırasında bunu görebiliyoruz. Mustafa Kemal, bir iktidar mücadelesi veriyor. Bir taraftan vatani kurtarmak gibi bir çaba var. Aslında Milli Mücadele'nin başında, bu, padişahı, halifeyi kurtarmak gibi bir amaçtı. Kurtarıldıktan sonra ne olacak? Halide Edip Adıvar Türk'ün Ateşle İmtihanı'nda bunu anlatıyor. İzmir alındıktan sonra savaş bitiyor, Mustafa Kemal'e "siz artık köşenize çekilir, dinlenirsiniz," diyor. Mustafa Kemal de "asıl mücadele şimdi başlıyor," diyor, çok kızıyor. Mustafa Kemal, 1908'li yıllara takaddüm eden dönemden başlayarak Türkiye'de iktidar mücadelesinin önünde giden mektepli subaylar grubunun ön saflarında yer alan bir genç komutan. Dolayısıyla hep iktidara yakın ama tam da iktidarda değil. Yapmak istediği şeyleri yapmak istiyor, iktidarda olmak istiyor. Ama padişah olduğu sürece, önceki denemeleri başarısızlıkla sonuçlandığı için —meclis reisi olmak için, genelkurmay başkanı olmak için Vahdetin'e yanaşılıyor— İttihat Terakki ile anlaşamıyor, Enver Paşa'yla aralarında problem var, o yüzden hep iktidardan uzak kalıyor. Milli Mücadele, iktidara gelebilmesi için iyi bir fırsat. Bunun dışında ne olabilir? Askeri diktatörlük olabilirdi, ki bunun çağdaş örnekleri de var çeşitli yerlerde. Ama bu da mümkün değil, çünkü orduda muhalifleri var. O zaman, orduyu hem siyasetin dışında, hem kendi elinde tutabilecek, hem de siyasi kadroları elinde tutabilecek yeni bir formülasyon gerekiyor. İşte halk egemenliği, bu siyasi iktidar mücadelesinde başvurulan bir şey. İktidarı pekiştirebilmek için cumhuriyetçilik iyi bir ilke. Pratiğe baktığımızda bunun böyle bir sonucunun olduğunu görüyoruz. Mustafa Kemal'in ya da Kemalistlerin demokrat olup olmadığı üzerinde çok düşündüm; hence değil. Kendi amaçları açısından elverişli bulunuyorsa başvurulabilecek bir araç gibi görünüyor. Diyalektikten kastım bu. Bir taraftan cumhuriyet, halk egemenliği gibi bir kavrama başvurmak zorunda kalıyorsunuz ve bu ister istemez ülkenin siyasi tartışma gündemine demokrasiyi getiriyor.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

LEVENT KÖKER

37

Öbür taraftan da demokrasi sizin için belli durumlarda zararlı bir şey de olabiliyor. O zaman da demokrasiden vazgeçmek durumunda kalıyorsunuz. O zaman ikisini birbiriyle uyuşturmak zorunda kalıyorsunuz. Böyle çelişkiler yaşıyor. Ama halk egemenliği kavramı da siyasi tartışma gündeminin ön sıralarına yerleşmiş oluyor. Daha önceleri de, Yeni Osmanlılar’dan başlayarak halk egemenliği ya da hürriyetçilik gibi bir siyasi literatür oluşmaya başlamış durumda, ama cumhuriyetle birlikte artık bu tartışmanın en gözde platformlarından biri oluyor. Hele 1945’ten sonra alıp başını gidiyor, yani “Türkiye’nin mutlaka demokratikleşmesi lazım,” diye bir boyut kazanıyor. Bugün de aynı şey var. “Demokrasi mi, başka bir şey mi?” diye sorulduğunda, siz, demokrasiyi pekâlâ tercih etmeyebiliyorsunuz. Nedir bunlar? Mesela bugün “laiklik mi, demokrasi mi?” dediğinizde, yani laiklik adına anti-demokratik uygulamalar varsa, “bunları durdurmak mı, sürdürmek mi?” deyince, Kemalizm’e/Atatürkçülüğe inanmış birçok insanın tercihi, demokrasi değil de laikliğin korunması olabiliyor. Milliyetçiliğe, halkçılığa, devletçiliğe baktığımızda da aynı tür sorunlar var. Cumhuriyetçilik, hâkimiyetin millete ait olduğu bir durumsa, millet nedir? Türkiye’de millet sözcüğünün çok enteresan bir tarihi var. Ferit Develioğlu’nun Osmanlıca-Türkçe sözlüğüne baktığımızda, “belli bir dine bağlı olanlar” diye bir tanım var. Yani millet demek doğrudan doğruya bir dinsel birlik demek, dinin cemaati demek. Nitekim Osmanlı’da farklı milletler vardı, her cemaat kendi işlerini görece özerk bir biçimde yürütebiliyordu, buna da milletler sistemi deniyordu. Ermeni milleti, Rum milleti, Müslüman milleti gibi. Peki Osmanlı milleti diye bunların hepsini birleştiren bir üst millet var mıydı? Yoktu. Yeni Osmanlılar dediğimiz Ziya Paşa, Namık Kemal grubunun bir Osmanlı milleti oluşturma çabaları var, ama onlar “Osmanlı milleti” demiyorlar, çünkü millet dediğiniz zaman bir din akla geliyor, ümmet kavramını kullanıyorlar. Yani millet ve ümmet kavramları eskiden tersi anlamda kullanılıyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında, Mustafa Kemal —siyasi bir taktisyen olduğu için mi, yoksa o tarihte öyle mi

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

inaniyordu bilmiyorum— 1921’de Meclis’te yaptığı bir konuşmada, “Türk deyiniz, Çerkez deyiniz, Kürt deyiniz; bu toplumda çeşitli unsurlar vardır ama bunların hepsi anası İslamiyedir,” diyor. Yani Kürt, Türk, Laz, Çerkez vs. milletler vardır ama bunların hepsini birleştiren üst birim, müslümanlıktır, hepsi müslümandır. Zaten Kurtuluş Savaşı da müslümanlığın kurtuluşu için mücadeledir, o tarihlerde Kurtuluş Savaşı denmiyor zaten. İslami mücadele anlamında Milli Mücadele deniyor. Sonra, tek parti döneminde bu farklı unsurların tümünü kucaklayan yeni bir millettен söz edildiğini görüyoruz: Türk milleti. Ve “CHP, Türk içtimai hayatının hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar,” diyor. Yani Türklere ait bir sosyal hayat var ve bunun da kendisine has bazı özellikleri var, çağdaşlaşırken bunları da koruyacağız. Peki bu özellikler nedir? 1930’larda Türkiye’deki insanların yüzde 80-90’ı köy hayatı yaşıyorlar ve hayatlarını yürüttükleri, eylemlerini anlamlandırdıkları genel çerçevede müslümanlık. Dolayısıyla Türk sosyal hayatında müslümanlığın bir ağırlığı var. Müslümanlıktan arındırılmış bir Türk sosyal hayatı büyük ihtimalle yok. Tabii müslümanlığın değişik versiyonları var. Bir sürü tarikat var, şamanizm kökenli birtakım öğelerle birleştirilmiş değişik müslümanlık yorumları var, folklorik öğelerle bezenmiş heterodoks bir İslami pratik var. Parti, Türk sosyal hayatının kendine has özelliklerini koruyacaksa, İslami bir parti olması gerekiyor. Değil. O zaman başka bir şeyin yapılmak istendiği hemen buradan ortaya çıkıyor. Demek ki Türk içtimai hayatına mahsus yeni özellikler yaratmak isteniyor. Dolayısıyla yeni bir Türk kimliği oluşturma işine girişiyorsunuz. İşte Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi. Yani “müslümanlıktan önce de Türklere vardı ve Türk’ün müslümanlıktan başka birtakım özellikleri de vardır,” demeye getiriyorsunuz. Bunu kanıtlamanız lazım, işte kafatasları üzerine ölçümler, doktora tezleri. Müslümanlıktan önceki Türklük gündeme gelince, TC sınırları dışındaki Türklere de akla geliyor. Çünkü müslümanlıktan önceki Türklük, Orta Asya’daki Türklük. Böylece bir pan-Türkist akım da güç kazanabili-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

LEVENT KÖKER

39

yor. Cumhuriyetin Kemalist ve dolayısıyla ilerici yazarları pekâlâ pan-Türkizm'i savunabiliyorlar. Ortam da uygun. Nazizmin, faşizmin yarattığı hayranlığın etkisiyle mesela Cumhuriyet gazetesinde Almanya'yı, İtalya'yı öven, Güneş Dil Teorisi'ni ve Türk Tarih Tezi'ni de işleyen, Ahmet Emin Yalman'ın Yahudiliğinden dem vuran, anti-semitik —nazizmin en önemli özelliklerinden biridir— yazılar da çıkıyor. Böyle bir Türk hayatı yeniden oluşuyor. Bu kırsal kesime ne kadar cazip gelmiş ve ne kadar yayılmıştır, onu ben tam bilemiyorum. Şehirlerde, taşra şehirleri de dahil, devlet memurlarının köylülere farklı bir hayat yaşadıkları biliniyor. Öğretmen, hakim, kaymakam, vali vs. bürokrat çevrelerde farklı bir kültürel kod ve o kodlara bağlı farklı bir hayat yaşanıyor. Ama bununla köydeki efendimizin, köylünün hayatı arasında nasıl bir benzeşme var ya da onlar olayı nasıl görüyorlar? Arada bir kopukluk var galiba. Dolayısıyla Kemalizm, bürokratik çevrelerce benimsenen yeni bir hayat düsturu niteliğini de kazanıyor, ama hiçbir zaman demokratik bir boyut taşıyor kendi içinde. İnsanların yüzde 85'inin ne olduğunu anlamadıkları, hatta sevmedikleri bir şey haline geliyor. Çünkü, Şerif Mardin'in de belirttiği gibi, insanın gündelik hayatta karşılaştığı zorluklara ilişkin bir şey yok Kemalizm'de. Durup dururken bir yakınınızı kaybettiniz diyelim. Burada insanlar Tanrı'ya başvuruyorlar. Dinsel bir motif gündeme getirilerek buna katlanmak mümkün olabiliyor. Ortalama insan için bu geçerli. Kemalizm bunun yerine bir şey koymuyor. Hayatı anlamlandırmada birtakım ipuçları ya da yeni değerler vermiyor. Verdiği değerler Türk milleti kavramı, Türk milletini kalındırmak, muasır medeniyet seviyesine çıkarmak gibi daha büyük idealler. Bu büyük ideallerin peşinden herkes de koşmaz. Koşmak isteyenler ve istemeyenler olabilir. Bunlar öyle büyük idealler ki bunları içtenlikle benimseyip uygulamak için ancak politikaya, devlet adamlığına soyunmanız gerekir. En azından kendinizi devletin bir parçası gibi görmenez gerekir. Bu en çok memur kesime cazip gelen bir şey. En alt düzeydeki memurlardan başlayarak böyle bir bürokratik çerçevenin oluştuğunu söylemek müm-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

40

SOL KEMALİZME BAKIYOR

kün. Çizilen çerçevede, laikliğin formülasyonunda devlet hayatının bilimsel esaslara oturtulacağı söyleniyordu. Ben orada şöyle bir yorum yapmak zorunda kalıyorum: Halkın kendi hayatını sürdürürken başvurduğu bir din var, kültürel bir değerler kümesi var. Siz onun yerine yeni bir değerler kümesi getirmek istiyorsunuz, “devlet yönetiminde ve sosyal hayatta bilim esastır, zaten bilimden başka bir hakiki doğru ve yol gösterici yoktur,” diyorsunuz. Burada akla şu geliyor: Saint Simon, geliştirdiği fikirlerin bütününe “yeni Hıristiyanlık” demişti, onun müridi, pozitivistin kurucusu Auguste Comte, pozitivistime “yeni din” demişti. Kemalizm’in bahsettiği ilim ve fenler de pozitif ilim ve fenler, dolayısıyla yeni bir din. Yani Mustafa Kemal’in kendisi de —belki kendisi hiç öyle algılamadı ama— bir tür yeni peygamber oluyor ki, o dönemde yazılmış bir sürü eserde Mustafa Kemal’in kutsal bir şahsiyet olarak görüldüğünü, bir tür tanrı olarak görüldüğünü açık bir biçimde görüyorsunuz. Mete Tunçay’ın Tek Parti Yönetiminin Kurulması kitabında bunun çok çarpıcı örnekleri var. Mesela “Mustafa Kemal hata yapmaz mı?” diye sorduklarında bir öğretmen, “öyle bir şeyi düşünemem bile,” diyor. Söylemek istediğim şu: Biz, laikliği din ve devlet işlerinin ayrılması olarak biliriz. Yani bu, dindar bir adamın milletvekili seçilirse, inançlarını bir yana bırakarak, kanun yapma sürecinde “dini bir kenara bırakayım, baka- lım bilim ne diyormuş” gibi davranması demek değil. Örgüt olarak, devletle, örgütlenmiş bir gövde olarak dinin birbirinden ayrı alanlara ilişkin olması ve birbirinden ayrılması. Bu anlamda bir laiklik şunun için sorunlu: “Devlet yönetiminde bilim egemen olacak,” diyorsunuz. Bunun için dinin devletin dışına çıkarılması gerekiyor. Buradaki birinci sorun, bilimin durumundan ileri geliyor. Pozitif bilim de bir tür din. Yani İslamiyet’i dışarı atarken başka bir din ya da din gibi anlaşılan bir bilim almış oluyorsunuz. Eleştirel düşünceye açıklık anlamında —bunun arkasından demokrasi gelmesi gerekir— bir şey yok. Devlet yönetimi bilimsel esaslara dayanacaksa, pekâlâ cumhuriyetçilik, ya da millet tartışılabilir. Türk milleti diye bir şey olmadığı öne sürülebilir; ama böy-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

LEVENT KÖKER

41

le bir şey yapmanıza, bunu tartışmanıza izin verilmiyor. Çünkü bilime aykırı oluyor. Ve siz pozitif bilimle Türk milletinin ne tür kafatasına sahip olduğunu bulma arayışları içine girebiliyorsunuz. İkinci sorun, örgüt olarak devlet ve dinin ayrılmasının Türkiye’ye özgü durumu. Türkiye’de devlet ve din, Batı’da olduğundakinden biraz farklı bir ilişki içinde — yani Osmanlı’yı kastedecek olursak, devletin din üzerinde bir egemenliği var Osmanlı’da. Batı tarihine, özellikle Latin dünyasına baktığımızda, 12 yüzyıl başlarına kadar, kilise ile devletin ayrı tutulması gibi bir çaba var, ama bu sonradan, skolastik dönemle birlikte, kilisenin devlete tahakküm etmesine, egemen olmasına dönüşüyor. Sonra da 15, 16. yüzyılda bunun tersini görüyoruz. Sonra da Fransız Devrimi’ne kadar geçen süreç başlıyor; kilisenin devlet dışı bırakılması. Yani Hıristiyanlık, Roma Devleti içinde oluşurken, baştan beri devlet dışında bir kilise oluyor, kendi kaynaklarına dayanan bir kilise oluşuyor. Sonradan devleti kullanıyor, egemenliği altına alıyor. Ama Osmanlı’da tepede olan hep devlet. Devlet kendi anladığı, uygun gördüğü anlamda bir inanç sistemini hem yerleştiriyor, hem besliyor, hem örgütlüyor. Ortodoks sünni müslümanlığın medreselerdeki yorumu, ulemanın yetiştirilmesi, şeyhülislamlık makamının durumu gibi devlete bağımlılık var. Bu yorumun dışında kalan bazı tarikatlar da var tabii, onların varlıklarına izin veriliyor, ama devletin dinle olan ilişkisi bir dine egemen olma ilişkisi. Kemalist dönemde de bu devam ediyor. Değişen tek şey belki, medresenin kapatılmış olması. Ama zaten Osmanlı’nın son dönemlerinde medreseler de çökme noktasında. İslam eğitiminin devletin güçlendirilmesine katkıda bulunacağına inansaydı, Abdülhamit medreseyi güçlendirirdi. Tam tersine Batı tipi eğitim veren okullar açmıştır. Kemalist dönemde de dinin devlet denetiminde olması devam etti. Diyorlar ki, “imam-hatip okullarının açılması ile ilk tavizler verildi”. Yani ilericilik-gericilik kutuplaşması içinde Kemalizm’den taviz olarak düşünülüyor. Halbuki benim bildiğim, devletin kendi istediğine uygun din eğitimi verecek imamlar yetiştirmeye girişmesi, 1930’larda, Atatürk’ün kendi zamanında. Ama

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

42

SOL KEMALİZME BAKIYOR

onları yetiştirecek hoca yok, iş başka yerlere gidebilir, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyleri de İslami bir canlanmanın olabileceğini gösteriyor, bundan vazgeçiliyor. Sonradan imam-hatip okullarını açan CHP'nin kendisi. İsmet Paşa önderliğinde bu başlıyor. Yani orada şuna karar verilmiş oluyor: “Biz artık kendi istediğimize uygun imam yetiştirebiliriz. Devlete millete zarar vermeyecek aydın imamlar yetiştirilebilir.” DP döneminde bunun sayısı artmış olabilir, çok önemli değişiklik yok. Bu da laiklik değil tabii. Devlet kendisi imam yetiştirecek, cami yaptıracak. Hiç kilise yaptırdı mı bilmiyorum. Halkın dini ihtiyaçlarını karşılamak gibi halisane duygularsa eğer, başka dinlere de aynı şeyi yapması gerekir miydi, diye düşünüyorum. Tabii bu abartılı bir boyut ama laiklikte devletin bu işlere karışmaması gerekir. Ama Türkiye’de devletin hep bu işlerin içinde olmayı tercih ettiğini görüyoruz, o da kontrol etmek ihtiyacından kaynaklanıyor. Buraya kadar söylediklerimizi sol ile Kemalizm arasındaki ilişki çerçevesine oturtmaya çalışacak olursak, şöyle bir odak noktası yakalayabiliriz: Türkiye’de sosyalist düşünce ile Kemalizm arasında buluşma noktalarından en önemlisi, çağdaşlaşma veya modernleşme perspektifine oturtulabilir. Burada şu boyut karşımıza çıkıyor: Kemalizm’in Türk toplumunu çağdaşlaştırma gibi bir hedefi var. Bu çağdaşlaştırma şunları içeriyor: Bir defa TC’nin bir milli devlet olması, bu milli devlet içinde ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi, yine bu milli devlet içinde kültürel bir dönüşümün gerçekleştirilmesi. Bunun üzerine de bir demokratik siyasi örgütlenmenin oturtulması. Kemalizm’i çağdaşlaşma, demokratikleşme açısından olumlu değerlendirenler, Kemalizm’in bu özelliklerini vurguluyorlar. “Kemalizm, Türkiye’de modern bir toplum yaratmak amacındaydı,” diyorlar. Modern toplum, ulusa dayanır. Modern toplum sanayileşmiş bir toplumdur, nüfusunun çoğunluğunun kentlerde yaşadığı bir toplumdur, köy değil kent hayatına dayanır. Dolayısıyla okur-yazar oranı yüksektir gibi özellikler sıralanıyor. Yani “modern toplum modern insanlardan oluşur. Modern insan, kentte oturur, okur, yazar,

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

LEVENT KÖKER

43

kendi dar çevresiyle değil, dışındaki dünyayla ilgilenen, yani katılımcı insandır, kendi dışında farklı düşüncelerin ve farklı insan tiplerinin olabileceğini kabul eden insandır,” deniyor. Dolayısıyla “modern toplum, aynı zamanda hoşgörü esasına da dayanan bir toplumdur, kendi kültürünün evrenselliğini, biricikliğini ileri sürme gibi bir bağnazlığı yoktur,” deniyor. Bu bakımdan modern toplum aynı zamanda demokratik bir toplum oluyor, demokratik ve çoğulcu bir örgütlenmeyi de içeriyor. Kemalizm modern bir Türk toplumu yaratmak istiyorsa, bunun aşamaları var demek ki. Batı toplumlarının Ortaçağ’dan Yakınçağ’a ilerleyişlerine bakarak idealleştirilmiş bir model çizecek olursak, bir etaplar silsilesi var. Önce ekonomik kalkınmayı sağlayacaksınız. Bu beraberinde kentleşmeyi, bu da okur-yazarlık oranının yükselmesini, kültür düzeyinin yükselmesini, kültürün farklılaşmasını getirecek. Dolayısıyla demokrasinin temelleri atılmış olacak ve zamanı gelince de çoğulcu, modern tipte bir demokrasinin kurulmasına da izin verilecek. Kemalizm bunları gerçekleştirmek için formüle edilmiş bir ideoloji, siyasi hareket ve aslında yeni devletin meşruluk ilkelерinin bütününü ifade ediyor. Bu anlamda çağdaşlaşmayı hedefleyen bir ideoloji ve eylem programı olarak Kemalizm, tabii ki iktisadi kalkınmayı sağlamak için devletçiliği gündeme getiriyor, kültürel dönüşümü sağlamak için de laikliği gündeme getiriyor. Solu, Kemalizm’e bakışı açısından değerlendirecek olursak, çağdaşlaşma adı altında verilen bu etaplar, solun önemli bir bölümü için de kabul edilebilir bir şey. Çünkü solun, özellikle Türkiye’de yaygın olarak kabul ettiği bir düşünce, toplumların evrensel olarak belli aşamalardan geçerek ilerlediğine dayanan bir tarih görüşü içeriyor. Burada gündeme o ünlü beşli şema geliyor. İlkel toplumdan başlayarak komünist topluma kadar giden aşamalı bir tarih anlayışı. Buradaki aşamalar, her toplumun zorunlu olarak geçmesi gereken ve geçeceği ileri sürülen aşamalar, çünkü bunlar evrensel olarak da tarihin yasası. Bu da bilimsel olduğu için, daha önceki Owen’ın, Fourier’nin, Saint Simon’un ütopyik sosyalizmine karşı bilimsel olduğu söylendiği için —aslında bunu daha çok

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

44

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Engels iddia ediyor galiba, en azından formüle ediyor— bilimsel olmak, pozitif anlamda, doğa yasaları gibi tarihin yasalarını da keşfetmek anlamını içeriyor. Dolayısıyla sosyalizm tarihin yasalarını bu şekilde kabul ettiğinde, çağdaşlaşma problematiğinin tam da göbeğinde yer almış oluyor. Dolayısıyla Kemalizm'e bu açıdan baktığımızda, olumsuz yaklaşmak pek söz konusu olamaz. Çünkü feodal ve yarı feodal özellikleri ağır basan bir toplum var, tarım ağırlıklı, ağalık sömürüsü olan bir toplum var, ki sol literatürde kullanılan önemli öğelerden biri budur. Mesela Kemalist pratikte aşarın kaldırılması, tarihte ilerici bir adımdır, feodaliteden kapitalizme doğru gidişi gerçekleştirmeye yönelik bir adımdır. Ümmet esasına dayalı bir cemaatten ulusal devlete geçişte ileri bir atılımdır. Sanayileşmeyi hedeflediği için devletçilik de ilerici bir ilkedir, vs. Bu şemayı kabul eden sosyalistler açısından Kemalizm, olumlu ve ilerici bir hareket olmaktadır ama sosyalistler daha ileridirler, çünkü Kemalistlerin ufku, kapitalist toplumla sınırlıdır, sosyalistlerin ufku ise bunun ötesine geçmektedir. Bu daha ileri ufuktan Kemalizm'e bakıldığında, bazı eleştiriler yöneltilmiştir ve hâlâ da yöneltilmektedir. Mesela Kemalist reformların yüzeysel, kültüre yönelik olduğu, altyapı dönüşümleri için, ekonomik strüktürün dönüştürülmesi, hatta sömürünün ortadan kalkması için Kemalizm'in bir hamle yapmadığı, böyle bir düşüncesinin olmadığı bile söylenebilir. Mustafa Kemal'in "kaç milyonerimiz var?" lafı var. Bundan sonra "her mahallede bir milyoner yaratmak" gibi bir politikanın gelebileceği belli. Buradan bir eleştiri yöneltilir. Ama bu tür eleştirilerin yanı sıra, sosyalizmin Kemalizm'e olumlu bakmasını mümkün kılan önemli özellikler de var. Sadece toplumun ileriye götürülmesi konusunda değil, izlenen metod konusunda da sosyalizmin Kemalizm'i beğenmesi gibi bir şeyden söz edebiliriz. Mesela Kemalizm'de halk, kandırılabilir, kendi çıkarlarının bilincinde olmayabilecek, kendisi için neyin iyi olduğunu bilme yeteneğinden yoksun bir kitle olarak anlaşılıyor. Örnek vereyim, iki dereceli seçim sisteminden tek dereceli seçim sistemine geçilmesi tartışmaları sırasında, CHP içinde ağır-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

LEVENT KÖKER

45

lık kazanan görüş, tek dereceli seçim sisteminde ağa, şeyh, müte-gallibe gibi kötü niyetli kişilerin halkı kandırıp meclise girip yönetimi ele geçirebilecekleri teziydi. Buna karşı iki dereceli seçim sistemi önemli bir güvence sağlıyordu. Bu genel perspektif, Türkiye’de sosyalizmin önemli temsilcileri tarafından da benimsenmiş bir şey olarak görülüyor. Yani halk, bir tür kendi çıkarının bilincinde olmayan bir kitle, dolayısıyla ona bilinç götürecek taze bir kuvvete, öncü bir örgüte ihtiyaç var, o da tek partili, tepeden tabana doğru sosyalizmi kuracak bir öncü kadronun oluşmasını gerekli kılıyor, pratik siyaset açısından baktığımızda. 60’larda yapılan “zinde kuvvetler” edebiyatı da bunun bir uzantısı görünümünde. Bu anlamda sosyalizmin Kemalizm’e bakışı, 80 sonrası dışında, genelde Kemalizm’in olumlanması şeklinde oldu, ama tabii aşılması gereken bir olumlu, ilerici hareketi Kemalizm. Sosyalizmin Türkiye’de Kemalizm’i değerlendirişindeki perspektifi, demokrasi kavramına ağırlık vermekten uzak bir görünüm sergiledi, çünkü mesela laiklik söz konusu olduğunda, gericileri ya da onların peşinden giden geri halk kitlelerini Kemalizm’in metodlarıyla bastırmak gibi oluşumlara Türk sosyalizminin önemli bir bölümünün de destek olduğunu söylemek mümkün. Sonuç olarak benim söyleyeceğim şu: Birincisi, Kemalizm’de, Türkiye’de demokrasinin gelişimine katkıda bulunacak hiçbir öge görmüyorum. İkincisi, biraz vurucu söylemek gerekirse, sosyalizmin Türkiye’de benimsenememesi, güçlenememesi Kemalist ilkelerin, politikaların ve yöntemin bir tür kambur olarak sırtta taşınmış olmasından kaynaklanıyor. Demokratik perspektifi olmayan bir sosyalizm, bir eşitlik edebiyatı ve anti-empyralist bir edebiyatla yapılmak zorunda kalınıyor. Bu da kitlelere pek fazla bir şey ifade etmiyor galiba. Özellikle bugünlerde ağırlık noktasının demokrasi olduğu kanısındayım. Üçüncü nokta, demokrasi derken liberal demokrasinin temsili kurumlarını kastetmiyorum. Çünkü temsili kurumların sınırlandırdığı, seçim döneminden seçim dönemine, ya da sandıktan sandığa giden, biraz da baskı grubu şeklinde örgütlenmiş toplum kesimlerinin siyasette söz sahibi olmalarına

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

46

SOL KEMALİZME BAKIYOR

olanak veren, sınırlı katılımcılığa dayanan bir demokrasiyi anlamıyorum. O tip bir demokrasi pekâlâ Kemalist bir çerçeveye sığdırılabilmektedir, ama bu çok sınırlı bir demokrasidir. Demokrasi denmeyecek bir demokrasi haline getirilebilir —bazı yasal düzenlemelerle. Sadece fikir ve örgütlenme üzerindeki yasakların kaldırıldığı bir temsili demokrasi de yeterli değildir. Bir ideal olarak sosyalizmin çekirdeğinde yer alan, vazgeçilmez unsuru olarak görünen demokrasi olarak anladığım şey, çok daha küçük birimler içinde özyönetime dayalı, tamamıyla katılıma dayalı bir demokratik yönetim. Bu merkezi ulusal devlet iktidarının güçlü olması durumunda gerçekleştirilme ihtimali azalan bir demokrasi. Dolayısıyla sosyalizmin öncelikle hem Kemalizm’in metodlarını, hem de demokrasi ve genel olarak Türkiye’nin sorunlarına bakışındaki ideolojik öğelerini bir kenara bırakması gerektiğini düşünüyorum. Sonra da demokrasiye bakışını, proletarya ve burjuva diktatörlüğü türü siyah-beyaz bir ikilemin dışına çıkarak, daha katılımcı ve aktif bir demokrasinin nasıl kurulacağı üzerinde yoğunlaştırması gerektiğini düşünüyorum. Burada gericilik-ilericilik gibi değerlendirmeler, bu değerlendirmelere dayalı önyargılar ve bu önyargıların beslediği Kemalizm desteği veya mesela Türkiye’de milli devleti, korunması gereken bir bütün olarak algılama gibi birtakım unsurlar da gündem dışına çıkacaktır. Bu son söylediğim izleri giderek kuvvetleniyor zaten, yani milli devlet ve laik devlet Türkiye’de en azından tartışılır hale gelen iki ideolojik öge oldu. Birincisi konusunda sosyalistlerin önemli değişimler içinde olduğu görülüyor. İkincisi ile ilgili olarak da, katılımcı demokrasi perspektifinden, bazı değişikliklerin ve yenilenmelerin gerçekleştirilmesi gerekir diye düşünüyorum.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

TAHA PARLA

“ASIL HAYRET EDİLECEK ŞEY YETMİŞ YIL SÜREBİLMİŞ OLMASI”

Türkiye’de Kemalizm, sol tarafından yeterli tartışılmadı. Nedenleri arasında bazı şeyler sayılabilir. Birincisi, —ki bizim bazı çalışmalarımız da Kemalizm’in kapsayıcılığına verilen önemle ilgili — Türkiye’de sol da Kemalizm’in şemsiyesi altında gelişti. Bunun üzerine yapılmış çalışmalar yok değil, yetkin çalışmalar var, Mete Tunçay’ın yaptığı çalışmalar gibi. Ama daha 1920’lerden başlayarak, Türkiye solu, Şefik Hüsnü gibi zevatla başlayarak ve devam ederek, zaten kendisi Kemalizm’le uzlaşmaya çalıştı. Nasıl Kadrocular 30’larda Kemalizm’e kendi —izin verirsiniz bu tabiri kullanayım— garip aşılarını yapmaya çalıştılsa, ki bu Leninizm ile faşizm içinden gelen öğeler barındırır, oysa bunlar bağdaşamaz şeylerdir, zaten buna bir bağdaştırma çalışması, bir sentez çalışması dememek lazım, fakat kullandıkları kategorilere ve benimsedikleri yaklaşıma bakarsanız, bir emperyalizm kritiğinin yanında şunu da görürsünüz: “Bugünün dünyasında ve özellikle kapitalist ülkelere göre geri kalmış ülkelerde temel çatışma sınıflar arasında değil, ezen milletlerle mazlum milletler arasındadır.” Bu doğrudan doğruya Avrupa’nın faşist ideolojilerinden alınmış bir temadır, solcular da buna benzer bir şey yaptılar. Kemalizm’e başka bir aş yapmaya, yahut Kemalizm’e ters düşmemeye baktılar. Hem bir teorik karışıklıkla, hem de çok yanlış, bedeli çok ağır olmuş olan yanlış bir real politik anlayışı ile, karşılıklarına alamaya-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

cakları bir otoriteyle uzlaşıp o şemsiye altına onlar da girmeye çalıştılar. Bunun sonucu çok ağır oldu ve çok uzun sürdü. Bazı kilometre taşlarını sayarsak, mesela birinci TİP ve ikinci TİP'in programlarını açıp baktığımız zaman Altı Ok üzerinde varyasyonlar görürüz. Biz bunu yakıştırmıyoruz onlara, kendileri oradan çıkıyorlar. Bu olmayacak bir şey. Olmayacak işi ilk defa SHP yapıyor Türkiye'de. Ondan önce "işçi" partisi de bunu yapıyor. Bir başka örnek, Hikmet Kıvılcımlı'dır. Vatan Partisi'ni alın. Hikmet Kıvılcımlı'nın yaptığı şey, kendine özgü üslubuyla Altı Ok'u sosyalizme yatırmaya çalışmaktır. (70'lerdeki VP programlarına bakılabilir.) Bu devam etti. 12 Mart'ta da devam etti, gençlik arasında da devam etti. Daha siyasi gruplar ve siyasi çizgiler içinde de devam etti. Dev-Yol'un 12 Eylül öncesinde çıkardığı Demokrat gazetesinde de hâlâ bazı Kemalist izler görülebilir. Kısacası Türkiye'de solcular da herkes gibi Kemalizm'e yaslanmaya ve onun şemsiyesi altına girmeye çalıştılar. Aslında bir siyasi ve medeni cesaretsizlikten, bir ürküntüden kaynaklanıyordu bu. Bu ürküntüyü ve oportünizme varabilen bir pragmatizmi birtakım teorik rasyonelizasyonlarla örtmeye çalıştılar. Şu söylediklerimiz biraz haşin laflar ama yapılan oydu, ben öyle düşünüyorum, yanılıyor da olabilirim. Tabii, yasakçı mevzuatı da unutmamak gerekir. Türkiye'de sol, Kemalizm'le bir başka tarihte, bir başka dönemde ve bir başka planda yine uzlaşmaya çalıştı. O da 27 Mayıs. Ve bu sefer daha net olarak ve demin saydığımız bazı Kemalizm'le uzlaşma çabalarına da yanlış rehberlik yapma sonucunu verecek şekilde Kemalizm'e doğrudan doğruya sosyalizm aşısı yapmaya çalıştılar. Dergiler var, ünlü yazarlar var. Şuradan yola çıkmaya çalıştılar: Kemalizm'in anti-emperyalist oluşundan, bağımsızlıkçı oluşundan da hareketle ve aslında bir neo-merkantilist kapitalist devletçilik anlayışı olan devletçiliğini sosyalizan bir şey olarak göstermeye çalıştılar. Ve bu da kabul gördü. Özellikle 1960'larda. Aslında bu da bir bağdaşmazları bağdaştırma çabasıydı, yanlıştı; teorik ve kavramsal olarak çok yanlıştı ama çok büyük kabul gördü. Çünkü bazı yerlerde söylediğimiz gibi, Kemalizm o kadar

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

TAHA PARLA

49

kapsayıcı, her şeyi altına alıcı bir şemsiye ki, kimse siyasi ve teorik planda bununla hesaplaşmaya cüret edemediği için yaslanmaya ve uzlaşmaya çalışıyor. Yalnız bunun çok büyük bir bedeli oldu. Bu, belki bir argümanı mantıksal uzantısına çok fazla götürmek olacak ama, ben şöyle düşünüyorum, hatta tartışmaya açılıns diye fazla vurgulu söylüyorum. Bunun çok ağır bir bedeli oldu. Şimdi Kemalizm Türkiye’de zaman zaman tam resmi ideoloji, zaman zaman yarı resmi ideoloji ama her zaman bir egemen ideoloji, hatta bir kamu felsefesi oldu, benimsemeyen yok. Resmi ve resminin de ötesinde silahlı bekçileri var. 27 Mayıs bağlamındaki resmi aydın-asker ittifakında, o dönemde bütün dünyada da öyledir, popülist, sözde devrimci askerle resmi aydın arasındaki ittifak bağlamında bu biraz tutar gibi de oldu. 1960’lar bütün dünyada, özellikle Latin Amerika ve Asya’da Türkiye’de olduğu gibi popülist yarbay-albay darbeleridir —Türkiye Latin Amerika’yı her bakımdan değil ama bazı bakımlardan, bu arada da bu bakımdan 10-15-20 yıl geriden takip ediyor— 70’ler ve 80’ler ise tutucu general darbelerine tanık oldu. Türkiye tümüyle kendine özgü bir yer değil. Tabii birçok bakımdan özellikleri var ama her bakımdan da “biz bize benzeriz” değil, birçok bakımdan başkalarına da benziyoruz. 1960’ta tuttu, fakat 71’de bu ters tepti. Tutuculaşmaya başlayan ordu, 1980’de 12 Mart provasını tam manasıyla sahneledi. Dönemin tüm resmi belgelerinde, devlet politikasını gösteren belgelerinde, biz 71’den 80’e gidişi, o hazırlığı görebiliriz. Mesela ben en son “Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi” başlıklı çok kısa bir inceleme yaptım, bir vesileyle. 12 Eylül’den sonra başlatıldığını gördüğümüz milli eğitimdeki geleneksel, İslami öğeleri —tabii İslami çok açık değil, oldukça örtük—Kemalizm’le bağdaştırma çabaları ve Türk milli eğitim sisteminde devlete sadık yurttaş yetiştirmenin iki temel payandası olarak Kemalizm’le İslamiyet’i bağdaştırma çabaları 12 Eylül’ün marifeti değil. “Temel Eğitim Reformu” diye 12 Mart döneminde hazırlanan belgelerle başlayıp ondan sonra tüm milli eğitim mevzuatına yansıyan çalışmalara baktığımız zaman, Türkiye’deki laik Kemalizm’le tutucu/gele-

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

50

SOL KEMALİZME BAKIYOR

neksel öğelerin ortalarda buluşmaya başladığını görebiliriz; ama bu şimdiki konumuzun oldukça dışında. Bedele dönmek istiyorum, bedel şu: 1960'ın resmi aydınlarının, ki kendilerini sosyalist diye tanımlayanları vardı, sosyalizan diye tanımlayanları vardı, onların bu bağdaşmazları bağdaştırma çabaları açısından ne kadar sosyalist olduklarını tartışmayı bir kenara bırakarak şunu söyleyebiliriz en azından: Bir noktadan sonra orduyu ürküttüler. Nitekim ordu, resmi aydınlardan 12 Mart'ta hiç yardım istemedi —60'ta olduğu gibi— 80'de de tamamen dışladı. Tabii hizmetlerini arzedenler oldu ama onlar da pek kabul görmediler. Kemalizm'e sosyalizm aşısı yapmaya kalkışmanın bedeli şu oldu: Kemalizm, Türkiye'deki siyasi iktidarı ve onun sınıf yapısını meşrulaştıran bir ideolojidir. Bunu sosyalizme mal etmeye çalışmak, doğrudan doğruya özellikle ordunun elinden kendi silahını alıp bunu ordunun kendisine doğrultmaktır. Bunun bedeli şu oldu: 12 Eylül'de, ama 71'den hazırlanarak, sosyal düzenin ve resmi ideolojinin bekçisi ve bu ideolojiyi üreten resmi aydınların olan ama sonra bu ittifakı bozan ordu, öbür cebinden ikinci bir silahı, İslamiyet'i çıkardı. Bilmiyorum bunu net koyabiliyor muyum, çünkü biraz alışılmadık bir muhakeme tarzı bu, yanlışlığı da tartışılabilir, ama ben belli bir gerçeklik payı taşıdığını düşünüyorum. Eğer Türkiye solu, medeni cesaretle, siyasi-teorik kafa berraklığı ile solculuğu Kemalizm'e sığınmadan yapsaydı, hiç değilse ordu ve egemen sınıflar bizim karşımıza bir de İslamiyet'i çıkarmayabilirdi.

Yani onlara ulaşılmasına bayağı yardımcı olduğumuz meşru bir zemin üzerinden yükselip bizim karşımıza bambaşka bir ideolojik silahla çıktılar ve bu ideolojik silah, aynı zamanda kalabalıkların benimsediği bir silahtı.

Tabii, yani ordu, resmi aydınların Kemalizm'i sosyalizme çalma, Kemalizm'in şimşegiğini sosyalizm adına çalma çabasına böyle mukabele etti.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

TAHA PARLA

51

Ama bizim onlara sağladığımız meşru bir zemin üzerinde. Çünkü 60'larda Kemalizm'le flörtünden dolayı sosyalistlerin orduya sağladığı meşru bir zemin vardı. O zemin üzerinde yükselip had-dimizi bildirdiler.

Evet, fakat şunu yapmış oldular: Kemalizm onlara yetmez hale geldi. Toplum ve siyaseti kontrol etmek üzere Kemalizm, orduya yetmez hale geldi. Bunun için bir ikinci silahı çıkardılar. Yani Kemalizm'i, resmi aydınlar, kendilerine sosyalist diyen aydınlar, orduya doğrultunca, ordu ikinci bir silah çıkardı. Tabii vakit olsa bunu daha fazla açmak, kanıtlamaya çalışmak isterdim, şimdilik burada duralım isterseniz.

Bir başka bedel daha var. Solun Kemalizm'e aşilar yapmaya çalıştığı ya da ondan kendine aşı almaya çalıştığı dönemlerde, Kemalizm'i sorgulamaya çalışan ve kendilerine solcu diyen insanlar oldu ve bunlar da bir bedel ödediler. Yani kendine solcu deyip de o akan akımın dışında kalan ve Kemalizm'i sorgulamaya çalışan insanlar, o ideolojik kamp tarafından bayağı bir saldırıya maruz kaldılar.

Haklısınız. Ama çok istisnai örnekler. Bir tanesi İdris Küçükömer, bir tanesi Kemal Tahir diyebiliriz. Yalnız şunu hatırlamamız lazım ki, onlar da bence argümanlar ileri sürmediler. Bunlar da bu sefer Kemalizm öncesi birtakım şeylere, "Osmani, kerim devlet-vari" birtakım şeylere dayanmaya çalıştılar.

Peki o dönemde Kemalizm eleştirisi yapmış başka solcu, sosyalist var mı 80'lere kadar?

Çok istisnai birkaç araştırmacı dışında, bunu bir sosyalizm platformu şeklinde değil, ama Kemalizm'in sol teorik açıdan incelemesini, eleştirisini yapan, öncü bilimsel çalışmalar yapan Mete Tunçay var. Bu konuda çalışmış olan başkalarını da ihmal etmiş olmak is-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

52

SOL KEMALİZME BAKIYOR

temem, ama çok fazla örnek de aklıma gelmiyor. Veyahut yayımlanmış çalışması olan çok insan yok. Ama ben sorunuzu bir adım daha giderek cevaplamak istiyorum: Bırakın 70'leri, 80'leri, bugün bile, Türkiye'de solda çok ciddi bir Kemalizm eleştirisi bulunduğu kani değilim. Oysa Kemalizm son derece önemli bir siyasi ve kültürel gerçeklik. Ve bunu eleştirmeye kalkarken —ki kalkmak lazım— gerçeği doğru tespit etmek açısından, çok ciddi çalışmalar yapmak, çok iyi hazırlanmak lazım. Uluorta, rahat, kolaycı, klişelere dayanan; incelemeye, tartmaya değil, kaniya, sezgiye dayanan eleştiriler yapmamak lazım. İki bakımdan: Birincisi, Kemalizm çok önemli bir siyasi gerçeklik ve iyi eleştirmek istiyorsanız, eleştirisinin sağlam olması lazım. İkincisi, Mustafa Kemal'e ve Kemalistlere haksızlık etmemek için bunu çok ciddi hazırlanarak ve hakça yapmak lazım, her eleştirisinin arkasında dayanağının bulunması lazım. Türkiye'nin 70 yıllık siyasi tarihini, siyasi kültürüyle, siyasi kurumlarıyla, yapısal ve düşünsel etkileriyle etkilemiş bir dönem ve kadro karşısındayız. Burada çok ciddi ve sorumlu olmak lazım. Kemalizm'in getirdiği birtakım reformlar var. Şimdi bunlar devrim midir, değil midir? Bana sorarsanız değildir, neden böyle olmadığını bazı incelemelerimde göstermeye çalışıyorum. Ama çok önemli reformlar. Çoğu da Türkiye'de birçoklarının, buna kendimi de büyük ölçüde dahil ediyorum, benimsediği reformlar. Şimdi Kemalizm'i bazı yönlerden —özellikle siyasi— eleştirirken öbür taraflarını da —özellikle kültürel— es geçerek bu eleştiriyi yaparsanız, bir şeyler güme gidiyor. Bunu yapmamak lazım. Örneğin Kemalizm'in Altı Ok'unu eleştirmek lazım. Hakikaten de eleştirmek lazım. Çünkü kendine sosyal-demokrat diyen bir parti, 1990'larda bile, birkaç ufak yontma çabası dışında hâlâ bunu benimsiyor. Kemalizm'in bir ideoloji olarak, bir hareket olarak ve bir rejim olarak sosyal demokrasiyle zerre kadar ilgisi yok, demokrasiyle de bir ilgisi yok. Kemalizm, kültürel reformlar yapmış olan, fakat anti-demokratik kurumlar da yaratmış olan ve reformları, bedeli yüksek anti-demokratik metodlarla yapmış olan bir rejim. Şimdi külli bir Altı Ok reddiyesinin yapıldığını görüyoruz. Oysa,

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

TAHA PARLA

53

Altı Ok'un örneğın laik cumhuriyetçilik ilkelerinin nesini eleştireceksiniz? Bunları, en köktenci İslamcılardan başka kim reddediyor? Yani böylesi bir toptancı Altı Ok reddiyesi yapılamaz. Kavramları ayırıştırma lazım. Altı Ok'u eleştirmek diye konmaması lazım meselenin. Ayrımlara dikkat etmek lazım. Altı Ok'un nereleeri tam nedir ve nereleeri eleştirilmek gerekir, öyle bakmak lazım. Kayıtsız şartsız idealizasyona karşı sorumsuz, toptan reddiye... Bir tarafın yapageldiğini bu sefer öbür taraf yapıyor. Yani Kemalizm'in resmi bekçilerinin yıllardır yaptığı bir işi yapmasın bugün Türkiye solu. Şimdiye kadar yapamadı. Bundan sonra eleştiriye kalkışmaya hazırlandığı anlaşılıyor, ama öyle yapmasın. Çok daha ciddi, ince, hakkını vererek, siyasi gerçekliğinin önemine müdrik olarak, sorumluca yapsın. Yani hem hak yememek için, hem de eleştiri kolaycı, dolayısıyla zayıf olmasın diye. Çünkü gider kayaya çarpar ve bir işe yaramaz. Eğer tarihte revizyon yapılacaksa, bunu olumlu anlamda söylüyorum, resmi tarihin düzeltilmesi anlamında söylüyorum, çok sabırlı, çok dikkatli ve çok sorumlu olmak lazım. Temenni ettiğim o ki, bugün yürütölmekte olduğunu gördüğümüz düzeyde yürütölmegin Kemalizm savunması ve Kemalizm eleştirisi. Bu düzeyin üzerine çıkmak lazım.

Günümüzde insanlar artık Kemalizm'in çok önemli olmadığını, onunla fazla uğraşmak gerekmediğini söylüyorlar. Halbuki siz bunun tam tersini söylüyorsunuz. Kemalizm'in etkisinin çok yoğun olduğunu belirtiyorsunuz.

Çok önemli bir tespit yapıyorsunuz ve oradan çıkarak bir soru soruyorsunuz. Buna verilecek cevap benim için çok önemli. "Kemalizm artık hükmünü yitirdi, zayıfladı, zaten çok önemli değil, eleştirisi kolay yapılır" diyenler, sananlar var. Bu, solda da var, kendisini liberal olarak tanımlayan çevrelerde de var. Bu çok yanlış ve sorumsuz bir tavır. Şunun için: Kemalizm neden hâlâ çok önemsenmelidir? Düşünün ki 1980'e kadar Türk üniversitelerinde "İnkılâp Tarihi" dersleri verilirdi, sekiz sömestrde bir sömestr. Bu-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

54

SOL KEMALİZME BAKIYOR

gün sekiz sömestrde sekiz sömestr yapılıyor. Şimdi bazıları diyebilirler ki “bu dersler kerhen okutuluyor. Zaten hocası önemsemiyor, hocası önemsesse öğrencisi önemsemiyor.” Aynı şey din dersleri için de söyleniyor. Orada da aynı sorumsuzluk var. Ama ben size hemen şunu söyleyeyim: Hakkında böyle düşünülen veya işin böyle cereyan ettiği okullar, milli eğitim kurumları, büyük kentlerdeki birkaç seçkin, özel okul olabilir. Ama genellemeler azınlık vakalarıyla değil, çoğunluk vakalarıyla yapılır. Türkiye’nin 20 üniversitesi var ve bilmem kaç çıkarılmaya çalışılıyor, bunun ancak 5-6 tanesi gerçek üniversite sayılabilir — o başka. Bütün ilk ve orta öğretimde de bu yapılıyor. Ben size bir tek referans söyleyeyim, Yüksek Öğretim Kanunu’nun 4. ve 5. maddelerini herkes açsın okusun. Liberali de açsın okusun, solcusu da açsın okusun oradaki yurttaş yetiştirme ideolojisini. Zaten Türkiye’de “milli öğretim”, genelde “milli eğitim” olmuştur. Bu semboliktir ama dilin de bir politikası vardır. 4. ve 5. maddelerde Kemalizm’in ne kadar önemli olduğunu herkes okusun, yüksek öğretimde bile. Bir de şu bakımdan sorun görüyorum, Kemalizm’i eleştiren sol, aslında o şemsiye altında büyümüş olmaktan gelen, onun kalıntılarını taşıyan ve bazı siyasi kültür öğelerinin, özellikle de anti-demokratik siyasal kültür öğelerinin mirasçısıdır. Birçoğu bunun farkında olmasa da. Türk solunun devamlı hiziplere bölünmesi, amip gibi büyümesi, sol gruplar, grupçuklar içinde şef sisteminin, liderliğin, özellikle de otoriter liderliğin olması, kişilerin yüceleştirilmesi, teoriden çok kişilerin önde olması, Kemalist bir rejimde yetişmiş bir solun malul olduğu hastalıklardan biridir. Sol kendi içinde demokratik olamamıştır, çünkü bu siyasal kültürün içinde büyümüştür. Bir şey daha eklemek istiyorum. Bir başka bakımdan daha sorumsuzluk etmemek lazım, Türkiye Cumhuriyeti devletinin ve toplumunun 70 yıllık tarihini belirlemiş bir şeydir Kemalist ideoloji ve Kemalist toplum kurumları. 70 yıla bakarken daha ciddi olmak lazım. “Bunun önemi kalmadı” denemez, öneminin sürdüğünü tek tek kanıtlarıyla ispat edebiliriz. Onu bir tarafa bırakıyorum, kendi kafasında Kemalizm’i aştığını sananların bile Ke-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

TAHA PARLA

55

malizm’i iyi tanımaları lazım. Birincisi, kendilerini daha demokrat kılabilmek için, ikincisi, 70 yıllık bir tarihi daha iyi anlayabilmek için. Artısıyla, eksisiyle. Ama en önemlisi, hâlâ çok önemli bir siyasi gerçeklik olarak.

Şimdi bu söylediklerinize katılmamak mümkün değil, çünkü sol genel olarak Kemalizm’le ilgili olarak kendi kafasını halen netleştirememiş. Ya da Kemalizm’in kendisine yüklediği siyasi kültür anlamında birtakım değerleri bilince çıkarıp bunları eleştirebilmiş değil. Fakat şöyle bir gözlemimiz de var. “Kemalizm’in önemi kalmadı” değil, ama şu son yaşadığımız dönemde —belki bilince çıkarmış oluruz, olmayız orası ayrı mesele— Kemalizm’e ilişkin birtakım aşınmalar söz konusu. Bu aşınmaların birkaç kaynağını en azından kendi kafamızda sıralayabiliriz. Mesela bir Kürt meselesi. Kemalist uygulamaların en belirgin noktalarından biri olan üniter devlet anlayışı, Kürt meselesine yaklaşım, artık Kürtlerin belli bir hareketlilik içine girmesi, kendilerini bir biçimde var etmeleriyle birlikte bir aşınmaya uğradı, artık bu bizim hayatımıza girdi. İkincisi İslami harekete ilişkin bir aşınma. Siz biraz önce, İslami hareketi ordu teşvik etti diye yorumlanabilecek sözler ettiniz.

Resmi devlet dini olarak, devletin gözetim ve denetimi altında, yani devletçi din. Toplumunu kontrol edebilmek için politik manivela olarak kullanma.

Tamam, ama bir süre sonra olay kendisini beslemeye başlıyor ve başlangıçta arzulanan şeyin dışına çıkıyor. İslami hareket kendi kendini beslemeye, üretmeye başlıyor. Bu anlamda İslami hareketin de yaşamımıza girmesi ve tartışılması söz konusu. Kemalizm’in uygulamalarına, bu konudaki tavrına göre bir farklılık var, en azından insanlar daha farklı bir bakış açısıyla karşılaşıyorlar. Üçüncüsü, şu anda devlette egemen olan kişiler tarafından, yani daraltırsak, Özal’ın kendisi tarafından uygulanan bir-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

56

SOL KEMALİZME BAKIYOR

takım politikalar var. Daha önceki politikalara biraz farklı bir yaklaşım getiriyor Özal. Daha önceki Kemalist uygulamalardan farklı.

Sanıyorum çok önemli. Yani Kemalizm'in belli bir aşınmaya uğradığını görmemeye, kabul etmemeye imkân yok. Fakat bu nasıl biraşınmadır, ne kadar biraşınmadır, üstelik diğer tarafları hâlâ ne kadar sağlam duruyor, bunlara çarparak değerlendirmek gerekir diye düşünüyorum. Şimdi Kürt meselesiyle ilgili olarak şunu söyleyeyim: Bir Kürt meselesi vardı, var ve olmaya devam edecek. Ama resmi devlet politikası daha 1920'lerden başlayarak bu meselenin inkârına dayanır Türkiye'de. Ben size çok metinsel bir örnek vereyim. Lozan gündemi üzerinden geçerken, Atatürk *Nutuk*'ta şunları söylüyor, bir cümlede meseleyi bertaraf ediyor: "Bit-tabi mevzubahis ettirmedim." Ve bu politika sürmüştür. Yani Türk devletinin veya siyasi sınıfının bu konudaki politikaları ne kadar yanlış, bunlara girmiyorum, konumuz bu değil. İsterseniz, gerek var dersiniz, gireriz de. Fakat, "Kürt meselesi yoluyla da aşmıyor" dediniz ya, bence yine talihsiz bir giriş yaptı Özal. Ve sorumsuz bir giriş yaptı. Cümleyi hatırlayalım, bu meseleyle ilgili olarak, "Kemalizm miadını doldurmuştur," dedi. Yani "Kürt meselesi açısından miadını doldurmuştur," dedi. Resmi Kemalistler, bunu her bakımdan miadını doldurmuştur gibi anlayıp yüklen-diler. Ben, Kemalizm'in bu bakımdan miadını doldurmuş olduğunu düşünmüyorum. Daha bu konuda Türk devletinin gideceği çok yol var, eğer çok dış dayatmalar ve dünya konjonktüründe anormal gelişmeler olmazsa. Olsa bile ben daha bu işin çok sancılı ve çok uzun süreceğine bahse girerim ve unutmayalım ki Kürt meselesini Türkiye'nin siyasi gündemine Kürtler veya Türk devleti sokmadı, Türk siyasi partileri de sokmadı, dünya siyaset merkezleri soktu. Ve Türkiye devleti, özellikle Özal'ın şahsında —ki Amerika-Özal-askeriye üçgeni bugün için iyi çalışan bir üçgen olduğu için— bunu telaffuz edebildi, ondan sonra basın da bunları telaffuz edebilmeye başladı. Bugün bu meseleyle yaklaşıırken te-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

TAHA PARLA

57

laffuz edilen şeyler, iki yıl önce telaffuz bile edilemezdi. Fakat bunlar daha çok erken aşınmalar yahut çok küçük göstergeler. Yani katedilecek önemli bir mesafenin, sürecin habercileri olarak görüyorum ben bunları. Bunlar, dayatmalar veya bu konuda “biz yumuşadık,” diye görünebilmek için yapılan sembolik şeyler. Tekrarlamak istiyorum: Özal, “Kemalizm miadını doldurdu,” derken işin yüzde 1’ini, 3’ünü söylemiş oluyor. Yüzde 97’si daha Özal’ın kafasında bile yerinde duruyor. Hukuk rejimimizden siyasi kültürümüze kadar. İslam meselesine gelince: Tamam İslam da hayatımıza girmeye başladı, ama biraz önce değindik, 12 Eylül’de bu dalga dalga gelmeye başladı, çünkü açık devlet politikasıydı. Anayasadan eğitim kanunlarına kadar. Bu konuda yazdığım ufak bir yazı var, sonra kovalamadım o temayı: Türk-İslam sentezi, ben ona Türk-İslam-NATO sentezi dedim. Bunun bütün dünyada örnekleri var, Latin Amerika’da, Asya’da. O güne kadar geçerli, siyasi istikrarı, siyasi sistemi ve sınıflar dengesini koruyan resmi ideolojiler veya ona benzer ideolojiler zayıfladı mı, NATO’nun müttefiklerinde din daima onun yanında devreye sokulur, Endonezya’dan Latin Amerika’ya, Pakistan’a kadar. Bunları unutmayalım. Aynı şey 12 Eylül’de de oldu. Bir üçüncü şey dediniz, Özal bir siyaset ve devlet adamı olarak biraz farklı bir tavır sergiliyor. Doğrudur. Bu ilginç, ama daha bunun tam nasıl açılacağını bilmiyoruz. Yahut daha ne örnekler gelecek bilmiyoruz da, bu örnekler bence vitrindeki örnekler. Yani temelli bir Kemalizm aşınmasına karine yahut kanıt teşkil edecek şeyler değil, bir üslup meselesi. Bir ciddi Kemalizm eleştirisi, hatta kenarından köşesinden bir Kemalizm eleştirisi değil bunlar, sadece farklı bir üslup. Bornoza kıta selamlamak, tabii, resmi, devletçi Türk siyasal kültürüne sığmıyor, ama resmi Kemalist ideolojinin ciddi bir eleştirisini falan görmüyoruz. Kısacası, acele etmeyelim bu konuda. Doğru, aşınmıyor ama asıl önemlisi, belki sizin söylediklerinize bir dipnot olacak, Kemalizm’in aşınmasına dair: Kemalizm tabii aşınacak. Teorik olarak, ideolojik olarak çok daha iyi formüle edilmiş, çok daha geniş külliyatı olan, içeriği zengin olan, uygulaması da uzun yıllar

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

58

SOL KEMALİZME BAKIYOR

sürmüş olan birçok “izm” var, zayıflıyor, yıkılıyor. Özellikle de kişi ismiyle anılan “izm”ler çabuk aşınıyor. Yani örneğin bir liberalizm gibi dünya tarihi öneminde bir şey değil Kemalizm, Nasirizm, Peronizm, vs., Marksizm gibi teorik sistemler de değil. Kişi ismiyle anılan bir dar parti ideolojisi Kemalizm. Düşünsel olarak çok zengin değil, çok kuvvetli değil ve 70 yılda tabii aşınacak biraz. Asıl hayret edilecek şey, 70 yıl sürebilmiş olması. Ve içeriğinin zenginliği sayesinde değil, Türkiye’nin sosyolojik ve politik yapılarıyla açıklanması gereken bir şey, ki bundan sonra ciddi çalışmalarla bunların ele alınmaya başlaması lazım. İşlevselliğinin açıklanması lazım. Yani, aşınmaya başladı, hele çok aşındı, artık önemi kalmadı değil mesele. Nasıl bu kadar kalıcı olabildi ve hâlâ birçok yerde niye egemen? Ve bizim gördüğümüz küçük şeyler nelere inhisar ediyor? Sanırım, bu dengeleri koruyarak bakmak lazım Kemalizm’e.

Hepimiz hissediyoruz, bir aşınma var. Ama bu biraz da son yıllarda yaşadığımız medya çağının verdiği içi boş bir aşınma, bir imaj aşınması. Sadece TV ekranlarında ya da gazete fotoğraflarında görülen bir imajın uyandırdığı sahte bir biçim. En azından sathi. Yani Kemalizm’in aşındığı yolunda birtakım göstergeler hep zaten medyalar kanalıyla aktarılıyor. Sizlerle Star 1’de yapılan görüşmeler —Asaf Savaş Akat, siz, Mete Tunçay peş peşe çıkınca, o medyanın bir kararı. Bunu gören, hiçbir şeyden haberi olmayan insan, Türkiye’deki ciddi çalışmaları izlemeyen bir insan, üç hafta veya bir ayda çok ciddi Kemalizm eleştirisi gören insan, Türkiye’de Kemalizm’in bombardımana tutulduğunu zannedebilir. Ama orada titri profesör olan beş yüz tane insan çıkartsınlar, hiçbirisinden Kemalizm eleştirisi gelmeyecek ve bu insanlar yılda bin kişiyi belki üniversiteden mezun ediyorlar.

İzin vererseniz bir parantez ekleyeyim tespitlerinize. Bence doğru bir tespit. Büyük gerçeklik payı var. Bir medyada üç-beş kişi Kemalizm hakkında konuşuyor ve bu bir hava yaratıyor. Evet doğru,

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

TAHA PARLA

59

ama o programı izleyen 7-8 milyonun çocukları ilk, orta ve yüksek öğrenimde, Türk TV'sinde, Türk basınında hâlâ Kemalizm'le yetiştirmeye devam ediyor. Bir oransızlık var burada.

Bir oransızlık ve medyaların saldığı imajın verdiği bir yanılsama var. Kemalizm tartışmaları genellikle — Rıza Nur olayında olduğu gibi — çok jargon düzeyinde, kaba konuşma düzeyinde. İslamcıların yakın tarih çalışmaları var. Bir temel yok. Mesela “Cellat Ali bir günde yüz kişiyi astı,” gibi, doğrulama imkânı olmayan böyle birtakım spesifik şeylerle yürüyor. Teorik, çerçevesi çizilmiş ve katılımı olan, yahut bir kitapsa okuyucuyu katılmaya davet eden şeyler değil. Okuyucuya empoze ediyor. Demokratik tartışmalar değil.

Katılıyorum. Buraya geçsin diye bir şey ekleyeyim. Mesela Rıza Nur konusunda yapılan gazetecilik işini, ben büyük bir sorumsuzluk örneği olarak niteliyorum. Rıza Nur zaten bilinmiyor. Yani keşke bilinseydi de —zaten baskıcı rejimlerin ödettiği bedellerden biri de gerçek hakkındaki bilgi eksikliğidir— bu kadar ciddiye alınmasaydı. Rıza Nur, patetik, psikopatolojik bir zattır. Hatıratı bir hezeyandan ibarettir. 1991 yılında bir basın organının, üstelik Türkiye basın hayatında yeri olan bir basın grubunun organının kalkıp Rıza Nur'u resmi tarihin eleştirilmesine ilk örneklerden biri olarak ortaya çıkarmasının tek ve tek bir sonucu olabilir, o da Kemalizm'in kayıtsız şartsız resmi bekçilerinin önüne kolay lokma atmaktır ve ciddi Kemalizm eleştirilerinin önünü tıkamaktır. Bu tür örneklerin tekrarlanmamasını dilemeliyiz. Son bir şey eklemek istiyorum. Kemalizm eleştirisi mutlaka sağdan yapılmaz. Bunu resmi Kemalistlere söylüyorum. Kemalizm eleştirisi demokrasi cephesinden, soldan da yapılır ve yapılmalıdır. Ama sağlam metodlarla, tarihi malzemeyi iyi inceleyerek, başağrısı çekilerek, kalp sızısı çekilerek, gerçeği olduğu gibi tespit etme çabası güdülerek yapılmalıdır.

**Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları
serbest bırakılmış eserdir**

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

KÜRŞAT BUMİN:

“YALNIZ BAŞINA BAĞIMSIZLIKLA DEMOKRASİ KURULAMAZ”

Kemalizm ya da Atatürkçülük —gerçi bazıları ikisini ayırarak Kemalizm’de ısrar ediyorlar— sonuç olarak Türkiye’nin dünyaya armağan ettiği bir ideoloji. Ancak bu ideolojiden sadece Türklerin haberi var. Başkaları duymuşlar ama sadece Türkler bunun bir ideoloji olduğuna inanıyorlar. Başkaları için çok daha evrensel mesajlar taşıyan sosyalizm, cumhuriyetçilik, din gibi ideolojiler var; Kemalizm bunların arasında değil. Sadece Türkiye’de varolan ve ideolojilerin en hakikisi olduğu söylenen bir ideoloji. Kemalizm’in yeni olarak sunduğu ne var? Yeni bir şey yok. Oklarına baksak, o oklarla ifade edilenler, daha evrensel ideolojilerde zaten önceden dile gelmiş. Örneğin cumhuriyetçilik en azından Fransız Devrimi’nden beri var zaten. Böyle toparlanmış birtakım ilkelerin —birbirleri arasındaki ilişkiler, birlikte olup olamayacakları çok önemliyse de o ayrı bir sorun— bir arada ifadesi. Tüm bu önemli, üzerinde teker teker düşünülmesi gerekli ilkelerin tek bir ideoloji içinde toparlanmış olması ve bu ilkelerin de değerlerini, anlamlarını asıl olan bu yerli ideolojinin dolayımından geçerek kazanması, Türkiye için büyük bir kayıp; en basitinden Türkiye’de düşünceenin önünde büyük bir engel. Çünkü en başta politikayı ilgilendiren birçok kavram hep bu ideoloji dolayımından geçmek zorunda olduğu için, kendi başlarına sahip oldukları değeri hiçbir zaman bulamamış. Mesela laiklik hiçbir zaman kendi başına bir kavram olarak tartışılmamış. Cumhuriyetçilik de öyle. Oysa bunlar, etraf-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

62

SOL KEMALİZME BAKIYOR

larında çok düzeyli ve yoğun tartışmaların olabileceği kavramlar. Ama Atatürkçülük bunların hepsini içine aldığı ve kendi dolayımından geçmeden tartışılabilme özgürlüğünü tanımadığı için, toplumumuzun bu kavramları düşünmesini de büyük ölçüde engellemiş. Resmi ideolojinin hakikati bütünüyle temsil ettiği ve dışında hiçbir şey bırakmadığı anlayışı, sadece bize has bir durum değil, aralarındaki farklara rağmen bütün totaliter ideolojileri karakterize eden bir husus. Kemalizm'in güdümündeki rejim — özellikle çok partili hayata kadar— totaliter bir rejim midir? Yoksa buna başka bir sıfat bulmak lazım mı? Mesela otoriter olarak nitelenebilir mi? Bu tartışma tarihçilerin ve siyasetbilimcilerin yaptığı bir tartışmadır. Bu tartışmalara girmeyeceğim, ama “totaliter rejim” konusunda siyasetbilimcilerin yapmış olduğu bir sürü farklı değerlendirmeyi göz önüne alınca, bu konuda verilen birçok kıstasa uyuyor. Diyelim Raymond Aron'un yapmış olduğu sınıflamaya tam uyuyor. Daha yakın zamanlarda yapılan analizler çerçevesinde de yerini buluyor (burada özellikle Claude Lefort'u hatırlıyorum). Özellikle son 15-20 yıldır yapılan bu analizler, totaliter rejimleri asıl belirleyen husus olarak, bu rejimlerde devlet ve toplumun aynı tözden olduğu iddiasının yaşandığı üzerinde ısrar etmekte. Yani devlet ve sivil toplumun özdeşliği. Şimdi böyle bir anlayış, topluma hiçbir alanda otonomi sağlamak eğiliminde değildir. Hakikat, resmi ideolojide zaten vazedilmiştir. Türkiye'deki duruma da bakacak olursak, buna çok iyi uymaktadır. Otonomilerin tanınmaması durumu, toplumdaki çatışmaların ve toplumsal bölünmelerin reddini beraberinde getiriyor. Çıkar çatışmaları olan, bölünmüş —ki tüm toplumlar doğal olarak böyledir— toplumu yadsımak veya varolan toplum böyleyse, onu bu durumdan çıkarıp homojen bir nitelik kazandırmak, bu tam totaliter rejimlerin amacı. Toplumun kendi meselesini ortaya koyup düşünmesine ve tartışmasına her zaman kuşkuyla bakılıyor. Doğal olarak her toplumda bulunan bu toplumsal çatışmalara ve bölünmelere en iyi örnek, sınıfların varlığı. Totaliter rejimler, en başta toplumda ya da kurmakta olduklarını iddia ettikleri toplumda sınıfla-

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

KÜRŞAT BUMİN

63

rın varlığını reddediyorlar. Bu Batı Avrupa’da da dile geldi, Türkiye’de de. Sınıfların varlığı ülkemizde de birliği bozucu bir şey olarak görüldü. Kemalizm’in ünlü sloganını hatırlayarak söylersek, bu ülkedeki toplumun da “sınıfsız, imtiyazsız kaynaşmış bir kitle” olduğu ileri sürüldü. Tabii bu müthiş bir yalan, bütün totaliter rejimlerde olduğu gibi Türkiye’de de yalan. Mesela, tek parti döneminde Zonguldak kömür madenlerinde günde 15 saat çalışan adamla cumhuriyet balolarında tango yapan adam kardeş mi? Ama, hemen söyleyebiliriz ki, toplumlar hiçbir zaman resmi ideolojilerin kendilerine dayattığı bu gibi yalanlara kanmazlar. Çünkü toplumlar her şeylerini kaybedebilirler, ama sağduyuları yine de böyle bir yalana kanmalarına engeldir. Ancak, şiddetle bu yalanı bir müddet hayatta tutmak mümkün olur. Bunun ne kadar sürdüğü ise ülkesine göre değişir. Ne zaman ki şiddetin dozu azalır, o zaman insanların kardeş olmadıkları, sınıfların ve imtiyazların varlığı, çıkar çatışmaları ortaya çıkar.

Bu toplumların birikimlerine göre de değişiyor galiba...

Tabii. Toplumların o totaliter rejime yakalanmış oldukları zamana kadar getirmiş oldukları birikime bağlı en başta, bir de terörün ve ideolojinin dozuna bağlı. Hannah Arendt’in dediği gibi, tüm totaliter ideolojiler, gerçeklikten kurtulma isteği içindedirler. Gerçeklik ne? En azından beş duyumuzla kavradığımız dünya. Bunun ağırlığından kurtulmak ve sanki, yine Arendt’in söylediği gibi, altıncı hissimizle kavramış olduğumuz bir “gerçeğe” ulaşmaya çalışmak. Bu altıncı his, ideoloji dolayımıyla kendini gösterecektir. Totaliter ideolojilerde bir “yalanın” oluşması böyle ortaya çıkar.

Yani yaşanan gerçeklik ile söylenen gerçeklik arasında bir fark var.

Evet, yaşanan gerçekliği tanımama gibi bir iddia. Ve ideolojinin size takdim ettiği gerçekliğin “en doğru gerçeklik” olduğu üzerin-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

64

SOL KEMALİZME BAKIYOR

de ısrar. Bunu Kemalizm’de görmek mümkün. Sadece çok partili döneme kadar olan zamanda değil, bugün de toplumun içinde yüzmüş olduğu ideolojiyi önemli ölçüde bu tavır belirlemektedir. Tüm totaliter ideolojiler için, bu yalan, giderek toplumda bir oyuna da dönüşür. Bu yalan hiçbir zaman sürekli, daha doğrusu “ebedi” olmaz. Kuvvetli olduğu bir dönem olur, zayıflama ve ortadan kalkma dönemi olur. Bir bakıma herkes bu yalana iştirak eder. Dedim ki “Türkiye’de bugünün de meselesidir.” Bu çerçevede size küçük bir örnek vereyim: Haftalık bir derginin bir iki yıl önce 7-11 yaş arasındaki çocuklarla yapmış olduğu bir anket var. Sonuçları çok eğlenceli. Sonuçlara göre çocuklar en fazla vatan, bayrak, Atatürk, İstiklal Marşı’nı seviyorlar! Bunun yanında çeşni olarak da polis, doktor gibi şeylere ilgi duyuyorlar. Anket, okul ideolojisi içinde çocukların gerçekten kendilerinden ne istendiğini iyi sezip bu oyunu nasıl oynadıklarının iyi bir örneği. Çocuklar en çok —yüzde 99— bayrağı seviyor. Oysa bana göre çocuklar normal olarak bayrak kavramını sevmeyiz, bayrak taşımayı severler! Ankete göre çocuklar, yüzde 97’nin üzerinde bir oranda cami kavramını seviyorlar, oysa bence çocuklar cami kavramını değil, camide muziplik yapmayı severler. Yüzde 94.7 oranında polisi seviyor. Bence çocuklar polisi değil, dedektifleri severler. Ankete göre çocukların yüzde 56’dan fazlası “hayatta en önemli şey nedir?” sorusuna, “dürüst olmak” cevabını vermiş. Oysa “ünlü olma” isteği çocukların yalnız yüzde 2’sinde var. Böyle bir şey olabilir mi? Tanju’lar, Rıdvan’lar, İbrahim Tatlıses’lerin olduğu ülkede yalnızca yüzde 2’si ünlü olmak ister mi? Tam tersine çocukların çok büyük bir kısmı ünlü olmak ister. Hele anket soruları arasında bir tanesi var ki: 300 çocuğun yüzde 61’i İstiklal Marşı söylenirken gülmeyi, bir çocuğun kesinlikle yapmaması gereken bir davranış olarak belirtmiş. Bu yalan değil, kuyruklu yalan! Çünkü bildiğimiz gibi çocukların yüzde değil 61’i, en azından yüzde 90’ı İstiklal Marşı söylenirken gülmeyi sever. Burada Ece Ayhan’ın iki dizesini nasıl hatırlamayız: Efendiler! Eşekler susabilirler — Ne yani çocuklar hiç gülemeyecekler mi? Demek iste-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

KÜRŞAT BUMİN

65

diğim, yalan işinde hep sağduyu kurtarmaktadır. Bugün Türkiye’de Atatürkçülük —tek parti dönemini falan da bırakıyorum —yaşanma biçimine, kendisine sürekli gönderide bulunulmasına, her zaman onun dolayımından geçmek zorunda olunmasına bakılarak, bir yazıda da söylediğim gibi, hemen hemen bütün totaliter ideolojilerde olduğu gibi, tüm ideolojilerin sonunun geldiğini ilan edip, kendisinin tek başına ayakta kaldığını ve kalacağını iddia eden bir ideoloji durumundadır. Biraz önceki anket örneğinde olduğu gibi, Türkiye’de devlet, sokabildiği yerlere bunu sokup yaşatmaya çalışmaktadır. Üstelik, “sadece ideolojik aygıtlarda geçerlidir,” gibi bir değerlendirme de yanlıştır. Yapılan klasik sınıflandırmayı hatırlayarak söylersek, bu ideoloji, devletin baskıcı aygıtlarında da hâkim durumdadır. Mesela orduda, hapishanelerde. Belki şunu hatırlamak yerinde olur: Bülent Ecevit 80 sonrası Cüneyt Arcayürek’le yapmış olduğu bir konuşmada, hapishanede İngilizce sözlüğün kendisine verildiğini fakat felsefe kitaplarının verilmediğini, nedenini sorduğunda da, hapishaneye üç tür kitabın girebildiğini, bunların da savunma için gerekli belgeler, ders kitapları ve Nutuk olduğunu söylüyordu. Bu dehşet verici bir olaydır. Hemen, Stalin döneminde bu tür kurumlarda sadece Marksizm-Leninizm’in klasiklerinin serbest olduğunu hatırlayabiliriz. Yine unutamadığım bir örnek, Doğu Perinçek’in hapishanede yandaki hücrelerden gelen canhıraş bir feryat konusundaki tanıklığıdır. İşkence gören genç “yetti artık yat Atatürkçülük, kalk Atatürkçülük, elini uzat Atatürkçülük, tabanlarını uzat Atatürkçülük,” diye bağırılmaktadır. Yani sadece kafalarla yetinmeyip, tanıklıklar da da söylendiği gibi, ellere kollara, tabanlara kadar uzanan bir ideoloji. Buna totaliter diyelim mi, demiyelim mi, artık onu düşünmek lazım. Ben resmi ideolojinin okuldaki durumuna ilişkin birkaç yazı yazdım. Gerçekten birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da büyük bir engeldir bu ideoloji. İnanıyorum ki Türkiye’de eğitim reformu düşünülürken bu mutlaka göz önüne alınmalıdır. Çocukların ilkokuldan başlayarak maruz kaldıkları Atatürkçülüğün bu baskısı gerçekten tahammül edilir gibi değildir. Ama

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

66

SOL KEMALİZME BAKIYOR

çocuklar da sağduyularıyla, bir yıl geçirdikten sonra farkına varıp, bunun bir oyundan ibaret olduğunu anlayıp işi idare etmeye başlamakta dırlar. Ancak bütün o yıllar boşa geçmektedir. Söylediğim gibi, bütün bu taarruza rağmen, insanların sağduyusu bir yerden sonra kendini buna kaptırmıyor. Zaten kaptırsa, delirir insan, sağlıklı insan kalmaz. Ama ne oluyor, bu o kadar her yeri kaplamış ki iyi şeyler yapılamıyor, iyi şeyler yapmak için fırsat vermiyor. Bu ideolojinin baskısı altındaki eğitim sisteminde, öğrenmenin ne kadar keyifsiz bir şey olduğu sonucunu çıkarıyor insanlar, “öğrenmek bir işkencedir,” diye öğrenmekten vazgeçiyorlar. Bu da bir topluma yapılacak en büyük kötülüklerden biridir.

Totaliter ideolojilerin toplumlari egemenliği altına almalarından bahsettik. Türkiye’de de toplumu egemenliği altına almış. İlginç i, solu da egemenliği altına almış. Belki onlara yönelik olarak farklı bir söylem geliştirerek. Bu süreçten bahsedelim, hangi motifleri kullandı, nasıl oldu?

Kemalistler arasında soldan çok insan var. Onlar Kemalist ideolojiyle sol ideoloji arasındaki beraberliği nasıl kurmuşlar; değişik dönemlerde farklılık var. Kurtuluş Savaşı döneminde ve ertesinde, komünistlerin Mustafa Kemal’in önderliğini yaptığı bağımsızlık mücadelesini desteklemesinde tamamen Lenin’in milletler konusunda, —ki o da kısa zamanda değişmiştir— savunduğu son anlayışın etkisi vardır. Yani Sovyet Devrimi’nin bağımsızlık savaşlarına sempatiyle bakması, onları kendilerine yandaş olarak görmesi tezi. Onun için de bu yıllarda komünistler bu hareketi tamamen III. Enternasyonal içinde geliştirilen tezler doğrultusunda desteklemişlerdir. Tabii sonunda da hüsrana uğramışlardır. Aslında bu başından da belliydi. Sonraki durum, daha değişik. Özellikle Kemalistlerle sosyalistler arasındaki bugünlere kadar gelen flört, daha yakın zamanlardan kaynaklanıyor. Özellikle de 60’lı yıllardan kaynaklanıyor. Bunu da sadece Türkiye’deki iç siyasal gelişmelerden kalkarak açıklamamak gerekir sanıyorum. Dünya-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

KÜRŞAT BUMİN

67

daki gelişmeler göz önüne alınarak böyle bir beraberlik kurulmuştur. Bu da II. Savaş'tan sonra özellikle dünyada gelişen bağımsızlık savaşları doğrultusundadır. Eski sömürgeler bağımsızlık savaşı verip, bağımsız devletler şekline dönüşürken, bu hareketleri motive eden iki temel ideoloji vardı: Biri bağımsızlık, diğeri sosyalizm. Birçok üçüncü dünya ülkesi bağımsızlık savaşı verdiler ve bağımsızlık sonrası sosyalizmin savunucusu oldular. Bu konuda ne kadar başarılı oldular o ayrı bir sorun, ama dönemin havası budur. Bu kalıp Türkiye'ye de uyuyor. Hem sosyalistsiniz, hem tam bağımsızlıktan yanasınız. O yıllarda çok söylendiği gibi, ilk bağımsızlık savaşını veren bir ulustuk. Bu hareketin ideolojisi de Kemalist ideolojydi. Buna bir de bu ideolojinin içinde yer alan devletçilik gibi unsurları katarsanız, sosyalizmle beraberliği de düşünülebilir, aralarında bir flört hatta bir izdivaç —zoraki tabii— sağlanabilirdi! Ama bunu iyi analiz etmek gerekir. Analiz ederken önce Türkiye'deki Kurtuluş Savaşı'yla, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeciliğe karşı verilen bağımsızlık savaşları arasında ne gibi benzerlikler, ne gibi ayrılıklar var, buna bakmak gerekir. Sömürgelerde verilen bağımsızlık savaşlarını asıl belirleyen, onlarda mevcut belli bir ideolojik ağırlıktır. Nasıl sömürgecilik bunlar için ideolojik bir fenomendi, bağımsızlık da asıl olarak ideolojik uzanımları olan bir fenomendir. İşin ekonomik yönü mevcut, ama hareketi asıl niteleyen, kendilerinin bizzat altını çizdiği husus budur. Her şeyden önce, uzun yıllar sömürge olarak kalmak zorunda bırakılan bu ülkeler, kimliklerini yeniden kazanmayı ön plana çıkarmışlardır. Bu çok önemli. O zamanki bazı metinlere bakarsak, üzerinde durulan asıl husus, kimliklerinin kendilerinden çalınmış olduğunun vurgulanması ve tekrar nasıl kazanılacağı tartışılmasıdır. Burada bir parantez açarak, sömürgeciliğin ekonomik temelde değerlendirilmesinin o dönemde insanları ne gibi çıkmazlara soktuğunu da hatırlayabiliriz. Savaş sonrasında Batı'daki ilerici, solcu kesimler de iyi bir sömürgeciliğin de olabileceğini ileri sürüyorlardı. Mesela Fransa'da Cezayir konusunda çok oldu bu. Devletin uyguladığı baskıyı kınamışlardır, ama öte yan-

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

68

SOL KEMALİZME BAKIYOR

dan, iyileştirilebilirse, sömürgeciliğin, uygarlığın bu geri kalmış ülkelerle götürülmesi açısından, yani sağlık, eğitim, yol gibi alanlarda, onlar için kazançlı bile olduğu da söylenebilmiştir. Ama görüyorsunuz, dünya çok hızlı geliyor, bu söylediklerimiz 40-50 yıl öncesinin tartışmaları. O dönemde Batı uygarlığı kendisini tek değer, geçilmesi gereken tek yol veya insanlığın oluşturmuş olduğu değerlerin en yüce noktası olarak görüyordu. Biraz felsefi terimlerle söyleyecek olursak, Ben ve Öteki sorunu tartışılmıyordu bile. Ötekini, yani Avrupalı olmayana anlamak zahmeti bile yoktu. Daha doğrusu onların anlaşılacak bir yanı da yoktu. Onlar, geri idiler ve onlara düşen şey, Batı uygarlığının değerlerini örnek alıp o yöne doğru ilerlemektir, sömürgecilik de buna katkıda bulunuyordu. Beklenmedik çevrelerden, hatta İnsan Hakları Birliği'nden bu doğrultuda yorumlar gelmiştir. Oysa dünya şaşırtıcı bir biçimde değişti. Bugün bu konudaki metinleri o günkülerle karşılaştırırsak, arada sanki yüzlerce yıllık bir mesafe varmış gibi değişimler olduğunu görüyoruz. Bugün Batı kendini merkeze, doruğa koyan o anlayıştan sıyrıldı, düşünce çok gelişti. Rölativist bir anlayışla düşünülürse denilebilir ki, bugün yazılanlar da ilerde ötekilerin düştüğü duruma düşecektir. Ama ben böyle olacağını sanmıyorum, çünkü bazı eşikler aşıldı. Avrupa'nın bu duruma gelmesinde, bağımsızlık savaşı veren bu ülkelerin kaybettikleri kimliklerini bulmak için verdikleri mücadelenin, bunları dile getirmelerinin de yararı olduğuna inanıyorum. Aimé Césaire, Martinikli bir şair, diyor ki, "Batı ülkeleri milyonlarca insandan onların tanrılarını, topraklarını, alışkanlıklarını, hayatlarını, şarkılarını, bilgeliklerini çaldılar; daha doğrusu bu insanları onlardan ayırdılar." Yani mesele ortaya konuşu tamamen ideolojik. Dolayısıyla bu hareketlerde Batı'ya karşı müthiş bir nefret var. Batı'nın değerlerini müthiş bir küçümseme var ve Batılılar tarafından kendilerinden koparılmış olan değerlerine daha yüce bir değer olarak sahip çıkış var. Frantz Fanon da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Onun Yeryüzünün Lanetlileri'ni hatırlayacak olursak, yeni kazanılması gereken bu kimlik karşısında Batı'nın nasıl hırpalandığını, nasıl mah-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

KÜRŞAT BUMİN

69

kûm edildiğini çok iyi görüyoruz. Özetle, bağımsızlık hareketlerini Batı'nın değerlerini mahkûm eden bir güç olarak değerlendirilmektedir. Fanon'un dile getirdiği gibi, iki dünya arasında kültürel, dilsel ve hatta biyolojik bir çatışmadan söz edilmektedir. Oysa Türkiye'ye bakacak olursak, Türkiye de bağımsızlık savaşı vermiş, fakat II. Savaş sonrası bağımsızlık hareketlerini en iyi niteleyen bu yönde hiçbir benzerlik yok. Türkiye'de Kemalist rejime karşı çıkan geleneksel odaklar, aynı, biraz önce Césaire'den naklettiğim eleştiriyi Kemalist rejim karşısında yapıyorlar. Yani "bizi tanrımızdan, alışkanlıklarımızdan kopardı, ilahilerimizden kopardı." Çok enteresan bir durum. Onun için bugün, politik İslam çerçevesinde iddialı olan müslümanlar Fanon'u seviyorlar. Fanon'u bu çevreler basıyor, yayımlıyor. Demek ki bu konuda hiçbir benzerlik söz konusu değil. Tersine, Kemalist rejim, aynı sömürgecilerin bu ülkelerde yaptığı gibi, memlekette çok Batıcı, Batı uygarlığının, tabii büyük ölçüde karikatürize olarak, değerlerini, ilkelerini empoze etmeye çalışan bir rejim durumunda. Bu bakımdan özel bir dikkat gerekiyor. Benzerliklere gelince, gerçekten II. Savaş'tan sonra mücadele verilip, bağımsızlık kazanılınca ortaya çıkan devletler, bizim bağımsızlık savaşı sonrası ortaya çıkan devlete, rejime birçok yönden benziyor. Bu da bireyselliği tanımayan, biz üzerine kurulu, tüm farklılıkları, çatışmaları dışlayan, yok sayan bir anlayışın benzerliğinden kaynaklanıyor. Bağımsızlık savaşı veren diğer ülkelerde oluşan rejimler, böyle oldu. Yani toplumda bir homojenlik, zorunlu bir homojenlik kuruldu. Türkiye'de de öyle. Hatta bir yazarı hatırlayarak söylersek, bağımsızlık savaşı veren ülkeler sömürge durumundayken, sömürgeci mantık içinde bu ülkelerde kollektif bir özneye yer yoktu, ama bağımsızlık savaşı verildikten sonra ortaya çıkan özdeşleştirici mantık içinde de bireye yer yoktu. Bence bu çok önemli. Nitekim Fanon, bireye, bireyselliğe fevkalade karşıdır. Onun özlemiş olduğu, bağımsızlık savaşı verilirken ulaşılan o birlik, beraberlik ve herkesin bir diğerinin aynısı olmasını gerektiren havadır. Dolayısıyla ortaya çıkan millet fikri burada çok kendine has. Öyle bir durum ki,

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

70

SOL KEMALİZME BAKIYOR

millet bir mistik varlığa dönüşüyor ve bu mistik varlık tüm ruhları içinde eritiyor. Demek ki burada bir beraberlik var. Yani birliğin altının çizilmesi ve bunun millet dolayımıyla sağlanması açısından. Bağımsızlık savaşı ve sonrasında oluşan ideolojiler bireyciliğe karşı, kozmopolitliğe de karşı ve sosyalist. Burada garip bir durum ortaya çıkıyor. Bu hareketler, sosyalist olduklarından dolayı Marx'ı da kendi yanlarına çekiyorlar, fakat bireyciliğe, kozmopolitliğe karşı olmaları ve etnik temelde bir ulusu savundukları için de muhafazakârların da tarafına savrılmaktalar. Yani bir yanda Marx, öte yanda Joseph de Maistre. Bu ikisini bir arada tutmak ne derece mümkün? Bağımsızlık savaşı sonrası kurulan toplumlarda, birlik sağlanmış ve bu en önemli ilke, en değer verilen ilke olmuştur. Bu birlikle beraber ortalığı kaplayan biz duygusudur. Artık ben yok. Artık bağımsızlıktan sonra, paralar pullar da kendi resimleriyle basıldıktan sonra, buna içerde karşı çıkmak mümkün değil. Artık biz dışında bir fikir beyan etmek de yasak. Bu, bağımsızlığını kazanan üçüncü dünya ülkelerinde de oldu, Türkiye'de de oldu. Doğrudur, Türkiye bu bakımdan öncüdür. Bu rejimlerin tanıdığı millet anlayışı nedir? Bu konuda, Türkiye'ye gelmeden önce, birkaç millet kuramını hatırlamak gerekir sanıyorum. Millet tanımlanması ve dolayısıyla milliyetçilik, Fransız Devrimi'nden bu yana özellikle iki temelde anlaşılabilir. Bunlardan birisi, etnik temelde, kültür temelinde, ikincisi sözleşme temelinde. Fransız Devrimi'nde, söylendiği gibi, asıl olan sözleşme temelinde bir millet, milliyetçilik anlayışıdır. Yani Sieyès'in formülüyle, millet ortak bir yasa altında yaşayan ve aynı yasa koyucu tarafından temsil edilen, bir bakıma ortakların birliğidir. Yani milleti tanımlarken, aynı haklara sahip ve aynı ödevlerle yükümlü insanlardan hareket etmek söz konusu. Renan, "bir milletin varlığı her gün tekrarlanan bir plebisittir," diyordu. Buna karşı, Fransız Devrimi'nden sonra, gerek Fransa'da, gerek Almanya'da muhafazakârların geliştirmiş olduğu bir başka anlayış daha var. Bu anlayış, bu kurum geleneğinin altını çiziyor. Sözleşmecilik anlayış bugün yaşayanları ön plana çıkarırken, öbür anlayış geleneği, geçmişi, ölümleri ön

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

KÜRŞAT BUMİN

71

plana çıkarıyor. Bu türlü bir millet anlayışı, sözleşmecî modelde olduğu gibi, milleti oluşturan üyelerin iradesine öncelik veren bir anlayış değil. Çünkü bunlara göre millet, üyelerinin iradesinden önce var. Dolayısıyla, üyeleri, o milletin üyesi olarak doğuyorlar ve zaten varolan değerleri tarafından biçimlendiriliyorlar. İradeyi bu anlamda bir kenara bırakıyor. İnsanın, mensup olduğu milletin bir eseri olduğu düşüncesi hâkim. Almanya’da özellikle Herder’in düşüncesi böyle, çok etkili bir düşünce. Türkiye’ye ve biraz önce sözünü ettiğimiz bağımsızlık kazanan ülkelere baktığımızda, bu ülkelerde geçerli olan veya geçerli kılınmak istenen milliyetçilik anlayışı, sözleşmecî anlayış değil. Bunun sonucunda, özellikle Türkiye ve diğer sözünü ettiğim ülkeler söz konusu edilecek olursa, bağımsızlığın mı yoksa özgürlüğün mü ön plana çıkması gerekir gibi sorularla karşı karşıya kalırız. Bağımsızlığımızı kazanan üçüncü dünya ülkeleri ve Türkiye’de bağımsızlık dün de bugün de temel kavramdır. Özgürlükten söz eden yoktur. Daha doğrusu özgürlük, bireysel değil, kolektif bir öznitelik olarak anlaşılmalıdır. Oysa sözleşme temeline dayalı anlayış, birinci plana belki özgürlüğü getirmektedir diyebiliriz. Onun için Türkiye’de hep bağımsızlığın altı çizilmiştir, hâlâ da çizilmektedir. Bağımsızlık kötü bir şey diye söylemiyorum, ama bu biçimiyle eksiktir. Yalnız başına bağımsızlıkla demokratik bir rejimi kurmak mümkün değildir, olmamıştır. Türkiye bunun örneği. Başka örnekleri de vardır. Bağımsız kalabilirsiniz, ama demokratik bir rejim ortaya çıkaramayabilirsiniz. Özgürlüğü hatırlamak gerekir. Özgürlük düşüncesi de bağımsızlıkla beraber kendiliğinden gelen bir düşünce değildir. Oysa sözleşmecî dediğimiz anlayış, üyelerin iradeleri üzerinde ısrar ettiği için özgürlüğe daha fazla yer tanıyan bir anlayıştır. Biraz önce de söylediğim gibi, milleti bir kere varolmuş, bitmiş bir şey değil, sürekli tekrarlanan bir plebisit olarak anlamak gerekir. Bu tabii ki çok farklı bir görüş. Türkiye de bağımsızlık üzerinde çok ısrar etmiştir, bu tür bir millet anlayışı geliştirilmiş ve sonuç olarak özgürlük unutulmuştur. Gerek tek parti döneminde, gerek sonraları ve hatta Kemalizm’le flört eden solun altın dö-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

72

SOL KEMALİZME BAKIYOR

neminde de temel kavram olarak merkeze bağımsızlığı yerleştirmişti. Bugün de bu sürmektedir. Böyle söylüyoruz ama resmi ideoloji de kendisini sunarken bizim söylediğimiz gibi sunmuyor. Sanki sözleşme temelinde yükselen bir millet ve milliyetçilik anlayışının temsilcisi olarak sunuyor. Şöyle söyleyeyim, ne zaman sıkışılrsa diyor ki, “Atatürk ‘ne mutlu Türküm diyene,’ dedi, ‘ne mutlu Türk olana,’ demedi.” Oysa biz biliyoruz ki, tüm cumhuriyet döneminde sürdürülen politika, büyük ölçüde milleti etnik bir temelde anlayan politikadır. Ama kendisini sunarken farklı bir dil kullanıyor. Bu Türkiye’de çok yanıltıcı. Millet, vatan, ulus gibi kavramların halk arasında kullanılışında da bizi yanıltabilecek çok “tuzak” var. Mesela belediye otobüsünde “bileti olan vatandaş var mı?” diye soruyorlar. Sanki Fransız Devrimi günlerindeymiş gibi! Hatırlarsınız, Fransız Devrimi sırasında nasıl oldu: “Bundan sonra kimse birbirine bay, bayan demeyecek, herkes birbirine vatandaş diye hitap edecek” dendi. Sanki Türkiye böyle bir devrim günlerindeymiş gibi. Sanki Türk milleti ortak bir sözleşme etrafında toplanmış insanlardan oluşuyormuş gibi! Bunlar yanıltıcı. Asıl olan, muhafazakâr, çok önceden beri varolan bir millet anlayışından doğmuş bir milliyetçilik düşüncesi. Şimdi, yine bir parantez açıp, sonradan “hep varolduğu” na karar verilen milletin “yaratılması” sürecine de değinebiliriz. Türkiye’de bağımsızlık savaşı sonrasında millet düşüncesinin yaratılması da sorun olmuştur. Türkiye bağımsızlık savaşı verdiği zaman, sömürgelerin içinde bulunduğu duruma da hiç yakın değildi. Onlar sömürgecilere “bizim her şeyimizi aldınız, bizi her şeyden mahrum ettiniz,” diyorlardı, Türkiye bu durumda da değildi. Çünkü bütün bu bağımsızlık sonrası millet oluşturmak anlayışını asıl belirleyen husus, bir şeyi yoktan var etme düşüncesidir. Bu anlayış Kemalizm’i de çok iyi belirler ve Kemalizm varolanların üzerine bir çizgi çekip yepyeni bir toplum yaratma sevdasındadır. Bu da totalitarizmi bize hatırlatan bir iddia. Bir toplumu “tarihsiz” olarak kabul etme. Böyle bir toplum zaten yok, özellikle Türkiye söz konusu olduğu zaman. Cumhuriyetin devraldığı toplum dünkü çocuk değildi.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

KÜRŞAT BUMİN

73

Onun için kendilerinin tanımladıkları bir milleti oluşturmak da güç oldu. Onun için de hem ideoloji, hem de güç kullanmak gerekmiştir. Nitekim totaliter rejimlerin kullandıkları iki tane araç vardır: Biri ideoloji, diğeri güç veya terör. Denecektir ki “Türkiye’deki terörü SSCB’deki ya da Batı’nın totaliter rejimlerindeki terörle karşılaştırmak doğru değil.” Ama bunun ölçüsünü belirlemek de zordur. Terör 200 bin kişiyle mi başlar, üç kişiyle mi? Kemalistler, ideolojileri gereği, bir millet yaratmak durumuyla karşılaşmışlardır. Siyaset felsefesinin kavramlarıyla söylersek, hep söylendiği gibi, Fransız Devrimi’nde ortaya çıkan ulus-devlettir, Türkiye’de ve diğer üçüncü dünya ülkelerinde ortaya çıkan ise devlet-ulustur. Kim kimde meşruiyeti arayacak? Türkiye’de devlet milleti yaratmak sevdasıdadır. Bu da zor olmuştur tabii. Osmanlı’dan devralınan bazı odaklar, böyle bir millet anlayışının belirlediği siyasal rejim için tahammül edilmez odaklardır. Onun için de gerek etnik, gerek dinsel odaklar süratle ortadan kaldırılmıştır. Bu, Rumlar, Ermeniler, Kürtler için olduğu kadar tarikatlar için de söz konusudur. Devlet, birliği sağlamak için dışarıda hiçbir şey bırakmak istememektedir, hiçbir otonomiye tahammülü yoktur. Toplumsal planda da, ne sendikaya, ne partiye yer vardır. Dolayısıyla çok partili bir rejim söz konusu değildir. Hep söylenir, “Atatürk’ün aklındaki rejim çok partiliydi ama erken buluyordu,” diye. Bu açıklamalardan bir yere varılamaz. Rejimin buna tahammülünün olmadığını Kemalizm’in ideologları çok açık ifade etmişlerdir. Bozkurt’tan hatırlıyorum, demiştir ki, “Jean-Jacques Rousseau da çok partili hayatın iyi olmadığını söylerdi.” Bu örnekleri çoğaltmak zor değil. Bir olunacaktır. Artık burada söz konusu olan gerçek anlamda politika değildir, sınırlı, bir moralle yaklaşılan belli bir politika anlayışıdır. Bu anlayış içinde “iyiler” ve “kötüler” vardır, içerde ve dışarda “düşmanlar” vardır. Resmi ideolojinin takdim ettiği amaçları, modeli benimsemeyen, değil karşı çıkmak, gönüllü olarak katılmayanların hepsi “kötüdür” veya “düşmandır”.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

74

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Bu yaklaşım 60'larda da varlığını sürdürüyor herhalde. Komite-nin ismi bile Millî Birlik Komitesi.

Kesinlikle. 60'ta askerlerin kafasında bu anlayış dışında bir şey yoktur. İşin vahim tarafı, askerleri belki affedebilirsiniz ama o hareketin aydınları da böyledir. Kemalizm'in topluma bu meydan okuması, hep Batı değerlerini hâkim kılmak iddiasıyla yürütülmüştür. Akıl ön plana çıkarılmıştır, ama bu akıl tam da Batı'nın iyi anlamıyla anladığı akıl değildir. Bilim de öyle. Laiklik, ki temel bir prensiptir, yine öyle. Gerçekten Batı'nın sürekli kendini yenilemeye çalışan, sorgulayan düşüncesinin de Türkiye'de varolmasını savunmak söz konusu değildir. Çok kalıpcı, pozitivist, bilimci bir anlayış içinde aklın, bilimin, ilerlemenin, bu tip değerlerin bir ideolojik malzeme olarak kullanılması söz konusudur. Geçen yıl, Régis Debray'nin "Cumhuriyetçi misiniz, Demokrat mısınız?" diye bir yazısı yayımlandı. Debray bir cumhuriyetçi. Demokratların karşısında cumhuriyeti savunuyor. Bu yazısında kullandığı bazı formüller var ki, bunlara bakıp kısa bir karşılaştırma yapabiliriz. Mesela diyordu ki, "cumhuriyet, hukuk devleti ama yanında adalet. Oysa demokrasi, hukuk devleti ama adaletsiz. Veya cumhuriyet, tolerans ama irade de var; demokrasi, tolerans ama irade yok." Şimdi, bakacak olursak, bizim cumhuriyet buna hiç mi hiç uymuyor. Cumhuriyet, hukuk devleti ve adalet, bizim cumhuriyet ise ne hukuk devleti ne adalet. Yine Debray'den başka bir formül: "Demokrasi ışıkları söndürülmüş bir cumhuriyetten geri kalan şeydir". Yani cumhuriyetin içinde demokrasi de var, ama daha fazla değerlere de sahip. Türkiye'de ise, "ışıkları söndürüldüğü zaman demokrasiden geri kalan şeydir cumhuriyet". Hiçbir zaman demokrasiyi söz konusu etmeyen bir cumhuriyettir. Birkaç ay önce anayasa üzerine bir toplantıda, Anayasa'nın 1. maddesi ile ilgili olarak, "Türkiye devleti bir cumhuriyettir," değil "demokratik bir cumhuriyettir," denmesi gerekir dedim. Çünkü cumhuriyetçiliğin Türkiye'de ne olduğu meçhul. Son zamanların en büyük cumhuriyetçisi Evren, "cumhuriyet bir fazilettir," di-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

KÜRŞAT BUMİN

75

ye Montesquieu'yü hatırlatan şeyler söyleyip duruyordu. Onun için "demokratik cumhuriyet" ifadesinin başa konmasını öneriyorum ki insanlar ne konuştuğunun farkına varsın. "Faziletli," diye bir rejim anlatılamaz. Cumhuriyetin laiklik anlayışı da çok dar, çok sınırlıdır. Aslında bir bakıma belki Fransız Devrimi'nin sıcak günlerinin anlayışına yakın denilebilir. Çünkü hep söylenir, "Fransız Devrimi dinle kilisenin egemenliğini birbirine karıştırmıştır ve bu yanlıştır," diye. Belki Türkiye için de bu söylenebilir. Devrimin ilk yıllarında Fransa'da Hıristiyanlığa karşı hemen kiliseleri kapamak ya da yeni bir kült yaratma gibi hararetle tartışmalar ve uygulamalar vardı. Bırakalım devrim'i, bizimkilerin laiklik anlayışlarını anlayabilmek için, onlara bir "Ata" bulabilmek için daha yakınlardan yine Fransa'dan, III. Cumhuriyet'in bu yöndeki ideolojisini de hatırlayabiliriz. III. Cumhuriyet'te Jules Ferry'lerin getirmiş olduğu laiklik anlayışında da laiklik, bilim, ilerleme, akıl gibi kavramlar pek hakkı verilmeden savunulmuştur. Hatta Edgar Morin o dönemdeki laiklerle ilgili olarak, katolaik diyor! Bu önemli, çünkü laiklikte asıl olan devletle dinin karşılıklı olarak birbirinden ayrılması değil mi? Dolayısıyla kamusal alanla özel alanın ayrımı söz konusu. Oysa Türkiye'de bu olmamış, çünkü tüm baskıcı ideolojiler gibi Kemalizm de özel ve kamusal alanı birbirinden ayrı olarak tanımaya yanaşmamıştır. Kamusal alanla yetinmeyip özele de müdahale etmek, totaliter ideolojilerin bir özelliğidir. Laikliğin bu tür anlaşılması Kemalizm'de hâlâ sürüyor ve daha epeyce süreceğini sanıyorum. Dilerim ki laiklik tam anlamıyla anlaşılсын ve gerekli düzenlemeler yapılsın. Çünkü ortaya çok gülünç sahneler de çıkmakta. Televizyondaki naklen mevlit yayınlarında mevlit okuyanın ya da Kuran okuyanın başında sarık, boynunda da kravat var. Olacak şey değil. O kravat devletin hocanın boynuna attığı bir düğündür. Fakat garip bir şekilde boynuna düğüm atılan da düğümü çözmeye yanaşmıyor, çünkü o düğüm aynı zamanda maaşlar, çeşitli gelirler de demek. Ama düğüm devletin elinde, istediği zaman sıkar, istediği zaman açar. Bunlar hepimizin bildiği konular. Bütün bu konuları, baştan olması ge-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

76

SOL KEMALİZME BAKIYOR

rektiği gibi düşünmeli, tartışmalıyız. Hatta, bize çok açıkmiş, sorsuzmuş gibi gelen konulardan başlamak gerekir. Bunların başında da —eğer siyasal bir rejimi tartışıyorsak— egemenlik anlayışı gelir. Egemenliğin kimde olduğu meselesi. Osmanlı dağılıp, imparatorluk parçalanınca, cumhuriyetçilik çerçevesinde egemenliğin milletin olduğu ilan edilmiş. Dolayısıyla gündeme milli irade sorunu gelmiş. Fakat, bir grup ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de milli irade ya da genel irade, çok değişik, liberal rejimlerden farklı anlaşılmıştır. Milli iradenin totaliter veya devrimci dediğimiz bir yorumu çerçevesinde anlaşılmıştır. Milli iradenin bu şekilde anlaşılması, milli iradenin liberal yorumunun ortaya koyduğu biçimlerde görüldüğünün tersine, çoğulculuğu reddetmeye götürmüştür. O dönemde ifade edildiği biçimiyle, “hâkimiyet kayıtsız şartsız millettir” ama millet, farklılıkları kaldırılmış, ideolojik planda birlik kazandırılmış, hatta bir kılınmış olduğu için, milletin hâkimiyeti de tamamen temsil esasını dışlayan bir biçimde anlaşılmıştır. Bu anlayışın kaynaklarını belki Fransız Devrimi’nde bulmak mümkündür, bazı benzerlikler kurulabilir. Egemenliğin millette olduğu, giden bir otokratın yerine milli iradenin meşru otorite olarak tanınması güzel, ama bu biçimiyle çok yetersizdir. Bunun demokratik bir biçim alabilmesi için temsil esasının da birlikte gelmesi gerek. Mesela bir dönem Jakobenler iktidardaydılar ve genel iradeyi kendilerinin temsil ettiği iddiasındaydılar. Türkiye’de de benzer bir durum var. Ama çok yakın yorumlamak da gerekir. Türkiye’de de söylemde hâkimiyet milletin olmuştur, fakat politikanın oluşturulmasında millet dışta tutulmuştur. Nitekim tek parti ve onun başında olan lider, önce “ebedi şef”, sonra da “milli şef” olarak, bu iradeyi kendinde cisimlenmiş olarak takdim etmiştir. Burada şunu da söyleyebiliriz, “hâkimiyet kayıtsız şartsız millettir” formülü, aslında —Türkiye’de bu ne kadar düşünülmüştür o başka ama— temsil mekanizmasını dışlayan, hatta Rousseau’yu, doğrudan demokrasiyi hatırlatan bir formüldür. Nitekim dönemin ideologları tarafından çok partili rejimin kendi kurdukları rejimle uyuşmayacağı, kendilerine tamamen ya-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

KÜRŞAT BUMİN

77

bancı olduğu dile getirilmiştir. Hâkimiyetin kayıtsız şartsız milletin olduğu formülü hiçbir gerçek temsil mekanizması kullanılmadan, yani hâkimiyetin kaynağı olarak yüceltilen millete hiç danışılmadan duvarlara kazınmıştır. Bu ilkenin bu şekilde yorumu ve anlaşılması, çok partili rejime geçilince de sürmüştür. O zaman da demokrasinin bir çoğunluk demokrasisi olarak anlaşılması gündeme gelmiştir. Günümüzde yine anayasa tartışmaları var. Bugün “anayasa değişsin,” diyenlerin, —büyük ihtimal değişecek— değişiklik çalışması yapanların önerilerinde de bu ilke aynen korunuyor. Bu ilkeyi çok iyi düşünmek gerek. Bırakın tek parti dönemini, çok partili dönemdeki uygulamasıyla bizi, demokrasiyi yalnızca çoğunluk demokrasisi olarak anlamaya sürüklüyor. Bul belli bir sayıyı ve yönet. Meşruiyetin tek ölçütünün bu sayısal çoğunluğa bağlanması. Özellikle 61 Anayasası’ndan sonra böyle bir ilkeyi muhafaza etmek hatalıdır. Çünkü 61 Anayasası, Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan bir anayasal denetimi gündeme getirmiştir, kuvvetler ayırımını gündeme getirmiştir. Bunlar, çoğunluk demokrasisinden uzaklaşıp daha bir hukuk devleti olmanın gerekleridir. Bu durumda hâlâ hâkimiyetin kayıtsız şartsız millette olması, olacak iş değildir. Tabii ki bir hukuk devletinde hâkimiyet milletindir, ama kayıtlı ve şartlı olarak. Bu kayıt ve şartın ölçüsü de, doğal hukuk, insan hakları ve bunlara göre kaleme alınmış olan anayasanın çerçevelediği bir alandır. Bu çok önemli. Şu eleştiriyi de yapmak gerekir: Türkiye’de bir siyaset felsefesi geleceğinin olmaması, siyaset felsefesine yakın bir siyaset bilimi geleceğinin ise çok zayıf olması, tüm bu konular üzerine düşünmemizi engellemiştir. Sonuç olarak anayasa meselesinde —ki bir anayasanın en önemli meselesi egemenlik meselesidir— “alışkanlıklarımız budur,” diye bütün bunlar geçiştirilmiş ve çok pozitivist, biçimci bir anlayış ve yasa anlayışı çerçevesinde kalınmıştır. Hatta legalist bir anlayış içinde kalan, bunu sorgulamayan, meşruiyet problemini söz konusu etmeyen böyle bir anlayış, anayasa hukukçuları tarafından da dile getirilmiştir. Aydınların büyük kısmı ve hatta siyasal partiler tarafından da savunulmuştur.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

78

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Şimdi, milli irade, egemenliğin kayıtsız şartsız millette olması gibi kavramlar etrafında Türkiye’de cumhuriyet döneminde oluşan rejim, birlik peşinde koşan, tartışmayı ve otonomileri reddeden, hatta kendi dışında toplumdaki gelecek her aktiviteyi reddeden, kuşkuyla bakan bir nitelik kazanmıştır. Bundan herkes nasibini almıştır. Mesela ekonomi, çatışmaların, çıkarların alanı olarak görüldüğü için, cumhuriyetçiler buna da çok kuşkuyla bakmışlar, ancak başına milli sıfatı aldığı zaman ekonomi yetişkin sayılmıştır. Biraz önceki sorunuzla ilgili olarak söylersek, sosyalistler arasında da bir dönem yoğun olan ekonomiyle ilgili tartışmalarda, milli sözcüğünün nasıl değerli bir sıfat olduğunu hatırlarız. Cumhuriyetin kurmak istediği bu toplum, Batı demokrasilerinden çok farklıdır. Burjuva toplumlarında totaliter bir koku yoktur. Bunun nedeni nedir? Bu liberal toplumlar da çatışmayı, toplumsal bölünmeyi açık kabul eden toplumlar değildir. Bunlarda da ideolojik bir mistifikasyon vardır. Fakat bazı yazarların söylediği gibi, totaliter bir biçim almasından bunları asıl koruyan, büyük ölçüde kendi içlerindeki ötekidir, başkasıdır; ben ve başkası meselesindeki başkası. Bu başkası da uzun bir dönem büyük ölçüde işçi sınıfı olmuştur. İşçi sınıfı mücadelesi, sürekli olarak bu ideolojik mistifikasyonun karşısında olmuş, bunun tüm toplumu kaplamasını önleyici temel etken olmuştur. Dolayısıyla bu toplumlarda ideoloji, bizde olduğu gibi iktidarı ele geçirememiştir. Toplumda değişik odakların varlığının tanındığı bir birarada yaşama biçimi doğmuştur. Burjuva toplumu için hep dile gelen şu suçlamalar aslında haksızdır: “Bu toplumlarda değişik aktivitelerin oluşturduğu alanlar özellikle sermayenin güdümünde olan merkezlerdir.” Yanlıştır. Bu toplumlarda, ideolojilerin değişik merkezlerde oluşması söz konusudur.

Ama herhalde bu değişik ideolojilerin birleştiği bir ortak baz var.

Nasıl ortak bir baz? Bir kere tek merkezli değildir bunlar. Totaliter ideolojilerde olduğu gibi eğitimi, sanatı, kültürü, her şeyi yö-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

KÜRŞAT BUMİN

79

netmeye, kendisini oralarda tek hâkim kılmaya çalışan bir tek merkez yok. Sanat, estetik, eğitim vs. kendi alanlarında vardır. Ama bunların aralarında bir bağ olmadığı anlamına gelmez. Onu soruyorsanız doğru tabii.

O bağ da belki en genel anlamda burjuva düzeninin kabulü.

Bu uzlaşma işte. Ancak söz konusu alanların zayıf-kuvvetli otonomileri her zaman sürer. Mesela bir sanat eseri tabii ki, orada mevcut toplumsal ilişkiler içinde, onunla ilişkisinde yaratılmıştır, ancak bu alan kendi içinde serbesttir. Belki basit bir karşılaştırma olacak ama, totaliter rejimlerde olduğu gibi “şu resmi yapacaksın, şu müziği yapmayacaksın,” gibi yöneltmesi söz konusu değildir. Sonuç olarak Kemalizm konusuna dönecek olursak, günümüzde bu ideolojinin işlevi nedir? Bu ideoloji de artık hırpalanmaya başlandı. Fakat daha yapacak çok iş var. Umarım arkası kesilmez. Ancak şimdiye kadar her yeri kapladığından ve başka bir şeye izin vermediğinden, arkasında büyük de bir boşluk bırakıyor. Kritik dönemlerde hemen ona başvuruluyor. İnsanları çok kandıramasa da başka şeye izin vermediği için tahribatı halen çok fazla.

Bu arada yorum farklarından bahsedilebilir herhalde. 60'ta ortaya çıkan ile 80'de ortaya çıkan arasında fark var bence. Belki o dönem dünya konjonktürünün de etkisiyle 60'ta daha sosyal adalet gibi şeyler, 80'de tam tersi aşırı bir milliyetçilik söz konusu. Yani özü değişmiyor ama bir takım vurgu farkları söz konusu — Kemalizm'in şu ya da bu yönüne.

Evet söylediğiniz gibi dışta ve içte bir sürü şarta bağlı. Kemalizm'in taşıdığı güçten kaynaklanan yorum farklılıkları olduğunu sanmıyorum. Bu ideolojiyi de o kadar abartmamak gerekir. 12 Eylül de Kemalizm'in bir eseri değil sonuçta. Ondan çok daha karmaşık, etkili nedenleri var. Ama bu elbiseye ihtiyaç duyuyor.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

80

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Ve bu elbiseyi Kemalizm’de bulabiliyor.

Çok doğru. Bizim için önemli olan da bu. Belli sınırlar içinde arayanların bir şeyler bulabileceği bir merkez. Millî devlet, millet, özellikle de milletin devletle ayrılmaz bütünlüğü gibi başlıklar başvurulmuş temel malzeme. Aslında bakıyorum da en çok işlenen bu malzeme toplumda da oldukça tutmuş. Toplum safında saymamız gereken birçok yerde, mesela basında, üniversitelerde, sendikalarda vs. Kriz anlarında daha kuvvetli olarak. Örneğin birkaç yıl önce, çok satan bir gazetede “1 milyar TL zarar ettik,” diye bir başlık vardı. Böyle bir başlık altında doğal olarak makine bozulmuş falan da gazete zarar etmiş gibi bir haber beklersiniz. Ama bakıyorsunuz, devlet birtakım formalitelerden dolayı bir milyar fazla kazanabileceken kazanamamış. Yani kendini devletin yerine koyuyor. Basın ve siyasal iktidar aynı dili kullanıyor. Bir toplum için başa gelecek en büyük felaketlerden birisi de budur. İktidarı tutan ve muhalif basın ayrımı yapmıyorum. Söylediğim hepsi için geçerli. Demokratik bir ülkede yazılı ve sözlü basının Dışişleri Bakanlığı’nın kullandığı formülleri kullandığı nerede görülmüş? Mesela, “sözde Ermeni soykırımı”, Kıbrıs’taki Rum yönetiminin nasıl adlandırılacağı meselesi vs. TRT kullanıyor. Hadi diyelim o devletin. Basın da kullanıyor. Bu basın —boyalı da, boyasız da— umut verici bir basın değil. İnanılmaz bir şey. Hele kriz dönemlerinde. Bir savaş tehlikesi görülmüş, hatta birlikler biraz yerinden oynamış, sınırlar geçilmeye başlanmışsa, milletin devletle olan beraberliğinin iyi günleri yaşanmaya başlıyor. Hatırladığım kadarıyla, Kıbrıs Harekâtı sırasında —yani “Kıbrıs Barış Harekâtı” sırasında— TSK’ya ilk yardımları yapanlardan biri DİSK idi. Haklarındaki bazı olumsuz düşünceleri bertaraf etmek için olsa gerek. Bakın bugünkü Milliyet gazetesinde yer alan bir haber ne diyor: “Erzurum’un Şenkaya ilçesinde PKK militanlarıyla güvenlik kuvvetleri arasında çıkan çatışmada öldürülen teröristin sünnetsiz olduğu belirlendi. Teröristin yabancı uyruklu olabileceği belirtildi.” “Milleti etnik temelde mi, sözleşme temeline mi

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

KÜRŞAT BUMİN

81

anlamalı?” diye konuşmuştuk, Türkiye’de söz konusu olan etnik temeldir ve mahzurları vardır demiştik. Oysa devlet ve onun sesi —bir de basın için milletin özgür sesi derler!— 1991’de tüm bunları geride bırakan bir şekilde yurttaşlığı sünnetle açıklıyor. Öyle bir devlet ve basın ki, insanların sünnetli olup olmadığına bakarak yurttaşlık tayini yapıyor. “Hür” basın da sünnetçiler arasında yer alıyor. Milliyet gazetesi milliyeti sünnetli veya sünnetsiz olmakla açıklamakta. Dehşet verici bir şey bu. İnsanlar benzer haberlerle besleniyor. Basınla okurları arasında böyle karşılıklı, kötü bir beslenme var. Gazetelerde yer alan bazı başlıkları hatırlayınca —bunlar arasında en sık karşılaştığımız, hürriyeti savunduğunu söyleyen Hürriyet’in belirli aralıklarla manşete çıkardığı, “kansızlar, kudurmuş köpekler Türklere yine saldırdı” türünden gazetecilik şahaserliğidir —insanınaklına, gazete künyelerinin düzmece, patronun aslında başkası olduğu yolunda saçma düşünceler geliyor!

Özellikle sol açısından baktığımızda, bundan sonra Kemalizm bahsinde neler yapılmalı?

Kemalizm’in kullanmış olduğu — kullanmadıklarını da tabii— birçok kavramı, bu ideolojinin dolayımından geçmeden incelemek, hakkını vermek, ne anlaşıldığının, ne anlaşılması gerektiğinin, veya başka kültürlerdeki insanların bunlardan ne anladığının tartışmaya açılması. Kemalizm’in taraftarları var, bunlar olacak. Önemli olan, Kemalizm’in de diğer ideolojiler gibi herhangi bir ideoloji şekline dönüşmesini sağlamak. Süratle okulları bu ideolojiden arındırmak ve demokrasiyi tüm kurumlarıyla amaçlıyorsak, bu rejimi oluşturacak insanların biçimlenebileceği yapıyı hemen kurmaya başlamak. Bu da düşünebilen bireyden geçecek. Bütün kurumlarda —öncelikle Okul ve Ordu’da— bireyselliğin katledilmesinin önüne geçmek gerekir. Laiklik konusu tekrar ele alınmalı. “İki türlü entegristler var,” denir. Bir dinci entegristler, bir de laik entegristler, yani “dini bütünler” ve “laikliği bütünler” gibi. Bunun dışında düşünebilecek bir olgunluğa erişmek. Diğer kurumları da

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

82

SOL KEMALİZME BAKIYOR

mutlaka elden geçirmek. Çünkü insanlara aileden başlayarak ve birçok kurumdan geçerek biçimleniyor. Okuldan sonra askerlik var erkekler için. Onun da üzerine gidilmeli. Bu şartlarda Türkiye’de askerlik, insanların bir buçuk yıl sözlü ve bedene yönelik hakaret ve cezalarla kişiliklerinden taviz verdikleri, onarılamayacak durumda çıktıkları bir kurum. Tüm erkeklerde büyük ve olumsuz izler bırakıyor. Hayatları boyunca insanların askerlik hatırası anlatmalarının nedeni, kalıcı izler bırakması. Aydın denebilecek insanların da askerde nasıl dayak yediklerini hoşane dotlar olarak anlatması, içler acısı bir durum. Devletin ve toplumun aynı tözden olmadığı, menfaatlerinin de aynı olmadığı hatırlanması. Allah’ın devlete değil, millete zeval vermemesinin asıl olduğu. Onun için böyle bir birliktelikte ısrar eden tüm görüşlerin yanlışlığının, günlünlüğünün ve tehlikesinin anlaşılması gerekir. Solun da yapacağı çok farklı bir şey değil. Tüm bu yaşanan serüven içinde herkes gibi solun da demokrasiyi, milliyetçiliği, cumhuriyetçiliği hakkında değerlendirebildiğini söyleyemeyiz. Bunların çok iyi düşünülüp tartışılması gerekir. Milliyet meselesi özellikle çok önemli. Kürt hareketinin gelişmesiyle, bu mesele, Türkiye’nin gündeminde sürekli kalacak. Nasıl bir millet anlayışının seçilmesi gerektiği, devlet-millet ilişkisi vs., tüm bunların yeterince düşünüldüğünü sanmıyorum. Bunları asıl yapacak olan genelde sosyal bilimler olarak adlandırılan alanda çalışan insanlardır, oysa Türkiye’de sosyal bilimlerle ilgili çalışmalar büyük ölçüde bundan kaçmışlardır. Türkiye’nin şimdiye dek yaptığı gibi bunları tartışmaktan kaçması, ülkeyi içinden çıkılamayacak sorunlarla karşı karşıya getirecektir. Düşünceden kaçmak, bir toplumun başına gelebilecek en büyük felakettir. Kemalizm de düşüncenin önünde bir engeldir. Bu engelin kaldırılıp daha serinkanlı bir biçimde bu konulara yaklaşılması gerekir. Sonuç olarak ülkemizde getirilen, geliştirilen millet ve milliyetçilik anlayışı, Kürt hareketine bakacak olursak, orada kendini buldu. Bu, daha farklı bir milliyetçilik anlayışı üzerinde düşünülüp ona uygun bir rejim geliştirememiş olmamızın bir ürünü. Milli devletin, tek başına, insanların hür olarak yaşadığı, demokratik

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

KÜRŞAT BUMİN

83

hakların yerleşmiş olduğu toplumlar doğurabileceğine de inanmıyorum. Kozmopolitliğe belki tamamen kapılmamak gerekir, ancak yararını da unutmayalım. Türkiye’ye bakarsak, bir sürü etnik, dinsel komüniteyle yaşayan bir toplumken, neredeyse sadece Türklerin baş başa kalmak istedikleri bir ülke durumuna getirildi. Bu da bir ülke için pek iç açıcı bir durum değildir. Bir Kürtler kaldı, onlar da, “biz de gideceğiz,” diyorlar. Oysa ben Kürtlerin Türklere, Türklerin Kürtlere ihtiyacı olduğuna inanmıyorum. Türkler ve Kürtlerin tek başlarına kalırlarsa, kendi içlerinde daha iyi duruma ulaşacaklarını sanmıyorum. Hep birlikte daha hür, daha eşitlikçi ve daha adil bir topluma ulaşmanın yollarını aramalıyız. Şimdiye kadar resmi ve yarı-resmi ideolojinin bize sunduğu hürriyet ve eşitlik anlayışıyla yetinemeyiz. Bütün bu kavramlar çok daha fazla düşünülme hak eden kavramlar. Bu kavramları artık, Atatürkçülüğün bize şimdiye kadar sunduğu gibi, “ideolojik öncüller” den hareket eden mantıksal bir dedüksiyon çerçevesinde anlamamalıyız. Atatürkçülüğün olgu ve kurgu arasında ayırım yapmayan/yapamayan insanlar yetiştirme sevdasını —biliyorsunuz bu seveda totaliter ideolojilere has bir sevdadır— kıracak güç, her yerde olduğu gibi Türkiye’de de, gerçek bir düşünce hayatının yerleşmesidir. Eğer insanlar, büyük ölçüde ancak bu ideoloji dolayısıyla devlete katıldıkları müddetçe varsalar, bireyden söz etmek tabii ki mümkün değildir. Toplumumuz bu duvarları yıkamayacak kadar güçsüz mü? Ben sanmıyorum. Sınıfları kitlelere, kitleleri homojen-mistik bir kişiliğe, yani bizde olduğu gibi millete çevirmeye, dönüştürmeye çalışan totaliter ideolojilerin sonunun geldiğini, “ideokrasi”nin ömrünü tamamladığını biz de ilan edelim. Hürriyetin, devletin güdümünde bir topluluğun değil, asıl olarak bireyin bir özniteliği olduğunu biz de ilan edelim. Yoksa, yoksa oğlumun bana sevdirdiği bir Fransız şarkıcının —Renaud’nun— bir şarkısında söylediği gibi, ancak “sürü içinde hür, cellatlar önünde eşit” kalmaya devam ederiz!

**Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları
serbest bırakılmış eserdir**

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ASAF SAVAŞ AKAT: “1923-50 ARASI SAĞ BİR DİKTATÖRLÜKTÜR”

Optiğimi biraz açmak istiyorum. Kemalizm’i eleştiriyorum. Ancak, Kemalizm’e karşı olmayı, Atatürk’ün yaptıklarını küçümsemek ya da Cumhuriyet’in ilk yıllarında yapılan reformları benimsemek şeklinde almıyorum. Bence bugün Türkiye’de Kemalizm’e karşı bir tepki oluştuysa, bunun nedeni Atatürk ya da onun yaptıkları değil. Tepki, daha sonra, Atatürk’ün adının arkasına sığınarak yapılanlara karşı oluşuyor. Ben olaya sol açısından, sosyal demokrasi açısından bakıyorum. Ne yazık ki, Türk tarihinin garip bir cilvesi, bu süreçte en büyük darbeyi genelde sol hareketler yedi. Sosyal demokrasiyi de onlardan bir tanesi olarak görmek lazımdır. “Sosyal demokrasiye Kemalizm’in verdiği hasar, diğer sol hareketlere verdiği hasardan daha büyük,” demek de zor. Sanıyorum diğerlerine en az sosyal demokrasi kadar zarar verdi. Yani, Kemalizm’in Türkiye sosyalist hareketine getirip götürdüklerine bakıyor, o gözle değerlendirip eleştiriyorum. Bence, Türkiye’de Kemalizm’in evrimi açısından anahtar dönem, 27 Mayıs ve ardından geçen on yıldır. 1950’lerde Atatürkçülük, DP’nin kesinlikle sahiplendiği bir harekettir. Şu ya da bu şekilde DP’ye “Atatürk karşıtı, şeriatçı, Vahdettinci” demek olanaklı değildir. Zaten Celal Bayar, Atatürk’ün başbakanı ve DP’nin başıdır. DP kadrolarına baktığımızda tümüyle Atatürkçü kadrolardır. DP ile CHP arasında bir Atatürkçülük tartışması, “sen daha Atatürkçüsün, ben daha

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

86

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Atatürkçüyüm,” diye bir anlaşmazlık bulmak sanıyorum mümkün değildir. Bu bakıma, Kemalizm’in merkez partiler için ayırddedici bir boyut olarak Türk siyaset sahnesine girişi, 1960 darbesinin sonucudur. 27 Mayıs’ın ardından geçen 10 yıllık darbencilik ve cuntacılık dönemi Kemalist ideolojiyi yeniden üretmiştir. Yani Kemalizm, Türk siyaset sahnesine, seçimle gelen iktidarların darbeye alt edilmesi ve yerine askerlerin yönetim ve denetiminde bir diktatörlüğün kurulması talebiyle beraber çıkmıştır. Solu etkileyen bu son derece olumsuz yanındır. 1960 darbesi, hemen ardından gelen Talat Aydemir —başarısız— darbeleri, ondan sonra da Nasır modelli Yön’cüler, öbür tarafta Milli Demokratik Devrimci (MDD) Mihri Belli ve *Türk Solu* dergisi —ki buna daha sonra Aydınlıkçılar, Dev-Genç, THKP-C gibi sol hareketler katılmıştır—, derken 9 Mart —başarısız— ve 12 Mart —başarılı— darbeleri Kemalizm’i de, Kemalizm-sol ilişkisini de yeniden oluşturdu. TİP’i farklı değerlendiriyorum: Bir taraftan Kemalizm’in unsurlarına sahipti, ama öbür taraftan da Kemalizm dışı bir harekete, klasik sosyalizme işaret ediyordu. TİP’in boğulması bu bakıma son derece önemli bir gelişmedir. Özgün bir sosyalist hareket, bir yandan cuntacı Kemalizm’in, diğer yandan TKP geleneğinin kıskacında kalmıştır. Behice Boran ve Sadun Aren’in, Mehmet Ali Aybar’ın gülüylü sosyalizmine karşı, Çekoslovakya olaylarına karşı tepkilerini unutmamak lazım. Uzun lafın kısası, 1960’lı yıllar, cuntacılar ve sol tarafından Kemalizm’in bir tür yeniden tanımlanması olarak görülebilir. İsterseniz, terminolojiyi kolaylaştırmak için buna “neo-Kemalizm” diyelim. Tek parti döneminin efsaneleştirilmesinin 1960’larda gerçekleştiğini görüyoruz. Bu olguyu çok iyi tesbit etmek lazım. CHP diktatörlüğünün, 1923-50 arasında evvela Atatürk’ün, sonra da İnönü’nün yönetimindeki uygulamalarıyla hiç alakası olmayan yeni bir resmi tarih yazılmıştır. Böylece, 1960’larda Kemalizm tartışmaları Türk siyasi yaşamını bölüyor ve Kemalizm de ikiye ayrışıyor; iki ayrı Kemalizm ve iki ayrı resmi tarih oluşuyor. Bir tarafta Bayar ve İnönü gibi Atatürk’le beraber Türkiye’yi yönetmiş, ufak nüanslarla o proje-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ASAF SAVAŞ AKAT

87

nin içinde kalmış insanlar ve onların gelenekleri var. Devletin resmi tarihi o. Öte yanda, rahmetli İdris Küçükömer'in "yeniyetmeler" dediği, 1960'larda cuntacılığa soyunan genç subaylar, onların basın ve üniversitedeki uzantıları var. Türkiye'nin demokrasi ile yönetilmesini bir türlü hazmedemeyen bir radikal seçkinciliği benimsiyorlar ve esas Atatürkçülerle çelişerek, onları dışlayarak, Kemalizm'i yeniden tanımlıyorlar. Bunlar, "solcu 1930'lar" efsanesini yaratarak alternatif resmi tarihlerini yazıyorlar, alternatif resmi ideolojilerini kuruyorlar. "Gardrop Atatürkçülüğü ve gerçek Atatürkçülük" ayrımı böylece ortaya çıkıyor: Atatürk'ün başbakanı Bayar, Atatürk'ün hem başbakanı hem de halefi İnönü gardrop Atatürkçüsü oluveriyor. İşin ilginç, Türk solu bu dinamğin önce esiri, sonra da en büyük destekçisi pozisyonuna düşüyor. Neo-Kemalist ideolojinin büyük bir tarihi tahrifatla —ve bence çok büyük bir haksızlık yaparak— Atatürk'ü ve CHP diktatörlüğünü solcu ilan etmesine izin veriyor. Yani sol kendisini iki Kemalizm'den de bağımsız, ikisine de eleştirel yaklaşan yepyeni bir toplumsal-siyasi hareket olarak tanımlayacak yerde, bu bölünmenin bir kanadına intisap ediyor. Gene Küçükömer'in o dönemde yazdıklarında, örneğin Düzenin Yabancılaşması'nda vurguladığı gibi, böylece toplumun dinamik özlemlerinden kopuyor ve kendisini tutucu bir ideoloji içine hapsediyor. Bir de Ecevit olayı var tabii, ama fazla uzatmamak için onun üstünde durmuyorum. Belki ileride değinme fırsatı olur. Bu perspektiften bakınca, bugün Atatürkçü parti denince benim aklıma DYP geliyor, ANAP geliyor, DSP geliyor. Bunlar Atatürkçü partiler, bunlar Atatürk'ün projesinin devamı. Neo-Kemalizm'in devamı olarak da karşımıza SHP'nin bir kanadı, bir hizip çıkıyor. Bu hizip hâlâ sosyal demokrasiyi 1960'ların efsane resmi tarihi ve resmi ideolojisi içine hapsedmeye çalışıyor. Atatürk'ün fikri yapısı ile de, fiili uygulamaları ile de, uzaktan yakından ilişkisi olmayan bir ideoloji, şimdi Kemalizm diye karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla biz, Kemalizm'i eleştirirken ya da Kemalizm'in Türk soluna etkilerini ararken, aslında Atatürk'ün mirasçısı olduğu şüpheli ama onun gölgesi arkasına sı-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

88

SOL KEMALİZME BAKIYOR

ğınıp Türkiye’yi demokrasiden uzaklaştırmaya çalışmış olduğu kesin bir siyasi hareketle hesaplaşmak durumundayız.

“İkinci tür Atatürkçülük” diye tanımladığımız şeyi çok şiddetli eleştiriyorsunuz. İkinci türe yönelttiğiniz eleştirilerin dozu, birinci türe yönelttiğiniz eleştirileri gölgeliyor sanki.

Hayır. Bu yanlış bir görüntü. Bence şöyle bir garip durum oldu. Eğer cuntacılık gölgesinde oluşan neo-Kemalizm hâlâ etkili olmasaydı, Atatürkçülük, DYP’de, ANAP’ta gördüğümüz şekilde, Atatürk’ün kurduğu rejimin doğal uzantısı sayılabilecek şekilde yumuşayarak ve Türk toplumunun siyasi güncelliğinin dışına çıkarak seyretseydi, büyük bir ihtimalle biz de şimdi 1930’ları eleştirmeyecektik. 1930’lar olmuş bitmiş bir dönemdir. Ben 1930’lara “kapayalım artık bu defteri,” diye yaklaşıyorum. Atatürk’e de yaklaşımım benzer: “Bir an evvel Atatürk’ü bütün Türklerin kahramanı haline getirelim,” diyorum. Bu İstiklal Savaşı’nın bütün kadrosu için geçerli; Atatürk, İnönü, Karabekir, Çakmak, Okyar, vs.... Ama neo-Kemalizm buna izin vermiyor. Sorun şuradan kaynaklanıyor: Birileri çıkıyor ve diyor ki, “cumhuriyeti kuran kadronun tek mirasçısı biziz, geri kalanlar cumhuriyeti kuran kadronun karşısındadır, Vahdettincidir, vs.” Bunları okuyoruz. SHP Kurultayı’nda bile duyduk. “Atatürk’ün tek mirasçısı biziz,” ifadesinin altında örtük olarak yatan, “Türkiye’deki tek meşru siyasi hareket biziz, gerisi gayri meşrudur,” iddiasıdır. Kemalizm, cumhuriyetin kurucusuna atıf yaparak demokrasi ve sivil toplum içinde oluşan siyasi hareketleri gayri meşru olmakla suçluyor. Böylece son derece tehlikeli bir meşruiyet tartışması getiriyor. Bir kesim “ben Atatürk’ün mirasçısıyım,” deyip de kavgaya girişir ve kendi dışının meşruiyetine saldırırsa, geri kalanlar da mecburen pozisyonlarını savunuyorlar. İki şey söylüyorum: Birincisi, “kimse Atatürk’ün mirasçısı değildir, çünkü herkes mirasçısıdır,” diyorum; ikincisi Atatürk dönemi gerçeğinin ne olduğunu tartışmaya açmak zorunda kalıyorum.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ASAF SAVAŞ AKAT

89

Burada ne görüyoruz?

Yeni bir şey yok, zaten biliyoruz bunları. 1923-50 arası uygulaması, bildiğimiz klasik bir diktatörlüktür. Üstelik, solla alakası olmayan bir sağ diktatörlüktür. Bunu özellikle vurguluyorum: 1923-50 rejiminin uzaktan yakından solculukla hiç alakası yoktur. Şeklen de, içerik olarak da, işçi düşmanıdır, sınıf düşmanıdır, aşırı milliyetçidir. Bırakalım aynı dönemdeki Sovyetler Birliği'ni, daha sonraki sol üçüncü dünya diktatörlükleri ile de benzerliği yoktur. Korporatist milliyetçi rejimlere benzer. Ama dediğim gibi, sonradan efsaneleştirilip gerçek dışı nitelikler atfedilmeseydi, şu anda sol aydınının 1920'leri ve 1930'ları tartışma ihtiyacı olmazdı. Pragmatik olarak böyle bir sorun olmazdı. Bugün, “biz İttihat ve Terakki'nin, Kuvayı Milliye'nin ve tek partinin mirasçısıyız ve tek mirasçısıyız,” diyen ve bunu da oldukça gürültülü bir şekilde söyleyen bir kadro olmasa, hiç kimse aniden çıkıp da “o miras şöyledir, böyledir” tartışmasına girmez. Ama bu yapıdır ve buna da sol, bizim açımızdan daha önemli olmak üzere, buna da sosyal demokrasi denirse, o zaman sosyal demokratların çıkıp, “bu sizin söylediğinizin sosyal demokrasi ile ilgisi yoktur, olsa olsa tam tersidir, dolayısıyla sosyal demokrat olmak için yapılması gereken reddi mirastır,” demeleri normaldir. Ne oluyor? Kemalistler tartışmayı sertleştirenince, biz de “sosyal demokrasi İttihat ve Terakki'nin ve CHP'nin —o zamanki adıyla Cumhuriyet Halk Fırkası'nın— değil mirasçısı olmak, karşıtıdır,” demek zorunda kalıyoruz. Sosyal demokrasi bir tek Milli Mücadele'nin mirasçısıdır ve onu da bütün Türkiye halkı ile paylaşır. Kuvayı Milliye ve Birinci Meclis hepimizin, Refahlısından komünistine, Kürdünden, Türkünden Çerkezine —müşterek mirasıdır. Benim analizim üç aşağı beş yukarı budur. Yani, Kemalizm'in 1991 yılı Türkiye'si açısından marjinal bir siyasi önem taşıdığını düşünüyorum. Sadece solda, solun içinde de sadece ve sadece sosyal demokrasinin içinde tutunmaya çalışan bir resmi ideoloji varyantıdır. Bunun dışında, genel anlamıyla Atatürkçülüğün ise, Türkiye'de bir siyasi ideoloji

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

90

SOL KEMALİZME BAKIYOR

olmaktan çıktığı kanaatindeyim. Atatürk'ün cumhuriyetin kurucusu olarak kabul edildiği ve cumhuriyetin kurulmasının TC vatandaşları tarafından desteklendiği kanaatindeyim. Dolayısıyla artık Atatürkçülük ayırdedici bir siyasi unsur olmaktan çıkmıştır. Washington gibidir. Şunu düşünelim. Amerika'da bir partinin çıkıp, "Washington'cu biziz, diğerleri Washington'cu değildir, binaenaleyh gayri meşrudur," demesini tahayyül etmek zordur. Bir parti bugün bunu söylese, insanlar güler geçerler. Ya da İtalya'da bir partinin çıkıp "Garibaldi'ci —İtalyan birliğini kuran— biziz, mirasçısı biziz, geri kalanlar Garibaldi'ci değildir," dese, İtalyanlar da gülerler. Bu komik olur. Türkiye'de de durum budur. Atatürkçülük, genel bir tarihi hareket, bir misyon olarak Türk siyasi arenasının dışına çıkmıştır. Çünkü ayırdedici bir unsur değildir. Türkiye'nin Cumhuriyet olması konusunda, Batı anlamında laik ve Batı anlamında demokratik bir ülke olması konusunda genel bir konsensus vardır. Dolayısıyla herkes Atatürkçüdür. Çünkü Atatürkçülük bu ikili dışında bir anlam taşımamaktadır. Bugün vatan-daş siyasete Atatürkçülükle değil, liberal, muhafazakâr, devletçi, sosyal demokrat gibi somut politikadaki farklılıklar bazında yaklaşmakta, tercihini bu somut politikalara göre yapmaktadır. Ama Türk siyasi yaşamı açısından tümüyle marjinal bir kesim, Türkiye'nin geleceği açısından en önemli siyasi hareket olan sosyal demokrasiye, 1960 sonrası cuntacılığının ifadesi neo-Kemalizm'in ipoteğini koymaya çalışmaktadır. Ben bu kavgayı gereksiz görüyorum. Gereksiz gördüğüm de şuradan belli, Sosyal Demokrasi Gündemi adlı kitabımda Altı Ok tartışması sadece 10 sayfadır. Geri kalan 250 sayfada üniter devlete karşı çıkılması vardır, refah devletinin kurulması vardır, parti içi demokrasi vardır, yerel idare reformu vardır, ekonomik reformlar vardır. Kemalizm tartışmasının sosyal demokrat hareketteki yeri on bölü ikiyüzelli diye düşünüyorum, yüzde dört eder... Ama siyaseten marjinal bir kesimin toplumsal ağırlığı ile orantısız gürültüsü, beni de birkaç ek söz söylemek zorunda bırakıyor, o kadar.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ASAF SAVAŞ AKAT

91

Bir taraftan marjinal diyorsunuz, bir taraftan da ANAP ve DYP'nin aynı projeyi sürdürdüğünü söylüyorsunuz. Bu iki cümle nasıl aynı analizde birleşebilir?

Çünkü, dediğim gibi, Atatürk'ün kendisinin fiili uygulamalarına temellendirdiğimiz anlamda Atatürkçülük ile 1960'lı yıllarda ef-saneler düzeyinde yeniden üretilmiş olan neo-Kemalizm'i ayırde-diyorum. Efsaneyi hâlâ sürdürmeye çalışanlar Türkiye'de son de-rece marjinal bir grupken, bu marjinalliklerine rağmen genç sos-yal demokrat harekete ideolojik ipotek koymaya çalışıyorlar. ANAP ve DYP'nin böyle bir sorunu yok. Onlar siyasi mücadelele-rini Atatürkçülük bazında götürmüyorlar. Atatürkçülük, Atatürk ve ekibinin —Atatürk'ü de yalnız görmemek lazım bu arada: Ka-rabekir'i, İnönü'sü, Çakmak'ı, Bayar'ı, Okyar'ı, Recep Peker'i, hepsi bir arada— cumhuriyeti kurması, 1960 sonrasında üretilmiş ve benim küçük ya da marjinal dediğim ideolojinin önerdiğinin tersine, genel kabul gören bir olgu. Genel kabul gördüğü için de 1991 yılında siyasi gündemi belirleme özelliğini kaybetmiş. DYP'nin milletvekillerine ve yöneticilerine baktığımız zaman, “bunlar Atatürkçü değil, bunlar şeriatçıdır,” demek olanaksızdır. Keza ANAP'ın yöneticilerine baktığımızda, “Mesut Yılmaz şeriatçıdır, padişahlığı geri getirmek istiyor, Vahdettincidir,” dememiz müm-kün değildir. Hele 12 Eylül darbesini yapan generallerin Atatürk-çü olmadıklarını, şeriatçı, İtilafçı ya da mandacı olduklarını kim ve nasıl söyleyebilir. Türkiye siyasi yelpazesinde bir tek Refah Partisi'nde Cumhuriyet ve Atatürk düşmanlığı vardır; 27 Mayıs'ın lideri Alpaslan Türkeş bile özünde Atatürkçü proje içindedir. Üstelik, DYP ve ANAP gibi partilerin tek parti dönemindeki dikta-törlüğe fazla bir itirazları yoktur. Sağ, kendi ideolojisi ile tutarlı olarak, 1924 Anayasası'nın anti-demokratikliğinden rahatsız ol-mamaktadır. Sağ hareket açısından tek parti döneminin bir dikta-törlük olduğu açık seçik ortadadır. Bunun farkındadırlar, fakat on-lar açısından bunun büyük bir mahsuru yoktur. Yani “cumhuriye-tin kuruluş döneminde diktatörlük olmuştur, çünkü şartlar gerek-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

92

SOL KEMALİZME BAKIYOR

tirdiğinde diktatörlük olabilir,” diye düşünürler. Tutarsız olanlar, kendilerine sosyal demokrat deyip aynı zamanda da o dönemin diktatörlük olmadığını iddia edenlerdir. Sağ tutarlıdır. Demirel ya da Özal tabii Atatürkçüdür. Onların tarih anlayışında, toplum projesinde belli bir dönem sağ bir diktatörlüğün gelmesinin hiçbir mahsuru yoktur. 12 Mart gelmiştir, 12 Eylül gelmiştir; “şartlar sıkışınca böyle şeyler olur,” diye olayı geçiştirir ve fazla üstünde durmazlar. Kemalistlerin durumu çok farklı. Kemalistler o dönemin ideal bir dönem olduğunu iddia ediyorlar. Hem kendilerine sosyal demokrat diyorlar, hem de o dönemin diktatörlük olmadığını, o dönemin bugün örnek alınması gerektiğini söylüyorlar. Hatta daha da ileri gidip, o dönemin bir tür sosyal demokrasi olduğunu bile söyleyenler var. Burada büyük bir mantıki ve siyasi tutarsızlıkla karşı karşıya olduğumuz çok açıktır. Ondandır sık sık efsane sözcüğünü kullanıyorum. Gerçekle düşünce arasında bu kadar büyük bir kopukluk ancak efsane sözcüğüne sığar. Bütün bunlar sosyal demokrasinin önündeki hedefi net bir şekilde tanımlamamıza olanak vermektedir. Hedef, Kemalizm’in sosyal demokrat hareketi içine hapsedmeye çalıştığı ideolojik hapishaneyi yıkmak, geçmişle hesaplaşmayı bitirip geleceğe, evrensel sosyal demokrasi ilkelerine yönelmektir. Bazı sorunlara *Sosyal Demokrat Dergi*’de çıkan “Altı Ok” söyleşimde değindim. Bu söyleşi epey tepki almış anlaşılır. Kemalistler sosyal demokratlara diyorlar ki; “1938’de Nazım hapse atıldı, siz Nazım’ın değil, onu hapse atanların yanında yer almak zorundasınız.” 1938’de ya Nazım’ın yanındasınız, ya da onu hapse atanların yanındasınız, ikisi birden olmaz. 1923’ten hemen sonra İstiklal Mahkemeleri kurulmuş, partiler kapatılmış, sosyalistler hapse atılmış, 1 Mayıs yasaklanmış. Kemalizm sosyal demokratlara “siz bunları destekleyeceksiniz, o zaman böyle olması gerekliydi,” diyor. Yani sosyal demokrat hareket 1991’de diyecek ki, “o zaman böyle olması gerekliydi, solcuların hapse atıldıkları iyi olmuştur,” diyecek. “Nazım’ın hapse atılması gerekliydi, atılması iyi olmuştur,” diyecek. Eğer biz 1923-50 arasının mirasçısıysak, 1 Mayıs’ların yasaklanmasının

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ASAF SAVAŞ AKAT

93

da, komünistlerin ve Nazım'ın hapse atılmasının da mirasçısıyız, siyasi partilerin kapatılmasının da mirasçısıyız. Demek ki bütün bu uygulamaların doğru olduğunu söylüyoruz. Ben diyorum ki bir sosyal demokrat bunu söyleyemez. Bir sosyal demokrat, "1923'ün ardından 1 Mayıs'ın yasaklanması, sosyalist partilerin kapatılması iyi olmuştur," diyemez. "Biz kapatılan sosyalist partilerin değil, partileri kapatan CHP'nin yanındayız," diyemez. Sağ bunu söyler. ANAP ve DYP geleneğinin Nazım'ın hapse atılmasından, sosyalist partilerin kapatılmasından dolayı herhangi bir gocunması olacağını sanmıyorum. Kendine hem sosyal demokrat diyeceksin hem de sosyal demokratları hapse atanların mirasçısıym diyeceksin. Burada büyük bir çelişki var. Bu çelişkinin üstüne gitmek görevimiz.

Bir de Kemalizm'in bir milli kalkınma projesi var. Bunun çeşitli şekillerde propagandası yapılıyor. Bu projeyi DP'nin de üst düzeyde sürdürdüğü dile getiriliyor. Atatürkçülüğün ekonomideki bu bakışını, kalkınma perspektifini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Tek parti dönemi, Türk ekonomisinin parlak bir dönemi değildir. Bunun ayrıntılarına pek girmek istemiyorum ama, 1923-50 arasında, ekonominin potansiyelinin çok altında performans gösterdiğini söyleyebiliriz. Bunu aşarın kaldırılmasına bağlıyorum. Aşarın kaldırılması ve yerine tarım kesimine doğrudan bir vergi konulmaması, Türkiye'nin sanayileşmekten vazgeçmesi anlamına geliyordu. Cumhuriyetin kuruluşunda, İzmir İktisat Kongresi ile, tek parti rejiminin siyasi selameti için sanayileşme çabasından vazgeçilmiştir. Uygulanan muhafazakâr politikaları bu çerçevede ele almak gerekiyor. Örneğin bir eğitim seferberliği, kalkınma seferberliği yapılmamıştır. Denk bütçe ilkesinin en sert uygulandığı dönemdir. Neticede, ne o dönem başka ülkelerle karşılaştırılınca, ne de 1950 sonrası dönemle karşılaştırılınca bir kalkınma çabasından ya da seferberliğinden söz etmenin olanaksız olduğunu görürüz. Ortada istikrar ve durağanlık vardır; bir mucize yoktur.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

94

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Ama hep gösterilen bu.

Devreye ideoloji giriyor. Gerçek yaşamda mucize falan yok. Atatürkçülerden iktisat bilen ve o dönemi inceleyenler, bunun farkındadır. Örneğin Kemal Kurdaş, 1930’larda Türkiye’nin kalkınma seferberliği yapmayarak sanayileşme hamlesinde büyük bir fırsat kaçırdığını yazmıştır. Dünya bunalımında çok ucuz fiyatla fabrika satın alınabileceğini, ama yapılmadığını hatırlatır. Ortada bir mucize falan yok. Dolayısıyla, Atatürkçü kadronun kalkınmacı hizbi, Kemalistlerin “gardrop Atatürkçüsü” dediği Celal Bayar ekibidir. Türkiye’ye kalkınma seferberliğini getiren, ekonomiyi altüst edip istikrarı bozucu hızlı büyümeyi başlatan Demokrat Parti’dir. Bu enflasyonla yapmıştır; büyük dengesizlikler yaratarak yapmıştır, ama yapmıştır ve Türkiye ekonomisinin tek parti dönemindeki durağan yapısını kırmasına olanak sağlamıştır. 1950’lerde CHP’nin muhalefetinde ekonomik içerik yok denecek kadar azdır. Sadece, bu dinamizmin altında kalan bürokrasinin çıkarlarını beceriksizce savunmaya çalıştığını görürüz. 27 Mayıs darbesinde, Türkiye ekonomisinin kazandığı dinamizmi hazmedemeyen bürokratik seçkinciliğin DP’ye kinini nasıl kustuğunu gördük. Ekonomik açıdan, 27 Mayıs DP’nin hızlı kalkınma çabalarını frenlemeye çalışan tutucu bir koalisyona işaret etmektedir. 1960 sonrasında yazılan yeni resmi ideoloji tabii olayı çok farklı efsaneleştirdi. Ardından gelen nesiller 1930’ları iktisaden çok parlak, 1950’leri ise çok kötü dönemler zannederek yaşadı. Ancak totaliter ülkelerde görülecek türden bir gerçek-ideoloji uçurumu oluştu. Ama Kemalizm’in tutucu özü somut olaylarda hep görüldü. Köprüye, televizyona, özel okullara kim karşı çıktı? İkinci köprüye, renkli televizyona kim karşı çıktı? Otoyollara, özel televizyona, konvertibiliteye, ihracata yönelik sanayileşmeye kim karşı çıktı? Kemalizm, sürekli olarak karşımıza mevcudu, yenilik ve değişikliğe karşı koruyan, tutucu bir tavır olarak geliyor. Hiçbir toplumsal inisiyatif alamayan, sadece başkalarının aldığı inisiyatifleri eleştiren, onları engellemeye çalışan tipik bir tutucu tavır... İdeo-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ASAF SAVAŞ AKAT

95

loji-gerçek arasındaki kopukluğa örnek olarak sık sık dışa kapanma sorununu gösteriyorum. Türk ekonomisinin dışa kapatılması DP döneminde, Menderes tarafından gerçekleştirildi. Halbuki neo-Kemalizm ve sol 1960'dan itibaren kendisi kapalı ekonomiyi savunuyordu ve Türkiye'nin dışa açık bir ekonomi olduğunu iddia ediyordu. Demirel ise 60'lı yıllarda Menderes'in kapalı ekonomisini sürdürüyordu. 1977'de benim yaptığım araştırmada Türkiye dünyanın en kapalı ekonomilerinden biri çıktı; Sovyetler Birliği'nden, Bulgaristan'dan daha kapalı bir ekonomiydi ve daha da fazla dışa kapanması mümkün değildi. Bunun da mimarı Menderes ve Demirel'di, DP-AP geleneği idi. Kemalist ideoloji ekonomide en basit somut gerçeklere bile bu kadar ters düşmüştür. Nitekim benim araştırmam havada asılı kaldı; önyargularla çeliştiği için hiç etki yapmadı. Alternatif Büyüme Stratejisi adlı kitabımda bunları anlatmaya, Kemalizm'in en zayıf halkasının ekonomi olduğunu göstermeye çalışmışım. Sosyal Demokrasi Gündemi'nde ise, 1960'lı yıllarda üretilen ideolojiyi şu şekilde özetledim: "Türkiye'de demokrasi olunca 'sağ' iktidara geliyor ve emperyalizme bağımlı açık ekonomi yapıyor. Biz orduyla beraber iktidara gelebiliriz ve 'kapitalist olmayan yolu' seçer, devletçiliğin ağır bastığı bir kapalı ekonomiye geçeriz. Demek ki, ancak darbe olursa, 'Fili-pin demokrasisi' yerine bir ilerici diktatörlük kurularsa, sanayileşme mümkündür. Aksi halde, demokrasi içinde sağ iktidarlara Türkiye sanayileşemez. Çünkü sağ iktidarlar ekonomiyi dışa kapatamaz." Gerçek bunun tam tersi olmuştur. Yani, sağ denilen DP-AP iktidarlara ekonomiyi dışa kapatmış, Türkiye'yi takır takır sanayileştirmiştir. Bir adım daha ileri giderek, darbelerin sağın sanayileşme hamlesinin yarattığı dönüşümlere karşı bir tepki olduğunu, yani özellikle 1960 ve 1971 darbelerinin sağın sermaye birikimi eğilimlerini yavaşlatmak için yapıldıklarını kolayca söyleyebiliriz. Bu da beni daha genel bir konuya, sivil toplum ve Kemalizm ilişkisine getiriyor. Bence, Atatürk'ün kurduğu rejimin ideolojisi ile 1960 sonrası neo-Kemalizm'in kesiştiği çok önemli bir alan vardır: Sivil toplum karşısındaki rahatsızlık, hatta bir sivil

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

96

SOL KEMALİZME BAKIYOR

toplum düşmanlığı. Seçkinciliğin doğal bir sonucu bu. Seçkincilik, sivil toplum ve demokrasi ile çelişmektedir. Bizim aydınlarımız solu bildikleri için, Marx'ı okudukları için solcu olmazlar. Bizim aydınlarımız sivil topluma ve demokrasiye sezgisel bir tepki ile —İdris Hoca genetik derdi— solcu olurlar. Solda sivil toplum karşıtlığını, demokrasi karşıtlığını gördükleri için, bir seçkinler yönetimi gördükleri için solcu olurlar. Ondandır ki piyasaya çok karşıdırlar. Çünkü piyasa sivil toplumun kendini ifade etme biçimidir. Piyasaya karşıdırlar, planlamayı arzularlar. Çünkü planlamada kutsal devleti ve o kutsal devleti temsil eden bürokrasi hâkimiyetini görürler. Yoksa ne Marx bilirler, ne Lenin okumuşlardır. Nitekim baktığımızda, sıradan Atatürkçülerin de piyasa konusunda aynı şekilde rahatsız olduklarını, bir türlü hazmedemediklerini görürüz. Bunun nedenini anlamak için doğrudan 1923-50 rejiminin özüne inmek lazımdır. 1923-50 rejimi, çokaçık ve seçik olarak sivil topluma ve demokrasiye karşı bir ideoloji üretmiştir. Modernleşme arayışındaki Türkiye'ye ektiği esas tohum odur. Kemalizm'in darbelerle kendisini bu kadar kolay özdeşleştirmesinin, piyasaya, açık ekonomiye, sivil topluma bu kadar tepki duymasının altında bu somut gerçek yatıyor. Nilüfer Göle, "Kemalizm'in dört fobisi"nden söz ediyor; komünizm, şeriat, Kürtçülük ve liberalizm. Evet, liberalizm, Kemalist ideolojinin özü ile çelişir. 1960'larda yeni doğan Türk sosyalist hareketini de aldatan, onun Kemalizm'in kendisine biçtiği rolü kabul etmesine yol açan, bu piyasa ve liberalizm düşmanlığı olmuştur. Bu büyük bir tarihi yanlış idi ve genç sosyalist hareketin cahilliğinden kaynaklanıyordu. 1930'larda Recep Peker'in yazdıklarını okumamışlardı; piyasa ve liberalizm düşmanlığının sadece sola mahsus olduğunu sandılar. Halbuki Hitler de, Mussolini de, liberalizm düşmanıdır. Piyasanın, sivil toplum düşmanı sağ otoriter hareketlerin de bir numaralı düşmanı olduğunu bilmiyorlardı. Bu yanlışın faturasını Türkiye solu bence hâlâ ödüyor. Bir adım daha geri gidersek, benim en temel hipotezlerimden birine geliyoruz. Bu sivil toplum karşıtlığı, bu seçkincilik, Cumhuriyet'in Osmanlı siyasi ve

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ASAF SAVAŞ AKAT

97

toplumsal yapısında bir kopuşa tekabül etmediği, tam tersine sürekliliği temsil ettiği anlamına geliyor. Yani Cumhuriyet idari bir değişimden ibaret kalmış, ama Osmanlı'nın bürokratik-seçkinci yukarıdan yönetimli siyasi-toplumsal düzenine hiç dokunmamıştır. Eğer makro düzeyde değerlendirecek, 1923-50 arasının Osmanlı toplumsal yapısından bir kopuş olduğunu önermek olanaksızdır. Türkiye'nin siyasi ve toplumsal dönüşümü 1950'den sonra, çok partili rejimle başlamıştır. Demokrasi, toplumun organik gelişmesine izin vermiş, demokrasinin getirdiği rekabetle beraber toplum sesini duyurmaya, kendini ifade etmeye başlamıştır. Sorunu böyle koyunca, 1950-90 arasındaki siyasi mücadele yeni bir anlam kazanır. Dönemin iki siyasi aktörünü, bir tarafta demokrasi içinde sivil toplumu kurmaya çalışan bir halk kümesi, öbür tarafta da buna izin vermemeye çalışan Osmanlı kalıntısı seçkinler olarak tanımlayabiliriz. Bu hipotez, 1960'lardaki cuntacılığı, darbe arayışlarını ve bunların ürettiği yeni resmi ideolojiyi tarihi yerine oturtmamızı sağlar. Bu nedenledir ki, benim sosyal demokrasi açısından en çok vurguladığım hedeflerden biri, cumhuriyetin yeniden kurulmasıdır. Çünkü gerek 1923, gerek 1961, ve gerek 1982 kuruluşları, demokrasiyi ve sivil toplumu amaçlamayan, tam tersine boğmaya çalışan bir ideolojinin ürünleridir. Bunların bazında Türkiye'nin sağlıklı bir demokrasiye geçmesi mümkün değildir. Onun için cumhuriyetin demokrasi ve sivil toplum temelinde yeniden kurulmasını öneriyorum.

Bu anlamda konsensüs kavramı öne çıkarıyor.

Bu anlamda konsensüs kavramı ve solun bu konsensüsteki yeri ve rolü çok önemli. Sol hareket, 1923, 1960 ve 1980'in devletçi, bürokratik-seçkinci, sivil toplum karşıtı özünü savunmaya devam ettiği sürece, yeni bir cumhuriyetin kurulmasının önünde engel haline gelme riskini taşımaktadır. Halbuki durum tersine olmalıydı. Bu öze sağ Atatürkçülerin, DYP ve ANAP'ın sığınması, sosyal demokrasinin radikal bir kopuşu temsil etmesi gerekirdi. Ancak

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

98

SOL KEMALİZME BAKIYOR

bu takdirde sol, demokratikleşme dinamiğinin lideri, katalizörü ve öncüsü olarak konsensüsün kurucu unsuru olabilirdi. Bu da, Kemalizm’le ideolojik hesaplaşmayı içeriyor. Kemalizm’le bu hesaplaşma yapılmadıkça, 1923, 1960 ve 1980 projeleri solun ideolojik mapushanesi olmaya devam ettiği sürece, sosyal demokrasi Türkiye’de cumhuriyetin yeniden kurulmasında inisiyatifi başkalarına bırakmak zorunda kalacaktır. Bana bu hesaplaşmanın sadece kısa vadeli bir hesabın, bir kaprisin çok ötesinde önem taşıdığını, Türkiye’nin demokrasiye geçiş sürecinin olmazsa olmaz halkalarından biri olduğunu düşündüren nedenler bunlar. Bu meşruiyet kavgası sürdüğü sürece, ve özellikle seçkinler arasında küçümsenmeyecek etkinliği olan bir hareket, 1923 ve 1960 meşruiyetini sahiplendiği sürece, Türkiye’yi sivil toplum temelinde bir anayasaya kavuşturacak konsensüsün oluşması ihtimali bana düşük geliyor.

Söylediklerinizden bir özet çıkarmak gerekirse, genellikle kabul edilen aksine, “1923-60 arası sağ bir dönem, 1960 sonrasında ise yeni bir Kemalizm’in ortaya çıktığı ve egemen olduğu bir dönem, şimdiye kadar sosyal demokrasi hep 1923-50 arasına sahip çıktı, bu yanlıştır, bu dönemin mirasçısı sağdır, sosyal demokrasi 1960’lara da sahip çıkıyor, bunu reddetmesi lazım, 1923-50 arasına sahip çıkmayı da bırakması lazım”, diyorsunuz, Peki 1960 sonrası yaşanan o görelî özgürlük ortamını nasıl değerlendiriyorsunuz?

1960 Anayasası’na nasıl baktığınıza bağlı. Mesela Millî Güvenlik Kurulu’nu 12 Eylül darbecileri keşfetmedi ki; 1961 Anayasası keşfetti. Devlet Planlama Teşkilatı’nı da. Sorun 1924 Anayasası’ndan kaynaklanıyor. 1924 Anayasası o kadar geri bir metin ki, insan anayasa demeye utanıyor, dikta yasası demek lazım. Amacı, bir diktatörlüğe hukukî görüntü vermektir ibaret, yoksa hiçbir hak hukuk tanımıyor. Kuvvetler birliği ilkesine temellenmiş. Kuvvetler birliği demek, zaten demokrasi olamaz demek. İlginç

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ASAF SAVAŞ AKAT

99

olan, CHP'nin 1950 seçimlerine bu diktatörlük yasasını değiştirmeden girmesi. Nedense bu konu es geçiliyor. Ne zaman ki CHP seçimleri öbür Atatürkçülere karşı kaybediyor, o zaman akli başına geliyor ve anayasanın değiştirilmesini talep etmeye başlıyor. Akli nerdeydi? Dolayısıyla, 1961'de bir parça kuvvetler ayrılığı olduğu için, birtakım hak ve özgürlükler de, son derece kısıtlı olsalar bile tanım icabı 1924 Anayasası'na göre genişledikleri için, ilerici kabul ediliyor. İnsanlar, yeterince tekrar edilince, buna inanmaya başlıyorlar. Halbuki, bir kez daha, somut gerçek resmi ideolojinin söylediğinin zıttı. Örneğin MGK'nın amacı, seçimle gelen iktidarın siyasi konularda iktidarı memurlarıyla paylaşması; DPT'nin amacı da seçimle gelen iktidarın ekonomik konularda iktidarı memurlarıyla paylaşması. Yani anayasanın bir hedefi, seçimle gelen iktidarı iktidarsız yaparak fiili yaptırım gücünün bürokrasiye aktarılması. Çünkü o anayasayı yapanlar bürokrasiyi kendilerinden görüyorlar. Dolayısıyla "bürokratlar makbul insanlar, seçimle gelen siyasetçiler kötü." 1961 Anayasası'nın özünde, siyasal iktidarın seçimle gelenlerden alınıp atama ile gelenlere, seçkinlere aktarılması arayışı vardır. Bunun neresi ilericiliktir? İkincisi, 1961 rejiminin siyasi partilere getirdiği ve 1924 diktatörlük yasasında bile olmayan kısıtlamalardır; partilerin ocak-bucak teşkilatlarının yasaklanmasını kastediyorum. 1961 rejimi, siyasetin tabanda yapılmasını yasaklamaya çalışıyor. Halkın siyasi partilere yaygın katılımını istemiyor, engelliyor. 1961 Anayasası'nın ruhunu bunlar göstermektedir. Bunlar yokmuş gibi mi davranalım... 1982 Anayasası'na çok hücum ediyoruz ama, aslında 1982 Anayasası, bu üçünün dışında fazla bir şey keşfedemedi. 1982'nin esas çabası, temel hak ve özgürlükleri 1924 düzeyine geri götürmektir. Yani 1982 kesinlikle Atatürk'ün kendi rejimine daha yakındır. Hoş, o hakların bir bölümü zaten 12 Mart Atatürkçüleri tarafından budanmıştı. Neyse, demokratik anayasaların temel amacı devleti ve siyasi iktidarı zayıflatmak, bireyi, vatandaşı güçlendirmek, onu devlete ve siyasi iktidara karşı korumaktır. 1961 Anayasası siyasi iktidarı zayıflatıyor ama vatandaşı değil, bürokrasiyi

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

100

SOL KEMALİZME BAKIYOR

korumak için. Yani, devleti seçimle gelen hükümetten korumaya çalışıyor. Hangi devleti? Osmanlı'dan kalan bürokratik devleti. Yani esas amacı tutucudur; bürokrasinin demokrasiden korunmasını hedeflemiştir. Bu gerçeği ne kadar vurgulasak azdır. Kemalist ideolojide somutlaşan Osmanlı seçkinciliği, özgür seçimde oy verme hakkını vatandaştan geri alamayınca, “madem seçimleri engelleyemiyorum, bari seçimle gelen iktidarın yetkilerini kısıtlayayım,” demiş 1961 Anayasası'nı yaparken. 1982 de aynı öze sahiptir. Arada nüanslar vardır, o kadar. Her ikisi de temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması konusunda hemfikirdirler. Eğer 1961'de temel hak ve özgürlükler mutlak, hiçbir şekilde kısıtlanamaz olsaydı, 1982'de de buna kısıtlama gelseydi, iki anayasayı ayırtetmekte haklı olabilirdik. Ama, her ikisinde de kısıtlama vardır. Farkları, kısıtlamanın ne kadar olacağı konusundadır. 1961'in öngördüğü devlet-birey ilişkisi, 1982'nin öngördüğü devlet-birey ilişkisi ile özdeştir, farklar marjinaldir. Cumhuriyetin dört temel fobisinden üçü, yani komünizm, şeriatçılık ve Kürtçülük 1923'ten itibaren hep yasaktır. Peki bunlar 1961 Anayasası tarafından serbest bırakıldı da 1982'de yeniden mi yasaklandı? Tabii ki hayır. 1961 Anayasası da, komünizmi, şeriatçılığı ve Kürtçülüğü yasaklamıştı. Kimi aldatıyoruz yani? Her iki anayasa da, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, seçimle gelen iktidarın bürokrasi tarafından denetlenmesi, siyasi partilerin başı boş bırakılmayıp devletin denetiminde olmaları ve örgütlenmelerinin kısıtlanması gerektiği varsayımından hareket eder. Siyasi öz ve amaç aynıdır. Özellikle, siyasi partilerin özgür bir sivil toplum örgütü olmalarını engellemek. 1961 Anayasası'nın en belirgin, Türkiye tarihini belirleyen yanı MGK'nın kuruluşu ve ocak-bucakların kaldırılmasıdır. Bunu hâlâ savunurlar. O dönemde etkili olan insanların ve onların mirasçılarının bugün bile aynı görüşte olduklarını görürsünüz. Demokrasiyi oluşturan temel haklar nedir? Birincisi ne istersem söyleyeceğim; ikincisi de söylediklerim bazında istediğim insanla istediğim gibi örgütleneceğim. 1961-82 rejimi, vatandaşının istediği gibi örgütlenmesini engelliyor. Dünyada Siyasi Partiler Ka-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ASAF SAVAŞ AKAT

101

nunu diye bir şey yoktur, olamaz. Kendi aramızda kurduğumuz bir dernektir. Tüzüğünü değiştiririz, istediğimiz gibi yaparız. Devlete ne oluyor? Çünkü katılmak iradidir. Ne oy vermek, ne de katılmak zorundasın. Beğenirsen gelirsin, beğenmezsen gelmezsin. Devlet nerede ve nasıl örgütleneceğine, programında nelerin olup nelerin olmayacağına nasıl karışır? Hükmi şahsiyetin kapatılmasına bir demokratik rejim nasıl izin verebilir? 1961’le 1982 demokrasiyi boğan bu temel ilkelerde kesinlikle anlaşılıyorlar. Anlaşmazlık detaylarda sadece. Partilerin örgütlenmesine kısıtlama getirilmesinde, partilerin kapatılmasında anlaşılıyorlar da, şartlarında ufak tefek farklılıkları var. Bu nedenlerle, 1961’in demokratik bir anayasa olduğu önerisine katılmıyorum.

1961 Anayasası’nın ilerici olduğu efsanesini de Kemalistler dayatıyor herhalde.

1960’lı yıllarda cuntacı neo-Kemalizm’in teması şuydu: “Bizim iyi bir anayasamız var, ama iktidar anayasa suçu işliyor. Bunun için darbeyle devrilmesi meşrudur.” 27 Mayıs darbesi meşruiyetini anayasa suçuna temellendirdi ya... Bu konuya da kısaca değinmek istiyorum. Metin Toker yazdı, 1924 Anayasası Takriri Sukûn Kanunu’na, İstiklal Mahkemeleri’ne izin verdiğine göre, açıkça hukuken Tahkikat Komisyonu’na da izin veriyordu. Demek ki, ortada bir anayasa suçu olamaz. Zaten bütün olay mantıkla çelişiyor. DP çoğunluğu, askerler ve CHP darbe yapacak diye kuruyor Tahkikat Komisyonu’nu. Askerler ve CHP aynen söylendiği gibi darbe yapıyorlar ve “siz nasıl bizim darbe yapmamızı engellemek için komisyon kurarsınız,” deyip adamları asıyorlar. Burada büyük bir yanlışlık olduğu ortada. Bütün bunlar, darbeciliğin Türk kamuoyunun gündemine getirilmesini gerektiriyor. Başta SHP, siyasi partiler artık darbecileri hukuk önüne çıkartma talebini seslendirmelidirler. Sadece askerleri değil; darbelerle işbirliği yapan sivil kadroları da. Sosyal demokrat hareketin ve Türkiye’de sivil demokrasiyi savunan tüm güçlerin bunu istemeye başlaması gere-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

102

SOL KEMALİZME BAKIYOR

kiyor. Özel bir mahkeme kurulabilir; ya da parlamentoda bir komisyona bu görev verilebilir. Darbeciler, onların kurdukları hükümetlerde yer alanlar, kurucu meclislerine katılanlar, velhasıl darbe ile işbirliği yapan tüm kadrolar bu mahkeme ya da komisyon tarafından yargılanacaktır. Sivil kadrolar çok önemli. Çünkü, Türkiye'nin en ilginç yanlarından biri, bütün darbelerin siyasi sınıf içinde, seçkinler arasında, kendilerine hizmet sunan, hatta onları teşvik eden kadroları bu kadar kolay bulmalarındır. Eğer bunlar direnselerdi, özellikle de 27 Mayıs karşısında siviller ve CHP dirensedi, Türk tarihi çok farklı olurdu. Yeltsin'in en büyük rakibi Gorbaçov'a verdiği desteği ne yazık ki İnönü 1960'da eski dostu yeni rakibi Bayar'a veremedi. Bülent Ecevit 12 Mart'ın Muhsin Batur Paşası'nı birkaç yıl sonra cumhurbaşkanlığına aday gösterdi. Demirel, önce 12 Mart generallerini, sonra da MDP kalıntılarını partisine almakta tereddüt göstermedi. ANAP'ın durumu ise çok açık. Amaç, büyük bir kısmı aramızdan ayrılmış, gerisi çok yaşlı bu insanları cezalandırmak, hapse atmak değildir; teşhir etmek ve o dönemlerin gerçek tarihini ilk kez yazmaktır. Türkiye, geçmişine soru sormak zorundadır. Ülkenin özgürleşmesine, toplumun kendisini ifade edebilmesine giden yol, resmi tarihin ters yüz edilmesinden geçiyor. Solun bundan hiç korkmaması, cesaretle bütün tabloların üstüne gitmesi gerekiyor. Bunun da başlangıç noktası darbeler olmalı. Her üç darbe de, yapıldığı günkü kanunlara göre suçtu; demek ki hâlâ ceza gerektiren eylemlerdir. Bunu tarih önünde tescil etmek zorundayız. Böylece, bundan sonra darbeciliğe soyunmak ihtimali olan sivil-asker tüm kadrolara net bir mesaj yollayacağız: "Affetmeyeceğiz; geç de olsa cezalandıracağız," diyeceğiz. Türkiye solu bunu yapmadan, darbeciliğin ve diktanın örtük de olsa meşrulaştırıldığı anti-demokratik ideolojilerin etkisinden kurtulamayacaktır. Bence 21. yüzyılın eşiğinde Türkiye solunun siyasi gündemindeki bir numaralı sorun budur.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ŞİRİN TEKELİ:

“TEK PARTİ DÖNEMİNDE KADIN HAREKETİ DE BASTIRILDI”

Kemalizm bir kere bir devlet ideolojisi. TC'nin kuruluş sürecinde Kurtuluş Savaşı'nın galip kesimleri tarafından ve onun içinde de Jakoben bir azınlık tarafından “bu devlet nasıl olmalıdır?” sorusuna getirilen bir açıklama. Döneminde oldukça başarılı olmuş bir ideoloji. Dönem, I. Dünya Savaşı sonrasında Batı'da ve Sovyetler'de otoriter —daha doğru bir deyimle totaliter— rejimlerin ege men olduğu bir dönem. Böyle bir ortam içinde bu ideoloji, aynı zamanda devlete sahip çıkan tek partinin ideolojisi haline geldi. Altı Ok yoluyla Osmanlı Devleti'nde varolan çok etnili, esas olarak İslam kültürüne dayalı bir hukuk düzenine sahip olan ve/ama çoğulcu olan bir toplum yapısı, tekçi bir devlet yapısı içinde modernleştirilmeye çalışıldı. Kemalizm'i bunu sağlayan bir ideoloji olarak görüyorum. Tekçilik az çok sağlandı denilebilir, çünkü Osmanlı Devleti'ndeki çok etnili, çok milletli yapıya bakarsanız, bugün oldukça türdeşleşmiş bir toplum yapısı var. Osmanlı Devleti'nin dayandığı monarşi tamamen çökmüş durumda ve bugün cumhuriyet rejimi dışında herhangi bir rejimi isteyen kesimler olduğunu sanmıyorum. Osmanlı düzeninin meşruiyeti İslam'la sağlanırdı, bunun karşısında bir alternatif üretilmiştir. Bu anlamda laik bir toplum kurulması başarılıydı, fakat bunun bedeli, tek parti döneminde İslamcılar üzerinde yoğun bir baskı uygulanması oldu. Onun dışında, amaçlardan biri de, halkçılık ilkesinin öngördüğü sınıfsız, kay-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

104

SOL KEMALİZME BAKIYOR

naşmış bir toplum kurmaktı. Tek parti döneminde buna çok yaklaşıldı. Bir tarafta köylü kitleleri, bir tarafta devletle özdeşleşmiş bir elit; ama bunun uzun süreli yürümesi mümkün değildi. Kapitalistleşme, sanayileşme, modernleşme süreçleri içinde, Türkiye bugün bunu çok aşmış durumdadır. Devrimcilik de, model olarak alınan Batı dünyasının yakalanması için sürekli değişimden geçmek olarak anlaşılabilir. Sürekli reformlar yapılması anlamında bu ilkenin Türkiye’de hâlâ yaşadığını düşünüyorum. Ve nihayet Kemalizm’in en belirleyici ilkelerinden biri devletçilik, bütün bu değişim süreçlerinin, sivil toplum içi dinamiklerle değil, onları adeta bir korse içine alarak nereye gidileceğini gösterecek, devletin içinde ve devlet eliyle yapılması anlamında devletçilik. Bunun da yakın zamana kadar, Kemalist aydınlar arasında, sol çevre arasında çok etkili bir ideolojik ilke olduğunu düşünüyorum. Sanıyorum artık 1980’lerden itibaren çok ciddi olarak sorgulanması gereken bir ilke de budur. Çünkü Kemalizm’in bulunduğu toplum, bence bugün, böylesine dar sınırlar içine sokulamayacak kadar farklılaşmıştır, çoğulcu bir yapıya kavuşmuştur, bir sivil toplum oluşmaya başlamıştır. İnsanlar artık ne istediklerine kendileri karar vermek istiyorlar, bunu yapacak ajanlarını, politikacılarını kendileri seçmek istiyorlar, devlete toplumun yön vermesini istiyorlar. Artık devletin ya da devleti elinde bulunduran elitin topluma yön vermesi çağı geçmiştir diye düşünüyorum. Yani özetlemek gerekirse, Osmanlı Devleti’nden, kendi amaçları doğrultusunda bir cumhuriyet devleti ve halkçı, laik, devrimci vs. bir toplum yaratmak üzere oluşturulmuş bir ideoloji. Bazı hedeflerine çok yüksek bir bedelle ulaşmıştır. Bazı hedeflerine ulaşması mümkün değildir çünkü toplum artık Kemalizm ideolojisini çok aşmıştır.

Buradan Kemalizm’in ilk yıllarında kadın konusuna geçelim. Çizilen bir imaj var: “Kemalizm modernleşme süreci içinde kadınları toplumsal-politik hayata kattı. Bu arada daha Avrupa’nın birçok ülkesinde kadınların durumu çok daha geriydi. Bu anlamda Kemalizm ilericidir, bu Kemalizm’in kadın konularındaki

politikalarından da görülebilir.” İlkokuldan beri insanlara verilen ve kimsenin tartışmaya cesaret edemediği ya da tartışmaya gerek duymadığı böyle bir imaj var. Bu imaj doğru bir imaj mı?

Son söylediğiniz noktada bir düzeltme yaparak başlamak istiyorum. Dediğiniz büyük ölçüde doğrudur. Yaklaşık yarım yüzyıldır, özellikle benim kuşağımın annelerinin kuşağında bu imaj benimsemiştir, bizim kuşağımıza da ilkokul çağından itibaren benimsetilmeye çalışılmıştır. Ama kadın hareketinin içinde on yıldır bulunan bir insan olarak benim görebildiğim kadarıyla, bunun bugün tartışılmadığını söyleyemeyiz. Yaygın bir tartışma mı? Bunu söyleyemem, çünkü kadın hareketinin boyutları belli. Küçük bir harekettir, büyük şehir hareketidir. Ve karşısındaki Kemalist ideoloji —İslami düşünceyi, İslam’ın kadına getirdiği çözümleri bir kenara koyarsak— laik kesimler içinde egemen durumdadır. Ama bu egemenliğe karşı son yıllarda ciddi eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Bu eleştiriler esas olarak feminist hareket içinde yapılmakta. Ben akademik hayatım içinde, bir tez çalışması sırasında bu konulara ilgi duymaya başladım. Tez çalışmam 70’li yılların sonlarında tamamlandı ve 1982’de yayımlandı. Demek istiyorum ki, bunlar yeni söylenmiyor. Ben itirazlarımı tam da bu noktalarda yoğunlaştırıyordum. Kadın devriminin Kemalizm’in çok önemli bir parçası olduğu doğru. Yalnız orada ilk sorumuz şu: Bu devrim bizatihi kadınların kendi hakları için mi yapılmıştı, yoksa bir biçimde Kemalizm’in gerçekleştirmek istediği öbür dönüşümün, devlet katındaki dönüşümün aracı olarak mı kullanılmıştı? Ben çok ciddi olarak böyle bir araçsallık olduğunu düşünüyorum. Atatürk bir asker ve gayet iyi bir stratejist. Kadın haklarının bir devlet dönüşümü çerçevesinde ne anlama geldiğini gayet iyi değerlendirebilecek bir kişi, bir Jakobin ve bunu sonuna kadar kullanmış bir lider. Çünkü, konjonktür, otoriter rejimlerin hâkim olduğu bir konjonktür. Türkiye’de de bir otoriter rejim var. Batı’daki otoriter rejimler faşist bir nitelik taşıyor ve Atatürk kendi otoriter rejiminin, özellikle dış dünyada eleştirilmesinden son derece

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

106

SOL KEMALİZME BAKIYOR

üzülüyor. Kendi rejimini faşist rejimlerden ayırmaya, farklılığını vurgulamaya çalışıyor. Burada kadın haklarının çok önemli bir araçsallığı var. Sizin söylediğiniz gibi, “Batı ülkelerinden bile önce kadınlara hakları verilmiştir,” sözünün dayandığı nokta burası. Türkiye’de siyasi haklar 1934’te veriliyor ve hemen arkasından da 1935’te —atama demek lazım aslında, çünkü o seçim gerçek bir seçim değil— Meclis’e 18 kadın giriyor. Hangi dönemde? Bakıyorsunuz bir yıl önce —1933’te— Naziler Almanya’da iktidara gelmiş ve ilk uygulamalarından biri, kamu yönetiminde önemli yerlere gelmiş kadınları gerisin geriye eve sürmek. Ünlü bir sloganları var: “Mutfak, kilise, çocuk.” Kadınlara öngördükleri hayat tarzı budur ve daha önce, Weimar Cumhuriyeti’nde kadınlar birtakım haklar kazanmışken, Nazilerin iktidara gelmesiyle bu hakları kaybettiler. İtalyan faşizminde zaten kadınlar hiçbir hak kazanamamışlardır. Bir-iki yıl sonra İspanya’da, daha sonra da Portekiz’de ve başka yerlerde aynı olaylar tekrarlanacaktır. Böyle bir konjonktürde, otoriter rejimlerin kadınlara saldırıya geçtiği ve kazanımlarını geri aldığı bir dönemde, başka bir otoriter rejimde kadınlara oy hakkı gibi önemli haklar veriliyorsa, bu o rejimin en azından demokratikleşme potansiyelini taşıdığını gösterir. Dolayısıyla, bence bunun çok bilincindedir Atatürk. Bir de şunu ekleyelim, 1935’te Meclis’e 18 kadın parlamenter giriyor. O dönemde Finlandiya hariç hiçbir demokratik ülkede böyle yüzde 4,5’e ulaşan oranda kadın yok. Dolayısıyla yalnızca bir vaat değil, o vaadin gerçekleştirilmesi de söz konusu. Ama bunun ötesinde sanıyorum, laikleşme sürecinin, modernleşme sürecinin, Osmanlı mirasını yadsıma sürecinin, yeni bir meşruiyet yaratma sürecinin içinde de kadın hakları yine çok önemli bir yer tutar. Kadının nerede olduğuna bakıp rejimin demokratik olup olmadığını çıkartmak mümkündür, kadının sahip olduğu haklara bakıp o toplum hakkında bir hüküm vermek mümkündür. Bu anlamda da, Osmanlı Devleti’nde ezildiği, hiçbir hakkının bulunmadığı düşünülen kadına eğer yeni rejim, haklar veriyorsa, daha önceki mecelleye göre, şeriat hukukuna göre bir erkeğin şahitliği yerine iki kadının şa-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ŞİRİN TEKELİ

107

hitliği aranırken, kişi hakları düzeyinde “kadın erkek eşittir,” deniyorsa, yahut daha önce İslam hukuku dörde kadar karı almayı, yani poligamiyi meşru bulur iken, İsviçre Medeni Kanunu’ndan alınan hükümlerle “kadın erkek eşittir ve ancak tek eşli evlilik kurulabilir,” deniyorsa, bu anlamda hem ileriye doğru bir adım atılması söz konusudur —ben bunu yadsımıyorum— hem de meşruyet temelini değiştirilmesinde çok ciddi bir kırılma söz konusudur. Ve kadınların yeni kurulacak devlete yandaş olmaları söz konusudur, yani bir tür taban kazanma da vardır. Öyleyse gayet ustaca uygulanan bir politik strateji söz konusu burada. Yalnız bana öyle geliyor ki benim annemin kuşağından ve benim kuşağımdan kadınların unuttuğu, unutturulduğu çok önemli birtakım şeyler var. Birincisi şu: Atatürk bu hakları tepeden inme veriyor ama, tepeden inme vermesi için bir neden yok. Çünkü aslında, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde, II. Meşrutiyet döneminde İstanbul, Selanik ve başka şehirlerde son derece canlı, etkili, kendi hakları için mücadele veren, bunun için, henüz bizim bugün yapmadığımız sayıda dernek kurmuş, yayın çıkaran bir kadın hareketi var. Benim kuşağımın sosyal bilimcileri eski Türkçe bilmiyorlar, dolayısıyla biz bu hareketi kaynaklarından okuyup öğrenemedik. Ancak şimdi, kadın hareketinin yarattığı canlanma içinde genç ve eski Türkçe bilen tarihçiler o dönemle ilgili çalışmalar yapmaya başladılar. Mesela son günlerde bir doktora tezi bitirildi. 1913’ten 25’e kadar çıkmış Kadınlar Dünyası adlı son derece önemli bir dergi var. “Müdafaa-i Hukuku Nisvan Derneği”nin yayın organı olarak çıkan bir dergi. Serpil Çakır doktora tezinde bu dergiyi derinliğine inceledi. Hayretle görüyorsunuz ki bugün bizim, feminizmin gündeminde olan kadınların ezilmesi ve bunun nedenleri konusundaki bütün sorunlar —şiddet ve dayak da dahil olmak üzere— hepsi tartışılmış, hepsine çözüm aranmış, hepsi için bugün kadın hareketinin yapamadığı birtakım önlemler alınmış. Örneğin bazı varlıklı kadınlar, kadınların çalışma hayatına girmeleri amacıyla başka yerlerde olanak sağlanmadığı için kendi mücevheratlarını bozdurarak işyeri kurmuşlar. Yani kadınlar ina-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

108

SOL KEMALİZME BAKIYOR

nılmaz bir bilinçlenme süreci yaşıyorlar. Dolayısıyla, Atatürk'ten önce bu alanda hiçbir şeyin yapılmadığı, her şeyin Atatürk'le birlikte başladığı tamamen yanlış bir bilgi, yanlış bir bilinç ve bir bakıma, eskinin unutturulması hiç de tesadüfi olmayan bir durum.

Kemalizm'in kadına yaklaşımında bir araçsallıktan bahsettiniz ve bunu gerekçelendirdiniz. Peki bu araçsallıktan arındırdığımızda Kemalist devlet ideolojisinin kadına gerçek bakışı ne?

Sanırım onu şöyle özetlemek mümkün olabilir: Eğer Osmanlı düzeninde verilmiş mücadeleye rağmen yapılamayan şey, kadınların toplum hayatına adım atmaları idiye, o zaman Kemalistlerin yapmaları gereken şey buydu, yapılan budur. Kadınlara eğitim olanakları sağlanmıştı —gerçi bunlar Osmanlı döneminde de vardır, gerek bazı idadiler, gerek ilk İnas Üniversitesi Osmanlı döneminde açılmıştır, bunu Kemalistlere mal etmemek gerekir— ama bunun yaygınlaştırılması, elitten bazı kadınların iyi eğitim alması, mesleklere girmesi ve arkalarında devlet desteğini görenek modern devletin bir bakıma öncüleri şeklinde kamu hayatına girmeleri, bence Kemalizm'in kadınlardan beklediği esas misyondur. Ama bu arada bunun bedeli ne olurmuş, kadın çifte emek kullanmak gibi bir sorunla karşılaşır mıymış, özel hayatındaki ilişkiler cinsiyetçi miymiş, değil miymiş; bunlar Kemalizm'i hiçbir şekilde ilgilendirmez. Kanımca, bugün kendilerine Kemalist diyen kadınların da sorunsalı bu değildir. Yani kadın hayatını sadece kamu hayatına yansıyan yönüyle değerlendirirler, oraya katılmaları için talepte bulunurlar, ama bu hiçbir şekilde kadın hayatının bütünselliğiyle ilgili bir soruşturma değildir. Ataerkillik analizinden kaynaklanan bir çözümlenmeleri yoktur. Yani kadınların haklarından yoksun bırakılmalarında erkek egemenliğinin rolü nedir? Böyle bir tahlil yoktur. Ama şunu da söyleyeyim, böyle bir tahlili geliştirmedikleri için 1920'lerin Kemalistleri'ni eleştirmiyorum, çünkü o dönemde bu tahlil zaten yeryüzünde yoktu, 1960'lardan itibaren geliştirildi. Bu açıdan baktığımızda, Kemalizm'in derdi

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ŞİRİN TEKELİ

109

erkek üstünlüğünü çözmek değildir. O, kadının özel hayatını ilgilendiren bir sorundur, kadın onu halledebildiği ölçüde kendi halleder. Mesela bugün bile gayet medeni bir kanun olarak kabul edilen Medeni Kanun. Bunun İsviçre’den alınmasının iki nedeni vardır: Birincisi, İsviçre nötr bir ülkedir, yani düşman kamptan bir yasa almıyorsunuz. İkincisi, 1912’de kabul edilmiştir, yani o dönemin en modern yasasıdır. Fakat o dönemin en modern yasasında, aileye getirilen düzen, ataerkil bir evlilik ilişkisi öngörmektedir. 152 madde “ailenin reisi kocadır,” der. Ondan sonra gelen bir dizi madde ile de bunun mantıklı sonuçları olarak, kadın kocasının soyadını alır, onun ikametinde yaşar, onun verdiği sınırlı yetkilere sahiptir, koca dışarıda çalışır ekmek parası getirir, kadın da ev işi yapar. Yanılmıyorsam, 153. maddede açıkça bu yazılıyor. Yani cinsiyete dayalı bir işbölümü var ve bu işbölümünün tepesine de erkek getiriliyor. Bu, ataerkillik dediğimiz sistemin en açık seçik ifadesidir, kadın-erkek eşitliğini öngören bir sistem değildir. Biz yıllarca bu medeni kanunu kadın erkek eşitliğini sağlayan bir yasa olarak baştaçtı ettik, ama bunun aslında eşitliği yaraladığını ve kadınların önünde bir engel oluşturduğunu son on yıldır görüyoruz. Çünkü bu analiz aslında dünya genelinde yenidir, bu analizi sosyalizm de yapamadı biliyorsunuz. Bu, yeni kadın hareketleri içinde feminizmle gelen bir bakış açısı. Dolayısıyla ben “niye Atatürk kadınlara böyle bir kurtuluş getirmedi?” demiyorum, çünkü zaten getiremezdi, zaten perspektifinde öyle bir şey yok. Sonuç olarak Kemalizm’in öngörüsü şudur: İyi eğitim görmüş, seçkin kadınlar kamu hayatına girerler, bazı mesleklere girerler, önleri açılır. Bu da son derece anlamlıdır. Düşünün ki mesela yargıçlık mesleği kadınlara açık bir meslektir. 1934’te Nazilerin ilk uygulamalarından biri, kadınları yargıçlıktan atmaktır, üniversite yönetiminden, hatta öğrenciliğinden dışlamaktır. Bütün bunların yapıldığı bir dönemde Kemalizm kadınların kamu hayatına adım atmalarını sağlamıştır, bu anlamda önünü açmıştır. Ama orijinal değil, çünkü zaten Osmanlı’da kadınlar üniversiteye gitmeye başlamıştı. Devletin daha fazla bir teşvik gördüler, ama ev hayatı konusunda hiçbir

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

110

SOL KEMALİZME BAKIYOR

şey değişmedi. Varsayım da şuydu: Modern Türk kadını hem okuyacak, öğretmen olacak, ülkenin modernleşmesine katkıda bulunacak, hem de aynı zamanda ideal bir eş olacak, kocasına, çocuklarına bakacak, onları yetiştirecek, bir iffet simgesi olacak falan. Yani bir tür “süper kadın” olmalarını bekliyormuş gibi bir anlayış var.

Peki bu anlayışın sola da yansıdığı söylenebilir mi?

Kemalist ideoloji bir dönemin egemen ideolojisi olduğu için oradan bir beslenme düşünülebilir, ama dikkat edilecek başka bir nokta var; sosyalist düşüncenin kendi doktriner kaynaklarında da aynı şey var. İster Engels’e, ister Bebel’e, Aleksandra Kollontai’ye, Zetkin’e gönderme yapın —Lenin’i hiç saymıyorum, çünkü ev işlerinin birlikte yapılması gerektiğini savunan bir cümleden başka, bir katkısı yok— sosyalist düşüncenin kadına bakışı farklı değildir. Kendi kaynaklarından aynı şeyi getirirler. En ayrıntılı tahlili Bebel’de buluruz, onun da öngördüğü şey, kadınların fabrikalara girmeleri; getirdikleri orijinal bir şey şudur: Ev işlerinin de toplumsallaştırılması. Kapitalist sistemin bu işlerin bir bölümünü metalaştırmasına karşılık, onlar toplumsallaştırma öngörüyorlardı; yani kreşler, toplu mutfaklar vs. olacaktı. Bu sayede kadınların üzerinden ev işi yükü kalkacaktı, böylece kadın ve erkek androjin bir bünyeye sahip olacak ve ikisi de kamu hayatına eşit olarak katılacaktı. Gerçekte yürümeyen bir model bu. Sadece istisnai bir şekilde iç savaş sırasında, koşulların dayatması sonucu, birtakım toplu mutfaklar vs. bazı uygulamalar görüldü, ama sonra, reel sosyalizmin uygulandığı hiçbir yerde kadını ev işinden kurtaracak toplu önlemler alınmadı. Ama daha önemlisi, bu ideolojide, “kadını ev işinden kurtaracak toplu önlemler alınmıyorsa, erkek de ev işinden ve çocuğun yetiştirilmesinden aynı derecede sorumlu mudur?” sorusu hiçbir zaman sorulmadı. Dolayısıyla sol düşüncenin kadına bakışı doğrudan doğruya Kemalizm’e mal edilemez, ama bir örtüşme var.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ŞİRİN TEKELİ

111

Bir taraftan kendi kaynaklarında böyle bir bakış var, öbür taraftan aynı bakışa egemen ideoloji de sahip. Böyle olunca solun kadına bakışı iki kanaldan benzer bir şekilde besleniyor.

Kesinlikle. Zaten Türkiye’de kadın hareketi ancak 80’lerde, olabilecek en kötü konjonktürde gelişmeye başlayabildi. Her yerde kadın hareketi demokratik ortamlarda gelişir, Türkiye’de ancak askeri darbe ortamında gelişti. Çünkü Kemalizm’in 50 yıldır gelen mistifiye edici etkisine ek olarak, son on yılda, 70’lerde, özellikle aydın çevrelerde Marksizm’in bir engellemesi vardı. Dolayısıyla kadınlar, çifte bir engellemeyle karşılaştı. Kendi sorunlarına kendi gözleriyle bakamadılar, kendi ezilmişliklerini tahlil edip gündeme getiremediler. Sol, 12 Eylül’de çok büyük bir darbe yeyince, bu hareketlerde lider konumuna gelemeyen, dolayısıyla tutuklanıp hapse düşmeyen kadınlar, kendi kaderleri üzerine düşünmeye başladılar, ezilmişliklerini kadın bakış açısıyla tanımladılar. Bu anlamda dediğimize katılıyorum, birisi 70’lerde aydın kesimde egemen olan ideoloji, diğeri Kemalizm, kadınların cinsiyetçi toplum tahlilini yapmalarını engellemek bakımından aslında el ele vermişlerdir.

Kemalizm’in kadınlara birtakım haklar vermesinde bazı bedeller olduğunu söylüyorsunuz. Kemalizm’in modernleşme perspektifinde, kadınlar üzerinde birtakım kırılmalar yaşandı galiba. Hem kadınlar açısından yeni bir şey var, hem kırılmak istenen geleneksel bir yapı var. Kemalizm’in yukarıdan aşağıya modernleşme perspektifinde, kadınlar konusundaki kırılmalarda olumsuz yönünü bugün de sürdüren noktalar var mı?

Var. Bizim —eski Türkçe bilmediğimiz için— okuyamadığımız belgeleri, sağolsun bazı tarihçi arkadaşlarımız çıkarıyorlar ve birdenbire analizlerimiz zenginleşiyor. Mesela üç beş yıl önce Zafer Toprak bir belge yayımladı ve biz o zamana kadar bilmediğimiz bir şey öğrendik. O zamanki inançlarımız neydi? Tepeden de olsa

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

112

SOL KEMALİZME BAKIYOR

ileri doğru bir hamle yapıldı, kadınlar politikaya girdi ve 18 milletvekili çıktı, ki bu görebildiğimiz en yüksek sayı. Bunun bedeli neydi? Bunun büyük bir bedeli vardı, o da, yüzyılın başından beri bir sivil toplum hareketi olarak gelişen kadın hareketinin bastırılması oldu. Otoriter tek parti döneminde başka hareketlerin bastırıldığı —mesela solun— çok söylenmiştir, üzerinde çok durulmuştur. Ama aynı şekilde kadın hareketinin de bastırıldığını yeni keşfediyoruz. Bu nasıl oluyor? Çok ilginç. Zafer’in yazısını özetliyorum: 1935’te Meclis’e kadınlar giriyor. O yıl Dünya Feminizm Kongresi’nin İstanbul’da toplanması söz konusu, tek parti bunu çok istiyor, çünkü kadın haklarını dünyaya tanıtmak için iyi bir fırsat. Sözü ettiğim hareketin devamı niteliğinde bir örgüt olan Türk Kadınlar Birliği’nin kongreyi davet etmesi söz konusu. Nitekim davet ediyor, fakat beklenmedik bir şey oluyor. Tarihi düşünün, konjonktürü düşünün; İtalya saldırganlığa başlamış, dolayısıyla kongrenin gündeminde olan ana mesele, barış. Türk kadınları da buna katılıyorlar, gündem değiştiriliyor ve kongrede ön plana barış meselesi çıkıyor. Tek parti yönetiminin beklediği gibi, Türkiye’de kadın haklarının ne kadar büyük bir aşama yaptığı meselesi gündemden düşüyor. Kongre yapılıyor, bitiyor ve on beş gün sonra, Türk Kadınlar Birliği’ne Ankara’dan bir tebligat geliyor: “Türkiye’de kadınlar haklarını elde etmişlerdir, artık yapabileceğiniz bir şey kalmamıştır, örgütünüz kapatılmıştır.” Böylece 1950’lere kadar geliyoruz. Cemiyetler yasasındaki değişikliklerle yeniden birtakım kadın örgütleri kuruluyor ama, burada ödenen bedel çok ağır bir bedel. Yalnız “haklarınızı biz tepeden verdik,” denilmekle kalmıyor, 15-20 yıldır bu hakların mücadelesini yapmış insanlara, “artık sizin mücadeleniz bitti, durdurduk,” deniyor. “İhtiyaç kalmadı artık sizin derneğinize,” deniyor. Ve sonraki 40 yıl boyunca, nakarat halinde tekrarlanan kadınların Atatürk sayesinde nasıl haklarını kazandıkları, Avrupa’dan önce bu hakların kazanıldığı şeklinde bir söylem geliştiriliyor. Bu şekilde tarihleri unutturuluyor. 50’lerde yeniden örgütlenen kadınların yüzyılın başlarındaki kadın hareketi hakkında bilgisi kalmamıştır artık.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ŞİRİN TEKELİ

113

Dolayısıyla son derece çelimsiz, kadın hakları mücadelesi diyemeyeceğimiz bir örgütlenme biçimine geçiliyor. Görünüşte var; Türk Kadınlar Birliği, Türk Kadınlar Konseyi, Anneler Derneği, Kadın Haklarını Savunma Derneği gibi bir sürü dernek kuruluyor. Bazılarının bugün niçin, hangi bağlamda kurulduğunu dahi bilemediğimiz birtakım dernekler kuruluyor, ama bu dernekler “Türkiye’de kadın erkek eşit, yasa önünde eşit, seçim hakkı var, üniversiteye gitmesine engel yok ve dolayısıyla kadınlar için yapılacak bir şey kalmadı,” noktasını benimsedikleri için, mücadele başlatmıyorlar. Zamanla bu dernekler tören derneklerine —benim çok kullandığım, Kemalist kadınların hiç sevmediği bir deyim— dönüşüyorlar. Cumhuriyetin önemli günlerini kutlarlar, ama mesela 8 Mart’ı kutlamazlar. Dikkatinizi çekerim, 5 Aralık’ın kutlanmasına itirazım yok, kadınların seçim hakkını kazandıkları gündür, ama bunun bile etkili şekilde kutlanması yeni bir olay. Bu anlamda bu dernekler tören dernekleri niteliğini kazanmışlardır. Bu, partilere de yansımıştır. Partilerin kadın kolları da kadın hakları konusunda yeni bir şey getirmemiştir. Sonuç olarak, “haklarımız var,” güvencesi, kadınların gerçekte ne kadar yoksun ve zavallı durumda olduklarını görmelerini engellemiştir. Özellikle elit kadınların. Elit kadınların kafasında bir tek sorun vardır: Kendileri kurtulmuştur, sorunlu kadın köylü kadındır. Gerçekte burjuva sınıfına mensup, çalışmayan, eve kapanmış ve bir süs bebeği durumuna getirilmiş olan kadınla kıyasladığımızda, köylü kadın çok daha ileridedir. Bunu dahi görmemek pahasına seçkin kadınların kafasına böyle bir imaj yerleşmiştir. “Eğer Atatürk devrimlerini iyi anlarsak ve bunun bilgisini yaygınlaştırabilirsek, kadınlar kurtulacaktır.” Bu o kadar kolay değil. Bunun önünde çok ciddi toplumsal ve ekonomik engeller var. Çok ciddi ve kapsamlı bir mücadele verilmesi gerekiyor ve bu mücadeleyi de ancak kadınlar verebilir. Dolayısıyla bu bilincin yitirilmesi bence ödenen en büyük bedel olmuştur.

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

114

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Bir İslamcının çok sevdiğim bir sözü var: “Eskiden dindar ailelere kız çocuklarını okula yollamıyorlar diye baskı yaparlardı, şimdi yolluyorlar diye baskı yapılıyor,” demişti —türban olayından sonra. Son zamanlarda Kemalist kadınların, İslamcı kadınların toplumsal ve politik hayata aktif bir şekilde katılmalarından duyduğu büyük bir rahatsızlık var. Bunun nedeni, bence, artık Türkiye’de kerameti kendinden menkul olan, kendilerine bahsettikleri elitliklerinin geçerli olmaması. Üniversite bitirmenin, kısa etekler giymenin artık tek başına seçkin bir yer sağlamaması, tersine, toplumsal ve politik hayata etkin katılımın, seçkin bir imaj sağlar hale gelmesi. Kemalist kadınların özellikle müslümanlar bahsindeki bu tamamen anti-demokratik çıkışlarına sizin bakışınız nedir?

Katılıyorum. Son derece sekte bir tavır. Yanlış bir tahlilden yola çıkıyorlar. Bence şöyle bir korkuyla hareket ediyorlar: İslamcı kesim 70’li yıllarda MSP ile siyasi ifadesini buldu ve gücünü korudu. 12 Eylül rejiminin ve ANAP iktidarının sağ ile sola farklı davrandığı açık ve hatta devletin müslüman kesimi teşvik ettiği de söylenebilir. Bütün bunların sonucunda, İslam fundamentalizminde bir yükseliş görüldü. Kemalist analiz çerçevesinde kadının kurtuluşunun kilit noktası laikliktir. O zaman “laiklik elden gidiyor,” diye bir korkuya kapıldılar ve son derece sığ bir anlayışla “bunu simgeleyen, üniversitelerde türbanlı olarak derse girmeye çalışan kadınlardır,” deyip, simgeler düzeyinde bir mücadele başlattılar. 88’de yazdığım bir kitapta bu söylediğim vardı, yeni bir şey değil. Bence Türkiye demokratik bir ülke olacaksa, ki başka türlü mümkün değil, ve en azından kafa kâğıdımızda yazdığı gibi nüfusunun yüzde 99’u müslüman olan bir ülkeyse, burada müslümanlığı farklı şekilde yaşayan, farklı şekilde politikaya aksettiren insanlar olacaktır. Eğer Türkiye maksimum yüzde 20’lere varan bir oy potansiyeli olan köktendinci kesimi bünyesinde var edemiyorsa, onların yaşamasına izin veremiyorsa, o zaman demokrasinin var olduğunu düşünmek mümkün değildir. Laik ya da ateist veya şu ya

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ŞİRİN TEKELİ

115

da bu mezhebe bağlı insanların vicdan özgürlüğü nasıl oluyorsa, köktencilerin de olacak; bir siyasi mücadele veriyorlarsa, başkalarıyla birlikte eşit şekilde bunu verecekler. Temel varsayımım bu. Kadınlara gelince, ben türbanlı kadınların üniversiteye kadar gelebilmelerini önemli bir olay olarak görüyorum. Çünkü İslam, aslında, kadının evinin kadını, zevce ve ana olmasını öneren bir ideoloji. Bazı mesleklere girmesine engel değil, sanıyorum bir iki tane iktidarla ilgili mesleklere itirazları var; mesela kadın yargıç olamaz çünkü salim düşünemez, hakkaniyetli karar veremez gibi bazı tezleri var. Ama doktrini bir yana bırakıp uygulamaya bakarsak, kız çocuklarını ilkokula göndermez, daha sonra okutmazken, en muhafazakâr çevrelerde bile kız çocuklarının okutulması isteniyor. Eğitimin en kötüsü bile, sonradan insanlara kendilerini geliştirme şansı vermesi açısından yararlıdır. Eğitim sistemine çok ciddi eleştirilerim var ama, ondan bile yararlanması kadınların lehinedir. Dolayısıyla kadınlar, keşke daha fazla okusalar, keşke daha fazla üniversiteye gelseler. Anadolu'nun tutucu çevrelerinden insanlar, kızlarını imam-hatip okullarına göndermişseler, zaten aile çevresi inanmış müslüman, sonra da imam-hatip okulunda okuyor, üniversiteye geldiklerinde birdenbire türbanı atmalarını nasıl bekleyebilirsiniz ki? “Başınızı açarsanız okursunuz, açmazsanız okumazsınız”; bu bence kadınların kadınlara yapabileceği bir kötülüktür. Bu kadınlar açısından okumak bir haktır, bir olanaktır, sonra bu eğitimlerini nasıl kullanacakları kendilerinin bileceği bir şeydir. Bunlar mesleklere de girecekler, ben bir doktora rastladım. Belki bu değişikliklerin ışığında yasaları değiştirmek gerekecek. Türbanlı kadınların üniversite kapısında engellenmesi yerine belki son derece katı, insanların ne giyip ne giymeyeceğini kısıtlayan kanunların gözden geçirilmesi gerekecek. Dolayısıyla Kemalist kadınların bu politikasının yanında yer almadım. Türbanlı kadınlarla birlikte Beyazıt Meydanı'nda grev yaptım mı? Onu da yapmadım. Bu benim genel olarak kadın mücadelesiyle ilgili anlayışımıdır, herkes kadınlık durumunu kendi özgül koşullarında yaşıyor ve bu özgül koşulları en iyi yorumlayacak olanlar, o koşulları

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

116

SOL KEMALİZME BAKIYOR

yaşayanlar. Mesela burjuva kökenli, burjuva hayatı yaşayan bir feminist kadın olarak, benim tutup gecekondulu bölgelerinde yaşayan kadınların kendi özgül sorunları için ne yapmaları gerektiğini söylemem de aynı derecede yanlıştır. Nasıl gecekondulu kadınlar için bunu yapmıyorsam, türbanlı kadınlar için de gidip Beyazıt Meydanı'nda grev yapmadım. Ama diğer çözümün de yanında olmadım, yanlış ve kolaycı bir çözüm olduğunu düşünüyorum.

Bundan sonra Kemalizm'in kadına bakışı nasıl kırılabilir? Feminist hareketin yanı sıra, tek tek bireyler açısından da bu nasıl olabilir?

Herhangi bir hareketin başarısı, getirdiği sivri birtakım eleştirilerin yumuşatılmış bir şekilde tüm topluma mal olmasıdır. Eğer bunu başarabiliyorsa bir ideoloji yaygınlaşır, tutar. Aksi halde küçük bir militan kesimin ya da teorisyen kesimin kendi söyleyip kendi dinlediği bir ideoloji haline gelir. Bana öyle geliyor ki "benim uzaktan yakından feminizmle ilgim yok," diyen birçok kadının kafasında soruların soruluş tarzı değişmeye başladı. Örnek vereyim: Üniversite öğrencileri, üzerinde en çok araştırma yapılan kesimdir. Bundan on yıl önce niye üniversiteye geldiği sorusuna kız öğrencilerin büyük çoğunluğu, amaçlarının iyi bir koca bulmak, evlenmek, evinin kadını olmak, çocuk yetiştirmek olduğunu, ama çocuk yetiştirmek için kültürün çok önemli olduğunu, üniversiteye de kültür bulmak için geldiklerini söylerlerdi. Son zamanlarda yapılan araştırmalarda ise bunun tam tersi bir sonuç çıkıyor. Eskiden iyi bir koca bulmak için üniversiteye gelen kadınlar, şimdi iyi bir meslek edinmek için üniversiteye geliyorlar. Bu çok önemli bir kırılmadır. Tabii küçük bir kesimi ilgilendiriyor bu, Türkiye'de kaç kişi gidebiliyor üniversiteye? Ama son yıllarda yapılan uygulamaları göz önüne alın. Örneğin 438. madde. 50 yıldır oradaydı. Dava konusu olan kadın, Antalya'da yaşayan bir halk kadınıydı, onun davasına yalnız bütün Türkiye'de yaşayan kadınlar değil, erkekler de sahip çıktı. O günlerde hatırlayacaksınız bütün köşe ya-

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ŞİRİN TEKELİ

117

zarları bu maddenin anayasasının eşitlik ilkesine aykırı olduğunu yazdılar. Anayasa Mahkemesi ise, “hayır, eşitliğe aykırı değildir, iffetli kadınların korunması için bu maddenin bulunması gerekir,” diyordu. Ne oldu? Bakıyorsunuz altı ay sonra aynı mahkeme —bileşiminde bir değişiklik yok, sadece eski başbakanın karısı girmiş, ama herhalde onun girişiyile birlikte bakış açısında bir değişiklik olmuş değil— 159. maddeyi, yani “kadın evde çalışır, dışarıda çalışmak için kocanın izni gerekir” maddesini —438. madde kadar görünür bir mücadeleye gerek kalmadan— iptal etti. Kim nereden, ne ölçüde etkileniyor, bunları bilemeyiz ama, kadınların —ve erkeklerin— kadınların yaşamı, ne yapıp ne yapamayacağı, haklarının ne olduğuna ilişkin görüşleri değişiyor. Kadınların her alanda erkekle eşit ve erkek kadar özgür olma hakkı tartışılıyor. Kadının birey olarak kendi kendisinin efendisi, yani bedeninin, emeğinin, kimliğinin sahibi olması fikri yaygınlaşıyor. Bana göre, bunların sorun olduğu, on yıl önce kabul edilmiyordu, bugün küçük falan ama bir hareket bunları sorun olarak gündeme getirdi. Üç beş yerde panel, konferans yapılıyor, sonra buraya katılmış olanlar gidip arkadaşlarıyla konuşuyor. Biliyorsunuz Türk toplumunda aslında cinsiyete dayalı bir ayırım vardır. Kadınlar daha çok kadınlarla yaşarlar, çaylar, komşuluk ziyaretleri vs. Buralara bu fikirler gidiyor. İnanılmaz şekilde yaygın bir sorgulama var. Kendi hayatını evlilikte ve çocuk sahibi olmakta görmüş birçok anne, kızları için farklı şeyler istiyor. Kızlar kendi arkadaş çevreleri arasında bunları konuştukları zaman da daha değişik şeyler istiyorlar. Dolayısıyla bu anlamda bence çok önemli değişimler oluyor. Bu değişimler siyasete de yansdı. Ben araştırmamı yaptığım sıralarda, 70’lerde, kadınlar kocalarının peşisıra oy veriyorlardı; şimdi bu kırıldı, kadınlar artık erkeklerden bağımsız oy verebilen bir kesim. O kadar ki siyasi partiler bunun farkındalar, kadınlar için bir takım değişiklikler yapmak zorunluluğunu hissediyorlar. Toplumdaki bu çok önemli değişmeye karşılık resmi ideoloji sanki hiçbir şey olmamış gibi yaşatılmaya çalışılıyor. Geçenlerde, yurttaşlık bilgisinden bütünlemeye kalmış bir genç kıızı çalıştırmak için, or-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

118

SOL KEMALİZME BAKIYOR

taokulda okutulan kitabı karıştırdım —aile bahsi, hâlâ hiçbir şey değişmemiş ve değiştirilmeyecekmiş gibi okutuluyor. Okullarda okutulan ideoloji Kemalist ideoloji. O konuda Taha Parla haklı. Ama bütün bilgilenme kaynağımız okuldan gelmiyor. Onun dışında başka yerlerde, özellikle canlı bir sivil toplum olursa, okulun alternatifi olan birçok yerde tartışma yapılıyor. Ve ben insanların bu tartışmalardan etkilendiğini, dolayısıyla 90'larda kadın hareketinin yine gündemde olacağını ve giderek Kemalizm'e alternatif birtakım öneriler getireceğini düşünüyorum. Burada tabii en önemli özelliklerden biri de şudur: Kadın hareketi köktenci bir şekilde demokratiktir. O anlamda sistemin demokratikleşmesinde çok önemli bir unsur olacaktır.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

MURAT BELGE:

“TÜM TOPLUM ATATÜRK ADINA ORDUDAN DAYAK YEDİ”

Kemalizm, herhalde bir Batılılaşma ideolojisi. Ortaya çıktığı koşullarda, Batı’ya görece yakın bir toplumda doğmuş olması anlaşılır bir şey. Birmanya’da ya da Kenya’da böyle bir şey olamazdı.

Zaten Batılılaşma süreci başlamıştı.

Evet, dolayısıyla Kemalizm Türkiye için çok özgün bir şey de değil bu anlamda. Ama Türkiye’nin Lale Devri’nden beri süregelen Batılılaşması’na belki bazı farklı yorumlar getiriyordu. Daha radikal olduğu söylenir, belli ölçülerde doğrudur da. Tabii burada radikallik övücü bir anlam taşıyor, ben ondan emin değilim. Bir başka geniş kontekt içinde bakılırsa —ki bu söylediklerim Ali Mızrai adlı Kenyalı bir bilim adamının düşünceleridir— Osmanlı sistemi, genel olarak İngiliz kolonyalizmini andıran bir şey. İkisi de bir devlet kurmuş. Biri koloniler halinde, kendi vatanından uzak; diğeri hepsi bir bütün halinde. Ama çokuluslu bir yapı sonuç olarak. Bu ulusları kendi iç işlerinde, gelenek göreneklerinde serbest bırakmıştır her ikisi de. Siyasi birliği, siyasi kuralları koymuştur. Batılılaşma gibi bir olayla karşılaştığı zaman da uzlaşmacı yaklaşır. “Kemalizm’den önceki Batılılaşma uzlaşmacıydı” dendiğinde ifade edilen olayın kökünde bu yatıyor. İnsanların inançlarına, gelenek göreneklerine bir saygı içeriyor, zorlamıyor. İngiliz kolon-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

120

SOL KEMALİZME BAKIYOR

yalızmine hiç benzemeyen bir de Fransız kolonyalizmi var. Büyük ölçüde Fransız Devrimi kaynaklılar ve rasyonalizmden geliyorlar. Buna göre insan akılı birdir. “Akıl yolu bir,” diye bizde de laflar vardır. Dolayısıyla “o akla sahip olma imkânı verildi mi insanlara, o akıl olması gerektiği gibi gelişti mi, herkes aynı şeyi düşünebilir.” Bunda bir zorlayıcılık var. Nitekim Fransız sömürgelelerinde böyle olmuş. Kemalizm, Fransız kolonyalizmine benzer Osmanlı Batıcılığı’yla kıyaslandığı zaman. Aydınlanmacı bir çerçeve içinde insanları eğiterek onlara aynı insan haklarını verme ve bunun sonuçlarını da beklemek, insanların o tanımlanmış rasyonel çerçeve içinde davranmalarını talep etmek, bunu yapmadıklarında da, “yapmamalarının birtakım başka nedenleri var demek ki, kötü niyet,” vs. Böyle olunca, bizim resmi tarihteki “sofya, gerici, yobaz” gibi şeyler ortaya çıkıyor. Bunun bir başka versiyonu da bir yerde Stalinizm’e gider. Orada da rasyonalizm vardır. Bu, toplum yapısıyla da bütünleşmiş bir şeydir. İnsan akılı zaten toplumsal ilişkilerin genel yansıması olacaktır. Sosyalizme göre de altyapıyı değiştirmişsin, mülkiyeti kollektifleştirmişsin, insanların mutlu olması lazım ve bu toplum içinde sosyal bir şekilde çalışmaları lazım. Bunu yapmadıklarında yine bir kötü niyet aramak gerekiyor, bakış açısı bunu dikte ediyor. Orada da bir miktar “gerici” olabilir fakat “emperyalizm ajanı, burjuva döküntüsü vs.,” başka bir terminoloji geliyor. Kemalizm, bu zorlayıcı ideolojilerden biri, bir az gelişmiş ülkeye özgü olan bir şey. Temelinde Batılılaşma yatıyor, ama bu Batılılaşma olayına belli bir cebir unsuru sokan bir ideoloji.

Şöyle bir şey mi var? Atatürk akıl yürütüyor, toplumun iyiliğinin nerede olduğunu saptıyor ve parti ve devlet aygıtı aracılığıyla insanları aynı yargılara davet ediyor, gelmeyenleri zorla getirmeye çalışıyor, hâlâ gelmeyenleri de sürüyor... Atatürk’ün yaptıklarında Rousseau okumalarının da etkisi olmuş olabilir mi?

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

MURAT BELGE

121

Çok fazla okuduğunu tahmin etmiyorum. Fazlaca Fransızca da bilmiyordu herhalde. Ama birtakım el kitabı filan okuyabilecek kadar bir Fransızcası vardı ve Fransızlardan bir türlü etkilenmişti. Ama Rousseau’da Kemalizm’e gitmeyecek başka şeyler de vardır, örneğin pedagojiden bahsederken “en verimli biçimde zaman kaybetme sanatıdır,” der. Bu hiç Kemalizm’e benzemez, çünkü Kemalizm’de zaman kaybedilmemelidir, bunun için koş-turmak, toplumu zorlamak gerekir. Onun sonuçları da yaşanıyor. Bunca yıl sonra bile bir zamanlar zorlanıp koş-turulmuş bir toplumun sancıları var hâlâ.

Peki insanları akla davet etmenin yolları ne oldu Kemalist dönemde?

Orada birtakım açmazlarla karşılaştı, çünkü insanlar davet edilmekle akla gelmiyorlar. Bir kere zaten o akıl var mı? Bu, soyut, inşa edilmiş, empoze edilmiş bir akıl; o akılı o şekilde benimsemeye kimse de mecbur değil. Ayrıca yüzlerce yıl genel bir İslami ideoloji içinde yaşamış Türkiye toplumu, yahut Osmanlı toplumu içindeki Türk toplumu. Onların ideolojisinde İslam sadece bir din değil, tüm değerler sisteminin temelinde yatan bir tür genel bir anlamlandırma sistemi. Bunun içinde meşruiyet, ahlak bir şekilde tanımlanmış, günlük hayata sinmiş genel bir ideolojik yapı. İnsanlara “bunları bırak, şu türlü düşün,” dediğin zaman, bu kolayca olacak bir şey değil. Sonuçta zaten —Kemalizm’in kendine göre dramı diyelim— ancak belli bir eğitimden geçmiş insanlara kendini ikna edici bir ideoloji olarak sunabilmesi, dolayısıyla baştan bir elit ideoloji olmaya mahkûm olması. Bir toplumu dönüştürmenin fiziksel imkânlarına sahip olduğu zaman, yani iktidar olduğu zaman, eğitimle tüm bir toplumu değiştirmesi zor. Çünkü bu çok zaman alacak, para isteyecek — eğitim sistemi kuracaksın filan. Bunları yapsan da karşı dinamikler olacaktır. Başından itibaren bir halk hareketi değil. Kurtuluş Savaşı’nı da gerçekten bir halk hareketi olarak tanımlamak mümkün değil, bir burjuva hareketi

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

122

SOL KEMALİZME BAKIYOR

sonuçta. Çerkez Ethem daha halkçı bir alternatifi temsil ederdii gün varolan alternatifler içinde. “Daha iyiydi, daha devrimciydi,” demiyorum. Mesela Latin Amerika’daki Zapata hareketi gibi bir şey değildi, Bolivar’ın hareketi gibi bile değildi. Nitekim Kuvayı Seyyare-Kuvayı Milliye çatışması denen olay şudur: Halkla daha çok mu olunacak, daha az mı olunacak? Halk dediğimde tabii köylüyü falan kastediyorum. Bir dönem belli ölçüde halkı seferber ederek, orduya nizami nefer yazarak savaştırmak şeklinde bir biçim, emir-kumanda zinciri altında savaştırma şeklinde bir hareketti bu. Başından itibaren bir halk hareketi değildi ve iktidar olup toplumu dönüştürme aşamasına geldiğinde, bir halk hareketi olarak ortaya çıkmadı. O zaman, benim bazı yazılarımda söylediğim bir yöntem kaldı; kanunlar çıkarıp kanunla toplumu Batılılaştırmak. Kitleler kendi içlerinden Batılılaşacak bir dinamizme sahip değiller. Buradan da homo-economicus gibi bir homo-legalicus (yasal insan) tipi türedi. Aynı zamanda bürokratik insan türedi. Kanunlarla Batılılaşmaya yanaşmayan insanlar da kanun çerçevesinde cezalandırıldılar. Bunun da dereceleri değışti. Bazen insan şapka giymediği için idam edilebildi, İstiklal Mahkemesi’nde bu tip şeyler olabildi. Bazen daha hafif şeyler olabildi, ama sonuçta Batılılaşma uğruna bir tür suç ve ceza toplumu oluştu ki bu özellikle Kemalizm’i ağır basan çevrelerde hâlâ vardır. Örneğin Türkiye’de sık sık olan darbelerde, tüm iletişim araçlarında bir suç ve ceza retoriği ve söylemi başlar.

Kültürel alanda da birtakım kurumlar aracılığıyla garip uygulamalar var. Mesela, Halkevleri aracılığıyla köylü çocuklarına mandolin çaldırmaya çalışmak, senfoni orkestraları kurup bunlara Hakkari’de, Van’da konser verdirmek. Buralarda konser salonlarını doldurtmak... Çalınan müzik güzel olabilir, köylü insanların mandolin çalması fena bir şey değil, ama tepeden inme yöntemlerle insanları Batı kültürüne haşır neşir etmenin bedelini çok partili hayata geçişten itibaren ödüyor herhalde toplum.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

MURAT BELGE

123

Evet. Mesela yüksek ses çıkarmak, iktidarın simgesidir. Ezanı hoparlörle okumak, bir kesim için çok önemli. Bir dönem de Boğaz'daki vapurlar, tangolar ve Ravel'in Bolero'sunu çalarak geçermiş. Varsayalım, Büyükdere İskelesi'nde insanlar otururken birdenbire gümbür gümbür Ravel'in Bolero'suyla bir Seyr-ü Sefain teknesi ya da Şirket-i Hayriye teknesi gelip yanaşiyor. Onunla bir iktidar kendini duyuruyor, "bunu dinleyeceksiniz, bu sizin için iyidir," diyor. Bu dehşet şeylere yol açmıştır herhalde. Biz Asaf'la bir fantezi kurardık: Mesela Adana'nın Kozan ilçesinde Riyaseticumhur Orkestrası konser vermiş. O dönemin gazetelerini taradığında bunu ufak bir haber olarak görebilirsin. "Riyaseticumhur Orkestrası, Kozan'da Mozart'ın Türk Marşı'nı çaldı," diye. Fakat bunun arkasında kimbilir neler yatıyordur. Mesela, Riyaseticumhur Orkestrası'nda bu tartışılmıştır. "Halk anlamıyor, beklemiyelim, biz onlara gidelim," denmiştir. Vatanperverane bunlar konuşulmuştur, insanların gözleri yaşarmıştır. Bu üst makamlara iletilmiştir, fikir çok tutulmuştur. Onun üzerine derhal İçişleri Bakanlığı'na aksettirilmiştir. Bakanlık valiliklere yazmıştır, "Riyaseticumhur Orkestrası gelecek, kendilerini karşılayın ve yeterli sayıda dinleyici bulunmasını sağlayın," diye. Vali, kaymakamları toplamıştır, kaymakamlar jandarma komutanlarını çağırmıştır. Kamyonlar tutulmuştur, köylerden insanlar kaldırılmıştır, "yürüyün gidiyorsunuz," diye Kozan'a getirilmiş ve konser salonuna sokulmuşlardır. Türk Marşı'nı dinlemişlerdir, başlarına da ne geldiğini anlamamışlardır. Bütün bu olay, bittikten sonra da bir şekilde devam etmiştir. Bu insanlar, "bize bir şey yapıldı, acaba gavur mu olduk, ölürsek cennete gidebilecek miyiz, karımızdan boş düştük mü?" diye düşünmüşlerdir. Hacılar, hocalar türemiştir, muskalar yazılmıştır, panzehirler verilmiştir. Böyle bir olay, Batılılaşmayı, bu tür rasyonalizmi gayet iyi anlatıyor. Tabii bütün bunlar oldu mu bilmiyorum, Asaf'la birlikte fantezi kurmuştuk. Ama gerçekliğe çok aykırı bir fantezi olduğunu sanmıyorum, böyle olmuştur.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

124

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Müşerref Hekimoğlu hâlâ Cumhuriyet gazetesinde Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın altın yıllarını nostaljik bir eda ile anlatır.

Evet. Tüm bunların sonunda Batılılaşanlar da oluyor, ama bu müt-hiş bize özgü bir alaturkalık çerçevesinde gidiyor. Bahri Savcı söylüyordu; 1930'da mesela Çankırı'da düğünler "Komparsita" ile başlanmış. Tanzimat'tan beri böyle bir çizgi olduğu için bunu isteyerek yapan da var. Bu çizgi bu toplumun kendi otantik çizgi-lerinden biri olarak var, ama öbürü de var. Burada mesele cebir unsurunun girmesi. Bu olmasa, bunların çok da absürd bir yanı yok. Hindistan'da bir kadın, diyelim pazara gidip patlıcan, kabak alacaksa, muhtemelen sarisini giyer, filesini alır gider. Akşam da, mesela bir kokteyle davetlidir. Belki sarisini yine giyer ya da tay-yör giyer. Bir Hindistanlı kadın için sari mi giyiyor, tayyör mü gi-yiyor meselesi, şizofrenik bir sorun olma derecesine getirilme-miştir. Halbuki burada Kıyafet Kanunu diye bir şey var, diyorum ya kanunla Batılılaşıldı diye. İnsanın günlük hayatına kanunla sal-dırılmaz, ne renk don giyeceksin, çorabın nasıl olacak...

Hitaplar yasaklanmıştı. Efendi demek yasak, bay denecek.

Evet, tüm bunlar var. Mesela Bay-Bayan diye kanto yapmışlar. Bir yandan halk dalgasını geçmiş. Hayat bir türlü akmış, ama res-mi düzey çok farklı olmuş. Bunun da bize getirdiği, hâlâ yaşadığı-mız, gerçek gerçeklik ile resmi gerçeklik arasında korkunç bir uçurum var. Bunu hayatımızın her köşesinde bugün hâlâ yaşarız. Ayrıca, dediğin gibi ünvanlar yasaklanmıştı, ama herkes M. Ke-mal'in kendisine "Paşam" demiştir, tüm generallere de "Paşam" demiştir, hatta generaller de kendilerine "Paşam" denilmediği za-man kızmışlardır. Kanunlarla ve tuhaf çabalarla yaratılan ikiyüz-lülüğün bir başka örneği, ilkokulda hepimiz "öğretmenim" deriz, ama lisede "hocam" deriz. Çünkü lisedeki öğretmen, kendisini daha üst düzeyde görür. Üniversitedeki daha da üst düzeydedir, kendisine "öğretmenim" denmesinden hoşlanmaz.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

MURAT BELGE

125

Kabaca Kemalizm'in ilk ciddi ideolojileştirme çabası, Kadrocular'dan gelmiş. Bunların önemli kısmı da TKP'de yüksek düzeyde görev almış insanlar. Modernleşme ile birey ve topluma bakışta onlarda da ciddi bir fark yok galiba. Bu geçiş kolay olmuş. Sınırım o dönem Bolşevizm ile Kemalizm arasında birbirinden etkilenme açısından yoğun bir ilişki var. Özellikle de insanların ve toplumun yukarıdan aşağı adam edilmesi konusunda.

Bu benzerlikler var. Kemalizm'in toplumu akla getirmesi olayından bahsederken, aklımda başka bir şey de vardı. 1960'larda yeni anayasa ile sosyalist parti kuruluyor. Ben de dahil o dönemde, "141-142 gibi engelleyici şeyler kalkarsa —son tahlilde her şeyi bir kanun çerçevesinde düşünmek lazım çünkü her şeyimiz kanunla bağlı— insanlara sınıf açısından bakmayı anlatıp bunun yöntemini de verebiliriz, böylece herkes kendi çıkarlarının bilincine varıp kendini kurtarır," diye düşünüyorduk. 141-142 yakın zamana kadar kalkmadı ama bu, Türkiye'de sosyalist propaganda yapılmasını da engelleyemedi. Söylenilecek her şey söylendi ama sınıf, sınıf bilincine varmadı. Böyle olunca, nasıl Kemalistler topluma sinirlenmeye başlıyorsa, Marksistler de sınıfa sinirlenmeye başlıyordu. Sonuçta, sınıfın kendini kurtarması gecikince, bu süreci yukarıdan hızlandırmak gerekiyor. SSCB'ye, Çin'e uzun zaman dilimi içinde bakıldığında, işin büyük ölçüde bir milli kalkınma hamlesi olarak yürüdüğü daha bir göze çarpıyor. Bir başka türlü tanımlanmış sosyalizmin bireyler çerçevesinde gerekliliklerini yerine getirmekten çok, bu yanı sıra basıyor. Komünizm de orada yerlileşecek yerde millileşiyor, milli kalkınmanın ideolojisi haline geliyor. Özellikle Çin gibi daha geri kalmış toplumlarda, milli Marksizm daha ağır basıyor. Ben Çavuşesku için de yıllar önce "milli komünist" demiştim. Bu tür kavramlar ve onların işaret ettiği gerçeklerle Türkiye'deki olay benzeşiyor. Kemalizm'de sınıf yok vs. Bunlar önemli farklar ama, kaba bir şeyde toplamak mümkün. 20 yüzyıl dünyasında Kemalizm'in "muasır medeniyet seviyesine ulaşmak," diye tarif ettiği şey, aslında tüm toplumlar için geçerli,

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

126

SOL KEMALİZME BAKIYOR

bu genel problematik. Belki de Marksizm'in zayıf yanı, başa geldiği toplumlarda bu genel problematiği aşamamış olması. Bu genel problematik içinde, bir de Türkiye ile SSCB arasında erken tarihte başlayan ilişkiler var ki bu ilişkiler zaten bir bakıma daha önce Marksistlerin Rus toplumunu tartışırken vardıkları sonuçların uzantısı olmak durumunda. O dönemde Türkistan'dan katılan uluslar, tam Bolşevik olmamışlar, hep, "bizde milli mesele önemlidir, sınıflar tam teşekkül etmemiştir," itirazını öne sürmüşler, bir milli kalkınma hamlesi olmasının daha önemli olduğunu öne sürmüşler. Bunlar Stalin döneminde tasfiye edildi gerçi, ama zihinlerde hep bu tartışmaların yankıları var. "SSCB sınırları içinde olmayan Türkiye gibi bir az gelişmiş ülke şimdi emperyalizme karşı kendini inşa etmeye girişmişse, orada da sınıfsal temelli bir sosyalizm beklemek yanlıştır," diye bakıyor genel olarak Rusya'daki sosyalistler. Buradakiler de bunu söylüyor. Bu, SSCB ile az gelişmiş ülkelerin daha radikal, daha solcu kadroları arasında tartışılmaya devam etti yakın zamana kadar.

Bu hava içinde yetiştirdi bir Şevket Süreyya bir Vedat Nedim. Dediğim gibi teorik çerçevede çok büyük bir adım atmak zorunda kalmadılar. Moral çerçevede ise kaldılar. Çünkü sen bir ideolojik kanal içinde yola çıkmışsın ve pratiğinde onu terk ediyorsun, orada beraber olduğun insanları terk ediyorsun, hatta onlara kötülük de ediyorsun. Çünkü TC devletiyle uzlaşmaya giriyorsun, devlet de senden bazı bilgiler soruyor, en basitinden komünistlerin nasıl çalıştığını soruyor, sen de anlatıyorsun. Senin anlattıklarınla, daha modernize diyebileceğim bir polis ve istihbarat teşkilatı kurulabiliyor. Burada mesafe çok açık, ama teorik düzeyde mesafe o kadar açık değil. Ölümünden kısa bir süre önce şunu Şevket Süreyya'nın kendisine sordum. "Siz bir karar verdiniz ve aslında dünya görüşünüz çerçevesinde, komünistken yapmak istediğinizin çok uzağına düşmediniz, böyle kabul edebilir miyiz?" dedim, "Evet," dedi. "Peki ama TKP Kemalist olmadı, devletle uzlaşmadı ama, Türkiye'nin tarihine ve geleceğine bakış açısından sizden de, Kemalistlerden de uzak değildi bence," deyince, "çok haklısın," de-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

MURAT BELGE

127

yip bir mektuptan bahsetti. Tarihini unuttum ama Şefik Hüsnü ona İsviçre'den bir mektup yazmış. Bir yandan suçlayan, bir yandan da söylediğim çerçeveyi de içeren bir mektupmuş bu. Altına “Ben” diye imza atmış. Şevket Süreyya'nın anlattığı bir başka hikâye var. Ayrılık noktalarını anlatıyor. Bir ara bir okulda ders veriyor, zamanın bakanları, müfettişleri de gelip onu dinliyorlar. Değer nedir onu anlatıyor. “Değer konusunda üç teori vardır. Birincisi; sermaye konur, o değeri yaratır, bu kapitalist görüştür. İkincisi; emek üretir sermaye artık-değeri alır, kâr, emeğin ödenmemiş karşılığıdır, bu sosyalist görüş. Bir de az gelişmiş ülkeler vardır, burada sınıflar tam teşekkül etmemiştir, bir milli kalkınma hamlesi içinde değer üretilir ve toplum bunu ortak olarak paylaşır,” diye anlatıyor. Şevket Süreyya, “ben aslında ikinci tanıma inanırım,” dedi. Ders bittikten sonra bunu gelen zevata da söylemiş. “Ama ben sorumlu insanım, TKP'yi bıraktım, siz de beni kabul ettiniz, burada ders verdiriyorsunuz, sizden maaş alıyorum, sizden maaş alırken inandığımı değil, bunu söylerim,” demiş. Bu yüzden kendisiyle epey kavga etmiştik. Kemalizm'in yorumu hakikaten Kadro'dan çıktı. Bunları Kemal'in kendisi düşünmedi. Başka Kemalistlerin de kültürü müsait değildi, onlar hamasi edebiyat yaptılar. Daha köklü, ekonomik temellere dayanmaya çalışan, uluslararası konjonktüre, bir tarihe bağlamaya çalışan Kadrocular. Türkiye içinde Kemalizm hakkında tek yorum, uzun yıllar boyunca bu idi. Halbuki bu da Kemalizm değildi aslında, Kemalizm'in kendi yaptığı bir yorum değildi. O tuhaf uzaklık-yakınlık gerilimi, bu insanların somut hayatında hep yaşandı. “On beş günde bir, genellikle Yakup Kadri'nin evinde Kadro toplantısı yapardık, akşamları da Çankaya'ya davetli olurduk, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, ‘siz bugün yine toplantıdaydınız’ derdi,” diye anlatırlardı. Nitekim üç yıllık bir faaliyetten sonra, Mustafa Kemal'in kendi kararıyla Kadro kapatıldı. Doğrudan bu karar verilmedi de, Yakup Kadri'ye, “Arnavutluk'a elçi oldun,” dediler. Mesajın anlamı açıktı, Kadro'nun kapatılması gerekiyordu, kapandı. Böylece Yakup Kadri de zorunlu diplomat oldu.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

128

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Kendimden biliyorum, 60'lı, 70'li dönemlerde, gençlerin solcu olmasında, toplumsal gerçekçilik denilen akımın, özellikle de köy romanlarının büyük etkisi var. Bunlar, solcu olduğu bilinen insanların yazdığı ve okunup solcu olunan kitaplardı. Buradaki temel eksen de, kabaca, öğretmenin “ilerici” olup imamın, muhtarın, ağanın “gerici” olduğu, dine inanan insanların bu inançlarının altında hep kişisel çıkarların yattığıydı — ya kadınları kapatmak, ya parasına el koymak gibi, bakkalların hacı olup çalması gibi. Böyle bir sürü kitap yazıldı. Son dönemlerde çıkanlar dışında, Türkiye’de edebiyat diye okunan hep bunlar. Tamamen “solcu roman” diye okunan, hatta sağ iktidarlar döneminde yazarlarının başına çeşitli işler gelen romanlar bunlar. Ama eksenini tamamen Kemalizm’in toplum ve bireye bakışıyla örtüşen bir eksen. Bunun sonucunda, diyelim, spastik bir sol oluşmadı mı?

Öyle oluyor tabii. Dostoyevski, “biz hepimiz Gogol’ün paltosunun altından çıktık,” der. Türkiye’de köy romanı, bir bakıma, Yakup Kadri’nin Yaban’ından çıkmıştır. Orada, aydınlanmış insan ile cahil halk gerginliği milliyetçilik ekseninde konur. Ondan sonrakiler de onun devamı gibidir, daha şematize etmişlerdir, tipler çıkmıştır. Kimin ne olacağı bellidir. Mesela ona karşı ütopyayı, Şevket Süreyya yazdı Toprak Uyanırsa’da. İlle de gerici, yobaz olması gerekmeyen imam, iyi niyetli olabilen muhtar vs., herkes iyi niyetli, dolayısıyla toplum kurtuluyor. Bu, milli kalkınma çerçevesine oturuyor. Hep milli kalkınma ile sosyalizm arasında özdeşlik kurulduğu için, biri öbürünün yerine geçebiliyor. Tabii burada güçlü olan hep milli kalkınma olduğu için de, o, sosyalizmi bastırıyor. Latife Tekin için yazdığım bir yazıda buna değinmiştim. Eğitimle insanları Batılılaştıracaksın. Tanzimat’tan beri de derece derece bu yapılmış zaten. Kemalist dönemde de yapılmış bu. Bunun somut ürünleri de çıkıyor. Köy Enstitüleri çerçevesinde, bir bakış açısıyla mücehhez yeni bir kadro çıkıyor. Köy Enstitüleri’ni fazla idealize etmem. Olumlu yanı, atıl olan kırsal bölgeye bir canlılık getirmiştir, canlılık iyidir. Ama bunun temel amacı,

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

MURAT BELGE

129

bir ayağı Silahlı Kuvvetler’de olan devlet ideolojisine, en azından her köy için, bir sivil ideolog yetiştirme çabasıdır. Öğretmeni de genel Kemalist problematik içinde yetiştirmek, öğretmen yoluyla da bunu her köye yaymak; amaç bu. Bunun içinden bazı gerçek solcular çıkmışsa, normaldir, her sistem fire verir. Başka sorunları da var. Otarşik, köy birimlerinden oluşan bir toplum varsayılyordu. Kara Kemal’e kadar giden, Memduh Şevket Esenal’ların savunduğu “küçük üreticiler cenneti” Türkiye modeline oturuyordu. Bu yapısıyla, kavramsal düzeyde kapitalist pazarla çelişen bir boyutu vardı. Dolayısıyla tasfiye edilmesinin böyle bir tarihsel anlamı var, sırf gericilik diye bakılamaz. Gericilik de rol oynadı, o başka. Burada köyden bir adamı alıp kendin gibi eğitiyorsun, o adam artık topluma ve kendi köyüne senin gibi bakmaya başlıyor. Köylüyle birlikte bakabilen bir adam olmaktan çıkıp yukarıdan bakmaya başlıyor. O zaman da köyün sorunlarını toplumun genel sorunlarıyla birleştiriyor. Burada da şematizasyona gidiyor. Zaten yazar olarak yapısı bundan fazlasına müsait değil, “kötü imam, kötü muhtar, iyi öğretmen” gibi şeyler yazıyor. Benim gördüğüm, Türkiye’de ilk defa Latife Tekin otun bittiği yerden bakıyordu hayata. Halbuki öbür yazarlar, otun bittiği yerden gitmişler ve başka yerden bakmak durumunda kalmışlardı, bunun da sosyalist problematikte bir ilgisi yoktu. İnsana “olmaz böyle şey,” dedirten romanlar da var. Mesela Fakir Baykurt’un *Kaplumbağalar*’ı. Burada ağasız bir köy anlatılıyor, ağa olmazsa nasıl köylüler üretken olur, bu anlatılıyor. Köylüler bozkırda yoktan bir bağ kuruyorlar fakat buraya kötü niyetli adamlar geliyor, bürokrasi işe karışıyor, bağı yok ediyorlar. Sonuç, “ağasız köylü üretkendir, bürokrasi her şeyi mahveder, çözüm yok”. O zaman çözüm devrimdir. Köylülerle öğretmenler birleşip devrim yaparlar. Köylülerle öğretmenler devrim yapmaya yeterli bir sınıfsal baz oluşturmuyor, onun için de devrim olmuyor. Ama askerler bir şeyler yapıyor. Onlar köylülerle değil de öğretmenlerle birleşirse...

Öğretmenlerle değil, öğretim üyeleriyle birleşiyorlar.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

130

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Evet. Birleşirse, Kemalizm'in bir versiyonu gerçekleşiyor. Aslında *Kaplumbağalar*'daki olayda parlamenter sistem buna çare bulurdu. Köylüler ilin milletvekiline gider, bu kadar bariz durumda milletvekili durumu düzeltir, sonra da o köyden her zaman oy alardı. Bunun çözümü belliydi. Ama şema başka türlü olduğu için, bazen realiteyi o şema içinde göremiyordu yazar. Tüm bunlar da sosyalist devrime birikim yapan estetik çabalar gibi görünüyordu. Tabii hiç ilgisi yok.

Bir de Yılmaz Güney'in ilk dönemlerinde, zenginden alıp fakire veren, Robin Hoodvari, özellikle çalışan gençlik katında etkin filmleri var. Güney hep solcu yetiştirdi. Yönettiği filmlerde de, yönetmediği filmlerde de. *Arkadaş* da böyle, ki bence en önemli filmidir. "Çirkin Kral"ın Türkiye'de solcu olarak algılanan bir imajı vardı. Özellikle büyük şehir yoksulları arasında etkindi. Bunlar arasında sol kültürün "delikanlı adam" imajı vardı.

Evet. Toplumda olan bir şey. Sosyalizmin birdenbire çok dönüştürücü etkisinin olmasını bekleyemezsin. Yılmaz Güney adım adım solcu olmuş biriydi en azından. Ona bakarsan, Cüneyt Arkın'ın da gecekonduyu yıkımı sırasında kendini buldozerin önüne atıp yıkımı engellediği filmini bilirim. Yönetmen Remzi Cöntürk'ü galiba, Cüneyt Arkın'la *Yıkılmayan Adam* gibi bazı filmlerini gördüm. Orada da kötü adam kapitalist, kızın babası. Bir münasebetle yatak odasına giriliyor ve görülüyor ki adamın yorgani ABD bayrağı deseninde. Bunlar Yılmaz'dan farklı. Türkiye'de solculuk gelişip bir vakıa haline geldiği zaman piyasa yönetmeninin parsa toplamak için yaptığı filmler. Türk solculuğu dendiğinde, onun birleştirici öğeleri olarak, tüm bu tuhaf imgeler vs. hepsi giriyor. Rasyonalizm meselesine geri dönersek, bunda da şaşılacak bir şey yok. Yani sosyalizmin de çok rasyonel bir şey olması gerekmiyor. "Rasyonel sosyalizm" diye bir idealizasyon da gerekmiyor. Toplumda insanlar çok başka saiklerle tavır alıyorlar. Sosyalizm, olayın içinde tanımlanmış bir şey. Temel tavırlar ve eği-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

MURAT BELGE

131

limler olacak, onun dışında binbir türlü şey olabilir. İnsan hayatının güzelliği bu zaten. Dönüştürücülük iddiasıyla yola çıkan, hayata karşı dar kalıp, hayatı kendisine uydurmaya ve daraltmaya çalışan ideolojilerin açmazı burada.

Kültürel bağlamda Kemalizm’le iç içe geçmiş olması, bazen üst üste, bazen mesafeli, ama hep yakın olması solda ne gibi tortular bıraktı?

Başından beri siyasi ve kültürel iç içelik vardı. Bunun olmasını, sosyalizm için otorite sayılabilecek SSCB de onayladı ve teşvik etti. Türkiye’de 60 sonrasında sosyalizm bir iç dinamik kazanınca, Türkiye’nin tarihi ve dinamiği, bu yeni yetişen sosyalizmi Kemalizm’in içine çekti. 12 Mart dönemi, büyük ölçüde bu eksenidir; Kemalistlerle devrim yapma eksenini. O zamanlar Mihri Belli bunu yerleştirdi, ama o olmasaydı da olurdu. Çünkü daha derin bir toplumsal determinizm var. Aslında, Türkiye’deki siyasi akımlardan yalnız İslamcılığın Batıcı olmadığı söylenebilir. Aslında bu da söylenemez, çünkü başlangıçta İslamcılık, belli bir biçimde tanımlanmış Batıcılığa hayır demez. Dolayısıyla o bile, en azından kökeni bakımından, Batılılaşma’ya bağlıdır. Sosyalizm de böyle. Bunun bir kaçınılmazlığı da var global olarak dünya tarihine baktığımızda. Şimdi İslami akımda yeni yetişenler, “sanayileşme kötüdür,” diyerek başka bir çizgi oluşturmaya çalışıyorlar, ama genelde akımın kendisi öyle değil. Türkçü hareket Batılılaşma’dan çıkmıştır. Bu çerçevede sosyalizm ile Kemalizm arasında daha da fazla köprü var. Fiili gerçekliğe bakıldığında, Kemalist ortamlarda, ailelerde yetişmiş gençler sosyalizme çok daha kolay adım atabiliyor. Bir de şu var; Türkiye’nin düşünce hayatı hep sığ. Beğenmesek de Osmanlı daha kültürlü bir toplumdur. Kültürü daha güçlü, ideolojisi daha zayıf bir toplumdur. Cumhuriyet ise, ideolojisi daha güçlü, kültürü daha zayıf bir toplum oldu. Bu memlekette insanların bir şeyken başka bir şey almaları çok kolay, bu düşünsel ve kültürel sıklık içinde. Aklıma James Joyce ya da Luis Buñuel

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

132

SOL KEMALİZME BAKIYOR

geliyor. Bunlar Katolik ülkelerde yetişmişler, bir yaştan sonra Katoliklik öğretisiyle çelişkiye düşmüşler ve dışına çıkmışlar. Ama yaptıklarına bakılınca, hayatları boyunca Katoliklikle dövüştükleri görülüyor. Çünkü Katoliklik insanın hücrelerine kadar işleyen bir şey, sanatta, müzikte, toplumda, her yerde var. Mesela İslam, insanı o kadar içten kavrayan bir şey değildir. Ona karşı geliştirilmeye çalışılan seküler ideoloji de çok yüzeyseldir. Her ikisi de resmi gerçeklik-fiili gerçeklik uçurumunu kendilerine göre paylaşırlar. Dolayısıyla, müslümanken Kemalist, Kemalist'ken sosyalist olmak pek zor değildir. Fikirler seni çok kavramaz. Bir tür cila oluyor, kazındığında altından bildiğimiz Türk vatandaşı çıkıyor. Dolayısıyla sosyalist olmakla, insanlar Kemalizm'e karşı çok mesafe almış olmuyorlar. Burada belki Kemalizm'i yeniden tanımlamak gerekecek, çünkü Kemalizm bitiyor artık. Bitmesi de gerek. Kemalizm bitip genel bir Batılı yapıya varacak sonunda. Zaten önemli olan, Batıcı olmaktan çıkıp Batılı olmaktır. Batılı olmaya çalışıyorsun, bunu zorla yaptığında, Batıcı oluyorsun. Batı'yı Batı yapan şeyin ne olduğunun farkında olmadan yapıyorsun bunu. Batı, kimse böyle istediği için değil, demokrasiye, özgürlüğe, özerkliğe, inisiyatife daha fazla yer verdiği için Batı oldu. Sen onu güçlü olduğu noktada tanıyorsun, topunu, tüfeğini, fabrikasını görüp onlarla Batılı olunur sanıyorsun. Elinde sopa, birilerini bir yerlere gütmeye çalışıyorsun. Halbuki o senin gütmeye çalıştığın yerdeki insanlar, bundan kurtuldukları için böyle olmuşlar. Temel çelişki bu. Artık Türkiye iyi kötü gelişmesiyle —çok büyük sorunları var ama— değerlendirildiğinde, çok boş bir toplum da değil, bir sürü şeyi başarmış. Ashında diyelim 30 milyonluk bir toplum olsaydık, hayatımız çok daha anlamlı, insani olabilirdi mesela, şimdiye kadar başarılmış olanlarla. Bu düzeye geldiğinde, cebri Batılılaşma politikasının yumuşaması gerekiyor. Artık bir rahavet içinde Batı'yı özleyen insan tipolojisi çıkar. O zaman da oradan sosyalizme geçmek, Kemalizm'den sosyalizme geçmekten daha başka bir şey olur. Yani bir burjuva çocuğunun sosyalist olması gibi olur.

Artık Avrupa’da sosyalist olunamıyor.

Bence sosyalizm açısından bakıldığında, bizim öyle bir avantajımız da var. Daha şikâyetçi, sorunlu bir toplumuz. Dolayısıyla, toplumun kendi yapıları insanı biraz daha başka bir şey olmaya itiyor. İbni Haldun’un “asabiye” dediği ruh hali burada var. Bu İsviçre’te, İsviçre’de yok.

Buradan, “sosyalistlerin Kemalizm’e karşı çok şeyler yapmalarına gerek yok,” gibi bir şey mi çıkıyor?

Buna artık Kemalizm diye bakmamak gerek. Çünkü bir tür Kemalistler geldiler —Evren filan— Kemalizm’i gömme tarihi görevini yerine getirdiler. Tarihin hoş bir cilvesi. 80’li yıllarda eğitim sisteminden geçmiş insanların Mustafa Kemal’e sevgi duymalarının imkânı kalmadı. Çocuklar liseye geldiklerinde, bayramlar, kutlama törenleri gibi seküler ayinlerin bunlar üzerinde etkili olmasına imkân kalmıyor. Bir de tüm toplum Atatürk adına TSK’dan dayak yemiş, orada da ciddi tepkiler var. Zaten hiçbir zaman oturmuş bir şey de değildir. Sanıyorum sonuna geldik. Fakat bu kadar basit değil. Mesela 19 Mayıs bayramı var. Niye? “Atatürk Samsun’a ayak bastı, Kurtuluş Savaşı başladı.” Yani tüm Kurtuluş Savaşı’nın bir adamın adımına bağlanması. Kurtuluş Savaşı ile ilgili bayram olacaksa, Erzurum Kongresi var, Sivas Kongresi var, kongre günüdür bayram. Bu bağlamda baktığında, Mustafa Kemal, hâlâ bir heyula gibi toplumun üzerinde tutulmaya çalışılıyor. Can Yücel’in şiiri gibi: Kabaramazsın kel fatma/Atan güzel sen çirkin. Bu heyula, toplumun, toplum içindeki bireylerin rüştünü ispatlama imkânını elinden alıyor. “Biz ondan iyi olamayız, o bizim Atamızdır, onun ilkeleri ışığında şunu yapacağız, bunu yapacağız,” filan. Nedir bu ilkeler? Onlar da gayet karışık. Atatürk, büyük yetenekleri olan biri, ama bir fikir adamı değil, pragmatik. Bir şeyler yapmış. Hatası da var, sevabı da. Belki hatası sevabından fazla. Önemli bir tarihsel kişi. “Bu kişiyi terazinin bir kefesine,

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

134

SOL KEMALİZME BAKIYOR

tüm toplumu da diğere kefesine koyup da onu ağır bastıracağım,” diye ısrar edersen, toplum olgunlaşamaz. Nitekim olgunlaşmıyor da. Çocuklar büyür, elbiseler küçülür. Bizim devletin yaptığı, yeni elbise almamak için büyümeyi yasaklamak. Bunun sonuçları da yaşanıyor. Paranoyak, şizofrenik bireyler yetişiyor. Artık tasfiyesi gerekiyor. Mesela 10 Kasım’ın yas günü olmaktan çıkarılması, önemli bir tarihi adımdır.

Ama bazı profesörler gidip birilerini Atatürk’e şikâyet ediyorlar.

Evet. Bu kalıntılar devam ediyor. Bunlar, Batılı/Batıcı dediğim çerçevede olan şeyler. Mesela Amerika’da, Washington’un ilkelereine aykırı davranılıyor diye bir şey söylenebilir mi? İngiltere’de hangi kralın mezarına gidip gericileri filan şikâyet edebilirsin?

SP, SBP de gitti Anıtkabir’e.

SP zaten gider. TBKP gitmişse, “biz aslında sizin bildiğiniz gibi değiliz,” demek için gitmiştir. SBP de “gitmezsek bir de başımıza buradan iş çıkmasın,” diye gitmiştir. Vaktiyle Anıtkabir’e gidiliyor. O zaman TİP de var. Herkes frak giyip gitmiş, Mehmet Ali Aybar ise lacivert takım elbise üzerine pardesü giyerek gitmişti. Kıyamet koptu. “Ata’ya saygısızlık,” diye. Türkes de, hem Ata’ya saygısızlıkta kusur etmeyip hem de protokol bilmediği için smokinle gitmişti.

Bir ara —profesörleri saymazsak— yaşayan en büyük Kemalist Türkes’ti.

SHP’liler var.

Ama onlar biraz utangaçlar. Büyük tazyik var. Kendilerini bakarak ayarladıkları sosyalistlerden, Kürtlerden gelen tazyik. Gerçi Çankaya’ya bir tek Kürt meselesi için gittiler ya! Kemalizm’in

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

MURAT BELGE

135

en büyük kalıntısı, Kürt meselesini çözmek bir yana, tartışılması üzerine ambargo koyması, galiba.

Bunu böyle söylediğimizde kısmi bir doğruyu dile getiriyoruz, ama biraz da Mustafa Kemal'e haksızlık ediyoruz, çünkü onun zamanında bu böyle değildi. "Kürtler, Kürt milletvekili, Kürdistan'dan gelen filanca bey" gibi konuşuluyor. Bir büyük adamın epigonları, izleyicileri, kraldan daha fazla kralcıdır. 80'deki Kemalistler, Kemalizm adına Kemal'in bile yapmadıklarını yaptılar. Bu Kemalizm'de tabu değildi. Ama öbür yanı da var işin. İsyanı bastırma, orada kullanılanakıldışı baskı tedbirleri var. Yakup Kadri'den hatırladım, bırakşam kâğıt oynuyorlar. O sırada Fethi Okyar başbakan. Mustafa Kemal'e bir telgraf getiriyorlar, "Fethi Bey'e götürün," diyor. Götürüyorlar. O bakıyor, "peki, yarın bakarız," deyip oyuna devam ediyor. Atatürk işaret edip İsmet Paşa'ya götürülmesini istiyor. O okuyor, beti benzi atıyor, oyunu bırakıp Gazi'nin yanına geliyor, "ne yapacağız?" filan. Telgraf, Şeyh Sait İsyanı'nın başladığını bildiriyor. Atatürk de ikiadam arasındaki farkı göstermiş oluyor. "Sorumsuz" Fethi Okyar oyuna devam ediyor, "sorumlu" İsmet İnönü, derhal oyunu bırakıp devleti kurtarmaya koşuyor. Bence Okyar'ın tavrı çok sağlıklı. Alt tarafı orada ufak bir şey başlamış, sabah bir tabur jandarma gönderip işi bitirirsin. Ama öbür tarafta ordular gönderiliyor, binlerce insan ölüyor, yeni kanunlar çıkıyor... Aslında burada Mustafa Kemal'in çok büyük payı var, ama her şeyi ona bağlamak haksızlık olur bence. Burada bir milli devlet meselesi var. Fransız İhtilali'nde milli devlet kavramı ortaya çıktığında, bu şöyleydi: Belli bir coğrafya üzerinde kurulu devlet var. O coğrafya üzerinde yaşayan insanların o devletin uyruğu olması yeterliydi, etnik kökenleri önemli değildi. Burjuva dünyası bu "Eldorado" idealini sadece İsviçre'de gerçekleştirebildi. Ama teoride devlet, değişik etnilerden olabilecek vatandaşlarına karşı eşit mesafede olur, taraf tutmaz. Aslında, Mustafa Kemal'in devletinde teorik olarak bu böyledir. Ama pratikte böyle olmamıştır. Dünya konjonktüründe, gayri müslim azınlık olduğunu kabul

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

136

SOL KEMALİZME BAKIYOR

etmek zorunda kalmıştır, ama müslim azınlık kabul etmemiştir. Bu daaslında genel ideoloji ile çelişen bir şey. Yeni kurduğun devletin temelini dinde atıyorsan, bu daha anlaşılır bir şey. “Kürtler de müs-lüman, biz de, bu da müslüman bir devlettir, dolayısıyla burada azınlık yoktur,” dersene, bu bir dereceye kadar su götürür. Ama bir yandan millet üzerine devlet kuruyorsun, iş buraya gelince de müs-lümanlık diye bir ölçüt giriyor ve bir azınlık tanımıyorsun. Bu çe-lişkiler var. Ama Mustafa Kemal’in de içinde yer aldığı bir genel milli devlet ideolojisi var. Ömer Seyfettin’ler ile, Ziya Gökalp’ler ile 1908’de başlayan akımın Mustafa Kemal tarafından devralın-ması var. Milliyetçilik gibi Kemalizm’i de aşan daha genel şeyler var. Sosyalizmin asıl onlarla mücadele etmesi gerek. Mesela sos-yalizm kendini Kemalizm’den ayırır, ama bu kez de anti-emperyalizm kanalından yine milliyetçilik girer. Bunlar daha önce konu-ştuğumuz rasyonel olmayan toplum, insanlar değişik saiklerle tavır alır gibi bir şey. Ayırması güç şeylerdir. Toplum tabanında yaşa-nan karman çorman olaylar, entelektüel tartışma ortamında, anti-emperyalizm gibi çok kolay tanımlanabilecekmiş gibi olan şeyler arasındaki tartışmalara dönüşüyor. Halbuki yaşantıda bu böyle de-ğil. Mesela 60’lı yıllarda 6. Filo geldiğinde, anti-emperyalizm bağ-lamında halkta bir şeyler yaratabilmek için bir sürü şey yapıldı. Fa-kat şunlar da oldu. “Bunlar geliyor, bizim kerhanelerimizdeki ka-dınları düzüyor.” Kerhanelerdeki kadınlar son derece memnun, ama biz toplum olarak onların namusundan sorumluyuz. Buradan anti-emperyalizm yapıyoruz, denizcilerin bilmemesi üzerinden. Bu çok çirkin, anti-emperyalizm filan değil. Dolayısıyla da Kema-lizm’le iş bitmiyor. Sol kendini Kemalizm’den çok kolay kurtarır, ama genel milliyetçilik meselesi, çok daha önemli. Kemalizm de zaten bunun bir ürünü.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

“İYİ İŞTE, MODERNLEŞTİK, BAŞIMIZA
GELECEK VAR!”

Doğrusu Kemalizm hakkında birçok düzeyde birçok tanımlama yapılabileceğini düşünüyorum ama, Kemalizm’in bir tarihsel sürecin ürünü, özgün bir —diyelim ki— yönetme tarzı, zihniyet, bir devlet kuruluş sürecinin ideolojisi olarak —üçü birarada— ele alınabileceği kanısındayım. Çok kestirme bir ifadeyle söyleyecek olursak, Osmanlı Devleti’nden arta kalan topraklar üzerinde mütecanis, yani homojen olmayan ulusal toplulukları tek bir Türk milleti, modern bir millet haline getirmek üzere yukarıdan aşağıya başlatılan modernleşme süreçlerinin toplamını Kemalizm olarak adlandırabiliriz. Böyle bir zemin üzerinde Kemalizm’in hükümet etme tarzı, bir tür Bonapartizm veya Sezarizm olarak adlandırılabilir. Kemalizm’in ideolojisinin kendine özgü bir Türk milliyetçiliği olduğu söylenebilir. Besbelli, mütecanis olmayan toplulukları böyle bir ideoloji çerçevesinde toparlayabilmek, aynı zamanda Türk ya da Türki olmayan kavimlerin de zor yoluyla asimilasyonu anlamına gelir. Bütün bunların toplamı olarak bakıldığında, Kemalizm, tarihsel olarak aynı zamanda hem ilerici, hem ultra-gerici unsurları bir arada barındıran eklektik bir süreçtir ve bunlardan yalnızca birine bakılarak tanımlanabileceğini düşünmüyorum.

Kemalizm’in çeşitli toplulukları bir araya getiren bir milliyetçilik anlayışından söz ettiniz. Bunu şöyle anlamak mümkün mü? Bir nevi Osmanlı anlayışının devamı şeklinde, “Osmanlılığı ka-

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

138

SOL KEMALİZME BAKIYOR

bul eden herkes, bizim aramızda barınabilir.” Burada da liderliği, sonrasında da devleti kabul eden, belki bir anlamda ona biat eden herkes...

Osmanlı’yla TC’yi, özellikle kuruluş yıllarını ya da rejimin kendini pekiştirdiği yılları karşılaştıracak olursak, Osmanlı Devleti’nin Türk olmayan kavimlere yaklaşımının Kemalist devletten zorunlu olarak çok daha hoşgörölü olduğu söylenebilir. İki nedenle: Birincisi, Osmanlı Devleti’nin bütünleştirici ideolojisinin, eğer vardysa, İslam olduğu söylenebilir. Padişah halifedir, dolayısıyla dünyadaki bütün müslümanların önderidir, bu anlamda tüm müslüman kavimler, kökenleri ne olursa olsun, Osmanlı Devleti’nin eşit tebalarıdır. Hatta imparatorluğun son dönemlerine Tanzimat’la birlikte modernleşme, Batılılaşma, uluslaşma süreci başlayıncaya kadar, Türk olmak Osmanlı Devleti’nde bir ayrıcalık da değildir aslında. Dolayısıyla Türk olmayan müslüman topluluklar karşısında Türkler eşit, hatta eşitin altındadır. Başka bazı kavimler, mesela Araplar kimi zaman çok daha gözde olabilmiştir, kimi zaman Farslar gözde olabilmiştir devlet hizmetinde. İkincisi, Osmanlı devleti modern, merkezi bir burjuva krallık olmadığı için, bu kavimleri tek kalıba dökme ihtiyacını da aslında hissetmemiştir. Vergisini veren, haracını ödeyen tüm topluluklar, aslında Osmanlı Devleti’nin merkezinden çeperlerine doğru gidildikçe çok daha fazla özerklik ve özgürlüğe sahip olmuşlardır. Mesela, Anadolu toprakları üzerinde kalan Kürtlerin Yavuz Sultan Selim döneminden Cumhuriyet’e değin Osmanlı Devleti’yle kurdukları ilişkiler, aşağı yukarı bir görelİ özerklik biçimindedir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra, birincisi bu topraklar elden çıkmıştır, böylesine esnek bir politika uygulamaya imkân verecek bir zemin yoktur. İkinci olarak da Türk milliyetçiliği esasİ üzerinde birleştirilmek istenen topluluklar karşısında Türk nüfusu öylesine baskın değildir. Bu koşullar altında doğal olarak özerkliğin ve hoşgörünün sınırlarına gelinmiştir. Beri yandan Osmanlı Devleti’nin Balkanizasyonu sürecinde çeşitli kavimlerin Batı ile ilişkilerinin Os-

manlı Devleti için yaratmış olduğu sıkıntılar yönetici seçkinlerin hatırlarındadır. Bu yüzden TC sınırları içinde Türk'ten başka kavmin yaşadığının iddia edilmesi, bir iki isyandan sonra zaten suç haline getirilmiştir. Bu bakımdan TC devleti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Türk olmayan toplulukların merkezi devletle ilişkileri bakımından kıyaslama, Osmanlı Devleti'nin lehine, TC'nin aleyhinedir diye düşünüyorum. Ama onun dışında, Kemalist devlete sızan, az çok hâkim olan Ziya Gökalp'in Türkçülük ideolojisinde, bir köken milliyetçiliğinden ziyade, bir ulus-devlet sınırları içinde teba olmayı, yurttaş olmayı kabule dayalı daha ince bir asimilasyon siyasetinin izlerini görmek mümkün, ama yine de bu, Osmanlı Devleti'yle TC arasında katı bir fark bulmamızı engellemez diye düşünüyorum.

Kurtuluş Savaşı'na dönelim. Kurtuluş Savaşı'nda Kemalistlerle genel olarak sol, komünistler arasındaki ilişkilere bakacak olursak...

Kurtuluş Savaşı'yla ilgili biraz spekülasyon olacağını düşündüğüm, belgelere çokça dayandırabileceğimden kuşkulduğum, ama elde bulunan birçok belgenin de desteklediği bir yargı ileri süreceğim. Osmanlı Devleti'yle Rus Çarlığı, Sovyet Devleti'yle TC ya da Anadolu hükümetleri arasında yapılan bir dizi anlaşmayı ve bunların sonrasında ve öncesinde ortaya çıkan bir dizi olayı göz önüne getirdiğimizde, Türkiye'deki komünist hareketin, doğrusu, başından beri TC ile Sovyet rejimi arasındaki diplomasinin kurbanı olmuş olduğum kanısındayım. Dolayısıyla Türkiye'de komünist hareketin gelişmesini açıklarken yalnızca ve yalnızca organik koşullara, iç politik koşullara başvurmaktan çok, TC devletiyle Sovyet devleti arasındaki ilişkilerin, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında konjonktürün şiddetle hesaba katılması gerektiğini düşünüyorum. Şimdi şöyle denebilir: "Komünist hareket 1919'da, öncesinde ve sonrasında aslında hiçbir zaman kendi başına bir iktidar seçeneği olmamıştır." Yani, Mustafa Sup-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

140

SOL KEMALİZME BAKIYOR

hi'lerin Türkiye'ye girişleri, ondan önce Anadolu'da biraz örgütlenişleri ile Türkiye'de o dönemde iktidarı elde tutmanın gerekleri arasındaki ilişkilere bakıldığında, bunların hepsinde şartlar komünistlerinaleyhindedir. Yalnız şöyle bir şeyden söz etmek mümkün: Komünistler Türkiye'deki, Anadolu'daki otantik muhalefet dinamiklerinin tümünü elden geçirseler, dikkatle bunları ayırıştır-salar, bir tür modernizmin kurbanı olmayıp Anadolu'daki gerçek muhalefet odaklarını ellerinde tutabilseler, bir "ikili iktidar" imkânını belli bir dönem yaşayabilirlerdi diye düşünüyorum. Çünkü o dönem hatırlardadır ve belgelerde de kaydedilmiştir, Ekim Devrimi'nin, özellikle de Çarlığın müslüman kavimler üzerindeki Hıristiyanca baskısını ortadan kaldırması dolayısıyla, Doğulu müslüman halklar üzerinde son derece büyük bir itibarı vardı. Anadolu'da da bu böyleydi ve bunun etkileri Meclis'te bile görülüyordu. "Yaşasın şuralar cumhuriyeti" diye marşlar söyleniyordu, vs. Atatürk'ün kendisinin bir resmi KP kurdurup Enternasyonal'e dahil olma isteğinin berisinde bu Doğulu halkların içinde yaşadığı konjonktürel koşulların çok büyük etkisi vardı. Bu etkinin doğru çekilip çevrilmesi halinde, komünistler uğradıkları felakete uğramayabilirlerdi diye düşünüyorum. İktidar olurlar mıydı? Bence olamazlardı. Çünkü 1919-20-21-22 Anadolu'su'nda iktidarın adayı olmak, ancak orduyu elinde bulunduran ve SSCB ile Batı arasındaki diplomasiyi yürütecek bir nirengi noktasında bulunanların elindeki bir imkândı. Komünistler böyle bir imkâna sahip olamazlardı. Komünistlerin böyle bir imkâna sahip olamayışlarını vahimleştiren bir başka etken de, SSCB ile TC arasındaki diplomasiye güvenerek Türk komünistlerinin Türkiye'deki serüvenlerine başlamış olmalarıdır. Ama bu diplomasinin illa politikaya tercüme edilmesi gerekmediğini koşullar bize göstermiştir. Sovyet devletiyle Türk devleti arasındaki ilişkilerin iyi olması, Türkiye'de komünist harekete devletin iyi gözle bakması anlamına hiçbir zaman gelmiyor. Aslında Türkiye'de komünistler, bu yanılgıyı sanki genetik bir olgu gibi kendileriyle beraber taşıdılar, ta 90'lara kadar. Nihayet perestroykayla bu illetten kurtulmuş olmalılar. Kurtula-

cak komünist kaldıysa tabii. Özetle, o zamanlar Yeşil Ordu ile Komünist Parti arasında kurulacak bir ittifakla bir işçi-köylü ittifakının sağlanmış olabileceği ve bunun Ankara'daki burjuva hükümetine bir seçenek oluşturabileceği iddiası bence hayli abartmalı olmak gerekir. Ama öte yandan Osmanlı Devleti'nin çözüldüğü sürecinde —Ekim Devrimi'nin de etkisiyle— son derece geniş bir hareket alanı da ortaya çıkmıştı. Fakat bunun deyim yerindeyse önceden sürülmemiş bir tarla olması dolayısıyla sonradan verim alınmasına olanak bulunmadığının da altını çizmek gerekir diye düşünüyorum.

O dönemde Sovyet hükümeti ile Türkiye devleti arasındaki diplomatik ilişkilerden bahsettik. Peki bu anlamda, komünist hareketin Türkiye'de gelişimi ya da gelişmemişliği anlamında Komintern'e bir gönderme yapmak mümkün mü?

Mümkün. Çok basite indirgemiş olma suçlaması ile karşılaşma pahasına da olsa şu söylenebilir: Bir ulus, devletin yönetimini devralan herhangi bir sınıf, —bu işçi sınıfı olabilir, ya da işçi sınıfı adına hareket ettiğini söyleyen bir parti ya da zümre olabilir, bir burjuva partisi vs. olabilir— bir tarihi ve coğrafyayı, dolayısıyla bir dış politika geleneğini de devralmış olur. Ulus-devletin varlık koşulları bence iki noktada toparlanabilir: İçerde istikrar, stabilizasyon; dışarda sınırların muhafazası. Rus Çarlığı'nın sınırlarını devralan Sovyet devletinin, Rus Çarlığı'nın dış politikasını kısmen devam ettirmesi kaçınılmazdı. Rus Çarlığı'nın büyük çelişkisi, Batı'da daima İngiltere, Doğu'da da Japonya ile ilişkilerinde odaklaşır. Dolayısıyla, Çin'de ve Hindistan'daki bir devrimci gelişme, her zaman Sovyet devletinin ve Rus Çarlığı'nın da lehine olmuştur. Osmanlı Devleti ile Çarlık arasındaki ilişkiler de her zaman Batılı devletler arasındaki güç ilişkilerine bağlı olmuştur. Kemalist devlet TC sınırları içinde emperyalist Batı'nın egemenlik ilişkilerinden nispeten bağımsız bir odak oluşturup, Boğazlar'ı Batı'nın dolaysız kontrolünün dışına çıkartıp, Ermenistan sorunu-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

142

SOL KEMALİZME BAKIYOR

nun çözümünde Sovyet devleti ile elverişli ilişkiler kurduktan sonra, Sovyet devleti için Kemalist devletin bekası, Türkiye’de bir komünist ihtilalden her zaman daha önemli oldu. Zaten dediğimiz gibi nesnel koşullar da komünistlerin iktidar girişimlerinin aleyhineydi. Dolayısıyla Komintern bu noktada soruna bence hiçbir zaman Doğu’daki köylü devrimlerinin gelişmesi noktasından değil, Sovyet devletinin bekası, sınırlarını güvence altına alması noktasından baktı. Çünkü Türkiye’de cumhuriyet kurulurken Avrupa’da da bir devrim ihtimali zaten gündemden kalkmıştı. Sovyet devleti bir kez kendi sınırları içine kapandığında, Çarlığın dış politika kalıplarını tekrar etmemesi düşünülemezdi. Bence böyle oldu. Sovyet devletinin yöneticileri tüm bunları düşünecek, ama bir enternasyonalist politikanın içine de yedirecek kadar —diyelim ki— esnektiler. Türk komünistleri ise bunları sezip göremeyecek kadar manevra yeteneğinden yoksundular. Bunda da kusuru doğrudan doğruya Komintern’e yüklemek yerinde olmayabilir, ama Komintern’in Türkiye’deki komünist hareketin uğradığı bas-kılar karşısında Kemalist devletin yöneticilerine karşı tavrı, aslında hiçbir değerinin olmadığını kendilerinin de bildikleri birkaç bildiri yayımlamanın ötesine geçmemiştir. Dolayısıyla, aslında daha başlangıçtan beri —sonraları Stalin’e mal edilse bile— kaçınılmaz olarak bir ulus-devletin işleyiş dinamiği dolayısıyla —burada denilebilir ki, Sovyet devleti içinde çok fazla ulus ve çok fazla devlet var ve ulus-devlet kavramı SSCB’ye uymaz. Ama, ben bu kavramı geniş anlamda kullanıyorum. Nihayet federasyon halinde de olsa, tek bir egemen ideoloji etrafında örgütlenmiş ve bir hâkim millete dayanan tek bir devletten söz ediyorum —bu ulus-devletin işleyiş dinamiklerini devralan bir hükümetin başka türlü bir politikası olamazdı diye düşünüyorum. Bence komünist hareket de çok büyük ölçüde bu diplomasinin kurbanı oldu.

Peki, tarihsel gelişim içinde devam edersek...

Tarihsel gelişim, “tavuk mu yumurtadan çıkar, yumurta mı tavuk-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

143

tan çıkar” hikâyesinin bir başka versiyonu. İdeolojik yaklaşım mı nesnel konumları belirler, nesnel konumlar mı kendilerine ideolojik yaklaşım bulurlar? Hangisiyse. Ama Türkiye Komünist Partisi Mustafa Suphi’lerin katlinin ardından belli bir süre Ankara hükümetine propaganda düzeyinde sert bir muhalefet yürüttükten sonra, içinde bulunduğu konumun ideolojisini de yeniden üretmeye başladı. Bunun çok büyük ölçüde Komintern tarafından da desteklenen bir tutum olduğu söylenebilir. Bu tutum şöyle özetlenebilir: Bir ilerlemeci perspektife göre, Kemalist hükümete bütün ilerlemeci davranışları karşısında destek olmak, ama işçi sınıfı üzerindeki baskılar karşısında ona muhalif olmak, muhalefet yürütmek. Fakat görülmüştür ki, Türkiye artık bir ihtilal çağında değildir, bu yüzden muhalefet pes perdeden sürecektir. Aşağı yukarı herkes bu konuda ittifak halindedir. Tabii bunun TC koşullarına tercümesi, Türk devleti bakımından her türlü muhalefetin amansız bir baskı ile bastırılması iken, komünistler açısından bu baskılar arasında bir tercih yapma biçiminde tecelli etti. Çünkü bir kere ilerlemeci bir tarih görüşü içinden bakıldığında Kemalist hükümet zaten tarihen ilerici idi. Dolayısıyla Kemalist hükümetin “feodalizme ve emperyalizme karşı”, —ki bu yaklaşım aşağı yukarı 60’lar ve tüm 70’ler boyunca da sürdü— mücadeleleri denilen şeylerin desteklenmesi gerekirdi. Bunun pratik anlamı da feodal olduğu söylenen Kürt ayaklanmalarının bastırılmasında TKP’nin Kemalist hükümete verdiği destek oldu. İkincisi Sovyet dış politikasının gerektirdiği bütün diplomasi manevraları TKP’nin iç politikasına dönüştü ve bu II. Dünya Savaşı öncesinde TKP’nin kendini fiilen lağvetmesi ya da ünlü desantralizasyon kararıyla sonuçlandı. TC’nin Sovyetler Birliği karşısında tarafsız kalmasının —yani “anti-emperyalist” mücadelesinin— bedeli olarak TKP’nin eylemleri sona erdirildi. Dolayısıyla haksızlık etmekten korkarak da olsa söyleyebileceğim, TKP’nin gerçekte iktidarla eklemlenmiş bir politika izlediğidir. Çünkü siz iktidardaki bir sınıfı cepheden karşınıza almıyorsanız, onun tarihen ilerici olduğu görüşüyle bir dizi eylemlerini desteklemeye başlıyorsanız, bu sizin iktidarla ara-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

144

SOL KEMALİZME BAKIYOR

nızdaki ilişkinin antagonist olmadığı anlamına gelir. Böyle olmadığı zaman da sizi iktidar yapılarıyla kaçınılmaz bir eklemleme süreci bekler. Bunun sonuçlarından biri 1939’da desantralizasyon kararı alınmasından sonra, TKP’nin bütün yeraltı teşkilatının teşkilat olarak ortadan kaldırılması, yerüstü teşkilatının da CHP’nin kültürel ve toplumsal örgütlerinin içinde eritilmesi idi. Bu da kaçınılmaz bir biçimde devletle bir de örgütsel düzeyde eklemleme demektir, çünkü CHP devlet demektir. Dolayısıyla TKP ve Türk komünistlerinin bu kuşağı, kaçınılmaz bir biçimde Kemalizm’le eklemleme bir komünizm perspektifiyle yaşar kaldılar ve bu yaklaşım, TKP’nin içine itildiği aşağı yukarı 20 yıllık bir aradan sonra yeniden devreye girdiği zaman da kendisini bir kez daha gösterdi. Çünkü TKP’nin ikinci kez siyaset sahnesine atılması, yani 1946-50 arası, aslında CHP’nin muhalefete itildiği dönemdi ve bu dönemde ABD’ye karşı CHP’nin ve Kemalist politikaların başarısı için mücadele, aslında muhalefette, ya da burjuva muhalefesinde —ki bu bence iktidarın yarısı demektir— iktidarla yeni bir eklemleme süreci başlattı. Türk komünistleri aslında 1970’lere gelinceye kadar, TIP’in ortaya çıktığı dönem de dahil olmak üzere, sürekli olarak iktidarın iki düzeyinde, devlette ve sivil toplumda, bu iktidarla eklemleme bir politika pratiği yürüttüler ki bu kaçınılmaz bir biçimde TKP’nin her zaman aşağıdan gelen halk inisiyatiflerine kendisini kapatması ve iktidarı daima yukarıda araması, Kemalizm’in, ister parlamenter düzeyde olsun, ister devlet darbeleri düzeyinde olsun, yukarıdan aşağıya iktidar süreçleriyle eklemleme anlamına geldi. Ben Türkiye komünist hareketinin öteki geri ülkelerde görülmüş olanlara oranla güdüklüğünü, Türk burjuva devriminin bu kendine özgü ilerleyişinin dinamikleri içinde arayabileceğimizi düşünüyorum.

60’lar ve 70’lere gelirsek...

50 ile 70 arasındaki dönemin tek bir süreç olarak alınabileceğini düşünüyorum. Burada bir ölçüde iktisadi temellere dönmek ge-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

145

rek. Kemalizm'in başlattığı Batılılaşma sürecinin parçalarını ele alacak olursak, bir modern Türk devleti kurma, iktisadi düzeyde sanayileşme, kalkınma ve yüksek bir kültüre erişme gibi ülkelerin pratik anlamı, aslında Türkiye'de devlet desteğinde bir burjuva sınıfı yaratılmasıydı. II. Dünya Savaşı sonrasında gelinceye kadar Kemalist devlet büyük ölçüde SSCB'den aldığı yardımlarla, daha sonra Batı'yla götürdüğü karşılıklı politikalar içinde savaşa girmeden, bir savaş yıkımına uğramadan II. Dünya Savaşı'ndan çıkmış olmanın avantajlarıyla Türkiye'de burjuva sınıfının teşekkül sürecini sağladı. Bunun elbette toplumsal anlamları ve sonuçları vardı. Bunlardan bir tanesi, ülkede bir işçi sınıfının ortaya çıkmış olması; ikincisi hayli iyi ve kendi nüfusuna oranla hayli yaygın bir eğitim görmüş aydınlar, okumuş yazmışlar tabakasının ortaya çıkması, dolayısıyla modern muhalefet hareketlerinin ortaya çıkması için bir tarihsel zeminin sağlanmış olmasıydı. Bu önemli. İkinci nokta, 1950'lerden sonra, Türkiye'nin Batı'yla entegrasyon süreci geliştikçe sanayileşmenin ritmi ve hızı arttı. Bunun önemli sonuçlarından biri Türkiye'de bazı metropollerin oluşmasıydı. Bir başka sonucu da Türkiye'de toplumsal tabakalaşmanın ve bu tabakalaşmanın yaratmış olduğu gerilimlerin artmış olmasıydı. Dolayısıyla 50-70 arası dönem, Türkiye'de şehirleşmeye bağlı süreçlerin siyasal anlamlar elde ettiği bir dönem oldu. Bir başka şey daha oldu, o zaman bu çok farkedilmeyen bir şeydi, bu modernleşmeden, "kediye göre budu" örneği Kürdistan da nasibini aldı. Bu dönemde bir Kürt entelijansiyasının da ortaya çıktığını ileri sürmemiz mümkün. Birkaç merkez dışında bir Kürt işçi sınıfının özgün olarak oluştuğunu söylemek güçse de, bir Kürt entelijansiyasının oluştuğunu söylemek mümkün. Dolayısıyla, 60-70 arasında komünistlerin Türkiye'de bir aktif muhalefet yürütebilmeleri bakımından nesnel şartların aşağı yukarı —mesela Endonezya'dan daha az olmayacak kadar— olgunlaştığını, ya da iç çelişkilerin Yunanistan'dan daha geride olmayacak kadar geliştiğini söylemek mümkün. Komünistlerin bence bu dönemde uyguladıkları politika, yine bir bağımsız iktidar odağı olma süreci etrafında de-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

146

SOL KEMALİZME BAKIYOR

ğil, CHP'nin, yani devletin o eski "bağımsızlıkçı" yarısının yeniden iktidara gelmesi sürecine destek olma eksenini çevresinde döndü. Bu, SSCB'nin ABD ile "üçüncü dünya" üzerindeki çekişmesi açısından da, SSCB dış politikasına uygundu. TKP'nin — o zaman Türkiye'de başka bir komünist akımın olduğunu söylemek doğru olmaz— aşağı yukarı bütün dünyada olduğu gibi Sovyetler Birliği'nin ideolojik eksenini çevresinde dönen bu eğilimin Kemalizm'le ilişkisini siyasal iktidar ve bir toplumsal proje açısından nasıl kurduğuna bakacak olursak, aşağı yukarı Kemalizm'in kalkınmacı perspektiflerini sürdürdüğünü, ulus-devlet ideolojisi çerçevesi içinde bir sosyalizm tasavvurunu kurduğunu ve koruduğunu ve Kemalizm'in görece bağımsızlıkçı ideolojisine, tarihsel olarak, bu kez anti-empyralist bir dalganın yükseldiği 60'lar döneminde, yeniden olumlu bir anlam yüklemiş olduğunu görürüz. Bu, kaçınılmaz bir biçimde komünist hareketi DP ve AP karşısında CHP ve ordudaki, diyelim, AP ve DP karşısında direnen unsurlarla bir ittifak arayışı içine sokar. Dolayısıyla TKP'den çok bağımsız olduğunu söyleyemeyeceğimiz TIP'in kuruluş sürecinde de biz, aslında Türkiye'deki bütün öteki politik hareketler gibi, komünistlerin ve sosyalistlerin kendilerini meşrulaştırma sürecini devlette meşrulaştırma olarak aldıklarını, algıladıklarını, söylemlerinden, programlarından ve politika etme tarzlarından görebiliriz. Bunlardan hiçbiri, hiçbir biçimde, Kemalizm'le arasında bir dünya tasavvuru farkı koymaz, Mesela TIP'in bir zamanki Kemalizm aleyhtarı söylemi, aslında Bonapartist bir burjuva egemenliğine karşılık, diyelim ki, parlamenterist bir burjuva egemenliğini savunma ya da bu egemenlikte kendine bir yer olduğunu umma yaklaşımıdır. Ben ayrıca Kemalizm'in illa ve illa yukarıdan aşağıya bir askeri diktatörlükçülük olarak anlaşılabilceğini doğrusu düşünmüyorum. Mesela bugünkü SHP'nin Kemalizm'in doğal evriminin bir sonucu olduğunu düşünebileceğimizi söyleyebilirim. Dolayısıyla bunlardan herhangi birini seçmek Kemalizm'le arasına mesafe koymak anlamına gelmezdi. Kemalizm'in tasavvur ettiği dünyanın karşısına bir başka toplum seçeneği sunmak, hiçbir

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

147

zaman komünist hareketin tasavvuru çerçevesine girmedi. Komünist hareketin Kemalizm’le arasına bir mesafe koymaya başlaması —aslında bu mesafenin en aza indiği dönem 60’lar sonrası, 12 Mart öncesi dönemdi— 12 Mart sonrası dönemde oldu. Kısaca özetleyecek olursak, bu da sadece komünistlerin Kemalizm’den kurtulması değil, Kemalizm’in de komünistlerden kurtulması süreciyle iç içe geçti. Tarihsel olarak, komünistler açısından bir iktidar seçeneği olmaktan da hızla uzaklaşan Kemalizm’le kendi meselesini çözmek bir zorunluluk haline geldi. 12 Mart darbesinin şiddetinin Kemalizm’in sol kanadını da kucağına almış olması, Kemalizm’in artık bir özgül iktidar odağı olduğu ihtimalini solun gündeminden kaldırıncı, Kemalizm eleştirisi de başladı. Ancak Kemalizm eleştirisine yol açan bir başka temel etmen de bağımsızlıkçı Kürt hareketinin ortaya çıkmasıydı. Bu hareketin ortaya çıkması, Kemalizm’in —en radikalleri de içinde olmak üzere— bütün varyantlarının, aslında ulus-devletin bütünlüğü ve bekasına dayandığı, dolayısıyla bu devleti tehdit eden herhangi bir toplumsal dönüşüm projesinin, Kemalizm’le hesaplaşmaksızın, onunla karşı karşıya gelmeksizin edemeyeceğini de Türk komünistlerine gösterdiği söylenebilir. Kemalizm’in bir başka cephesi, onun 1980’ler sonrasındaki evrimi sırasında ortaya çıktı. Bu da İslami hareket ya da İslamiyet karşısındaki tavrıydı. Denebilir ki, Kemalizm’in —en radikal kanadı dışında— bütün varyantları, İslamiyet’i devlette içirme projesini parça parça paylaştılar. Kemalizm’in o ünlü laisizm perspektifinin de, dar bir aydın ve bürokrat zümresi dışında, aslında Kemalizm’in genel ideolojik egemenlik alanında bulunan birçok güç odağı tarafından paylaşıldığını söylemek mümkün. 12 Eylül sonrası Türkiye’de devletin İslami harekete açtığı gelişme kanalları, çok büyük ölçüde, bence, Kemalizm’le çelişmez; bunun tersi söylenebile. Çünkü zaten Kemalizm’in kendisi de daha en başta İslamiyet’i devlette ama devletin kontrolü içinde, ondan özerk olmayacak bir biçimde içermeye dayanıyordu. Bir bakıma laisize edilmiş bir İslam, devletin dini haline getirilmişti. Uluslararası konjonktür, Türkiye’nin Ortadoğu’

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

148

SOL KEMALİZME BAKIYOR

daki konumu, Türkiye’de bir Kürt milliyetçi hareketinin ortaya çıkmış olması ve ülke nüfusunu birbirine bağlayacak ideolojinin kendi başına Türk milliyetçiliği olmayacağıın sezilmesi, devletin varolan yapısını ve iktidar biçimini koruyabilmek açısından, devlette içerilen İslamiyet’in alanının da nispeten genişletilmesine yol açtı. Dolayısıyla 1980’lerde Kemalizm’in milliyetçiliğinin bir ilerici milliyetçilik gibi görülemeyeceği, Kemalizm’in laisizm projesinin, aslında bütün dinlere karşı eşit mesafe alan ve kendisini dinden ayırdeden bir saltçı pozitivism olmadığı ve nihayet Kemalizm’in egemenlik tarzının herhangi bir biçimde demokrasiyle ilintisinin bulunmadığı, dolayısıyla Kemalizm’e atfedilen bütün politik değerlerin, toplumsal muhalefetin ve komünist hareketin gelişmesi karşısında birer birer çürüdüğü görüldü. Bugün Kemalizm artık Türkiye’nin kendi gelişmesi bakımından herhangi bir pozitif değer içermiyor ve bu anlamda Kemalizm ile sosyalist hareket arasında dünyayı dönüştürme bağlamında herhangi bir ittifaktan söz edilemez. Bunun dışında burjuva cumhuriyetinin değerleri çerçevesinde kaldığı nispete, belki çok istisnai anlar Kemalistlerle komünistleri birbirlerine doğru yaklaştırabilir, ama ben bu anın hangisi olmuş olabileceğini doğrusu düşünemiyorum. Kemalizm’in olumlu, pozitif, ilerici bir cephesinden de söz etmiştik. Bence bunun varlığından şu anlamda söz etmek gerekir: Osmanlı İmparatorluğu’nun çürümesi ve dağılması sürecinde, modernleşme, çağdaşlaşma, toplumu sosyalizm için elverişli tarihsel koşullara doğru sürüklenme işini başarabildiği ya da bu yöne doğru adım atabildiği için bir; ikincisi, Batı karşısında görelide olsa bir direnç odağı yaratabilmiş olduğu ve o dönem dünyadaki devrimci konjonktürün kızışmasına katkıda bulunmuş olduğu için Kemalizm’in olumlu bir yüklemde sahip bulunduğu, bu dönemlerle bağıntılı olarak söylenebilir. Bunun dışında, Türkiye’de gerek ezilen halkların, gerek ezilen sınıf ya da sınıfların, gerek ezilen mezheplerin ezilmesinin sürdürücüsü olma anlamında Kemalizm’in tarihsel olarak ilerici herhangi bir potansiyeli taşımış olduğunu söylemek, bence olanaksızdır.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

149

Şimdiye kadar sol, Kemalizm'in bir eleştirisini yapabilmiş midir sizce? Yapamamışsa bunun yöntemleri, kanalları ne olmalıdır, nereye kadar uzanmalıdır?

Kemalizm'in eleştirisi, kaçınılmaz bir biçimde, burjuva egemenlik biçimlerinin, burjuva devlet biçimlerinin tümünün eleştirisiyle birlikte başlamalıdır. Dolayısıyla böyle bir köktenci tavra sahip olmadan sahici bir Kemalizm eleştirisi için sağlam bir temele sahip olunabileceğini düşünmek zor. İkincisi, daha kapsamlı olarak, Türkiye solunun bütün bir çağın eleştirisine girişmesi gerekir. Yani, Kemalizm genel olarak modernizm eleştirisi çerçevesinde ele alınmadıkça, komünizmi bir tür modernizm olarak kavramaktan vazgeçilmedikçe, komünistler kendilerini Kemalistlerle belli tarihsel süreçlerde kaçınılmaz akrabalıklar içinde görmekten kurtaramazlar. Dolayısıyla böyle bir kapsamlı eleştiriye ihtiyaç vardır. Üçüncü nokta, Türk komünistleri Kemalizm eleştirisine girişirken, Kemalizm'i kuran koşulların anlaşılmasına, bugün her zamankinden daha çok vakıf olmakla yükümlüdürler. Çünkü bence 1990'ların Türkiye'si'nde Osmanlı Devleti'nin mirası yeniden hatırlanmaya başlanacak. Bütün koşullar bunu gösteriyor. Dolayısıyla, Kemalizm eleştirisi, aynı zamanda kendisini devletin sürekliliği perspektifinin topyekûn bir eleştirisine de bağlamalıdır. Çünkü Kemalizm'in bir bütün olarak tarihsel anlamı, Osmanlı Devleti'nin belkemiğini kurtarma projesiyle örtüşür. Ben yayılmacı bir dış politika yaklaşımının hiç de Kemalizm'le çelişik olduğunu düşünmüyorum. Osmanlı mirasını devralırsanız, bu mirası inkâr etmezseniz bu yaklaşımı da devralmış olursunuz. Kemalist devlet, Osmanlı'nın bu tarihsel yaklaşımını ret ya da inkâr etmemiştir. Bu inkâr etmeyiş kendisini Ermeni meselesinde gösterir, Kürt meselesinde, Yunanistan'la ilişkilerde gösterir, durmaksızın gösterir. Dolayısıyla bütün bunlara eleştirel bir tutumla yaklaşmadıkça, Kemalizm eleştirisinde çok uzun bir yol katetmek bana pek mümkün gözüküyor. İkincisi, çağın, dönemin, koşulların değişmiş olduğunu görmek, gözlemek, kabul etmek gerekiyor.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

150

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Kemalizm'i, diyelim ki 1920'lerde, 30'larda görüldüğü biçimiyle, bir tür oç alma duygusuyla eleştirmekten çok, bugün bürünmüş olduğu biçim ya da bugün ifade ettiği anlam üzerinden ya da aslında aynı egemenliği korumak bakımından, Kemalizm'in yerini başka bir şeyin aldığı göz önünde tutularak, bir bütün olarak burjuva egemenliğinin kendisinin eleştirilmesi gerekir. Doğrusu çok şaşırtıcı bir biçimde —benim için şaşırtıcı değil de, yüzeysel dikotomilere çok kapılanlar için şaşırtıcı— bundan diyelimki 2-3 yıl önce birbirleriyle didişen “devletçi” ve “sivil toplumcu”lar — ki sivil toplumcular anti-Kemalist'ler, devletçiler de, en sağcısından en solcusuna kadar Kemalist'ler— arasındaki çatışmanın son günlerde son derece yumuşamaya başlamış olduğunu görüyoruz. En son aydınlar bildirisini adı verilen, “ayrımcılıkla” ilgili metnin imzacılarına baktığımızda, bunların çok büyük bir çoğunluğunun “sivil toplumcu” denilenlerden oluştuğu görülebilir. Ancak bildirinin ideolojisini çözümlemeye başladığımızda, aslında Kemalizm'in bütün değerlerini adım adım tekrarladığını görmek, son derece şaşırtıcıdır. Kaldı ki bu bildiriye bazı Kemalistler de imzalamışlardır, çünkü onlar da sivil toplumcularla bu anlamda yan yana durmakta, devletin bekası açısından yarar görmekte dirler. Dolayısıyla, devlet ile sivil toplumun karşı karşıya durmadığını, bunların aynı düzlemde bir dikotomi olduğunu görmek gerekir. Bu yüzden Kemalizm'e onun, diyelim ki Bonapartist yönetme tarzı dolayısıyla yöneltilecek yüzeysel eleştirilerin, burjuva egemenliğinin bütün dokularına kadar yayılmaması halinde, genel olarak Kemalizm'in tanımladığı alan üzerinde duruyoruz demektir. Bu yüzden ben Türkiye'de burjuvazinin egemenliğini savunan ideolojilerin tümünün de birbirleriyle son tahlilde akraba olduğunu, dolayısıyla Kemalizm'in çok fazla bir ayrıcalığının olmadığını düşünüyorum.

Biraz önce aydınlar bildirisinden bahsettiniz. Peki bu anlamda Kemalistlerin de sola bakışında bir değişim söz konusu olabilir mi? Bunu böyle yorumlamak mümkün mü?

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

151

Kemalistlerin sola bakışında bence bir değişiklik oldu. Kemalistler, karşılıklı etkileşim süreci içinde, şimdi mesela TBKP'nin bugünkü hattını, adı komünist olmakla beraber, meşru addedeceklerini aşağı yukarı bütün tutumlarında ortaya koydular. Bunun dışında Kemalistlerin, dünya koşulları olağanüstü zorlayıp tarihsel olarak onları mecbur bırakmadıkça, komünistlerin proleter devrimi projesini herhangi bir biçimde meşru karşılayacaklarına dair hiçbir işaret görülüyor.

Belki bir ölçüde konunun dışına çıkıyoruz ama, sağ-Kemalizm ilişkisi içinde bir değişimden söz etmek mümkün mü son dönemlerde? Kemalizm'in resmi ideoloji olması bağlamında, onlar da bundan sürekli etkilenen bir akım ve son dönemlerde belki onlarda da bu tip tartışmalar var.

Eğer sağın siyasal sözcülerinden söz edeceksek, örneğin Kemalizm'in üniter devlet projesini bugün DYP ideologlarının ve sözcülerinin giderek çok daha fazla sahiplendiklerini, bu anlamda eskiden mesela Turan Feyzioğlu'nun temsil ettiği akımla, diyelim ki Cumhuriyet gazetesi yazarlarının bir blok oluşturmaya başladıklarını, o yüzden de geçmişte birbirinin amansız hasmı gibi duran birçok unsurun bu anlamda yan yana geldiklerini; öte yandan mesela Özal'ın, HEP'in, bir kesim solun ise, üniter devletin bir federal devletle ikame edilmesi bakımından birbirlerine daha yakın durmaya başladıklarını düşünüyorum. Dolayısıyla sağ ile Kemalizm ilişkisi de bu ulus-devlet kalıbı sarsıntıya uğradıkça, diyelim ki Kemalizm'in bu cephesi bakımından değişikliğe uğruyor. Öte yandan gene, Kemalistlerle sağın geleneksel politika kalıplarını nispeten daha belirgin olarak ifade eden kesimlerinin —mesela DYP'nin— laisizm meselesinde birbirine yaklaştığını; öte yandan fundamentalist İslam'ın baskısı altında olan partilerin ise bundan daha çok uzaklaştıklarını söylemek mümkün. Onun dışında, kaçınılmaz bir biçimde, Türkiye'de gelenekselcilikle modernizm arasındaki çatışma sürdüğçe, Kemalizm'le gelenekçi sağ arasında

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

152

SOL KEMALİZME BAKIYOR

mesafe olmaya devam edecek. Bunları ancak bütün yapıyı tehdit eden bir toplumsal gelişme birbirlerine çok yaklaştırabilir, ama bu bile hâlâ çok sorunlu bir beraberlik olur gibi geliyor.

Artık sağ da, sol da Kemalizm’i çeşitli noktalardan eleştiriyorlar. Daha farklı birtakım bağlaşıklıklar söz konusu olabiliyor —biraz önce söylediğiniz gibi. Bu anlamda, egemen ideoloji olarak Kemalizm’de birtakım değişiklikler söz konusu. Peki egemen ideoloji olarak başka arayışlara girilmesi gibi bir olasılıktan söz edebilir miyiz?

Bugün Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı sorunların, iktidar düzeyinde, çok büyük bir bölümü örtüşüyor. Benim gözleyebildiğim, anlayabildiğim kadarıyla, burjuvazinin bütün ideologları, sözcüleri, katmanları, devletin bir resmi ideolojisinin olmasının artık gerekmediği, yani bu dönemin, kuruluş aşamasının tamamlandığı noktasında hemfikir gibiler. Türkiye’de biz solcuların, sosyalistlerin bütün beklentilerine rağmen, perestroykanın yarattığı yeni dünya tablosu da göz önüne alındığında, burjuva rejimi, Türkiye’de artık stabilize olmuştur. Stabilize olmuştur ve bu stabilizasyonu aşağıdan, toplum katından gelecek onaylarla sürdürme ve pekiştirme ihtiyacı içindedir. Kemalizm, bunu zorlaştıran bir ideolojik yaklaşımdır. Dolayısıyla bence, burjuvazinin Kemalizm’e de Kemalistlere de ihtiyacı kalmamıştır. Burjuvazinin bir sınıf olarak oluşumunu tamamlamadığı, kendisini toplumdaki ve devletteki en etkin zümre olarak gördüğü dönemden kalma tarihsel alışkanlıklarıyla, Kemalistler, geçmişte kendilerini toplumsal varlık iddia eden bütün odakların karşısında tanımlamaya eğilimliydiler. Bunların hepsini birden temsil edebilecekleri, çekip çevirebilecekleri inancındaydılar. Böyle bir zihniyet, böyle bir ideolojiyle donanmışlardı. Artık 90’lar Türkiyesi’nde böyle bir şey olanaksız. Böyle bir manipülasyon imkânı da yok. Kemalizm tarihsel misyonunu bence tamamladı. Birkaç yıl önce bir dergi bazı sorular yöneltmişti “Kemalizm ile ‘Evrenizm’ arasında ne farklar var-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

153

dır?” diye. Gerçi onlara cevap vermemiştim o zaman, ama bir düşünmüştüm: Kemalizm ile ‘Evrenizm’ arasında, bence, ‘George Washingtonizm’ ile ‘Reaganizm’ arasında ne kadar fark varsa, o kadar fark vardır. Yani aslında aralarında tarihsel aidiyet bakımından bir fark yok. Yalnız, Kemalizm’in devlet ve toplum yönetme pratiği, artık toplumun kapitalist çizgideki devamının önünde bir engel haline geldi. Bu, Türkiye’deki çökuluslu yapının kendisini dayatmasının sonucu olarak geldi. Türkiye’de sınıfların teşekkülünün ve birbirlerinin varlıklarını ister kavga ederek, ister uzlaşarak kabulünün bütün sınıflarca ideolojikleştirilmesi sonucu kendi zamanını doldurdu. Dolayısıyla Kemalizm’in, bu anlamda devletin bütünleştirici ideolojisi olarak sonu gelmiştir. Bence Kemalizm’in öyle bir kurgusu var ki, yenilenemez, onun içinden başka bir şey çıkamaz, kendisini devlette ifade etmeyen bir Kemalizm olamaz, muhalif bir Kemalizm düşünülemez. İktidardakilerin de Kemalizm’e ihtiyaçları yok. Ben, bu parçalanma sırasında Kemalizm’in aydınlarının en radikal, en aydınlanmış unsurlarının, sosyalizmle zaten 70’lerden beri başlayan akrabalıklarını, dolaysız olarak bu tarafa geçerek tamamlayacaklarını düşünüyorum. Ancak şu söylenebilir: Bütün olağanüstü dönemlerde Kemalizm, mesela “Peronizm” gibi kendisini yeniden üretebilir. Ama o zaman da zaten bir “olağanüstü hal ideolojisi” olur. Oysa Kemalizm’in kendisi bir olağanüstü hal ideolojisi değildir, devlet kuruculuğu ideolojisidir, dolayısıyla kurulmuş ve gelişimini tamamlamış bir devletin artık bu evrede bir kuruluş ideolojisine ve bunun yönetme pratiklerine ihtiyacı yoktur diye düşünüyorum.

“Burjuvazinin Kemalizm’e ihtiyacı kalmadı, artık devlet yerleşti, şimdi bir halk desteği, devletin kitle tabanını kurması gerekiyor,” dediniz, bence önemli. Bu çerçeve içerisinde sola ilişkin yer ne olmalı, sol ne yapmalı?

Ben bir süre önce, “birlik tartışmaları” sırasında da kendi düşüncelerimi özetlemeye çalışmışım: Asıl sorunun burada düğümlen-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

154

SOL KEMALİZME BAKIYOR

diğini düşünüyorum. Biraz geriye giderek, solun 1980’de aslında neyi kaybetmiş olduğunu araştırdığımızda, 80 öncesinde solun gerek burjuva partilerin, gerek Kemalistlerin karşısında, bir alternatif hegemonya alanı yaratabilmeyi bir dereceye kadar başarabilmiş olduğunu, fakat 80’e doğru gelinirken ve 80’lerde bu olanağı bütünüyle elden kaçırdığını ve bu parçalanana alanı çok büyük ölçüde burjuva toplumun doldurmuş olduğunu görüyorum. Şimdi sol bunları geri mi almalıdır, ne yapmalıdır, o bir yana, bu hegemonya alanının toplumdaki düzene doğru —düzenden kastım ille siyasi rejimin biçimi değil bir burjuva toplumu içinde yaşamanın insanlar için normal hal olduğu inancı —parçalanabileceği bir alternatif hegemonya alanının, bu toplum içinde, bugünden başlayarak yaratılması gerektiği kanısındayım. Eğer bu eklemleme tamamlanırsa — ben sivil toplumculuk denilen cereyanın, mesela sosyalist bir dönüşüm projesi açısından yarattığı asıl önemli sorunun sermayenin hâkimiyetini yalnızca dışsal değil, aynı zamanda içsel bir süreç olarak da topluma yayan bir gelişme momenti olmasında yattığını düşünüyorum— bu momente bir kere kaptırılırsa, bu alanın daraltılması, bunun içinden çalışılması bana hayli güç ve çok daha karmaşık mekanizmalar gerektiriyor gibi görünüyor. Ama sanıyorum artık tren kaçtı, şimdi bu alanı da hesaba katarak çalışmak ve mücadele etmek gerekecek. Dolayısıyla, böyle bir hegemonyanın araçlarının devletin nispeten güçlü, sivil toplum nispeten gevşek olduğu bir durumda, diyelim ki, devrimci gelişme sürecinin çok daha çabuk ve kolay olacağı düşünülebilir. Ama bu sivil toplum alanının topluma yaygınlaştığı, yani burjuvazinin iktidarının hem yukarıda, hem aşağıda tamamlandığı bir dönemde, aşağıdan gelişmenin kontrol mekanizmalarını karşılamak, alternatif odaklar oluşturmak nispeten daha zor, sancılı süreçler gerektirir —ki modernleşmenin olumsuz anlamı bence budur. İyi işte, modernleştik, başımıza gelecek var!

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

SEYFİ ÖNGİDER:

“KEMALİZM'E EN BÜYÜK DARBİYİ SON DÖNEMDE KÜRT ULUSAL HAREKETİ VURDU”

Kemalizm'in esas olarak 1919-22 yılları arasında oluşan bir ideolojik-siyasalakım ve bir dünya görüşü olduğunu düşünürsek, o zaman Türkiye'de burjuva demokratik devrim atılımlarına bir göz atmak gerekiyor. 1919-22 hareketinin, Kurtuluş Savaşı'nın bir öncesi var. O da herkesin bildiği gibi dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nda 1876'da yaşanan bir meşrutî monarşi girişimi. Abdülhamit'in 33 yıllık istibdatıyla ezilen bir girişim. Daha sonra 1908 hareketi var. Bunlar genelde o dönemde Osmanlı İmparatorluğu çerçevesinde burjuva demokratik devrim atılımları olarak ifade edilebilir. 1919-22 bunun devamı. Yalnız, bu üç hareketin bir ortak özelliği var. Esas itibarıyla üst tabakayla sınırlıdır. 1919-22 hareketinin biraz daha farklı bir yönü var ama, 1876 ve 1908, halk yığınlarının, o dönemde köylülüğün ve emekçilerin desteğini almış, aşağıdan yukarı bir halk hareketi olarak gelişen akımlar değil, üst tabakayla sınırlı kalmış atılımlar. Çözülmekte olan imparatorluğu kurtarma çabasıyla, özellikle o dönemde dünyada, daha çok da Osmanlı aydınlarını şiddetli biçimde etkileyen Balkanlar'da gelişen milliyetçilikten etkilenmiş, imparatorluğu kurtarmaya yönelik bir milliyetçiliğin olduğu ama aynı zamanda meşrutî bir monarşiyi hedefleyen burjuva demokratik girişimler. Bunlar çeşitli biçimlerde akamete uğramış. Sonuçta, I. Emperyalist Payla-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

156

SOL KEMALİZME BAKIYOR

şım Savaşı'ndan sonra işgale uğrayan Osmanlı toprakları içinde, dağılan imparatorluğun yıkıntıları arasında 1919-22 arasında işgale karşı bir hareket geliyor. Kemalizm, bu hareketin ortaya çıkardığı bir olgu. Kemalist hareket, açık işgale karşı silahlı savaş da içeren ve o noktada oldukça radikal tavırlar alan bir akım olmakla birlikte, bunun da esas itibariyle üst tabakada kalmış bir girişim olduğu söylenebilir. Bu noktada şuna da değinmek gerekiyor. Anadolu'nun işgali, aynı zamanda daha önce yarı sömürge diye nitelendirilebilecek Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye ne kalmışsa, o toprakların sömürge haline getirilmesi olayı. Buna karşı bir tavır alış söz konusu. Açık işgale karşı tavır alma konusunda o dönemdeki çeşitli sınıflar kendilerine göre değişik tutumlar sergiliyor. İşgalden en fazla etkilenen ve/ama ezilen sınıfları da, köylüleri ve emekçileri de işgale karşı mücadeleye sevk etmeye en elverişli sınıf, ticaret burjuvazisi. Bu sınıfın çıkarları, açık işgalle dolaysız çelişiyor, çünkü işgal kalıcı hale geldiğinde, gerçekten ticaret burjuvazisinin konumu değişecektir. Şüphesiz, onun dışında emekçilerin de çıkarı doğrudan tehdit altındadır, ama ticaret burjuvazisi o dönemde bunu hemen kavrayabilen ve böyle bir tehde karşı toplumsal konumu, ilişkileri, örgütlenme yeteneği açısından hızla bir mücadele başlatmaya elverişli bir konumda. Nitekim Kemalist hareketin ilk önce ayaklarını bastığı, toplumsal desteğini aldığı kesim budur. Yani, 1908 hareketinden beri, İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarıyla da birlikte, ideolojik olarak milliyetçilikle beslenen Osmanlı askeri ve sivil bürokratları —bir kısım paşalar, subaylar, yerel yöneticiler— açık işgale başkaldırıdıklarında ve bu girişimin başarılı olabileceği görülünce toplumsal olarak en etkin destek ticaret burjuvazisinden gelmiş ve emekçi sınıfların mücadeleye çekilmesi böylece daha kolay olmuştur. Dolayısıyla mücadeleyi başlatanlar, ideolojik ve siyasi olarak ticaret burjuvazisiyle, onun konumu ve çıkarlarıyla örtüşmüşlerdir. Öyle resmi tarihte anlatıldığı gibi Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasından sonra bir çırpıda değil, Balkan Savaşı'ndan beri on yıldır savaşmakta olan köylülüğün, halkın emperyalist işgale kar-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

SEYFİ ÖNGİDER

157

şı örgütlenip mücadeleye sevk edilmesi büyük güçlüklerle mümkün olmuştur. Sonuçta bu mücadele başarıya da ulaşmıştır. O dönemde şöyle ilginç bir şey var: Herkesin bildiği gibi, Ekim Devrimi yeni olmuş, Türkiye'nin kuzeyinde ilk proleter devrim gerçekleşmiş, sosyalizmi inşa çabaları gündeme gelmiş ve bu dönemde İngiliz emperyalizminin desteğindeki Yunan ordusuna karşı mücadelede Anadolu hükümetinin en fazla destek bulabileceği yer SSCB olmuştur. Nitekim, oradan destek de bulmuştur. Bu noktada şuna dikkat çekmek gerekir. Kemalizm bütün tarihi boyunca gerçekten çok pragmatik bir dünya görüşüdür. Kendisine göre elde etmeyi hedeflediği şeyler vardır. Bunlara ulaşmak için her türlü şeyi her biçimde kullanabilen, değerlendirebilen, o noktada oldukça esnek, belki kurnaz denebilecek tutumlar sergileyebilecek olan bir akım. Nitekim, Kemalizm o dönemde SSCB'nin desteğini almıştır. Bunun başlıca iki nedeni var. Emperyalist kuşatma altında, hatta kendisi de bir iç savaş içinde olan Bolşevik Rusya, hiç olmazsa güneyini emniyete almaya çalışıyor ve kendisi gibi emperyalistlere karşı mücadele eden Kemalistlerle bir tür ittifak ilişkisi içine giriyor. Yani, kendilerinin de savaştıkları İngilizlere karşı mücadele halinde olduğu için Kemalistlerin desteklenmesi Bolşeviklerin de işine geliyor. Proleter devrimin iç savaştan başarıyla çıkması açısından olumlu. Bir de şu var: Yine biliniyor, Komintern'in Kemalist harekete benzer ulusal kurtuluş savaşlarını desteklemesi için iki koşulu var: Birincisi, emperyalizme karşı olması, ona darbe vurması; ikincisi de, ülke içinde işçi hareketine, komünist harekete karşı saldırgan olmaması. Dışarıdan baktığında görülen de, Kemalist hareketin her ikisini de yaptığı. Daha doğrusu, emperyalizmin açık işgaline karşı bir savaş var. Ülke içinde de o dönem halk hareketleriyle ilişkilerinde dikkatli davranıyor. Dolayısıyla, Komintern'in formüle ettiği o iki koşulun, şöyle bir bakıldığında birincisi var. Ancak, emperyalizmle mücadelesinde Kemalizm, aynı zamanda uzlaşmaya çalışan bir yana da sahip. Açık işgale karşıdır, doğru. Ama açık işgal koşulları ortadan kalktığında, Kemalizm'in emperyalizmle çok fazla sorunu kalmıyor. Öte

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

158

SOL KEMALİZME BAKIYOR

yanda ülke içinde işçi hareketine, komünist harekete, diğer ezilen sınıfların hareketine, bu arada da Kürt hareketine karşı yine hoşgörülü, yani Komintern'in desteğini alabilecek ölçüde demokrat görünümüne sahip, ama gerçeğin böyle olmadığını biliyoruz. Desteği sürekli kılabilmek için çevirdiği bazı manevralar var. Örneğin geriye dönülüp bakıldığında Mustafa Suphi ve arkadaşlarının aldanması çok şaşırtıcı değil. 60-70 yıl sonra geriye dönüp baktığımızda, "nasıl güvenip gelmişler ve katledilmişler," diyebiliriz, ama o günkü dünya koşullarında, gerçekten Kemalizm'in son derece geniş, esnek, amaçlarına ulaşmak için her yolu mübah sayan politikaları içerisinde, o dönemdeki komünistlerin de böyle bir yanılgıya kapılmış olmaları çok şaşırtıcı gelmiyor. Çünkü bu yönü orada kalan bir şey değil, süren bir şey. Dolayısıyla Kemalizm'in şöyle bir tanımı verilebilir: Kemalizm, çöken Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları içinden yeni bir devlet kurmaya çalışmıştır, bunu becermiştir de. Bu yeni devlet, doğal olarak bir burjuva devletidir. Bu devlet, esas olarak o dönemde toplumda en etkin sınıf konumundaki ticaret burjuvazisine dayanmaktadır. Dolayısıyla ticaret burjuvazisinin emperyalizmin açık işgaline karşı bir tavırını, ama aynı zamanda bu işgal ortadan kalktığı noktada bir uzlaşma çabasını içinde barındırmaktadır. Örneğin İtalyanlarla, Fransızlarla öyle iddia edildiği gibi bir savaş olmamıştır, bunlarla anlaşmalarla, görüşmelerle belli bir uzlaşma çabası içinde olunmuştur. Keza, Yunanlılarla iş bittikten sonra İngilizlerle bir savaş olmamıştır. Bunlar, aynı zamanda bir uzlaşma yaklaşımını da içeren sonuçlardır. Ezilen sınıflar karşısında ise tavır, görüntünün tam aksine düşmanca bir tavidir. Her zaman için, kendisinin de aynı zamanda böyle bir tehdit altında bulunduğunu bilen bir davranış içindedir. Kemalizm 1919-22 arasında açık işgale karşı mücadele verip, bu mücadelenin önderliğini yapıp bunu başarıya ulaştırdıktan sonra, ülkeye hâkim olmuş durumda. Bu hâkimiyet içinde Kemalizm'in komünistlerle ilişkisi bir hayli ilginç. Bir kere o dönemdeki komünistlerin komünizmi kavrayışları itibariyle ciddi eksikler, hatalar var. En kabaca şöyle ifade etmek mümkün: Ge-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

SEYFİ ÖNGİDER

159

rek kavrayış eksikliği itibariyle, gerekse ülkeyi değerlendirmeleri itibariyle, o dönem için tek örnek Rus Devrimi olduğu için, gözü-nü ona dikip öyle bir şeyin Türkiye’de yakın bir gelecekte mümkün olmadığından yola çıkıp, gerçekten bağımsız bir sosyalist iş-çi hareketi yaratılması konusunda ciddi bir yaklaşım içinde olduklarını söylemek mümkün değil. Böyle bir noktada uzun bir süre komünistlerin Kemalist hareketle ilişkisi, şöyle bir zemine oturuyor: Komünistler kendi özgüçlerine dayanan, işçi hareketine, ezilen sınıflara yaslanan bir siyasal mücadele geliştiremedikleri noktada, gerçekten kendi sağlarına baktıklarında Kemalistleri görüyorlar. Ve uzun bir süre, bizim “kendi sağından medet umma anlayışı” dediğimiz bir anlayış, sol harekete egemen oluyor. Bu, 1970’li yıllara kadar süren çok uzun bir dönem. Bu noktada Kemalizm’in ikili bir özelliğini dikkate almak lazım. Kemalizm sadece baskıyı, şiddeti temel alan bir akım değil. Aynı zamanda reformcu bir yanı var ve gerçekten bu ülkede yaptığı ciddi reformlar da var. Bu reformları “üst tabaka reformları” diye ifade etmek mümkün ve doğrusu da o, ama bu ifade ediş tarzı, bunları fazla küçümsemeye de gelmemeli. Bu ülkenin ve toplumun tarihi ve ilişkileri çerçevesinde bunlar oldukça ciddi şeyler. Yine de bunların sonuçta yukarıdan aşağıya yapılan, devleti yönetmekte olan Kemalist kadrolar eliyle yapılan ve bazıları köklü, ciddi olan reformlar olduğu dikkate alınmalı. Dolayısıyla, bu yanıyla o dönemdeki komünistleri etkilemesi, hatta yer yer kendi içinde eritmesi de mümkün olmuş ve nitekim eritmiş de. Örneğin Şevket Süreyya ve Kadro dergisi hatırlansın. Gerektiğinde sopayı ortaya çıkarmış, ciddi baskılar yapmış, komünistleri katletmiş, ama aynı zamanda gündeme getirdiği ciddi reform politikalarıyla da zaman zaman bir kısım komünisti kendi içinde eritmiş. Hilafetin kaldırılmasından harf devrimine, kılık kıyafet devrimine kadar, “Atatürk devrimleri” diye geçen uygulamaların toplumsal hayata, günlük hayata, yeni bir şekil vermek konusunda ciddi sonuçları var. Bunların yarattığı sonuçların o günlerde nasıl kavrandığını tahmin etmek güç tabii, ama bugün geriye bakıldığında görülebiliyor. Cid-

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

160

SOL KEMALİZME BAKIYOR

di sonuçlar yaratmış. Tabii ki bunlar, ülkede kapitalizmin gelişimiyle örtüşen, böyle bir gelişimle birlikte gündeme gelebilen şeyler. Biliniyor, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra İzmir İktisat Kongresi'yle Kemalistler, ülkede kapitalizmi hızla geliştirme diye bir yol tutmuşlar. Ve bunun iktisadi gereklerinin yanı sıra, toplumsal gereklerini de bu reformlar yoluyla yerine getirmeye çalışmışlar ve büyük ölçüde bunu yerine getirmişler. Ama burada şöyle bir şeye vurgu yapmak gerekiyor: Kemalist hareket, tabii ki 1876 ve 1908'le kıyaslandığında, onlar kadar üst tabakada kalan, çok sınırlı bir hareket değil. Daha ciddi sonuçları olan, emperyalist açık işgale karşı halkı savaşa sürükleyebilen bir hareket olmakla birlikte, işgale son vermeyi başardığı noktada, hemen gerici, tutucu, anti-demokratik yanları ön plana çıkan bir hareket. Yani ilericiliği o noktada ciddi biçimde sınırlanan bir hareket. Demokratlığına gelince; bu konuda olumlu bir şeyler söylemek hiç mümkün değil. Şu açıdan; Kürt sorunuyla karşı karşıya kaldığı noktada, Kemalist hareket, Osmanlı'dan devraldığı sömürgeci politikayı sürdüren, ezen ulus şovenizmini ülkenin her alanına, her noktasına egemen kılan bir tutuma sahip. Dolayısıyla, hemen ünlü sözü hatırlamak mümkün: "Başka bir ulusu ezen bir ulus, özgür olamaz." Bu ülkede Kürt ulusu diye bir ulus o dönemde de yaşıyor. İlginçtir, Bolşeviklere karşı aldıkları pragmatist tutum, Kürtler için de söz konusu. Onlarla ilişkilerinde de Kemalistler, "iki kardeş halk olarak birlikte savaşacağız," diyorlar. Kürtler de gerçekten savaşıyorlar, Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nde yer alıyorlar. Daha sonra, biliniyor, Lozan Konferansı'nda İnönü, "ben burada Kürtleri ve Türkleri temsil ediyorum," diyor. Ama ondan sonra iş bitiyor. Türk ticaret burjuvazisi, emperyalizmle açık işgal problemini çözdükten sonra kendisine dönüyor ve gerçekten üç kıtaya yayılmış imparatorluğun bir tür devamı olan, yani yıkıntıları üzerinde oluşmakla birlikte ondan bir sürü şeyi devralan bir yeni devlet olduğu dikkate alınırsa, bu devleti kuranların yıkılan imparatorluğun paşaları, bürokratları vs. olduğu dikkate alınırsa, Osmanlı'nın birtakım politikalarını devralarak sürdürüyorlar ki, bu noktada en

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

SEYFİ ÖNGİDER

161

önemlisi Kürtlerle ilgili olanıdır. Dolayısıyla gerek Kürt sorunu karşısında, gerekse komünistlerle ilişkilerinde, işçi hareketleri, halk hareketleriyle ilişkilerinde, Kemalizm'in demokrat bir anından söz etmek mümkün değil. Tam tersine, gerici, şoven, anti-demokratik bir çizgisi var. Ayrıca Kemalizm, yeni bir burjuva devletini, monarşiye son verip cumhuriyeti kurarken, bu cumhuriyete damgasını vuran şeylerin şunlar olduğu söylenebilir: Birincisi, çok koyu bir şovenizm. İkincisi, hemen bununla bağlantılı bir biçimde militarizm. Kurtuluş Savaşı'nda, bizzat Mustafa Kemal'in de bir subay olması, Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştırma konusunda subayların ve ordunun çok büyük bir rolünün olması dolayısıyla, ilginçtir, ordunun toplumsal hayatta çok önde gelen bir yeri var. Ordu, toplumsal ve siyasal hayatta, başka bir ülkede olmadığı kadar ağırlık sahibi. Gerçekten çok az ülkede bu ordu-millet kaynaşması vs. gibi ifade edilebilecek şeyler vardır. Bu militarist mekanizma ve anlayış, toplumun her hücreğine ciddi biçimde işlemiş. Bu da devlet yapısında, toplumsal-siyasal hayatta çok ciddi sorunlar doğuruyor. Şovenizm ve militarizmin olduğu yerde pek demokratik bir şey bulmak mümkün değil. Artı, tüm bunlar, yine çok ciddi biçimde halkı çok fazlasıyla aşağılayan, toplumun üzerinde yükselen, ona yabancı bürokratik bir mekanizma oluşturuyor. Bu ülkede halk, devlete çok yabancıdır, ondan korkar vs. Bunlar Kemalizm'in kurduğu devletin ortaya çıkardığı sonuçlar. Sol hareketin Kemalizm'le ilişkisine dönecek olursak, Kemalizm'in o baskıcı yanlarıyla birlikte reformcu bir yanı da hep içinde taşıması itibarıyla, Türkiye'de komünistler, onunla hep bir ittifak arayışı içinde olagelmışler. Kemalistlerin ve en başta da Mustafa Kemal'in olağanüstü prestiji dolayısıyla, bu arayış içinde ilişkilerini sürdürmüşler. Bu noktada iki şeyi ciddi biçimde gözden kaçırıyorlar: Bir, Kürt halkı üzerindeki baskılar, yani Kemalist devletin ulusal sorun konusundaki politikası; ikincisi, komünistlere ilişkin politikasında da gözden kaçırdıkları şeyler var. Belirtmeyi unuttum, hepimizin bildiği gibi, bir tek parti diktatörlüğü kurulmuş durumda. Siyasal düzeyde o şoven ve militarist yanın

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

162

SOL KEMALİZME BAKIYOR

politik bir çoğulculuğa izin vermesi, demokratik bir hayatın yaşanabileceği bir ortamı oluşturabilmesi mümkün değil. Buna karşın komünistler, hep Kemalistlerle bir dirsek temasını sürdürmeye çalışmışlar, o güçsüzlük içinde. Bu noktada Komintern'e de değinmek lazım. Komintern'in bu konudaki politikalarında da hatalar var. 1920'lerde, 30'larda gerçekleşen Kürt isyanlarına ilişkin Komintern'in tutumu, çok genel bir çerçevede Kemalist devletin desteklenmesidir. Bu noktada Komintern'in bu tutumunun Türk komünistleri tarafından ne kadar ona taşındığı, veya Türk komünistlerinin tutumunun ne kadar onu etkilediği tartışılabilir ama sadece yerel komünistlerin değil, dünya komünistlerinin örgütü durumundaki Komintern'in bu politikası, ciddi hatalarla malul. Belki bunun da etkisiyle, Türk komünistleri, Kemalistlerin karşısında net bir biçimde yer almamışlar. Zaman zaman eleştirileri olmuş. Bu eleştiriler de, daha çok Şefik Hüsnü'nün yazılarında görülebilir, ciddi bir eleştiri değil, daha çok yakınma biçimindedir, şikâyet biçimindedir. “Biz size şöyle bir şey önerdik, şunları yapsaydınız, daha iyi olurdu ama yapmadınız.” Yani ondan bağımsız bir ideolojik-siyasal hareket geliştirme konusunda, eski kuşaklarımızın diyelim, bir çabası olmamış.

Biraz önce “Kemalizm’in ikili bir karakteri var. Bunlardan biri de reformist karakteridir” dediniz. Dolayısıyla bir yerde reformları benimseme anlayışı var. Yani, feodal bir toplum yapısından Batı modeli bir toplum yapısına bir geçiş süreci konuyor — Kemalistler “biz Batı gibi olacağız,” diyor. Solcuların perspektifi de şu: “Feodal bir toplum yapısında bize fazla iş düşmüyor çünkü işçi sınıfı yok, Kemalistlerin yaptığı işler de kapitalizmin gelişmesi ve işçi sınıfının oluşması açısından iyi. Reformlar da bu çerçevede olumlu.” Solcuların bağımsız hareket geliştirememesinde, kimilerinin ilerlemeci tarih anlayışı diye tanımladığı bu yaklaşımın etkisi olmuş olamaz mı?

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

SEYFİ ÖNGİDER

163

Şüphesiz. Komünistler Kemalistlerin karşısında açık bir tavır almayıp, eleştiriyi de içeren bir dostluk ilişkisi sürdürmüşler. Bunu da dediğin gibi bir bakış açısıyla, dediğin beklentiler çerçevesinde yapmışlar. Ama bu doğru bir şey değil. Bugün Özal 141-142'yi kaldırdığını söylüyor, yerine gelen Anti-Terör Yasası onu aratacak bir şey değil de, ama şimdi bunu yaptı diye bizim Özal'la kol kola girecek halimiz yok. Bu iyi bir şeydir, kaldırılın. Sadece komünistlerin değil, herkesin başına bela bir şeydir. Doğrudur, Kemalistlerin yarı-feodal bir toplumdaki kapitalist bir topluma geçiş konusunda yaptıkları bir şeyler var — iktisadi, siyasi, sosyal çerçevede. Bunlara destek olunabilir. Ama bu destek tümüyle onlara mahkûm, ideolojik ve siyasi bağımlılığı içeren bir şey olmamalı. Yeri geldikçe —ki çok sık yeri gelmiştir— onun karşısına geçip onunla mücadele etmeyi de içeren bir destek olabilmeliydi. Böyle olmamıştır. Örneğin, 1960'lı yıllarda bile Mihri Belli tarafından “Kemalizm’le sosyalizm arasında aşılmaz duvarlar yoktur,” deniliyordu. Oysa Belli, bu ülkedeki komünist hareketin önde gelen insanlarından biri. Uzun bir dönemde, komünist olmanın çilelerini çekmiş, mücadelelerini vermiş bir insan, 60'lı yılların sonlarına doğru, komünist bir önder olarak prestijinin doruklarında olan bir insan, ama böyle söyleyebiliyor. Bu durum, nasıl bir tarih içinde komünistlerle Kemalistlerin ilişkisinin oluştuğuna dair yeterince açıklayıcı bir olay. Ancak 70'li yıllarda Kemalistlerle komünistlerin ilişkileri daha doğru bir noktaya gelmeye başlamıştır. Ama 70'li yılların başında, gerçekte sol harekette o döneme kadar varolan reformist anlayışı kıran bir anlayış olarak, örneğin THKP hareketi, hâlâ Kemalizm'i devrimci birtakım yanlarıyla anlatmaya çalışmaktadır. Aslında ortaya koyduğu anlayış itibarıyla, THKP hareketi, en başta, sol harekete egemen olan “kendi sağından medet umma” anlayışını kırmıştır. Ama hâlâ Kemalistleri temel müttefikleri arasında saymaktadır. O dönem için böylesine bir bakış açısına sahip olmakla birlikte, elli küsur yıllık tarih içinde Türkiyeli komünistlerin üzerinde Kemalizm'in nasıl bir ideolojik etkisinin olduğunu gösteren çarpıcı bir örnektir. Daha sonra, 70'li yılların

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

164

SOL KEMALİZME BAKIYOR

sonlarında, Kemalizm gerçekten ne ise öyle açıklanmaya, tartışılmaya ve eleştirilmeye başlandı. Özellikle de 70'li yılların sonlarında Türkiye'de Kürt hareketinde bir canlanma olmuştur. Mücadele gündeme gelmiştir. Belki onun da etkisiyle, artık Kemalizm, daha bir yerine oturtulabilir hale gelmiştir. Bu da anlatmaya çalıştığım gibi, onun tarihsel olarak doğuşu itibarıyla, ticaret burjuvazisiyle başlayan bir macerasının olduğuna dair bir yaklaşımdır ve esas olarak da şöyle bir tanımlamaya ulaşılmıştır: Kemalizm bu ülkede burjuvazinin ideolojik şemsiyesidir. Çeşitli dönemler içinde 1920'lerden bugüne kadar burjuvazinin değişik kesimleri egemen olmuştur. Önce ticaret burjuvazisi, sonra da ticaret burjuvazisinin bizzat devlet eliyle palazlandırılarak sanayi burjuvazisine dönüştürülmesi, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, giderek 60'lı yıllardan itibaren tekelci burjuvazinin oluşması, 70'li yıllarda tek elci burjuvazinin egemen olduğu bir yapı söz konusu. Kemalizm bu dönemler içinde hep burjuvazinin sahiplendiği bir şey olmuştur. Kemalizm, burjuvazi için ideolojik bir şemsiye. Burjuvazinin değişik katmanları ve siyasal olarak değişik akımları bu şemsiyenin altında kendilerine yer bulabiliyorlar. Evren de Kemalist, İlhan Selçuk da. İlginç. Kemalizm, bu devletin resmi ideolojisi. O ikili karakteriyle birlikte, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana tüm o tarih içinde sergilediği değişik politikalar, bizzat Mustafa Kemal'in sergilediği değişik görüşler, oldukça geniş ve değişik siyasal-ideolojik yaklaşımlara sahip insanları o şemsiyenin altında toplayabiliyor.

Bugün de geçerli mi bu?

80'li yıllardan sonra Kemalizm'in bu özelliğinin çok fazla kalmadığını düşünüyorum. Hâlâ resmi devlet ideolojisidir. Dolayısıyla komünistlerin artık Kemalistlerle bir ittifak ilişkisi arama konusunda olduklarını da sanmıyorum. Zaten bu çabalar da artık yok. 70'li yıllarda vardı, ama 80'lerde yaşananlardan sonra, artık her türlü komünist akım Kemalizm'in karşısındadır. İkincisi, 70'li

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

SEYFİ ÖNGİDER

165

yıllarda ve daha öncesinde olduğu gibi, Kemalizm'in burjuvazi için sağlam bir şemsiye olması durumu da, eskisi gibi değil, bir yıpranma söz konusu. Belki de bu konuda en fazla faydayı Kenan Evren sağlamış olabilir! Türkiye, yedi-sekiz yıldır ANAP ve onun başındaki Özal tarafından yönetiliyor. ANAP ilginç bir parti. Türkiye'nin daha önce gördüğü partiler gibi, CHP, AP gibi değil. Bir çapulcu sürüsü gözüyle bakıyorum. Siyasal-ideolojik kaygılarla değil, menfaat ilişkileri üzerinden bir araya gelmiş insan topluluğu. Özal da son derece pragmatik, daha doğrusu oportünist. Duruma bakıyor, ne gerekiyorsa öyle davranıyor. CHP, tam Kemalist kadrolara sahip bir parti idi. SHP'nin içinde de çok sayıda var. DYP ise bazılarını içine almaya çalışıyor. Köklü siyasal partiler Kemalizm'le bağlantıları üzerinden daha ciddi bir politikaya ve anlayışa sahipler. Resmi devlet politikalarını çiğnememeye, onları günün koşullarında yeniden üretmeye çalışan kadrolara sahipler. Özal böyle değil. Tersine oportünist biçimde davranıyor ve oportünizmi, 60-70 yıllık resmi devlet politikalarına zaman zaman ters düşüyor. Kürt politikasında bu var. Aynı zamanda Kemalizm'in ciddi, resmi bir devlet görünümü, politikaları var. Yani Evren'in marifetleri ve ANAP iktidarı bunlarda ciddi tahribatlar yarattı. Tabii bunda Kürt hareketinin ulaştığı boyutların da çok büyük etkisi var. Bir ideolojik akım bir dönem doğar; ihtiyaca cevap veriyorsa, ülkenin ve dünyanın koşullarına uygun iddiaları varsa, bunlara ilişkin bir şeyler yapar, etkili ve parlak bir dönem yaşayabilir. Daha sonra da bir biçimde zayıflar ve ölür. Kemalizm bence ciddi biçimde zayıfladı, ölüm aşamasında. Bir süre sonra, eskisi gibi Türkiye'de etkin olamayacak. Bu aynı zamanda ideolojik bir parçalanma demektir. Gerektiğinde; hep birlikte altına girdikleri böyle bir şemsiye ortadan kalktığında, ideolojik düzeyde bazı çatışma ve ayrışmaları gündeme getirebilir. Oradan ne çıkar, bu ayrı bir tartışma konusu. Kemalizm'e son dönemde en büyük darbeyi vuranın, Kürt ulusal hareketi olduğu söylenebilir. Çünkü bu konuda Kemalizm'in, resmi devlet politikası haline gelen ve Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından inşa ettiği politika, son derece katı bir

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

166

SOL KEMALİZME BAKIYOR

politika. Kürt varlığının inkârına dayanıyor. 60'lı yıllarda biraz problem yarattı ama geçti. 70'li yılların sonlarında yeniden canlanan Kürt ulusal mücadelesi, artık devletin ezemediği bir noktaya gelmiş durumda ve bu politikada artık bir değişiklik yapmak gerekiyor. Artık kimsenin, Kürtler “karlar üzerinde yürürken kart kurt sesleri çıkaran Türklerdir,” diyecek hali yok. Kürtlerin varlığını bile kabul etmeyen bu politika, Kürt ulusunun mücadelesi karşısında esnek bir tavır almaya müsait değil, manevra kabiliyetinden yoksun. O kadar katı ve kesin biçimde inşa edilmiş ki, bir taşıyı çektiğinde hepsi çöküyor. Devletin yetkili ağızları tarafından “bu ülkede Kürt halkı vardır,” dendiğinde, 60 yıldır varolan devlet politikası çöküyor. Geriye çekilme payı yok. Bu noktada, öteden beri Kemalizm’in ve onun oluşturduğu politikaların en sadık izleyicisi olan ordu, bu konuda çok rahatsız. Orduda hâlâ “Kürtler karların üzerinde yürürken kart kurt sesleri çıkaran insanlardır,” diye eğitim veriliyor. Belki generaller böyle düşünmüyorlar, ama sürdürüyorlar. Ordu şundan çok tedirgin, “geriye adım attığımız zaman kayar gideriz, nerede duracağı belli olmaz.” Manevra yapılmıyor. Oysa Özal bir ara denedi, “ben de Kürdüm,” falan dedi. Ciddi bir refleks oldu, vazgeçti. Yoksa Özal’a kalsa, koşullara göre bir çözümünü bulmaya çalışacak.

Bu olayda etken olan bir süreç daha var herhalde, o da İslami hareket. Kemalist devletin İslami harekete karşı bir politikası var ve bu da oldukça katı aslında. Nedir? Devlet denetimi altına alma. 12 Eylül’den sonra rejime taban yaratma amacıyla İslam köruklenince, uzun süredir gizli duran İslami hareket su yüzüne çıkmaya, kendini üretmeye başladı. Halkın içindeki o müslüman eğilimle de beslenerek radikalizme yöneldi, İslam fundemantalizmi ortaya çıktı. Bir anlamda artık devletin dolaysız egemenliğinin de dışına çıktı. Kemalizm’in de en çok önem verdiği şey, hiçbir dinamığın kendinden bağımsız olmaması. Bu konuda İslami hareketin ortaya çıkması ve her yerde tartışılması, genelde Kemalizm’de bir yıpranma yarattı sanıyorum.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

SEYFİ ÖNGİDER

167

Doğru. Katılıyorum. Denetim altında tutmaya büyük özen gösterdiği üç hareket var: Kürtler, İslamcılar, komünistler. Günümüzde bunların durumu farklı. Kürtleri artık denetim altında tutmak mümkün değil. İslamcılar için, bizzat 12 Eylül askeri diktatörlüğü gelişme imkânlarını onlara sundu. Mesela işte Evren'in meydanlarda ayetler okuyarak konuşması. Tabii onunla da kalmıyor, İslamcı bir kadronun daha sonra ANAP döneminde de devlette geniş imkânlarla sahip olması, o imkânlarla birlikte toplumda geniş bir örgütlenme alanı ve imkânı bulması, diğer bir faktör. Komünistlerin durumu da değişik, şöyle: Bir yandan ülke içindeki tarihi açısından en gerilere savrulmuş durumda. En gerilere savrulduğu durumda da artık Kemalizm'le hesaplaşmasını bitirmiş durumda, artık ondan beklediği bir şey yok. Dünyada olanlarla birlikte devletin resmi politikaları da artık değişmek zorunda. Örneğin, ilginçtir, Türkiye, resmen kurulmuş bir komünist partisi olayı yaşadı. Bu, Kemalizm'in bilinen tutumuna aykırı. Kemalizm, komünistlere şimdiye kadar böyle bir imkân tanımadı. TBKP'nin nasıl bir parti olduğu, düzenin eklentisi konumu ayrı bir tartışma konusu, ama adı komünist olan bir parti var oldu. Artık devletin böyle bir şeye imkân veren bir politikası var. Dünyada olanların sonucunda bu politikasını değiştirmek zorunda kaldı. Bu üç akım açısından da, bunlar, yani kendi hasımları, Kemalizm'i ideolojik olarak var eden çok önemli faktörler, ciddi değişimler oldu.

Biraz önce, “komünist hareket Kemalizm'le hesaplaşmasını tamamladı,” dediniz. Şimdi, Türkiye’de Kemalist bir siyaset odağı yok. Daha doğrusu devlet katında örgütlenmiş, ordu vs. dışında Kemalizm diye bir düşünceyi savunan, bu düşünceyi insanlara benimseterek bu yolla oy toplamayı ya da kitleselleşmeyi ve iktidara gelmeyi düşünen Kemalist bir parti vs. yok. Dolayısıyla, Kemalizm politika alanına, en azından sosyalistlerin karşısına direkt olarak çıkmıyor. Devlet dolayımıyla çıkıyor. Dolayısıyla, sosyalistlerin karşısında Kemalizm diye başlı başına bir şey yok. Ve Kemalizm'in çeşitli konulardaki özgül politikalarıyla sosyalistler

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

168

SOL KEMALİZME BAKIYOR

belli bir şekilde hesaplaşmışlar ya da hesaplaşmanın belli bir yerindeler. Mesela Kürt meselesinde, laiklik anlayışında vs. bazı tartışmalar sürüyor. Bir de Kemalizm'in belli bir elitizmi var. Bu elitizmin, Batı seviyesine götürmek için halka bir sürü şey dayatması, zorlaması şeklinde bir olay var. Bazı açılardan bakıldığında bunlar olumlu görünebilir. Biraz önce siz de söylediniz. Ama genel olarak şöyle bir bakış açısı var: "Halka bir şeyler götürmek lazım, zorlamak lazım." Türkiye sol hareketi içinde de bu anlayışın bariz biçimde ortaya çıktığı anlar olmuş. Şu anda da bir şekilde etkisini sürdürüyor. Bununla da hesaplaşmak gerekli değil mi, bu da bir hesaplaşma konusu değil mi?

Doğru tabii. Türkiye'de komünistlerin Kemalizm'le hesaplaşmalarını bugün büyük ölçüde yaptıklarını söylerken, esas itibarıyla, Kürt ulusal sorunuyla bağlantılı bir biçimde, ama onun da ötesinde, bu ülkede Kemalizm'den bağımsız bir hareket geliştirme konusunda kafalarına açık olduğunu sanıyorum. Yani, 60'ların, 70'lerin ilk yıllarına dayanan bir gelenek içinden, artık Kemalistlerle ittifak arayışı içinde siyasal mücadele sürdürmek gibi bir arayışın bugün olmadığını düşünüyorum. Ama bu, bunca yıl topluma egemen olmuş bir ideolojinin bizlere ve herkese yansıyan ve hâlâ taşınan bir şeyleri olmaması demek değil. Senin söylediğin nokta çok önemli. Bu, üstelik sadece Türkiyeli değil, tüm dünyadaki komünistlerin az çok bir sorunudur. Bir şeyleri dayatmak, yukarıdan vermek anlamında böyle bir problem var. Bununla hesaplaşmak, Kemalizm'in Kürt meselesiyle ilgili politikalarıyla hesaplaşmak kadar kolay bir şey değil. Çok daha karmaşık ve zor bir olay. Aslında böyle bir hesaplaşma, sadece Kemalizm'e ait bir tarz da değil. Bu, başka ülkelerde de birçok ideolojik bakış açısının, anlayışın içerdiği bir tarz. Bununla hesaplaşma, ancak son yıllarda dünyada olanların tahlili çerçevesinde Marksizm'i yeniden ele alıp yorumlarken yapılabilir. Örneğin Leninist parti olayını tartışırken, bu hesaplaşmayı da olayın içine katmak gerekir. Demek istediğim şu: Bu, kuşkusuz Kemalizm'in önde gelen özelliklerinden

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

SEYFİ ÖNGİDER

169

biri olarak değerlendirilebilir ve mutlaka kopulması gereken bir şeydir. Ama kolayca becerilebilecek bir şey değil. Bu olmadan, zaten işçi hareketiyle, alt sınıfların mücadelesiyle sağlıklı ilişkiler kurmak, onların içinde kök salmak mümkün değil. Hemen bir yabancılaşma oluyor. Ünlü sözdür, Nevzat Tandoğan, “komünizm lazımsa bu ülkeye, onu da biz yaparız,” der. Tandoğan bunu çok kaba biçimde söylemiş. Komünistlerin daha ince biçimde, ama aynı tarzda politika yapmaları, bizatihi komünizmin kendisine yabancı bir şey ve siyasi olarak olumlu sonuçlar yaratacak bir şey değil. Yabancılaşmayı ve halkı karşımıza almayı getiriyor. Oysa komünizm, öncelikle, bu karşıya alınan insanların gerçekleştirilmesi gereken bir olay.

Peki bundan sonra Kemalizm’le hesaplaşma bahsinde ne yapmak gerekir?

Biraz önce değindiğimiz gibi Kemalizm’i açıkça savunan bir siyasal parti, odak yok artık. Belki eskiden Feyzioğlu’nun Güven Partisi vardı, öyle bir görünüm içindeydi. Ama artık böyle bir şey de yok. Dolayısıyla Kemalizm, çözülen, giderek etkisini kaybetmiş, yok olmaya doğru giden bir akım olarak devlet aygıtı içinde, en başta da ordu içinde karşımızdadır ve onunla mücadeleyi sürdürmeye ihtiyaç olacağı açıktır. Ayrıca sadece devlet aygıtı içinde kalmayacak, çeşitli siyasal partiler içinde, en çok da CHP kökeninden gelen partiler içinde ifadesini bulabilecektir. Bunun üzerinden bir mücadele ve hesaplaşma söz konusu olabilir. Onun dışında geleceğe dönük olarak şöyle bir şey var: Cumhuriyet tarihi boyunca Kemalistler başlıca üç şeyi karşılımlarına aldılar: Kürtleri, İslamcıları ve komünistleri. Birkaç yıl önce, Türkiye’de Murat Belge başta olmak üzere bazı solcu aydınlar, İslamcılarla solcular arasındaki ilişkilerin dostça bir çerçeve içinde, bir tür ittifak ilişkisini içeren bir çerçevede kurulması gerektiğini ileri sürdüler, bazı ilişkiler geliştirmeye çalıştılar. İlginçtir, böyle bir tutumu öneren kişiler, geçenlerde 95 imzalı bir bildiriyle Kürt hareketine karşı da

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

170

SOL KEMALİZME BAKIYOR

olumsuz bir tutumun geliştirilmesine ilişkin bazı önerilerde bulundular. İslamcı akım, Kemalizm karşısında baskıya uğrayan yanlarıyla ve Kemalizm'e karşı konumlanmasıyla komünistlerle yan yana görülebilir. Ama bu, İslamcı akımlarla komünistlerin bir tür ittifak içinde olması gerektiği sonucunu illa da doğurmaz. Şu mümkündür, komünistler her türlü baskı ve zulmün karşısındırlar, İslamcılar baskı görüyorsa buna da karşı çıkarlar. Eğer komünistler, işçi sınıfının önderliğinde bir toplumsal devrim peşindeyseler, bu noktada İslamcılarla karşı karşıya gelmek zorundalar, çünkü onlar da başka bir devrim peşindedirler. Dolayısıyla birkaç yıl önceki tartışmalar sırasında sapla saman birbirine karışmıştı. Komünistlerin, bir zamanlar Murat Belge ve bazı aydınların ileri sürdüğü gibi, İslamcılarla bir ittifak ilişkisi içinde olmaları hayli güçtür, ama Kürtlerle bir ittifak içinde olabilirler, olmalılar da. Çünkü Kürt ulusal hareketinin şöyle ya da böyle bir başarısı, giderek bağımsız bir Kürdistan'la da, başka şekilde de sonuçlanabilir, Türkiye'ye de çok olumlu şeyler getirecektir. Türkiye'de şovenizmle ve militarizmle örülmüş bir siyasal-toplumsal yapının parçalanması açısından çok fazla olumlu şey taşıyacaktır. Dolayısıyla Türkiye'de siyasal demokrasinin daha geniş bir alanda kendini üretebilmesi için çok fazla imkân taşıyacaktır, bir. İkincisi, bu noktada komünist hareketin, Kürt ulusal hareketiyle tam bir dayanışma içinde olması gerekir. Onun taleplerine, yani Kürt ulusunun kaderini tayin hakkına sağlamca sahip çıkması, savunması gerekir. Bu kendisi için de gerekli. Ünlü söz uyarınca, başka bir ulusu ezen ulus özgür olamayacağına göre, Türk ulusunun Kürt ulusunu ezme ilişkisine son verilmesi, kendisinin de özgürlüğünü kazanma açısından son derece önemli bir adım. Bu açıdan, bu ilişkinin tam bir dayanışma içinde olması gerekli. Kemalizm'in zaten hızla gerileyen sürecini, iyice yok olmasıyla sonuçlandırabilmek açısından önemli. Böyle bir şey olabilirse, bu çok olağanüstü bir şeydir. Kemalizm'in kurduğu ve bugüne getirdiği devletin aslında yeni bir kalıba dökülmesidir bu. Son derece önemlidir. Bu illa da toplumsal devrim anlamına gelmeyebilir, ama gerçekten bir top-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

SEYFİ ÖNGİDER

171

lumsal devrimin imkânlarının çok fazla genişlemesi anlamına gelir. Ülkemizde hiçbir zaman olmayan siyasal demokrasinin, ülke tarihinde olmadık tarzda gündeme gelmesi demektir. Dolayısıyla da bunun üzerinden, işçi hareketiyle kaynaşmış komünist hareketin gelişebilmesi, giderek bir toplumsal devrime önderlik etme imkânlarının, yine bu ülkenin tarihinde hiçbir zaman olmayan ölçülerde ortaya çıkması demektir. Dolayısıyla, Kemalizm'in baştan beri karşısında konumlanan bu üç hareketten ikisinin arasında bugünden geleceğe dönük böyle bir ilişkinin kurulmasında büyük fayda var.

**Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları
serbest bırakılmış eserdir**

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METİN ÇULHAOĞLU:

“KEMALİZM VE SOSYALİZM YILLAR SONRA AYNI KADERİ PAYLAŞIYOR”

Kabaca, 19. yüzyıldan 20 yüzyıla dönüldüğü sıra ve 20 yüzyılın önemli bir bölümüne damgasını vuran bir akımın —bu akıma “ulusal kurtuluşçuluk” diyebiliriz— çok çeşitli ideolojileştirme çabalarından bir tanesi. Çok ayrıntılandırılabilir, ama en genel anlamda, Kemalizm’i bir ulusal kurtuluşçuluk ideolojisi olarak tanımlamak mümkün. Kemalizm’i incelerken, onu diğer akımlarla karşılaştırma yoluna gidersek, Gandicilik’le, bir ölçüde çok daha sonraları olmakla birlikte, Nkrumahçılık’la, Nasırcılık’la aynı kategoriye koymak mümkün. Bu, onlarla özdeş olduğu anlamına gelmiyor, ama ortaklıklarının aynı problematiğin etrafında dönmeleri olduğunu söylemek mümkün. Ancak Kemalizm’in aynı kategorideki Nkrumahçılık’tan, Nasırcılık’tan ayırdedici yanları var. Bunu da Kemalist ideolojinin kendi gücünde değil de, ortaya çıkışındaki tarihselliğe bakarak söyleyebiliriz. Sözgelimi, Kemalizm, kendisiyle aynı kategoride olduğunu söylediğim diğer ideolojileri önceliyor. Bu yönüyle, bir ulusal kurtuluşçuluk ideolojisi olarak ayrı bir yere oturuyor. Bence bir başka farklılığı daha var. Kemalizm, bir ulusal kurtuluşçuluk ideolojisinin ötesine taşan bazı tarihsel özellikler de içeriyor. Onların başında da şu var: Kemalizm, Gandicilik, Nkrumahçılık ya da Nasırcılık gibi dünyanın ikinci sınıf, ya da ezilen, sömürülen ulusların bir hak talebi olmanın çok ötesinde, kendine bir misyon, bir tarihsel anlam biçen

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

174

SOL KEMALİZME BAKIYOR

ve başkalarıyla eşit olmak yerine, güçlülerin safında yer almak isteyen bir yan içeriyor. Örneğin Nkrumahçılık'ta, "Gana güçlenerek Afrika'nın öncüsü olacak ve Batılı ülkelerle aynı safta yer alacaktır," biçiminde bir misyon biçildiğine tanık olmazsınız. Bence Kemalizm, "biz geciktik, gelişmiş ülkelerle aradaki mesafeyi kapatmak için çok çok ciddi önlemler almamız lazım, bazı yöntemleri çok yoğun bir biçimde uygulamamız lazım," gibi bir anlayışa dayanıyor. Bu anlayış da bence Kemalizm'e özgü değil, onu önceleyen İttihat ve Terakki'nin uzantısı olan bir şey. Dolayısıyla, Kemalizm'i genelde bir ulusal kurtuluşçuluk ideolojisi olarak görmemize rağmen, İttihatçılar'dan devraldığı bu misyon anlayışıyla ve bu misyonun sadece ülkeye ait olmayıp uluslararası bir yan taşımasıyla farklı bir yere koyabiliriz. İyi de, bunlar doğru olsa bile nasıl bir anlam taşıyor? Bence şöyle bir anlam taşıyor: Diğer bazı ideolojilerle kıyaslandığında —mesela Nasırcılık'la— Kemalizm, tüm ideolojileştirme çabalarına rağmen, hep amorf bir yapı olarak kalmıştır, köşeli hale getirilmemiştir. Bu da şu nedenden kaynaklanıyor: Demin saydığım ulusal kurtuluşçuluk ideolojileri global bir perspektif içerse bile, daha ziyade misyonları kendi ülkeleriyle, kendi ulusal çerçeveleriyle sınırlı. Böyle olduğu için de, kendi kendine yeterliliğe daha fazla itibar ediyorlar. Kemalizm, daha fazla uluslararası misyon boyutu taşıdığı için, ya da kendine biçtiği misyonu yerine getirmesi, çok karmaşık uluslararası dengelere oturacağı için, bu tip dengeler, gerek içeride, gerek dışarıda çok esnek bir siyasi uygulamayı gerektireceğinden, bu esnek siyasi uygulamaya elverecek bir rezervasyon bırakılıyor ideolojide ve köşeli bir yapıya kavuşturulmasından sürekli olarak kaçınıyor. Örnek olarak şunu söyleyebilirim: Kemalizm'e ihanet ederek, ya da ilkelerini görmezden gelerek falan değil, büyük bir sadakatle Kemalizm'e yönelik her türlü ideolojileştirme ve köşeli hale getirme girişimi, şu ya da bu nedenle engellenmiş. Ya da bunu yapan insanlar, çok marjinal kalmışlardır. Sözelimi, en bilinen örneklerden biri, Kadrocular'ın Kemalizm'i ideolojileştirme girişimidir. Zamanında söylendi ama, bence şunu diyemeyiz, "bunlar saf

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METİN ÇULHAOĞLU

175

Kemalist değil, bir tür komünisttirler, dolayısıyla bunların yorumu da komünizmden esinlenen bir yorumdur”. Bence Kadroculuk, “namuslu ve saf” bir Kemalizm yorumudur, buna rağmen engellenmiştir. Kemalizm’in ideolojileştirme çabalarında en önemli insanlardan biri, Kadro’yu da önceleyen Mahmut Esat Bozkurt’tur. Bence o da son derece sadık bir Kemalizm yorumu yapmasına rağmen marjinal kalmıştır. Daha sonra Refik Saydam’dan, Recep Peker’den de Kemalizm’i köşeli bir ideoloji haline getirmeye çalışan insanlar olarak söz edebiliriz. Onlara da “yürü ya kulum,” denmemiş, bir süre kendilerinden faydalanılmış, bir süre sonra da “haddini bil,” denmiş ve siyasetçi olarak ıskartaya çıkarılmıştır. Kemalizm’in böyle amorf bir ideoloji olarak kalmasında yarar bulunması ne tip sonuçlara yol açmıştır? Bir kere, Türkiye’deki siyasetçilere belirli bir esneklik sağlamıştır. Bu esneklik konusunda “şöyledir, böyledir,” diye herhangi bir değer yargısında bulunmuyorum, bu esneklik bugün Türkiye’de tartışmalıdır. Yani gerçek Kemalizm’i İlhan Selçuk, Mustafa Ekmekçi mi temsil ediyor, yoksa Kenan Evren mi temsil ediyor? Hiç kimse bana, “gerçek Kemalizm’i Evren ya da Nurettin Ersin değil de, İlhan Selçuk temsil ediyor,” diyemez. Niye diyemez? Bence bu, tarihsel olarak Kemalizm’in yoruma açık ve köşelilikten uzak bir şekilde tutulmasından kaynaklanıyor.

Yani sizce bu bilinçli bir seçim mi?

Siyasette neyin bilinçli bir şekilde baştan sona planlandığını, ne ölçüde de yarı bilinç unsuruyla yarı nesnellüğün üst üste geldiğini ayırt etmek çok zor bir iştir, ama ben bunun çıkar yolunu şöyle buluyorum: Belli bir tarihsel determinizm var diye varsayıyorum ve bu tarihsel determinizm, birbiriyle subjektif ilişkileri olmasa bile, siyasi ve tarihsel bilinç düzeyleri çok yüksek olmasa bile, bazı insanlara yapmaları gereken işleri yaptırabiliyor. Yoksa birtakım adamların oturup, “uzun vadeli çıkarlarımız açısından Kemalizm’in şu noktalarını muğlak bırakalım, şöyle yapalım, böyle yapalım”

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

176

SOL KEMALİZME BAKIYOR

lım,” falan gibi kararlar aldıklarını ve planlar yaptıklarını söylemek tarihi biraz karikatürleştirmek olur. Ama, yapıları gereği, misyonları gereği böyle açık kapılar bırakmak istiyorlar mutlaka. Bu muğlaklık nedeniyle, Türkiye’de belli bir siyasi misyonu taşıyan hareketlerin hemen hemen hepsi —bundan sadece dinciliği, İslam radikalizmini dışlayabiliriz— faşist hareketten tutun da komünist harekete kadar, birbirinden çok ayrı olması gereken hareketlerin hepsi, bu amorflik nedeniyle şurasından ya da burasından giriş yapmak çabasını gösterdiler. Ancak, bence bu çok önemli, bu çabalar siyasi anlamını ya da siyasi getirisini, 12 Eylül’le birlikte yitirmiştir. Yani bundan sonra herhangi bir siyasi hareket Kemalizm’e hiçbir referansta bulunmayacaktır iddiasında değilim, ama en azından 12 Eylül’den sonraki şu on bir sene içinde, bu ihtimalin çok büyük ölçüde zayıfladığı kanısındayım. Onu da şuna bağlıyorum; Türkiye’de yaşanan siyasi pratik, amorf da olsa, Kemalizm’i likide etmiştir. Nitekim bu likidasyonun sonucu olarak, bugün Kemalizm’le, kendi bütünlüğü olan bir ideoloji olarak değil, tek tek bazı öğelerine referans yapılarak ilişki kurulabilmektedir. Sözelimi, “bugün Kemalizm şudur, biz de bunun izleyicisiyiz,” diyen siyasi hareket ya yoktur, ya da varsa bile bunun ciddi bir temeli yoktur; bir retorik olarak söylüyordur. Ama buna karşı, “ben Misak-ı Milli’ye sahip çıkıyorum,” “ben laikliğe sahip çıkıyorum,” “ben devletçiliğe sahip çıkıyorum,” diyen hareketler bulmak mümkündür —tek tek öğelerinden hareketle. Ama yüzde şu kadar devletçilikten, yüzde şu kadar laiklikten oluşan bir Kemalist ideoloji bir blok olarak referans alınmamaktadır. Kemalizm, tarihin ve pratiğin likidasyonuna uğramıştır. Ama bununla bir entrika meselesi anlaşılsın istemem. Bazıları şöyle düşünür: “Kenan Evren geldi, Kemalizm’in ileri bakan nesi varsa aldı, götürdü, ileri bakan yanlarını tıkadı.” Bence böyle değil. Öznel niyetleri olabilir ama Kemalizm’i cuntanın kendi öznel niyetinden çok, kendi tarihsel gidişi likide etmiştir. Likidasyonun bir başka boyutunu daha söyleyeyim, bence Kemalizm’in en sadık yenileştiricileri, yorumcuları, komünistler ya da eski komünistler olmuş-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METİN ÇULHAOĞLU

177

tur. Komünistlerin Kemalistlerle tarihsel hesaplaşmasının en genel hatlarıyla 60'lar sonunda, 1971 civarında tamamlanan bir süreç olduğunu söylersek —ki ben böyle düşünüyorum— Türkiye sosyalist hareketinin ideologlarının ya da siyasi çizgilerinin Kemalizm'in hesabını şu ya da bu şekilde görmeleri, Kemalizm'e yeni bir dirilik aşısı yapılmasına engel olmuştur. Çünkü baktığımızda, Kadro olayını biliyoruz, Vedat Nedim Tör'ün, Burhan Asaf Belge'nin komünistlerle ilişkisini biliyoruz. Kemalizm'in en son yorumcularından biri Mihri Belli'dir. 60'ların sonunda, kendisi bizzat hesaplaşmasa bile, Kemalizm'den mülhem bir solculuğun ikna ediciliği kalmadığı için geri plana düşmüştür. Dolayısıyla Kemalizm'e soldan bir yorumun nesnel temeli de kalmayınca, bu, giderek Kemalizm'in bir ideoloji olarak likide olmasını çabuklaştıran faktörlerden biri olmuştur diyebiliriz.

Kemalizm ile sol arasındaki ilişkileri Kurtuluş Savaşı dönemlerinden itibaren alırsak...

Türkiye sol hareketiyle Kemalizm arasındaki ilişkilerin kusurluluğu, sakatlığı, zaman zaman “kuyrukçuluk” gibi nitelermelere neden olan şeyi, Türkiye'de çeşitli biçimlerde açıklamıştır. Kimi, o yıllardaki komünist önderliğin satılmış ya da kuyrukçu olduğunu söylemiştir, dolayısıyla ihale Şefik Hüsnü ve arkadaşlarının üzerine kalmıştır. “Şefik Hüsnü ve onun harekete getirdiği insanları, mesela Vedat Nedim'i bu kadar fazla suçlamayalım, meseleyi biraz da başka yerlerde arayalım,” diyenler de en fazla Komintern'e gitmişlerdir. Çünkü gerçekten de Komintern'in sorumluluğu da vardır. Zaman zaman Türk komünistlerine —amiyane tabirle— fırça atmıştır, “siz de çok prim veriyorsunuz,” diye. Ama ana yörengeden bu tip sapmaları bir yana koyacak olursak, Komintern'in ana doğrultusu, Kemalistleri desteklemek yönünde olmuştur. Hatta bunun da ötesine geçeyim, eğer Türkiye komünist hareketi 1930'larda örgütsel bir likidasyon yaşadıysa, —ki bir likidasyon yaşadığı kesindir— bence bu olay Türk komünistlerinin ken-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

178

SOL KEMALİZME BAKIYOR

di tercihlerinden değil, Komintern'den gelen —özellikle faşizm tehlikesi gündemde iken— bir olaydır. Evet, Şefik Hüsnü'nün de, Komintern'in de hataları olabilir, ama bir adım daha atmak gerekir bence; o da şu: Dünya komünist hareketinin genel ideolojik çerçevesinin bir kısırlığı söz konusudur. Yani Türkiye sol hareketi ile Kemalizm arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir biçimde gelişmemesinin en temel nedeni, bence Komintern'in ve dünya komünist hareketinin, ulusal seksiyonlarının devrimci perspektifleri konusunda sağlıklı bir bakış açısına sahip olmasıdır. Bu sağlıklılık yarı-siyasi, yarı-psikolojik bir gerçekliktir. Belirli başarılar ya da belirli adımların atılabilmesi, siyasetle uğraşanları hep köşeli bir apriorizme itiyor. Sözelimi, 1917 Devrimi'nin başarısı ve hemen ardından gelen iç savaşta kazanılan başarı, dünya komünist hareketinde, Marx'ın mümkün olan yolunun Lenincilik olduğu, dolayısıyla Marksizm-Leninizm'in adeta bir kimya ya da fizik formülü gibi, herkesin önsel olarak kılavuz alacağı bir olgunluğa, bitmişliğe ulaştığı varsayımına neder oluyor. O zaman ne yapmanız gerekiyor? Bu evrensel teoriyi alacaksınız, bir ya da iki kerte daha somuta uygulayacaksınız. Türkiye'ye, Çin'e vs. uygulayacaksınız. Mantık bu olunca, çok fazla bir öncelikle, komünist hareketin önünde çok fazla bir yaratıcılık imkânı kalmıyor. Teoriyi ülkeye uygulamak için olmayanı yaratma durumunda kalacaktır kaçınılmaz olarak. Teoride milli burjuvaziden söz edilmişse ve Türkiye'de bu bulunmuyorsa, birtakım yakıştırmalar yapmak zorunda kalacaktır, “şu, milli burjuvadır,” diyecektir. “Köylülüğün şu kanadıyla şu yapılır, bu kanadıyla bu yapılır” gibi ilkelerin uygulanacağı yer yoksa, yaratmak zorundadır, “köylülüğün şu kesimi, bu kesimi, onlar biraz şuraya bakar, bunlar gericiliğe bakar” gibi yapay şeylere gitmek zorunda kalacaktır. Türkiye'de yapılan iş budur. Yapılan iş bu olunca, Türkiye'de milli burjuvazi olması gerekince, bir de bunun siyasi temsilcisi olması gerekiyor. Bunun için de çok fazla sağa sola bakmaya gerek yok, Kemalizm'den daha güzel siyasi temsilcisi olamaz burjuvazinin. Buna temel teorik itirazım şu: Bence, belirli bir ülkedeki sosyalist siyasi hareketin, ge-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METİN ÇULHAOĞLU

179

nel teorinin o ülke koşullarına uygulanması anlamına geldiği, bir galat-ı meşrudur, yani çok yaygın, herkesin düşmekten kaçınmadığı yanlıştır. Yöntem şu olmalıdır: Belli bir ön formasyonla, belli bir ülkenin devrimcilerinin, —bu devrimcilik çok fazla tarif edilmiş, çok fazla Marksizm zeminine oturtulmuş bir devrimcilik olmayabilir— o ülkede devrime ilişkin olarak çizdikleri genel siyasi perspektifin ve bu perspektifin adım adım oluşturulmasının her adımında Marksizm ya da Leninizm’le girdiği etkileşimdir. Bunun çok büyük bir keşif olduğunu da iddia etmiyorum, çünkü aslında Lenin’in yaptığıın bu olduğuna inanıyorum. Çünkü Lenin, Marx’ın teorik birikimini alıp bunu Rusya koşullarına uygulamış biri değil bence. Rusya’nın devrimci bir perspektifinin olduğunu kafasına koymuş bir insandı, buna “subjektivist” de diyebiliriz, ve öyle bir örgüte hükmediyordu. Bu örgütsel yapı, kendi devrim sürecinin inşasında, kendi yerelliğinden hareket etmiştir, bir ön-Marksist formasyonun ötesinde kendi yerelliğinden hareket etmiştir — Marksist teoriden yararlanmış demiyorum kesinlikle, ama o teoriye yapılan referanslarda kendi devrim teorisinin ayırdediciliğinde bu işi yapmıştır. Sözelimi Rusya’daki devrim perspektifi açısından Marksist teorinin hangi bölmesinin öne çıkarılması gerekiyorsa, o bölmeyi öne çıkarmıştır. Bir dönem o bölmenin unutturulup başka bir bölmenin öne çıkartılması gerekiyorsa, o bölmeyi öne çıkarmıştır. Sözelimi Lenin, Marx’ın çok sadık bir izleyicisi olsaydı, 1902-3’te Bernstein’la “dışarıdan bilinç götürme” meselesinde polemige girmesi söz konusu olmazdı. Bence bu konuda Bernstein daha ortodoks Marksist’tir... Kemalizm’le Türkiye sosyalist hareketi arasındaki ilişkilerin sağlıklı olabilmesi, bence, ancak Türkiyeli komünistlerin Türkiye’ye özgü ve Kemalizm’in ötesinde bir devrim ve dönüşüm teorisi aramalarından geçer. Yani Türkiyeli komünistler baştan beri böyle bir arayış içinde olsalardı, Kemalizm’le aralarındaki ilişki de o sağlıklı yanları taşımazdı. Sözelimi, Komintern’de Hintli delege Roy, ulusal burjuvazi konusunda Lenin’le polemige girer. Lenin’in prestiji vardır ve onun önerisi kabul edilir. Oysa Roy’un tezi da-

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

180

SOL KEMALİZME BAKIYOR

ha haklıdır bence. Bu, “Lenin yanılmıştır,” falan meselesi değil. Komintern daha global, daha ortalamacı hareket ediyor, ve böyle yapmak zorunda. Aritmetik ortalamada nüfus ne kadar fazlaysa, alınan ortalamanın, tek tek örneklerin karakteristik özelliklerini temsil etme gücü düşer. Dünya komünist hareketi de biraz bunu andırdı, Komintern olayıyla. Belli soyutlamalara gidildi, “ulusal burjuvazi, onun ikili yanı vs.” ve o da bence Türkiye sosyalist hareketinin oldukça talihsiz bir dönem yaşamasına neden oldu. Peki Türkiye komünist hareketinin, Komintern’in buyruklarını Türkiye’ye uygulama gibi sonuçta kısır kalan çabasının dışında başka şansı var mıydı? Bu adamlar, demin sözünü ettiğim ikinci yolu izleme şansına sahip miydiler? Bir Türkiye devrimi perspektifiyle yola çıkmak ve Marksist-Leninist-Kominternist anlayışa kademe kademe referansta bulunmak. Bence böyle bir şansları yoktu. Böyle bir şey için ya çok ciddi, gerçekleri insanın kafasına vuran bir toplumsal hareketlilik olması, ya da çok ciddi bir teorik mirasa ve birikime sahip olmak gerekiyor. Bunlardan birincisine örnek olarak Çin’i gösterebilirim. Bence kendisinin tüm retoriğine rağmen, Mao’nun yaptığı iş, Çin’de bir halk devrimi perspektifinden yola çıkmak ve Marx’a, Lenin’e ve Komintern tezlerine öyle atıfta bulunmaktır.

Peki, Kurtuluş Savaşı’nın ilk dönemlerinde, Kemalistlerin önderliği henüz almadığı 1919-21 arası dönemde böyle bir toplumsal hareketlilikten söz etmek mümkün değil mi? Her tarafta örgütlenen halk, silahlı direnişler vs. var.

Tabii, kesinlikle. Zaten Türkiye komünist hareketinin biraz daha özgün yanlar taşıyan, biraz daha resmi komünist partisi dışında bir kimlik taşıyan, ama çok da fazla teorik birikimi olmayan tipleri, bu dönemin dinamizmine oturan tipler. Zaten Kemalizm, senin dediğin dinamizmi bir tür likidasyona uğrattıktan sonra o tiplerin de dönemi bitiyor. Ben Şefik Hüsnü’yü bir ortodoks Marksist olarak kabul ederim. Yüceltme ya da küçümseme anlamında şöyle-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METİN ÇULHAOĞLU

181

miyorum. Ama başka insanlar vardır. Dr. Nazım'dan tutun da, daha "İştirakiyun" gelenekli, yani Moskova gelenekli olmayan, Moskova gelenekli olsa da daha özgün kişiliğe sahip komünistler vardır. Ben bunların, diğerlerine, yani daha özverili ama daha memur zihniyetli komünistlere göre farklı bir çizgiyi temsil ettiklerine inanıyorum ve bu çizgi farklılaşmasının, her şeye rağmen 1946'lara kadar ve hatta birinci TİP'e kadar bir çizgi olarak yürüdüğünü sanıyorum. Başka bir deyişle, 1920'lerde tohumları atılan bu farklılaşmanın —buna politik zıtlaşma diyemiyorum— şu ya da bu şekilde 1960'lara kadar devam ettiğini düşünüyorum. Kadrolar düzeyinde bir süreklilik değil demek istediğim. Şöyle ya da böyle, insanlar kendilerinden önceki deneylere karşı belli bir duyarlılık taşıyorlar. O duyarlılıktan hareketle belli bir çizginin devamcısı oluyorlar. Sözgelimi ben, 1960'lardaki ünlü zıtlaşmada, TİP'in kadrolarını —M. Ali Aybar, bir ölçüde Behice Boran, Abidin Dino mesela— resmi TKP ve Komintern dışı bir solculuğun ve komünizmin temsilcileri olarak görmeye daha yatkınım; Mihri Belli'yi ise, daha memur zihniyetli, ortodoks komünist ekole yakın olarak değerlendirme yanlısıyım. Diyeceksiniz ki, "Zeki Baştuğmar da resmi TKP yanlısıydı, ama TİP'i destekliyordu." Ben bunları çok belirleyici olarak görmüyorum, daha arızı şeyler olarak görüyorum. Seninle bir noktada anlaşabiliriz. "Evet, bir dinamizm vardı, o dinamizm belli bir orijinal komünizm akımı da yaratabilirdi ama sonra Kemalizm geldi, tasfiye etti, egemen oldu," diyerek. Ama şu noktaya götürme yanlısı değilim; Türkiye'deki kitlesel dinamizmi bazı ülkelerde yaşanan dinamizm gibi eşit boyutlarda görme yanlısı çok fazla değilim. Bence daha lokal kalıyordu. Sözünü ettiğim çok boyutlu dinamizmde çok daha fazla bir kitle ağırlığı var. Türkiye'ye özgü dinamizmde ise, ikinci, üçüncü kademe militanların yarı sergüzeştçi bir aktivizmi daha ağır basıyor bence. "İki tipi olabilirdi," demiştim; ya kitle hareketi insanların burnunu sürtecek ölçüde güçlü olur, ya da teorik gelenek güçlü olur, o zaman yaratıcı olunabilir. İkincisine de Gramsci'nin düşüncelerini örnek verebilirim. Gramsci'ci ya da anti-Gramsci'ci

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

182

SOL KEMALİZME BAKIYOR

olunabileceğini düşünmüyorum. Gramsci'den yararlanılabileceğini ve değerli bir Marksist düşünür olduğunu düşünüyorum. Mesele Gramsci de 1917 Devrimi'nin ilkelerini ya da Komintern ilkelerini İtalya koşullarına uygulamaktan değil, farklı bir yerden yola çıkmıştır; öncelikle İtalya'ya özgü bir devrim perspektifi düşünmüştür. Ve bu devrim perspektifi kendisine ikna edici gelmeye başladığı andan itibaren, o devrim perspektifiyle Marksist teorik birikim ve hatta 1917 Devrimi arasında bir etkileşime girmiştir. Bence o da benim demin “doğrusu budur,” dediğim şeyin bir başka örneği oluyor, ama demin de dediğim gibi, o derece güçlü bir pratik süreç vardır ki başka şeyi görmek mümkün olmaz. Nitekim Mao o nedenle Komintern'in bazı kararlarını göz ardı etmiştir. Ya da o derece güçlü bir teorik birikim —sadece Marksist teorik birikimi kastetmiyorum, geleneksel teorik birikim— teorik bir mayaya vardır ki insanlar belli bir yaratıcılığı zorlar. Bizde ikisi de olmadığından böyle algılanmıştır ve zaten ortada Kemalizm diye bir siyasi hareket olduğu için, daha aldatici, daha baştan çıkarıcı bir işlev görmüştür Türkiye'de.

Mustafa Suphi'yi burada kısaca bir yere oturtalım. “Anadolu'ya geçebilseydi, birbirinden bağımsız sayılabilecek sol hareketleri birleştirebilirdi” gibi düşünceler var. Ya da Mete Tunçay'ın söylediği gibi, “Mustafa Suphi resmi TKP'de görev almak için Anadolu'ya gidiyordu. Hatta belki bakan bile olabilirdi.” Onu nereye oturtuyorsunuz?

Mustafa Suphi, bir partinin kurucusu olarak saygıyla anılır, ama en fazla, bir cinayete kurban gidişiyle anılır, yüceltilir. Ama ben, kendisine yönelik tüm yüceltme çabalarına rağmen, Türkiye komünist hareketine kendine özgü bir renk getirebilecek çapta ve düşünce yapısında bir insan olabileceğine hiçbir zaman inanmadım, şimdi de inanmıyorum. 1917'de devrim yapan insanlar var. Bu insanlar çok özverili, yiğit insanlar olabilir. Mustafa Suphi de çok yiğit bir insan olabilir. Ama bu, bu tip insanlar bir ülkedeki belli

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METİN ÇULHAOĞLU

183

bir siyasi hareketin her gereksinimine yanıt verebilirler demek değildir. Bu söylediklerimin Mustafa Suphi'ye yönelik bir küçümsemeyi içermediğini anlatmak için de şunu söyleyeyim: Benim görebildiğim kadarıyla 1917'den sonra, devrimin gerçekleşmesinde çok büyük emeği geçmiş ve bazıları çok büyük sorumluluklar almış pek çok komünist önder de bu çapta, bu kapasitede değildir. Örneğin Zinovyev, Kamenev. Özveri başkadır, belli bir ülkede Marksizm'i çok canlı bir şekilde yorumlamak ve bu yorumun gerektirdiği siyasi hareketi kotarmak, çok daha başka bir şeydir. Ben Mustafa Suphi'yi bunun insanı olarak görmüyorum. Bakanlık meselesi hiç de ihtimal dışı değildir ve böyle şeylerin söylenmesinin de bir tür hakaret anlamını taşıdığını düşünmem. Ama Mustafa Suphi Türkiye'ye sağ salim gelseydi bile, Türkiye solunu tek bir merkez etrafında çok uzun süre toparlayabilecek, bunun yanı sıra demin dediğim yaratıcılığı gösterecek çapta bir insan olduğunu sanmıyorum. Kemalizm'le sol arasındaki ilişkilerde bir ayırım yapmak lazım. Bu ilişkiler iki türlü olabilirdi —teorik olarak. Birincisi, Kemalizm, bir tür devrimci demokratlık olarak, bir tür ilerencilik, radikallik olarak sosyalist düşüncenin doğuşunu önceleyen bir tarihselliğe sahip olabilirdi ve sosyalist düşünce ve hareket de onun içinden fıksırırdı. Örneğin, Rusya'daki sosyal demokrat işçi hareketi, “Narodniçesna” geleneğinden çıkmıştır. Yani Rusya'daki “Narodniçesna” hareketi, Marksist hareketi önceleyen bir harekettir. Dolayısıyla, bu içinden çıkılan hareketle ondan doğan hareket, ana ile doğurduğu çocuk arasındaki ilişkiler gibi belli bir ilişki kümesi sunar bize. Bir de şu olabilir: Belli bir hareket ve ideoloji ile bir başka hareket ve ideoloji, aşağı yukarı eşit zamanda ortaya çıkabilir, bunlardan birinin ötekini öncelediğini söyleyemeyiz. Kemalizm'le Türkiye sosyalist hareketi arasındaki ilişkiler, ikinci kategoriye giriyor. Yalnız burada bir nüans var. Aslında Türkiye'de bu işin tersi geçerlidir. Eğer amorf da olsa Kemalizm'in belli bir ideolojik yapıya kavuştuğunu söyleyebilirsek, şöyle ya da böyle Marksist düşünce, Kemalist ideolojiyi önceleyen bir tarihselliğe sahiptir. Eğer Kemalizm'i 1919-20 yılları

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

184

SOL KEMALİZME BAKIYOR

rında başlatacak olursak, siyasi pratik açısından zamandaş oldukları söylenebilir. Ancak, eğer bir ideoloji diyeceksek, Kemalizm'i ideoloji haline getirme çabaları ve bu yolla sağlanan birikim, Kemalist pratiği sonralayan bir süreçtir. Kemalizm'in ideolojileştirilmesi girişimlerinin başlangıcı olarak 1920'ler, 30'lar söylenebilir. Bundan önce bir Kemalist pratik vardır. Onu da biz şimdi söylüyoruz, yoksa kimse "ben Kemalist pratik yapıyorum," dememiştir. Dolayısıyla, Türkiye'de daha farklı bir model kurmak lazım. Türkiye sosyalist hareketi, kendisini önceleyen ve besleyen bir miras olarak Kemalist pratiğin içinden çıkmış olsaydı, o zaman Kemalizm'den siyasi pratik olarak ve ideolojik olarak kopma, çok daha çetrefilli, çok daha uzun sürece yayılan, tam bitti dediğiniz anda bir yerlerden çıkan, ama direngen bir nitelik taşırdı. Rusya'da Bolşevik hareket, "Narodniçesna" geleneğini, hatta Dostoyevski geleneğini devralmıştır. "Bu artık bitti, komünizm içinde artık meczoldu," denilmiştir, ama bugün, 1991 yılında, SBKP içinde çok güçlü Rus milliyetçisi birakım çıkıyor. Bu gökten inmiyor. Bu içerilmiş, bir kenara konmuş ama hiçbir zaman aşılıp bir başka ideoloji içinde meczedilmemiş, eritilmemiş. Buna zaman zaman ihtiyaç duyulmuş. Sanayileşme hamlesine hız vermek için milliyetçilik korunmuş, II. Dünya Savaşı'nda Nazilere karşı mücadelede insanlara güç vermek için korunmuş, "biz uzağa çıktık," diye korunmuş ve bugün bu çıkıyor. Ama ben Türkiye komünist hareketi içinde Kemalizm'in bu ölçüde direngen bir virüs olduğuna hiçbir zaman inanmadım.

Ama sizin kabul ettiğiniz tarihe göre bile 50 yıllık bir süre var.

Evet. Bu kadar direngen bir virüs değilse, niye 50 yıl bununla hesaplaşmıştır sürekli? İkincisi, bu kadar direngen bir virüs değilse ve benim dediğim gibi bu hesaplaşma ana unsurları itibariyle tamamlanmışsa, 1991 yılında Türkiye sosyalist hareketi, Kemalist izlerden ya da kalıntılardan kopmak için niye bu kadar çaba sarfediyor? Benim görebildiğim kadarıyla, temel nedeni şudur: Türki-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METİN ÇULHAOĞLU

185

ye komünist hareketi, başından itibaren güçsüz olmuştur ve kendisine kanal açacak bir siyasi gücün peşinde olmuştur. Türkiye komünistleri Kemalizm'e çok yatkın olabilir ama Türkiye komünist hareketi klasik anlamda Kemalizm'in, yani İsmet Paşa CHP'sinin bitiyor gibi olduğunu kestirdiği andan itibaren başka ata oynamıştır. Yani bu korkunç bir tutku değildir. Örnek olarak, 1945 yılında, II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde Türkiye komünist hareketi tüm hesaplarını, Kemalizm gibi tek partili, otarşik, kalkınma paradigmasını çok fazla öne çıkaran siyasi rejimlerin biteceği, bunun yerine daha Amerikancı, daha dışa açılmaya, çok partiye dayanan başka bir siyasi rejimin alacağını zannetmiştir ve bunu sezdiği andan itibaren de 1945-46 yıllarının DP'sine oynama gereğini hissetmiştir.

Bunu somutlaştırabilir miyiz, İnsan Hakları Cemiyeti'ni mi kastediyorsunuz?

Tabii. En başta Sertel'ler. Bunun yanında Cami Baykut önderliğinde çıkarılacak bir gazetede Sertel'ler, Celal Bayar yazacaktı. "Böyle bir ilişki olduysa, bitti," demiyorum ama bir yönelimi gösteriyor, o da şudur: Türkiye komünist hareketi, çağın gidişini nerede gördüyse, Türkiye'nin de ondan kopamayacağı varsayımında bulunmuştur ve oraya oynamıştır. Şunu da söyleyeyim; Türkiye burjuvazisi, 1929 buhranından sonra "dünyada çok partili rejim, serbest seçim, çok partili demokrasi, serbest piyasa gibi şeyler tarihe karışmıştır, bundan sonra dünya otarşik, kendi kendine yeterli, sanayileşmeci ayrı ayrı ülkelerden oluşan bir yörüngeye doğru gidiyor," saptamasını yapmıştır ve ondan sonra da belirli yönlere esnemeye müsait olan Kemalizm, Mussolini'ye daha fazla esnemıştır. Bu, Nadir Nadi'de de vardır, diğer yazarlarda da vardır. İlginçtir, İtalya'daki faşist ideoloji ile Kadro ideolojisi arasında benzerlik iddiası taşıyan bazı tezler ortaya atılmıştır — İtalyan araştırmacıları tarafından. Şevket Süreyya ile aralarında mektuplaşmalar olmuştur. "Şevket Süreyya komünist geçindir, aslında

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

186

SOL KEMALİZME BAKIYOR

değildir,” demek için söylemiyorum, aralarında garip bir geçişme vardır. Çünkü o dönemde bizim burjuvazi bakıyor, kuzeylerinde tek adamın yönetiminde sanayileşme hamleleri yapan koskoca bir Sovyetler Birliği var. Öbür tarafta Almanya almış başını gidiyor 1933’ten sonra, İtalya şöyle yapıyor ve Batı’nın bütün o demokrasi falan diyen ülkeleri, başta Hitler olmak üzere bu güçlere yaltaklanıyorlar. Komünist hareketin bundan sonra Kemalizm’e doğru bir esneme yapması mümkün, ama ondan sonra başka bir şey yapması mümkün değil bir yerden sonra. En fazla şunu yapabilir, “biz Nazilerle anlaşma yaptık, siz de fazla sesinizi çıkarmayın,” der Sovyetler, en fazla bunu yapar, bizimkiler de. Yani tek tek bazı konularda esnemesi mümkün ama onun dışında esnemesi mümkün değildir. Türkiye komünist hareketi büyük bir güç yitimi ile karşılaşıyor ve bence bu güç yitimini noktalayan olaylardan biri, daha önce değindiğimiz likidasyon oluyor. Şuraya gelmek istiyorum; Türkiye komünist hareketi ile Kemalizm arasındaki ilişkinin dediğim nedenlere rağmen bu kadar uzun sürmesinin nedeni, Türkiye komünist hareketinin pek çok ülkedeki komünist harekete göre çok güçsüz olması, bir; ikincisi de, her şeye rağmen Komintern tezlerine son derece sadık bir yapıda gitmesi. Hem güçsüz olursa, hem de Komintern tezlerine çok sadık giderse, Kemalizm’in yanı başında gitmemesi için, her ne olursa olsun Kemalizm ile köprüleri atma için hiçbir şansı kalmıyor. Bu 60’lara kadar olan bir şey. Gerçek tarih 60’lardan sonra başlıyor. Zaten likidasyonu, hemen ardından gelen soğuk savaşı, 51 tevkifatıyla bırakın düşünce üretimini, politika üretiminin imkânsızlaşmasını, insanlarının tamamen bloke edildiğini düşünecek olursak, çok fazla bir tarihsel süreç gözüyle bakamayız. Çok öznel nedenlerden dolayı rasyonel bir tarih izafe edemeyiz. 60’lardan sonra bakacak olursak —ki Kemalizm’le gerçekten hesaplaşma 60’larda başlamıştır— benim kanım şu: 60’larda Türkiye sosyalist hareketinin çok genel hatlarıyla iki kanadı olmuştur: Biri daha Kemalist kanat, ikincisi daha az Kemalist kanat. Çünkü ben açıkçası Aybar hareketine Kemalizm’den kopma tanımını yakıştıramam, onun için

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METİN ÇULHAOĞLU

187

“daha az Kemalist,” diyorum. Bunun nedeni de, TİP hareketinin popülizmin farklı bir yorumuna angaje olmasıdır. Daha az Kemalist olan TİP ile daha çok Kemalist olan MDD hareketinin ikisi de popülist olmuştur bence. Ancak TİP hareketinde, biraz daha fazla kesintiye uğramış tarih nosyonu vardır. Senin sözünü ettiğin dinamikler Kemalizm’le kesintiye uğradı. Belki de Serbest Fırka’nın getirebileceği birtakım dinamikler, bir başka şeyle kesintiye uğradı. 1946 DP hareketinin getirebileceği dinamikler, bir başka şeyle kesintiye uğradı. “Şimdi ilk kez üstten olmayan, merkezi bürokrasinin şu ya da bu kanadı aracılığıyla gelmeyen, birtakım aydınların ya da seçkinlerin siyasi inisiyatifiyle palazlanmayan bir başka taban hareketi mümkün müdür?” gibi bir düşünce, bence birinci TİP’te daha fazla vardır. Buna karşılık MDD’nin popülizmi, bence daha diyalektik bir popülizmdir. Yani içinde siyasi ve ideolojik seçkinliğe mutlak yer tanıyan bir popülizm. “Biz her şeyi halkımız için yaparız, asılırız, ölürüz falan ama bunu yapanlar biziz. İdealist, temiz, ulusal bağımsızlık geleneğine sahip çıkan, dün Yunan’ı nasıl döktüsek bugün de Amerika’nın 6. Filo’sunu denize dökerek olanlarız, zinde güçleriz.” Türkiye sosyalist hareketinin bu kanadı, 1969-71 arasında geçirdiği deneyim ve ondan sonraki muhasebe sonucunda, çok çok büyük ölçüde Kemalizm’den kopmuştur. 1969’dan sonra yaygınlaşan Dev-Yol, Kurtuluş gibi hareketlerde de, savundukları sosyalizm anlayışına sinmiş, biraz kazınca altından Kemalizm çıkar gibi bir şey görmüyorum. Büyük ölçüde hesaplaşmanın tamamlandığını düşünüyorum. Bu çok pratik bir şey değil. “Ben Kemalizm’e ilerici bir misyon biçmiştim, sonra pratikte gördüm ki insanı yarı yolda bırakıyor bu adamlar, devrimci değilmiş”in ötesinde. Biraz da çağımız nedir, Kemalizm çağımızın hangi gerekliliklerine tekabül eder, Türkiye’nin ihtiyacı nedir gibi bir tür düşünce egzersizinden de kaynaklanan bir kopuş.

Benim bazı itirazlarım var bu noktada. İbrahim Kaypakkaya’da bir kopuştan söz etmek mümkün. Ama devlete yaklaşım konu-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

188

SOL KEMALİZME BAKIYOR

sunda, Kürt dinamiğine bakış konusunda, halkın İslami karakterine yaklaşım, ya da laiklik anlayışı konusunda diyelim, bunlar solun Kemalizm'den etkilenmesinin üç temel noktası, bunlarda ancak şu günlerde sonuçlanmaya başlayan, ya da belli bir aşamaya gelmiş bir kopuştan söz edilebilir. Bunlara ilişkin ne diyorsunuz?

Tam benim dediğime uymuyor ama bir örnek vereceğim. Marx, Marksist olmak için Hegel'den belli bir kopuş yaşamıştır. Ama çok fazla olsaydı, Althusser gibi bir yapısalcı olurdu, tarihselci özelliğini yitirirdi. Lenin, Narodnik gelenekten kopmuştur ama çok fazla kopsaydı, bu sefer legal Marksist olabilirdi. Şunu anlatmaya çalışıyorum: Belli bir siyasi hareketin sorununu oluşturan bir başka siyasi ya da ideolojik yapıyla olan ilişkileri söz konusu olduğunda, kopuş dozajı çok ciddi bir mesele oluşturur. Yani Marx'ın Hegel'den kopuşunun nasıl bir sınırı varsa ve o sınır ötesindeki kopuş, Marksizm'i Marksizm olmaktan çıkaracaksa, Lenin'in Narodnizm'den kopuşunun nasıl bir sınırı varsa, onun ötesinde bir kopuş Lenin'i devrimci olmaktan çıkaracaksa; bence Türkiye komünist hareketinin, Kemalizm'le olan ilişkilerinde bu şekilde dikkat etmesi gereken bir sınır vardır. Türkiye sosyalist hareketinin, esas olarak tamamlanmış saygın bir kopuştan sonra, Kemalizm'le bundan sonraki kopuş çabalarının Kemalizm'den çok, kendi içine dönük olacağını ve kendi içinde, devrimci, aktif, Jakoben, belli bir öncülük anlayışını içeren ne varsa onlardan da kopması demek olacağı inancını taşıyorum ve bunu Türkiye komünist hareketi açısından bir tehlike olarak görüyorum. Bir başka ideolojinin, sosyalist perspektife ne ölçüde engel olduğu, perdelediği önemlidir, ama bugün Türkiye'de sosyalist hareketin kendini ifade etmesini, kendisini olması gerektiği gibi anlatmasını engelleyen bir Kemalizm pürüzü görmüyorum. Türkiye'de belli hesaplaşmaların yaşanması lazım. Bunları çok açık bir şekilde ortaya koyanlar var. Mesela reformistler, Leninizm'in yanlış olduğunu söylüyor. Gerektiğinde tartışılıyor, çünkü ne dediği açık. Bir baş-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METİN ÇULHAOĞLU

189

ka şey de var Türkiye’de: “Türkiye sosyalist hareketi Kemalizm’den kopma konusunda çok hassas. Acaba biz bu hassaslığı başka şeylerden kopma için de kullanabilir miyiz? Mesela Jakobenizm’den, belli bir öncülük anlayışından,” diyen insanlar var. “Sosyalist hareketin güçlenebilmesi için Leninist öncülük ve örgütçülük anlayışından kopulması gerekir,” denirse, bu tartışılabilecek bir şeydir. Ama daha yumuşak olması için, bu anlayış, Leninizm bir tür Kemalizm kılıfına sarılıp ortaya getiriliyorsa, bunu görmek lazım.

Peki bundan sonrası için ne söylüyorsunuz?

Biraz kestirim niteliği taşıyan bir iki şey söylemek istiyorum. Birincisi şu: Belli bir ülkedeki devrimci gelişim ile Marksist teorik birikim arasındaki ilişkinin ne olması gerektiğini daha önce söylemiştim. Bir kere Türkiye’de o doğrultuda teorik bir hamle yaşanması gerektiğini söylüyorum en başta. Bu teorik hamlenin Türkiye’deki tüm sol gruplar tarafından yapılması mümkün değildir. Bazıları bunu doğru görecektir, gündeme alacaktır, bazıları da adını “devrimci Marksizm” vs. koydukları genel bir yapıyı Türkiye’ye uyarlamaya çalışacaklardır. Hangisi olursa olsun, eğer biz Türkiye’de bir şeyler yapacaksak, bugüne kadar Türkiye’ye damgasını vurmuş, insanları peşinden sürüklemiş, bazılarını idam sehpalarına, bazılarını hapsilere götürmüş ne tür ideolojik yapılar varsa, onlarla şu ya da bu şekilde ilişkimiz olacak. Bu ya tümden reddetme, ya belli düzeyde kopma, ya da içine alarak eritme düzeyinde bir ilişki olacak. Bu ideolojik-siyasi formasyonlar olarak, dincilik, Kemalizm, laik bürokrat ideoloji, Taha Parla’nın kullandığı tabirle korporatizm vs. söylenebilir. Bunların hepsi ya şu anda olan, ya da tarihte bir dönem damgasını vurmuş olan ideolojiler ya da ideolojik yapılanmalar. “Bunlar bundan sonra da Türkiye’de hep varolacaktır,” denemez. Bunların bir kısmı doğal ölüm süresi içinde yok olacaktır, bazıları da ya kendisi olarak, ya da başka formasyonlara eklenerek sürecektir. Buradan bakıldığında, Kemalizm’in ve sosyalizmin yıllar sonra aynı kaderi yeniden paylaşmak

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

190

SOL KEMALİZME BAKIYOR

zorunda olduklarını görüyoruz. Nasıl ki 1920’lerde aşağı yukarı eşzamanlı olarak ortaya çıktılarsa, bugün de aynı durumda olduklarını söylemek mümkün, ikisi de ya bir şey yapmak, ya da yok olmak durumundalar şu anda. Ayağa kalkmak için eşit şansa sahiblerdir demiyorum, ama ikisi de ayağa kalkma ihtiyacı içindedir. Türkiye’de Kemalizm’in böyle yeni bir sıçrama yapabileceği, son derece kuşkuludur. Kemalizm’in, belli siyasi temsilcileri olan, belli tipolojilere hitap eden bir siyasi ideoloji olarak bir silkini yaşaması, sosyalizme göre daha fazla bazı dışsal faktörlerin nasıl gelişeceğine bağlıdır. Sözgelimi, dünyada bugünlerde yaşanmakta olan “serbest piyasa, çok partili demokrasi her yere egemen olacaktır, serbest ticareti engelleyen her şey ortadan kalkacaktır” gibi birtakım burjuva ideologlarının çizmeye çalıştıkları tablo ne zaman farklılaşacaktır, Kemalizm’in yeni bir ivme kazanıp kazanmayacağı buna bağlıdır. Dünya nasıl 1930’larda bir dönemeç noktası yaşadıysa, II. Dünya Savaşı’nın bitimindeki demokrasi coşkusunun ardından bir soğuk savaş dönemeci yaşadıysa, hatta bundan on beş-yirmi gün önce bazıları dünyaya nasıl bir dönemeç yaşatmak istedilerse —bunlar, darbe girişimi başarısız kalan insanlar değildi, darbeden hareketle yeni bir dönemeç noktası yaşatmak isteyenler, Amerika, Almanya vs. idi. Darbe yapanlar, “biz vallahi de dış anlaşmalara sadığız, yumuşamadan yanayız” vs. deseler de, ki gerçekten öyledir, Gorbaçov çizgisine göre aşırı farklı bir yanları yoktur. Ama dünya yeniden soğuk savaşa dönüldüğü yolunda garip bir şok yaşayacaktı—, dünya bu tip dönemeçler yaşadığı takdirde, Kemalizm’in şansı olacaktır. Yoksa iç koşullardan hareketle bir silkini yaşama ihtimalinin fazla olduğunu düşünmüyorum. “ANAP’ın temsilcisi olduğu felsefe bitip de Demirel vb.’nin temsil ettiği daha sanayileşmeci, daha kendi kendine yeterlilikçi, daha KİT’çi anlayış gelirse, bu Kemalizm’in yeniden canlanması için bir fırsat olamaz mı?” diye sorulacak olursa, bence bu kesinlikle yeterli değil. Çünkü böyle bir şey için Kemalizm’e gerek yok. Kemalizm’in yüküklerden çıkarılması için dünyanın ikliminin çok daha fazla değişmesi lazım. Bir başka

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

METİN ÇULHAOĞLU

191

şans da şu: Türkiye’de İslam fundemantalizmi bir tür silkiniş yaşırsa, korkutucu olmaya başlarsa, Kemalizm o zaman bir silkiniş yaşama fırsatı bulabilir. İdeoloji kendi başına silkiniş yaşayamaz, birtakım öncüler, siyasi çevreler yaşatabilir. Bence bugün Türkiye’de burjuva siyaset alanında iki kamp var: Bunlardan biri Özal ve Ecevit tarafından temsil ediliyor. Öbür tarafta ise Demirel ve İnönü var. Saflaşma şu: Dünyanınakışı içinde, Türkiye’nin klasik, belirli dengelere oturan, itidalli bir politika izlemesi mi, yoksa Türkiye’nin bölgesel, yarı kıtasal bir öncü ülke olması için önderlik hamlesine mi oynaması gerekir, gibi bir yol ayrımı var Türkiye burjuvazisinin önünde. Demirel ve İnönü biraz daha geleneksel itidalcı politikayı, Ecevit ve Özal diğer kanadı temsil ediyor. İtidalcı çizgi Kemalizm’e daha fazla oynayabilir ama bu gündeme geldiği takdirde, Kemalizm’i daha fazla unutturması gerekecektir, daha fazla “12 ada-Kerkük,” diyecektir, “yurtta sulh cihanda sulh yanlıştır, gerektiğinde savaş,” diyen bir çizgi tutturacaktır. Yani Kemalizm’in diriltilip diriltilmeyeceği dış faktörlere bağlı büyük ölçüde. Sosyalizmin bundan farkı, bir ideoloji olarak, bir siyasi hareket olarak marjinal de kalsa varlığını koruması, Kemalizm kadar dış faktörlere bağlı değildir. Varlığını sürdüren bir ideolojik-siyasi yapı olarak, üst aşamaya sıçrama yapıp yapmayacağı dış koşullar tarafından etkilenecektir. Yoksa bizzat varlığı bunlara bağlı değil. Bundan sonra Türkiye’de sosyalizmin, 1960-70’lerde olduğu gibi belli bir kitleliliğe ulaşma şansı, sosyalist ideolojinin sosyalizm dışı belirli söylemlerle bir tür ilişkiye geçmesi sayesinde mümkün olabilecektir. Yani dünyanın hiçbir yerinde saf, doğrudan doğruya Marksist ilkelere dayalı bir düşünce olabilir de, pratik siyaset olmaz. Bir düşünce olarak Marksizm’in somut siyasi harekete dönüşmesi için, mutlaka Marksizm’in kendisine dışsal olan bazı şeylerle şu ya da bu düzeyde ilişkiye geçmesi gerekir. Mesela, bir tür bağımsızlıkçı, halkçı ve eşitlikçi bir ideolojiyle. Dikkat ederseniz bunlar bizatihi sosyalizme içsel şeyler değildir, sosyalizm dışında da varolabilir. Türkiye’de sosyalizm — ete kemiğe bürünebilmesi için— informal bu tür ideolojik yönelimlerle

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

192

SOL KEMALİZME BAKIYOR

mutlaka bir ilişki kurmak zorundadır. Toplumda varolan ve kurumsallaşmış bir tür ideolojiyle ilişki kurmak değildir söylediğim. Kemalizm, dincilik falan değil dediğim. Bunların arasında şu aşamada Kemalizm yoktur. Çünkü “ben bağımsızlıktan, sanayileşmeden yanayım” gibi, mutlaka Kemalizm’le özdeşleştirilmesi gerekli olmayan şeyler dışında Kemalizm’in kendine özgü, kitlelerle haşır neşir olmuş ideolojik söylemi yoktur. O daha üsttenci ve kurumsallaşmış bir ideolojidir. Ama dünyadaki gelişmeler ışığında yeni bir Kemalist akım doğar ve bunun dillendirdiği söylemle Türkiye sosyalist hareketi arasında bazı noktalarda belki ilişki kurulur, bilemem, bundan sonrası artık spekülasyona girer.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

CEMAL YARDIMCI

“KEMALİST İKTİDAR EMPERYALİZMLE İYİ GEÇİNMEYE ÖZEL BİR ÖZEN GÖSTERDİ”

Kemalizm, her şeyden önce burjuvazinin iktidara tırmanış sürecinin ürünüdür. Türkiye’de burjuva devletinin kuruluşuyla, Mustafa Kemal ve kadrosunun iktidara yerleşmesi birbiriyle örtüşür. Kemalizm’in bir ideolojik çerçeve olarak, bir devlet ideolojisi olarak egemen hale gelmesi bu sürecin ürünü. Kısa bir tanımlama yapmak gerekirse, Kemalizm’in Türkiye’de burjuvazinin iktidara geliş süreci içinde biçimlenmiş, bu sürecin izlerini taşıdığı için de, ister istemez sınırlı bir ömüre sahip motiflerle yüklenmiş bir devlet ideolojisi, bir burjuva ideolojisi olduğunu söylemek mümkün. Kemalizm, burjuva ideolojisinin, Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı’ndan çıkış sürecine ve burjuvazinin iktidarını pekiştirme sürecine özgü bir biçimdir. Cumhuriyetin ilk onyılları boyunca, Kurtuluş Savaşı’nın hemen ertesinde, tek parti döneminde, 27 Mayıs öncesi ve sonrasında, hatta 12 Mart sonrasındaki çalkantı döneminde, Kemalizm, Türkiye solunun biçimlenmesinde gerçekten önemli bir unsur olmuştur. Sosyalist hareket 60 öncesinde Kurtuluş Savaşı’nda aldığı ağır darbelerin ve Kemalizm’in “Türkiye’yi çağdaşlaştırma” projesinin gölgesinde gelişmiş olmasının izlerini taşır. Daha sonra 60 döneminde, anti-emperyalist motiflerle Kemalizm arasındaki bağlar sol için büyük bir önem taşımıştır. Kemalizm’le sol arasındaki bu bağlar, Türkiye solu için, iktidar perspektifi ko-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

194

SOL KEMALİZME BAKIYOR

nusunda, devlete karşı pratik bir tavır alış konusunda, Kürdistan sorununa bakış konusunda ciddi zaafılar yaratmıştır. Dolayısıyla, “sadece bir burjuva ideolojisidir,” deyip bir kenara koymak mümkün gözüküyor. Kurtuluş Savaşı’nın sınıfsal bir analizini içeren bir tarih çalışmasının devrimci-Marksistler açısından politikayla ilişkisinin kurularak yapılmamış olması, ciddi bir eksiklik. Bunun yanı sıra, bir dönem boyunca, toplumsal hayatın her alanında kök salmış bir ideolojik çerçeveden söz ediyoruz. Bunun, bugünlere de uzanan, bugünün insanların kafasına yansıyan bir boyutu var; bunları da sorgulamak gerekir. Ama bunların yanı sıra, hayat akıyor ve giderek güncellikten çıkıp gerçekten tarih olmaya başlıyor. Bugün Türkiye’de burjuvazinin siyasal ve toplumsal egemenliğini —terimin dar anlamında— bir devlet ideolojisiyle pekiştirmek ihtiyacı belirleyici değildir. Burjuvazi, tüm dünyada olduğu gibi piyasanın ve kapitalizmin genel mantığının belirlediği fikirlerin çeşitliliği içinde ortaya çıkan, gözle görülmez bir ideolojik örtüden ibaret bir düşünce ortamıyla yetinebilir durumdadır. Kapitalizmin temel mantığından beslenen, görünmez bir tül gibi düşünsel hayatı örten burjuva ideolojisi ile karşılaştırıldığında, Kemalizm, resmi devlet ideolojisi olma niteliğiyle çok daha güçlü bir düşmanmış gibi gözükabilir. Fakat, tam tersine, ideolojik hasmın belirli, sınırları çizilmiş, yekpare bir gövdeye sahip olması ideolojik mücadelede bir avantajdır. Ciddi bir bütünsellik taşıyan, hayatın her yönüne müdahale etmeye soyunan ideolojik çerçeveler, kendilerini bir hasım olarak açıkça ortaya koyduklarından, karşı mücadeleyi kendiliğinden, doğaları gereği kolaylaştırır. Bu anlamda ipliğinin pazara çıkarılması, hele kendisini doğuran tarihsel koşullardan biraz uzaklaşınca, çok daha kolaydır. Buna karşılık, görünmez bir ağla tüm toplumu saran burjuva ideolojisi, bölük pörçük, kimliğini ortaya koymadan kendisini dayattığı için, hem teorik olarak hem de politik olarak anlamlı sorular ve cevaplar üretilmemiz şimdi çok daha zor. Bu çerçevede Kemalizm’den arınma şeklinde bir düşünsel sıçramanın, bir süre öncesine göre, sol hareketin önünü açma potansiyeli bence düşmüştür.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

CEMAL YARDIMCI

195

Bu, elbette Kemalizm konusunda özgül araştırmaların, solu etki-leme kanallarının incelenmesinin önemini gölgelemiyor. Fakat bütün sıkıntılarını buna bağlamak ve topyekûn bir çözümü de buradan üretmeye çalışmak mümkün değil. Sol, artık Kemalizm'in mitingleriyle, radyo konuşmalarıyla falan değil, tek tek her emekçinin evine giden, yüz yüze konuşan bir televizyonla karşı karşıya. Emekçilerin hem maddi yaşamı, hem de dünyayı algılama biçimleri farklılaşmış durumda.

Dolayısıyla, sadece anti-Kemalizm'le sınırlı olmak önümüzü tı- kayacaktır. Daha çok kendi istemlerimizi dile getirmeliyiz. Sos- yalistiz ve sosyalizmi istiyoruz. Bu sosyalizmi isteme çerçevesin- de, bize ters düşen ne varsa, ki Kemalizm de bunlardan biri, bun- ları eleştirip atmak lazım. Solun, "bizim asıl hedefimiz şudur," demesi lazım. Böyle söylenebilir mi?

Hem hedefini daha net biçimde ortaya koyması gerekiyor, hem de sorunları tanımlamak ve sorunlara karşı mücadele yöntemleri önermek açısından Kemalizm'le mücadeleyle kendini sınırlama- yan bir çaba içine girmesi gerekiyor.

Peki, tarihsel gelişim içinde solla Kemalistlerin ilişkisine döner- sek...

Her ne kadar, özellikle sanayinin nispeten yoğunlaştığı kıyı şehir-lerinde, sosyalist örgütlenmeler ortaya çıktıysa da, Türkiye'de sosyalist hareket Osmanlı döneminde bir kitleleşme momenti, hatta umudu yakalayamadı. Kurtuluş Savaşı süreci, bambaşka bir dönemdi. İmparatorluğun dağılması ve içinden bir ulusal hareket ortaya çıkması, sola en azından kitleleşme, ülkenin siyasi yaşa- mına entegre olma şansı tanıyordu. Bence önce bu momentin de- ğerlendirilmesi gerekiyor. Sınıf bilincinin geliştirilmesi açısından da önümüzdeki en büyük zorluk, yakın tarihin algılanışında çok genel terimlerle bile olsa, sınıfsal bir bakış açısının hiç yer etme-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

196

SOL KEMALİZME BAKIYOR

miş olması. Bu, özellikle Kurtuluş Savaşı söz konusu olduğunda daha da belirginleşiyor, çünkü sonuç olarak Kurtuluş Savaşı, safların ister istemez netleşmek zorunda olduğu bir sıcak çatışma dönemi. Nitekim resmi ideolojinin kafalara kazımak istediğinden bağımsızlaşıp şöyle bir bakmak bile, safların nasıl oluştuğu konusunda bir fikir oluşturmak için yeterlidir. Resmi ideolojinin Kurtuluş Savaşı'nı değerlendirişteki en çarpıcı özelliği, dünya savaşının bitiminden Lozan Anlaşması'na kadar geçen süreyi, bir Türk-Yunan savaşı biçiminde yazması. Gerçi Türk-Yunan savaşı gerçekten önemli, çünkü Türkiye'nin kaderinin çizildiği yıllarda Yunan işgali ve ona karşı direniş kilit bir rol oynuyor. Ama Türkiye'nin geleceği açısından bu savaş, bağımsız bir belirleyen değil. Tersine, iç çatışmaların, siyasi rejim sorunlarının üzerinde çözümlendiği bir alanı oluşturuyor. Halbuki, yıllardır kafalara kazınan şey, Kurtuluş Savaşı'nın bir Türk-Yunan savaşıyla özdeşleşmesine yol açıyor. Aslında yaşanan, bir toplumsal yapının altüst oluşu, bir siyasi iktidarın el değiştirilişidir, ve bu yüzden, bir devrim, bir ihtilal çerçevesinde ele alınması gerekir. Dolayısıyla, hem Kemalizm'i bu oluşum sürecinde yakalamak ve ona karşı bir ideolojik mücadelenin unsurlarını bulmak açısından, hem de Kurtuluş Savaşı'nın nesnel ve sınıfsal tahliline girişmek açısından ilk adım, bu "Anadolu İhtilali"ni öne çıkarmak, onu araştırmak ve tartışmak olmalı. Gerçekten de o dönemde yazılmış bütün yazılarda —Mustafa Kemal'in, Kurtuluş Savaşı'nın yetiştirdiği yazar ve gazetecilerin yazılarında— söz konusu dönemde Anadolu'da bir kaos yaşandığını, Osmanlı Devleti'nin çözüldüğünü saptamak mümkün. Üstelik tüm bu dönem, Ekim Devrimi'nden, kuzeyden esen rüzgârların altında yaşandı. Şu anda pek çok insan ve araştırmacı, bu ortamı kavrayabilmek için gereken zihinsel özgürlükten yoksun durumda, Anadolu'da hüküm süren atmosferi tasvir etmeye girişmeyeceğim ama en azından şu söylenebilir; Anadolu'da en azından halkçı ve radikal bir anti-emperyalist çizginin hayata geçirilmesini olanaklı kılacak bir altüst oluş, belirsizlik, yeni düşüncelere ve uygulamalara açık olma durumu var. Bunun en açık ve

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

CEMAL YARDIMCI

197

dolaysız kanıtlarını, Anadolu'nun dört bir yanında beliriveren, işgal veya işgal ihtimaline karşı örgütlenmelerde, bu cemiyetlerin dışında ya da onlara paralel olarak ortaya çıkan çete hareketlerinde, genel olarak halk direnişinde görmek mümkün. Anadolu İhtilali'ne ilişkin söylenmesi gereken en önemli şey, bu dönemde gerçek anlamda bir iç savaşın yaşanmış olması ve Türk-Yunan Savaşı'nın bu iç savaş yanında, hem süre olarak, hem de harekete geçen güçlerin boyutları, hatta insan kaybı açısından daha alt düzeyde olmasıdır. İç savaş İstanbul hükümetinin dolaylı ya da dolaysız kışkırtması ve desteği ile ortaya çıkan isyanlar ve bunların bastırılmasında kendini gösteriyor. Dinsel motifler taşımakla birlikte, tartışılmaz bir ulusal boyut da içeren Kürt ayaklanmalarında kendini gösteriyor. Daha sonra savaş içinde Çerkez Ethem'in tasfiye edilmesinde, İstiklal Mahkemeleri'nde kendini gösteriyor. Söz konusu dönemde Türkiye, Türk-Yunan Savaşı kadar önemli olan bir iç savaş yaşıyor. Bu iç savaşı da göz önüne alarak saflaşmayı tanımlamak lazım. Anadolu'da yaşanan ihtilali sol hareket açısından değerlendirmeye çalışıyoruz, radikal dönüşümlere gebe potansiyelini ortaya koymanın önemini vurguluyoruz ama aşırı zorlamalara gitmemeli. Bu çatışmada iki ana kutbu, tarihsel olarak Kemalist kadroların temsil ettiği çizgi ile İstanbul'daki Osmanlı bürokrasisinin ve padişahın belirlediğini söylemek gerekiyor.

Bu kutuplaşma tüm Kurtuluş Savaşı boyunca süren kutuplaşma mı? Genel olarak sol diye nitelendirebileceğimiz hareketlerin bu çatışmanın belli bir yerinde olup olmadığına ilişkin bir dönemleme yapmak mümkün değil mi?

Elbette. Yalnız iktidar mücadelesinin, Osmanlı feodalitesi ve işbirlikçi İstanbul burjuvazisinin temsilcisi olan İstanbul hükümeti ile, çok boyutlu bir halk tepkisi üzerinde yükselmekte olan, önce cemiyetler, daha sonra BMM ve Kemalistlerin belirlediği bir odak etrafında döndüğünü söylemek istiyorum. Bununla birlikte, çok boyutlu halk tepkisi üzerinde yükselen hareket, binbir türlü geliş-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

198

SOL KEMALİZME BAKIYOR

meye gebedi ve üçüncü bir alternatif, daha radikal, daha tutarlı bir anti-emperyalist çizgiye sahip, halkçı yönü ağır basan bir alternatif kimi noktalarda kendisini ortaya koymak durumuna geldi. Kurtuluş Savaşı'nın temel hedeflerinden birisini de, Anadolu hareketi ile İstanbul hükümeti arasındaki çatışmanın yanı sıra, Anadolu'daki çelişkili bütün içindeki çatışmalar oluşturdu. Hatta sonuç olarak Anadolu'daki hareketin başarısı veri olarak alındığında, "Türkiye'nin 1920'lerden başlayarak orta vadeli geleceğini, söz konusu halk hareketi içindeki çatışmalar belirledi," diyebiliriz. Bu çatışmanın galibi olan Kemalist kadrolar, yavaş yavaş ortaya çıkmakta olan Anadolu burjuvazisinden ciddi bir güç alıyordu ama bir temsiliyet ilişkisinden çok Kemalist kadroların süreç içinde oluşan perspektifiyle burjuvazinin tarihsel perspektifi arasında bir çakışmadan söz edilmelidir. Anadolu İhtilali'ni halkçı bir yönde derinleştirme perspektifinden söz etmiştim. Hem söz konusu çatışmanın kendi dinamikleri, hem dış koşullar, hem Anadolu'daki bu altüst oluş, iktidar boşluğu, hem de Ekim Devrimi'nin etkileri, böyle bir radikal çizgiyi hızla geliştirebilecek bir ortam hazırlıyordu. Böyle bir dinamiğin unsurları neydi? Kuvayı Seyyare milislerinden, Meclis'teki Halk Zümresi'nden, İştirakiyuncular'dan, TKP militanlarından, dönemin sorunlarına daha radikal çözümler getirme arzusunda olan başka aydınlardan söz edilebilir. Bunları tek tek ele aldığımızda, hele bir başarısızlığı izleyen 70 yılın gerisinden baktığımızda, söz konusu potansiyeli kuvveden fiile çıkarma açısından ne kadar yetersiz oldukları öne sürülebilir. Nitekim sonuç olarak bu unsurlar, hiçbir zaman net bir üçüncü saf oluşturacak bütünsellik kazanmadı. Yine de bu eğilimin incelenmesi, devrimci ve Marksistler açısından, hem dönemin tahlili, hem de üzerimizde tüm bir dönem boyunca sürmüş olan etkilerini açıklamak açısından önem taşıyor.

Genel çerçeveyi çizmiş olduk. Artık daha direkt bir biçimde sol ve Kemalizm ilişkisine bakalım isterseniz.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

CEMAL YARDIMCI

199

Kurtuluş Savaşı'ndaki radikalleşme potansiyelinin taşıyıcılarını bölümlendirerek işe başlayabiliriz. Mustafa Suphi ve yoldaşları, yani TKP çizgisi bileşenlerden ilkidir. Sayısal güçleri çok büyük değildi ama uluslararası komünist hareketle sahip oldukları bağlar kendilerine bir perspektif kazandırıyor; somut ve kısa vadeli mücadele adımlarına daha geniş bir çerçeve içinde bakmalarını sağlıyordu. Potansiyeli gerçekleştirmek için ihtiyaç duyulan mayaya buradaydı. Bunun dışında BMM'deki Halk Zümresi'nden söz edilebilir, Yeşil Ordu Cemiyeti'nden söz edilebilir, gizlisiyle resmisiyle TKP'den, gizli TKP'nin daha sonra aldığı biçim olan İştirakiyun Fırkası'ndan söz edilebilir. Tüm bunlar, değişen ölçüde sosyalizmden etkilenmiş ya da etkilenmeye açık unsurlardı. Büyük bir kısmının daha sonra Kemalizm'in ikinci, üçüncü düzeyde kadrolarını oluşturmaları bizi yanıltmamalı. Demin sözünü ettiğim mayanın tutması halinde bu güçler radikalleşerek Kemalist odaktan uzaklaşabilir, farklı bir safı oluşturabilirlerdi. Bunlardan bir kısmı, —diyelim İştirakiyuncular— çokaçık bir şekilde komünizan bir karakter taşıyorlardı; bir kısmı, Halk Zümresi olsun, Yeşil Ordu Cemiyeti olsun, Kemalizm'le uzlaşmaya daha açıktı. Yine de hepsini ihtilalin derinleştirilmesi perspektifinin muhtemel taşıyıcıları arasında görmek gerekir. Bir üçüncü unsur da, ilk önce dağınık çeteler şeklinde ortaya çıkan, daha sonra farklı düzeylerde birleşebilen Kuvayı Milliye hareketi, Çerkez Ethem'in komutası altındaki Kuvayı Seyyare birlikleri. Bunlar da siyasi bir perspektif taşıma açısından TKP ve diğer sözünü ettiğim gruplardan daha zayıf olan, ama sonuç olarak böyle bir radikalleşme potansiyelinin vurucu gücü olmaya aday konumlarıyla öne çıkan unsurlardır. Bütün bu grupların sosyalizmle ilişkilerinin düzeyi tartışmaya açıktır. Dahası Kemalist kadrolar açısından bunlardan kaynaklanan gerçek bir tehditten de söz edilemez, ama yine de bunlar farklı bir gelişme çizgisinin habercileriydi. Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya dönme ya da sıcak çatışmanın içinde yer alma girişimi, Türk sosyalistlerinin yitirdikleri, belki de hiçbir zaman net bir şekilde oluşturamadıkları kişilikli bir çizginin ilk habercisiydi.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

200

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Gerçekten de herhangi bir sosyalizmle ilişkilendirilebilecek ama dolaysız bir sosyalist içerik taşımayan bir mücadelenin, sosyalizmi yakınlaştıracak biçimde etkilenmesi, dışarıdan müdahale ederek, akıl vererek, halk için ne tür politikaların uygun olacağını beyan ederek değil, ancak sıcak çatışmanın içinde ve önünde yer alarak gerçekleştirilebilir. Bu açıdan Mustafa Suphi'nin izlemiş olduğu siyasi hat bir çok yönden eleştiriye açık olsa bile —İttihatçı düşmanlığından kaynaklanan Kemalizm'in sosyalizm karşıtlığını küçümsemesi, durumun gerektirmediği ölçüde Kemalistlere güvenen bir çizgi izlemesi gibi— en azından hem silahlı mücadelenin içinde, hem de siyasi mücadelenin kıyısında değil de ortasında yer almak çabası, son derece doğrudur. Sosyalistlerin kimliksizleşmesinin, Kemalistlerin gölgesinde yaşamaya kendilerini mahkûm etmelerinin mümkün olan tek alternatifiydi. Anadolu'daki ihtilalin radikalleşme olanağı, 1920'den 21'e geçerken, son derece dar bir zaman aralığında Kemalist kadrolar tarafından yok edildi. Anadolu devriminin bu şekilde güdükleştirilmesi, Kemalizm'in burjuva karakterini netleştirdiği momenttir ve Kemalizm'in, hem Türkiye'deki burjuvaziye, hem de genel olarak dünyadaki kapitalist sistemin çıkarlarına en büyük hizmetidir. 1920'den 21'e dönülürken son derece kısa bir dönemde, Mustafa Suphi'ler katledildi, sözde İnönü zaferiyle düzenli ordulara prestij kazandırılarak, Çerkez Ethem'in yine aynı günlerdeki tasfiyesi için zemin yaratıldı, Kuvayı Seyyare dağıtıldı ve Çerkez Ethem siyaset sahneden silindi. Bunları izleyen bir biçimde, Ankara'daki halkçılığa açık kadroların, Halk Zümresi'nin, şu ya da bu dönemde komünistlerle dirsek teması içine girmiş kesimlerin, ya hapisle, siyasetin dışına sürülerek tasfiyesi, ya da Kemalizm'in çerçevesi içine alınarak eritilmesi söz konusu oldu. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Fırkası oluştu, Ankara'daki Kemalist kadrolar daha halkçı bir literatür kullanarak ve bazı vaatlerde bulunarak siyasi bir çerçeve oluşturdular. “Halkçılık Programı”, aslında sola doğru atılmış bir adım değil, soldaki sınırın çizilmesi anlamını taşıyordu. Elbette daha sonraki Türk-Yunan Savaşı için, Anadolu köylülüğünü

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

CEMAL YARDIMCI

201

bu savaşa seferber edebilmek için birtakım şeyler söylemek gerekiyordu. “Halkçılık Programı”, böyle bir işlev üstlendiği gibi aynı zamanda da sol sınırı çekme gibi bir işlev de yüklendi. Sonuç olarak Kurtuluş Savaşı, radikalleşme eğilimini tasfiye etmiş, burjuvazinin tarihsel eğilimini temsil eden ve “emperyalizmle çatışma fakat sonunda uzlaşma” gibi bir gündeme sahip Kemalist bir kadroyla sürdürüldü. Türk-Yunan Savaşı, çeşitli aşamalardan sonra bir sonuca ulaştı, yeni bir devletin temelleri atıldı. Kemalizm’in anti-emperyalistliğine gelince; ulusal devletin oluşturulması için emperyalist güçlerin desteklediği bir işgalci orduya karşı savaş söz konusu. Dolayısıyla elbette emperyalizme karşı bir boyutu vardı Kurtuluş Savaşı’nın ve Kemalizm’in. Ama anti-emperyalizm, ne sadece işgale karşı bir direnişe indirgenebilir, ne de sadece bir dış politikaya. Bu açıdan Anadolu’da daha halkçı bir perspektif benimsemeden, anti-emperyalist yönünü daha belirginleştirmesi mümkün olamazdı Kemalizm’in. Anti-emperyalist yönün derinleştirilmesi demek, daha yoğun, daha uzun süreli bir savaş demektir. Anadolu’nun müslüman halklarını esas alan Misak-ı Milli çerçevesinde Musul ve Kerkük’ün terkedilmemesi gibi bir şeyi kafamızda canlandıralım. Bunun için mücadele etmek, emperyalizmin Ortadoğu’daki petrol çıkarlarına karşı mücadeleye girişmek, on yıllardır savaş yorgunu olan halkı, savaşı sürdürmeye ikna etmeyi gerektirecekti. Savaş dönemleri, vatan-millet edebiyatının giderek daha az işlevli olmaya başladığı dönemlerdir. Daha somut, daha maddi çıkarlara hitap edilmesi gereken dönemlerdir. Böyle bir anti-emperyalist mücadelede kararlılığı sağlamak için Anadolu köylüsünün Kemalizm’in sağlamış olduğundan çok daha ileri boyutlarda hoşnut edilmesi gerekiyordu. Dolayısıyla, Kemalizm’in tutarlı bir anti-emperyalist çizgi izleyebilmesi için, Anadolu’da bir toprak reformunu da içeren radikal halkçı dönüşümler mutlaka gerekliydi. Kemalizm, kendi solunu tasfiye ettikten, kısmen de içine alarak erittikten sonra, tercihini böyle bir radikal, halkçı, anti-emperyalist çizgiden yana değil, içeride hızla burjuva bir düzenin oluşturulması ve normal duruma geçiş; dola-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

202

SOL KEMALİZME BAKIYOR

yısıyla dışarıda da emperyalizmle uzlaşma yönünde kullandı. Bu konuda Türkiye solunda ilklerden olan İbrahim Kaypakkaya'nın tahlillerinde neredeyse, emperyalistler Türklerle anlaşıp Yunanlıları yenilmeye mahkûm etmiş gibi bir yaklaşım söz konusu. Bu elbette böyle olmadı. Türkiye'de Kemalizm'in yükselişi ve ulusal devletin kuruluş süreci, emperyalizmin desteklediği işgale karşı bir mücadeleyi içerir. Ama emperyalizmle uzlaşma konusunda da başından itibaren içinde çok güçlü eğilimler barındırmıştır. Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından kontrolü gibi emperyalizm açısından ikincil derece önemli sorunlar halledildikten sonra, emperyalizm açısından yaşamsal önem taşıyan Ortadoğu petrollerinin belirlediği Musul-Kerkük sorunu söz konusu olduğunda, çok kolay geri adım atması, emperyalizmle uzlaşmaya yatkınlığın ürünüdür. Kurtuluş Savaşı sonrasında çizilmiş olan Ortadoğu haritası, emperyalizme tümüyle karşı, ona rağmen, onunla dışarı dışarı bir mücadele sonucunda oluşturulmuş bir harita değil, emperyalizmle uzlaşmanın ürünü, onun yaşamsal çıkarlarını tehdit etmeyen bir haritadır. Daha sonraki dönemde Kemalist iktidarcı, en azından şimdiki dış politikaya göre çok daha onurlu olma çabası içinde, kişilikli bir dış politika izlendi. Buna karşılık emperyalizmle bir çelişki içine düşmemek için özel bir özen gösterildiği ve sonuç olarak, Batı Avrupa ve Amerika'nın belirlediği bir dünyaya entegre olmaya çalışmak dönemin temel politikası olduğuna göre, Kemalizm'in anti-emperyalistliğinden uzun uzadıya söz etmek ve bir dönem yapıldığı gibi, devrimci hareket için çıkış noktalarından birisi olarak kabul etmek son derece yanlıştır. Anti-emperyalizm ile halkçılık arasındaki bağlantıyı da içeren bir THİF beyanname-sini hatırlıyorum: "Önümüzde iki yol var; ya emperyalizmle Milli Misak dışında anlaşarak Batı'nın Doğu'yu sömürmesine olanak vereceğiz ve can çekişen kapitalizmin hayatını sürdürmesini kolaylaştıracağız, ya da, ikinci yol, burjuva demokratik bazı reformlara girişeceğiz, köylüleri mücadeleye çekebilecek dönüşümler gerçekleştireceğiz; buna dayanarak emperyalizme karşı koyacağız ve milli bağımsızlığımızı güçlendireceğiz" deniliyor

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

CEMAL YARDIMCI

203

beyannamede. Beyanname 1921 sonrasında, yani sözünü ettiğim dönemeçten sonra yazılmış. Söz konusu iki yolu ayrıntılandırmak mümkün, ama iki doğrultu çok net saptanmış bulunuyor. Mustafa Kemal'in Milli Misak dışında anlaşarak birinci yolu tercih ettiğini görüyoruz. Cumhuriyet dönemine gelince, ilk baştaki bir iki senelik bir soluklanma döneminden sonra komünistler, yeraltında yaşamak durumunda kaldılar. Mustafa Suphi'nin katlini izleyen dönemde Türkiye'de komünistler varlıklarını sürdürdüler, fakat Anadolu'daki komünistler ya bir politik etkisizlik içinde sessizliğe gömüldüler, ya da Halkçılık Programı çerçevesinde Kemalizm'in içinde eridiler. Buna karşılık İstanbul'daki komünist kadrolar hem varlıklarını, hem de bağımsız bir ses çıkarmayı sürdürdüler. Kurtuluş Savaşı öncesini sonrasına bağlayan halka da bunlar oldu. İstanbul'daki kadrolar, Kurtuluş Savaşı'nı desteklediler. Ama dışarıdan desteklediler. Silah sevkiyatıyla desteklediler, propagandalarıyla desteklediler, bununla yetindiler. 1920'ler Türkiye'sinde İstanbul'da kalarak Türkiye'nin geleceğine etkide bulunma şansı yoktu. Hem o günün güncelliği içinde, hem de ertesi gün siyasi yaşamda varlığını sürdürebilme açısından Anadolu'daki sıcak mücadelenin ortasında yer almak, can alıcı bir önem taşıyordu. İstanbul'daki kadrolar ne kadar aktif destek verirse versin, mücadelenin kenarında kaldılar ve İstanbul hükümetini sifıra indirgeyen süreç, kendilerini de alabildiğine etkisizleştirdi. Bu, kimliksizleşme yolunda bir ilk adım oldu. Kurtuluş Savaşı'nı izleyen dönemlerde bu dışarıda kalmışlık nedeniyle, komünistler, yeni devletin resmi ideolojisi çerçevesinde giderek putlaştırılan Mustafa Kemal'in siyasi prestiji altında ezildiler. Mustafa Kemal karşısında eski İttihatçılar nasıl farklı bir ses çıkarma konusunda güçsüz kaldılarsa benzeri bir şekilde ve daha vahim boyutlarda komünistler de Kemalizm'i karşılıklarına alacak gücü bulamadılar.

“Gücü bulamadılar,” derken, bu sadece politik anlamda bir güç mü, yoksa cesaret, niyet vs. anlamında da bir güç mü?

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

204

SOL KEMALİZME BAKIYOR

İkisi birbirini besliyor aslında. Güç derken hem politik bir gücü, hem de moral bir gücü kastediyorum. Çünkü sadece yiğitlik anlamında bir cesaret, dönemin pek çok komünistinde eksik değil, zaten sorunun belirleyici kısmı da bu değil. Ama farklı bir şeyler söyleyerek kitlelerde yankı uyandırabileceklerine olan inançları, bu anlamda morallerinin pek kalmadığını sanıyorum.

Her ne kadar halkçı olmasa da Kurtuluş Savaşı bir savaştı. Bu savaş Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve yeni bir devletin doğmasıyla sonuçlandı. Sonuçta bir savaş verildi ve bu savaşın önderliğini yapan bir kadro var; Kemalist kadro. Bu anlamda hem halkta bir sempati var, hem de sosyalistlerin kendisi açısından bir sempati, daha doğrusu bir çekim merkezi. Bu çekim merkezini eleştirme anlamında zayıf kalma. Böyle bir şey söz konusu olamaz mı?

Elbette. Ben de bunu kastediyorum. Sonuç olarak destekledikleri bir mücadelenin muzaffer önderleri var karşılarında. Dolayısıyla bu sadece yeni bir ses çıkarmak anlamında kendilerini moral güçten yoksun bırakmakla kalmadı, aynı zamanda tam söylediğin nedenle güncel politikalarına bağımsız bir zemin oluşturmalarını engelledi. Bunda, dünya devrimi umutlarının yavaş yavaş sönmeye yüz tutmasıyla değişen ve emperyalist kuşatmaya karşı Sovyetler Birliği'nin korunmasına yönelik Komintern politikalarının da payı var elbette. Ama bu politikalar söz konusu olmasaydı bile, sanıyorum cumhuriyet kurulduktan sonraki dönemde, komünist kadrolar bağımsız bir politikanın başlatıcısı olma noktasından oldukça uzaktı, biriktirilmiş siyasi ve moral güçleri açısından. Kemalist harekete dahil eden komünistleri, mesela Kadro hareketinin içindekileri göz önüne alalım. Meseleye çok dar bir pencereden bakmıyorsak, yani "hainler" falan deyip geçmeyi çok anlamlı bulmuyorsak bile, Kadro hareketini oluşturan eski komünistlerin, Kemalistlerin "muzaffer devrimciler" olarak sahip oldukları saygınlığa teslim olduklarını söyleyebiliriz. Öbür taraftan teslim olma-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

CEMAL YARDIMCI

205

yanlar var. Bunlar 30'lar, 40'lar boyunca belki de Türkiye'de eşine rastlanmadık ölçüde net bir ortodoks Marksist-Leninist çerçeveyi savundular. Son derece özverili çabalarına rağmen, gerçekten iktidarı ve sosyalizmi hedefleyen, perspektife dayalı bir gelecek oluşturmadılar. Kemalist kadroların ağırlığı karşısında ezilmenin yarattığı iktidarsızlık içinde Kemalizm'in ilerici reformlarının kabullenilmesi ve savunulması temel çizgi oldu. Sonraki dönemlere de, verdikleri özveri örneği değil, mücadeleye ilişkin bu yaklaşımları devredildi. Ama şu da var: Türkiye'deki komünistler, Komintern kaynaklı tüm politikardan aynı biçimde, aynı şiddette etkilenmediler. Kemalist iktidar eski düzenin kalıntılarını ortadan kaldırmaya yönelik atılımlar gerçekleştiriyor ve bu doğrultuda atılan her adım, o dönemdeki komünist aydınların kafasında kendiliğinden bir destek oluşturuyordu. Böyle bir durum söz konusu olduğu için, Komintern politikaları da seçmeci olarak benimsendi. Örneğin "sınıfa karşı sınıf" politikasının izlendiği dönemde Komintern politikalarının izlenmesi, belki bir iki çıkış dışında pek büyük bir etki yaratmadı, ama buna karşılık "birleşik cephe" taktiklerinin partinin izlediği politikaları çok daha derinden etkilediğine tanık oluyoruz. Birleşik cephe çağrılarının örgütsel yapıyı dağıtacak —kimi araştırmacılara göre parti çalışmalarını askıya alacak— ölçüde benimsenmesi, bu seçmeci yaklaşımın bir göstergesidir. Öngörülebileceği şekilde, Komintern politikalarının ulusal burjuvazilerle işbirliğine ışık yakan unsurları, çok daha büyük bir hızla, çok daha kapsamlı bir şekilde benimsenmiştir. Kemalizm'in dolaysız etkileri ile yasadışı koşullarının ürettiği darlık birleşince, komünist hareketin kimliksizleşmesi, kişiliksizleşmesi, üslubunun çarpıklaşması noktasına gelindi. Kemalizm karşısında, onun gölgesinde yaşamaya, onun reformlarını desteklemekten ibaret bir politikaya kendisini mahkûm ettiği için Türkiye'de komünist hareket, doğrudan siyasi iktidarı hedefleyen bir hareket olmamıştır. Buna eşlik eden bir olgu da komünistlerin Türkiye'de emekçilerle, işçi sınıfıyla bir diyalogu mümkün kılan dili bulamamasıdır. Şehirlerde "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

206

SOL KEMALİZME BAKIYOR

bir kitleyiz” diyerek bağımsız bir işçi inisiyatifinin gelişmesine karşı son derece amansız olan; köylerde jandarma dipçığıyle özdeşleşmiş bir iktidarın gölgesinde kalınmıştır. Bu da temel iddialarını emekçilere yönelik propagandalara dönüştürememe, bu propagandaların gerektirdiği üslubu bulamama gibi bir kopukluğa yol açmıştır. Sanırım buna sol hareketin şaşkırtıcı bir kitleselleşme yaşadığı 60’lar dönemi de, 70’ler dönemi de dahildir, hâlâ da üslubu yakalayabilmiş durumda olduğumuzu söyleyemeyiz. Devrimciler, —yetenekli bir iki istisna dışında— kitleye, halka seslenirken kötü bir çeviri dili ile konuşmaktadır. Sanıyorum bu durumdan kurtulmak yalnız dille, hitabet sanatıyla ilgili değil. Belki daha çok mücadeleye bakış, uygulanan politika ve bu konularda devralınan mirasla, gelenekle ilgili. Kemalizm’in en bütünsel etkisi, böyle bir kimlik bulamama, “üslubu yakalayamama” sorusunda ortaya çıkıyor.

Peki, daha sonraki dönemlere, 60’lar, 70’ler, bugüne kadar gelirsek bu kimliksizlik ya da Kemalizm’den kopamamaya ilişkin ne görüyoruz?

Kemalizm’in demin sözünü ettiğim bütünsel etkisinin yanı sıra, kimi özel noktalarda özel etkileri oldu. Ulusal sorun karşısındaki tavır, devletten kopamama, burjuva iktidarının laiklik anlayışına eklemlenme, tüm bir dönem varlığını sürdürdü. Birtakım kopuş noktaları saptamak mümkün. Mesela 12 Mart dönemine gelinirken, siyasi iktidarı yıkarak yeni dünyanın yolunu açma konusunda bir kopuşma yaşandı. Keza Kürt meselesinde de yaklaşık on yıldır bir kopuş yaşıyoruz. Belki tamamlanmış olmaktan henüz uzak ama hemen hemen tüm sol açısından, bu noktanın esas olarak geride kaldığını söylemek mümkün. Laiklik konusunda ise henüz işin başındayız. Ama bu kopuş noktaları, tartışılmamış, halledilmemiş kısmıyla aynı zamanda kopamayış noktaları da oluyor. Solun bugünkü genel topografyasını da, düşünsel malzemelerini de belirleyen, büyük ölçüde 60’lardan sonra yaşanan genişleme dö-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

CEMAL YARDIMCI

207

nemi. Bu dönemde, Kübası, Vietnamı, Latin Amerika ve Afrikası ile dünyadaki konjonktürün etkisiyle anti-emperyalist motifler öne çıktı. Türkiye’de de çok güçlü bir anti-emperyalist, anti-Amerikan kabarış yaşandı ve bu dönemde sol, Kemalizm’i yeniden keşfetti. Kemalizm’den çok net bir kopuş yaşanamamasına rağmen, Marksizm-Leninizm el kitaplarında yazılı olanlar, 60 öncesinde kafalarda netti. 60 öncesinde Kemalistleri desteklemek, ne tür pratik sonuçlara yol açarsa açsın, sonuç olarak bir “politika” idi. 60 sonrasında ise dönemin anti-emperyalizminin taleplerine uyan bir yönü olduğu için, Kemalizm bu kez çok daha içten benimsenerek emildi. Dönemin sloganları, “İkinci Kurtuluş Savaşı”, “Yeniden Milli Mücadele” “Kuvayı Milliye Ruhu” gibi şeylerdi. Sosyalizmle tanışan, onu benimseyen pek çok genç, aynı zamanda samimi olarak Kemalistliğinden de hiç kuşku duymuyordu. Gerçi, devrimci-sosyalist hareketin bir ulus içindeki biçimlenişinde, enternasyonalist özün vurgulanmasının yanı sıra, ulusal, halkçı, demokratik, devrimci geleneklerle bağ kurma çabası kaçınılmaz. Yalnız, geçmişe yönelik eleştirel bir bakış söz konusu olmadığında, hele sahiplenilmeye çalışılan mirasın Kemalizm gibi burjuvazinin iktidara geliş sürecinin ideolojisi, devlet ideolojisi olması söz konusuysa, o zaman böyle bir halkçı, devrimci gelenekle bütünleşme çabalarının beklenmedik, istenmedik sonuçlar doğurması da kaçınılmazdır. Nitekim bu da yaşandı. 12 Mart öncesinde ve kısmen de sonrasında burjuva devletin kimi parçalarından, burjuva ideolojisinin en şaşmaz takipçilerinin kimilerinden ciddi biçimde medet umuldu, onlarla ittifak kurma çabaları söz konusu oldu. Mesela “Milli Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim” tartışmalarında, MDD’cilerin tezlerinde Kemalizm çok açık biçimde yer alıyordu zaten. Buna karşılık sosyalist devrim diyenlerin de Kemalizm konusundaki geleneksel önyargıları aşmış olmaktan çok uzak oldukları söylenmelidir. Pratikte Kemalizm’den kaynaklanan kimi zaafı aşma konusunda örnek adımlar atan dönemin genç devrimcileri, mesela Çayan bile bu konuda netlikten çok uzaktı. Bu dönemde hiç kimse bahsettiğim açmazlardan kendini

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

208

SOL KEMALİZME BAKIYOR

uzak tutabilmiş değildi. Belki bir Kaypakkaya, bir de o dönem fi-
lizlenmeye başlayan Kürt solu kısmen bundan ayrı tutulabilir.

12 Mart sonrasında ise, devlete karşı silahlı isyan fikri, “tek yol devrim” sloganı kafasına yerleşmiş bir kuşak, dolayısıyla, hiç olmazsa devleti karşısına almaya eskisinden daha fazla yatkın bir kuşak söz konusu...

Bu dönemde, Kemalizm tartışmalarının gittikçe ortadan kalkmaya başlaması bile bir göstergedir. Kemalizm, Kemalizm’le ittifak önemini kaybetmeye başlamış, günlük sıcak mücadele, Kemalizm tartışmalarını gündemin gerisine itmişti. Bu kuşak, yani “tek yol devrim” diyen 70’lerin kuşağı, Kemalizm’le bağlar açısından bir adım daha özgürleşmiş bir kuşaktı. O sıcak mücadelenin gerektirdiği kafa yapısı giderek egemen oldu.

Aynı zamanda bu dönem, Kemalizm’e ilişkin eleştirel yaklaşımların başladığı bir dönem oldu. Tek tek araştırmacılar vardı, bir de Kaypakkaya’nın ve daha sonraki dönemde, 70’lerin sonlarına doğru, Kurtuluş’un kendi içinde ve diğer hareketlerle tartışmaları örnek gösterilebilir.

Evet, kimi hareketler tartışarak, kimi hareketler ise bir kenara iterek Kemalist etkilerden uzaklaştı. Kimi hareketler ise pratikte bunu aştılar. Yalnız, sözünü ettiğin tek tek çabaların dışında bütün solu etkileyen bir teorik faaliyet söz konusu olmadığı için, kafaların tümenden değişmesi söz konusu olmadı. Ancak yine de dönemin sıcak mücadele koşullarında iktidar perspektifi pek o kadar yeşermedi. Kemalizm’e düşünsel düzeyde bulaşıklığı çok daha fazla olmasına rağmen, 70 öncesi kuşak, çok daha kendine güvenliydi; iktidarı elle uzanılıp alınabilir görüyorlardı. 70 sonrasındaki devrimci hareketler içindeyse, iktidar duygusu giderek günlük mücadelenin toz dumanı arasında kaldı. Pratikte aşıldı diyorum ama, bir “strateji” oluşturmaya girişildiğinde, kâğıt kalem ele alındığında,

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

CEMAL YARDIMCI

209

Kemalizm'in bir çok izini tekrar tekrar üretmek durumunda kaldı pek çok yazar.

80 sonrasına gelelim. Bu dönemde, Kemalizm'de, Türk solunun fiili çabasının ürünü olmayan pek çok aşınma görüyorum ben. Bu aşınma, bir, Kürt hareketinin Kemalizm'in bu konudaki yaklaşımını fiilen geçersiz kılmasından kaynaklanıyor. Artık üniter devlet anlayışının, en bağınaz Kemalistler dışında her çevrede — ki burjuvazinin temsilcileri de var bunların arasında— sorgulandığı ve daha farklı çözüm arayışları içine girildiği bir dönem yaşıyoruz. İkincisi, İslami hareket. Günlük yaşamımıza giren ve insanların kendilerini içinde ifade ettiği bir hareket olarak belli bir tabanı da var bu hareketin. Kemalizm'in laisizm anlayışı, yani İslam'ı denetim altına alma, devlet dini haline getirme ve ondan kitleleri bastırmak için yararlanma perspektifi İslami hareketin devletten bağımsızlaşmaya başlamasıyla birlikte akamete uğramış durumda. Üçüncüsü de, bizzat Özal'ın kendisi. Çeşitli uygulamalarıyla, tavırlarıyla şimdiye kadar devlet katında yerleşmiş olan, —Kemalizm'le yoğrularak yerleşmiş olan— ağır, oturaklı “devlet baba” imajını çeşitli açılardan, popüler dilde de olsa, sansasyonel ve yüzeysel açılardan da olsa sarsması söz konusu. Bu da tabii insanların çeşitli şeyleri sorgulamasına da neden oluyor. Artı, Türkiye toplumu bundan on yıl öncesine göre farklılaşmış bir toplum. Farklılaşmanın getirdiği bir kopuş da söz konusu. Hem toplum açısından, sınıfların yaşayışları, sorunları, soruları açısından, hem de tüm sınıfların içinde yaşadığı süreç açısından bir kopuş söz konusu. Tabii sol da bundan çok büyük ölçüde nasibini alıyor. Kendisinin etkisi olmasa bile, bunu teorileştirme, bilince çıkarma çabaları var artık Türk solunda. Bu koşullar çerçevesinde Kemalizm'i aşmak için Türk solu ne yapmalı, Kemalizm'i aşmasının yöntemleri, kanalları ne olmalı, Türk solu bundan sonra ne yapmalı?

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

210

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Bu zor bir soru, cevaplamaya girişmeden önce anlattığın süreci bir de ben değerlendirmek istiyorum. Birincisi Kemalizm'in bir devlet ideolojisi olarak taşıdığı ağırlık, düzenin böyle bir devlet ideolojisine duyduğu ihtiyacın azalmasıyla bağlantılı olarak geriledi. Bu beklenir bir şeydir. Her ülkede burjuvazinin iktidara gelişine eşlik eden bir ideolojik çerçeve, ideolojik motifler, bunların oluşturduğu düşünce sistemi, burjuvazinin iktidara yerleşmesiyle birlikte yavaş yavaş unsurlarına ayrılır. Kimi unsurları varlığını uzun bir süre korur, kimileri tamamen ortadan silinir. Bu anlamda Kemalizm, diyelim Fransa'nın cumhuriyetçiliği gibi, ya da Almanya ya da İtalya'daki ulusal birlik düşüncesinin büründüğü çeşitli ideolojik formlar gibi bir nitelik taşıyor. Giderek merkezi önemini kaybediyor, merkezi önemini kaybettiğçe de, kimisini önceden devraldığı, kimisini yarattığı unsurlarına ayrılıyor ve bu unsurların bir kısmı yaşamını başka biçimler altında, başka ideolojik motiflerle eklenilerek sürdürüyor, bir kısmı ise, tümüyle siliniyor. Türkiye'de de böyle bir süreç yaşanıyor. Bu süreç hem burjuvazinin iktidarını pekiştirmesiyle birlikte ilerliyor, hem de bu pekiştirmeyi daha da güçlendiriyor. Çünkü, daha önce de söylediğim gibi, burjuva ideolojisi kitleleri kontrol etme açısından daha da güçlü, ama artık teşhis edilemeyen, yakalanamayan bir güç haline geliyor. Türkiye burjuvazisi de giderek böyle bir Kemalizm desteğine, bir resmi ideoloji desteğine ihtiyaç duymamaya başladı. Aslında bu, 80 sonrasında gerçekleşmiş bir şey de değil. Mesela ulusal bayramların insanlar için taşıdığı anlamın, onyıllardır adım adım yıpranması da, Kemalizm'in devlet ideolojisi olarak taşıdığı önemin azalmasının göstergesi. Dolayısıyla Kemalizm'i aşmanın, bunun için verilecek çabanın da, bundan 20-30 sene öncesindeki kadar büyük bir anlam taşıdığını söylemek güç. Buna karşılık, Kemalizm'den, onun izlerinden, onun izlerinin her türlü başkalaşmış halinden kurtulmaya ihtiyacımız var. Bunun özellikle bir alanda çok önemli olduğunu düşünüyorum. Devletten bağımsızlık ve iktidarın somut ve sıcak bir gündem maddesi olarak ele alınması konusunda sosyalistlerin katedebileceği bir mesafe var, ama bu, artık

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

CEMAL YARDIMCI

211

dolaysız olarak sadece Kemalizm’le bağlantısı içinde değerlendirilmek zorunda değil. Bence hâlâ en çok zaafı olduğumuz konu, Kemalizm’in laiklik anlayışına eklenmiş bir bakış açısına sahip olmamız. Bu kendisini birkaç noktada birden gösteriyor. Birincisi, herhangi bir solcuya sorulduğunda, topyekûn bir İslamcılar —eşittir gericiler tabii ki— başlığı altında toplanabilen bir olguyla karşı karşıyayız. Oysa bu böyle değil. “İslami hareket” diye bitştirilen kümelenmelerin kendi içinde son derece farklılaşmış bileşenleri var. Doğrudan doğruya kendisini siyasi bir temelde tanımlayan radikal gruplar da var, bir çıkar birliği temelinde bir araya gelmiş masonik diyebileceğimiz dinsel örgütlenmeler de. Birincisi, Kemalizm’in laikliği ve ondan türeyen bir ilerencilik-gericilik ikilemi içinden baktığımızda, bu iç ayrışmayı görmemiz imkânsız. Kemalizm’in pençesinden kurtulamamış oluşumuz, nesnelliği doğru bir şekilde algılayabilmemizin önünde bir engel oluşturuyor. İkincisi, eğer nesnel bir değerlendirme yapabiliyor olsak, kısa ve uzun vadeli mücadelemiz ve perspektiflerimiz açısından, bu İslami kümelenmelerin olumlu ve olumsuz olarak farklı potansiyeller taşıdığını görebileceğiz. Bu elbette işin sadece bir yüzü. Bunun yanı sıra, Kemalizm’in müslümanlığa bakışından, dinsel hareketliliği devlet denetimi altında tutma mekanizması anlamındaki laiklik anlayışından sıyrılmadan, ne müslümanlığa ilişkin Marksist bir bakış açısını kafamızda netleştirebiliriz, ne de Türkiye’de yaşamakta olan milyonlarca insana seslenmenin yollarını bulabiliriz. Dolayısıyla sorun, emekçilere, halka seslenebilmenin üslubunu bulabilme meselesiyle de ilişkililiyor. Burada son olarak şunun altını çizmek istiyorum: Bugün eski sorulara yeni cevaplar bulma durumunda hiç değiliz. Günümüz bizi, sadece eski sorulara daha yetkin cevaplar bulmaya değil, yeni sorular sormaya zorluyor. Kemalizm’le ilişkilerdeki zaafın damgasını taşısa da, solun kişiliğini bulması süreci, artık sadece bir Kemalizm’den kopmaya indirgenebilir olmaktan çok uzak. Artık çok daha dolaysız bir biçimde, daha saf bir halde burjuva bakış açısıyla, piyasayla, kapitalist üretim sürecinin her yönüyle hesaplaşmak durumun-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

212

SOL KEMALİZME BAKIYOR

dayız. Kemalizm'in aşılması doğrultusundaki çabaların, enternasyonalizm gibi, sosyalizmin tasarlanması gibi, kapitalist sistemin yeni eğilim ve çelişkilerininin tahlili gibi, örgütsel mekanizmaların nesnellığe cevap verir nitelikte oluşturulması gibi birçok sorunlu alandaki faaliyetin bir parçası olması gerekiyor. Elbette tüm bu faaliyette geçmişe dönüp bakıldığında keskin bir eleştirel bakış ile devrimci mirası sahiplenme çabası kol kola yürümelidir.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

AHMET İNSEL

“SOSYALİST OLDUĞUM İÇİN ANTİ-KEMALİST’İM”

Kemalizm’in tanımını yapmak bir yandan zor. Çünkü uzun bir dönem kendini ideoloji olarak tanımlamamaya dikkat ediyor. Polis örgütünden tapu-kadastro idaresine kadar yönlendirici olması istenen “Atatürk ilke ve inkılâpları” yaşadığımız döneme özgü. Kemalizm veya Atatürkçülük, 60’lardan sonra derece derece artarak, toplumsal bütünü en küçük hücrelerine kadar tanımlamaya muktedir bir resmi ideoloji konumuna geldi. 27 Mayıs darbesi sonrasında “Kemalizm doktrin midir?” tartışmaları oluyordu. Tarihi Kemalistler, örneğin İnönü böyle bir yorumdan rahatsızlık duyuyorlardı. Bundan önce 1930’larda Kemalizm’in çevresinde bütünsel bir ideoloji oluşturma çabaları var. “Kadro” hareketi örneğin. Ve Recep Peker’in desteklediği daha da faşizan eğilimli “Kemalizm” tanımlamaları var. Ama bunlar anayasaya, kanunlara temel referans olarak geçmiyorlar. Tarihi Kemalizm CHP’nin Altı Ok’unda ifadesini bulan prensiplerin ötesini resmi söyleme sokmamaya hep dikkat etti. Bu altı okun içinde bir hiyerarşi var. Örneğin resmi söylem düzeyinde cumhuriyetçilik, laiklik ve milliyetçilik hikmetinden sual olunmaz, kutsal kavramlardır. Devletçilik, inkılâpçılık ve halkçılığa ise toplumda herkesin biat etmesi istenmez. Ama özünde tüm prensipleri birleştiren, onlara bütünsel anlamını veren temel prensip devletçiliktir. Bunu iktisadi devletçiliğe indirgemek çok yanlış olur. Devletin toplum üzerindeki tartışmasız hükümranlığının meşruiyeti prensibidir devletçilik. Bu,

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

214

SOL KEMALİZME BAKIYOR

adı resmen konmamış bir hükümranlıktır. Örneğin Leninist anlamda bir hükümranlık değildir. Bu fark bence iki açıdan önemli. Birincisi, Kemalizm'in bütünüyle totaliter bir hükümranlık konumuna düşmesini engelliyor. Toplum üzerinde adı konmamış bir hükümranlık kurma gereği, aktif ideolojik kurumların tekelci konumunu engelliyor. Demokratik eğilim ve bunun kurumlarını, çoğulculuğu bütünüyle gayri meşru ilan edemiyor. Engellemeye, mümkün olduğunca yasaklamaya çalışıyor. Bunu yapabilmek için demokrasinin toplum için şimdilik lüks olduğunu iddia edebiliyor ancak. "Demokrasi, çoğulculuk istenmeyecek, zararlı şeylerdir," diyemiyor açıkça. Bunda önerdiği ideolojik sistemin iç zayıflığı da rol oynuyor elbette. İkinci nokta Kemalizm'in bu görece zayıflığının aynı zamanda onun uzun ömürlü olmasını sağlamasıyla ilgili. Kemalizm bütünüyle hegemonyacı bir konumda olmadığı için toplumsal tepki bütünüyle üzerinde yoğunlaşmıyor. Şu anda Leninizm'in Sovyetler Birliği'nde başına gelenin Türkiye'de Kemalizm'in başına gelmesi ihtimali yok. Çünkü askerlerin tüm gayretlerine rağmen, Kemalizm'in emniyet supapları oldukça fazla. Toplumda bir anti-Kemalist dalga olsa, belki binlerce Atatürk heykelinden birkaçını küçük bir azınlık bayram havası içinde devirir. Geriye kalanlar zaman içinde ve doğal bir şekilde unutulmaya terk edilirler. Dolayısıyla sadece asker süngüsüyle değil, aynı zamanda görece zayıflığı ve esnekliği nedeniyle Kemalizm konjonktürel dalgalar halinde iyi kötü egemen ideoloji olmaya devam edebiliyor. Özetlersem, Kemalizm, temel işlevi devletin toplum üzerinde hükümranlık kurmaya devam etmesi. Devletin toplum karşısında güçlü kalması için gereğinde toplumu değiştirmeye zorlamak. Hatta toplumu değiştirmek. Bu tür toplumu dönüştürme girişimleri Kemalizm'e bir dönem ilerici, inkılâpçı görünüm vermiş. Bu elbette çok yanıltıcı.

Dolayısıyla Kemalizm'e, toplumu yukarıdan aşağıya dönüştürmek isteyen devletin ideolojisi diyebilir miyiz? Bir başka deyişle, Kemalist kadrolarla devletin özdeşleştiğini söyleyebilir miyiz?

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

AHMET İNSEL

215

Kemalizm’de devlet, bir yapının korunmasıdır. Bir sınıfın veya bir tabakanın devletle aidiyet ilişkisi içine girmesi sonradan oluşuyor. Toplumla hükmedebilecek, hikmetinden sual olunmaz bir yapının bekası esas varlık nedeni Kemalizm’in. Bu yapı “kişilere tahsis edilmiştir,” demek yanlış olur. Yapının böyle aristokratik, sınıfsal bir tahsis mekanizması yok. Zaten Bizans-Osmanlı geleceğinde siyasal egemenlik kurum ve makamın, onu işgal eden insanlardan özerk olmasına dikkat edilegelmiştir. Elbette toplum içinde belli kesimler bu iktidar makamlarını kendileriyle özdeşleştiriyorlar. Subay kastının hepsi, sivil bürokrasinin bir bölümü. Bu kesim için devlet, idari kurumlarıyla, eğitim kurumlarıyla, kültürel kurumlarıyla bir bütün oluşturan ve bu bütünü halka rağmen ama sözde halk için yönetmekte, yönlendirmekte sakınca görmeyen, kendi meşruiyetini sorgulamayan bir yapı. Burada sosyolojik bir tanımlama söz konusu. Siyaset felsefesi açısından ise devleti iktidarın yoğunlaştığı alan ve kurumlar silsilesi olarak tanımlamak mümkün. Daha önce belirttim, Kemalizm totaliter kırıntılar taşıyor, ama bir totalitarizm değil. Dolayısıyla bu kurumlar silsilesinin tüm anlam ve varlıkları bir merkezden belirlenmiştir demek yanlış olur. Bazı durumlarda birbirleriyle çelişkili de olabilen kurumlar bunlar. Tarihin getirdiği kurumlaşmalar var. Bunlar kat kat üst üste geliyorlar. İlla mükemmel bir eklemleme içinde olmuyorlar. Örneğin eğitim kurumunun bazı cepheleri, Köy Enstitüleri’nde veya 70’lerde üniversitelerde, hatta liselerde olduğu gibi, Kemalizm’in beklentilerinin tam tersi etkiler yaratabiliyor. Bu zaaf, aynı zamanda devleti kısmen koruyor. Devlet Kemalizm’den de özerkmiş gibi görünebiliyor. Mükemmel bir homojen yapı olabilmesi için devletin gerçekten totaliter düzende kurulmuş olması lazım. Okulda, orduda, işyerinde siyasi komiserlik olması lazım.

Solun cumhuriyet tarihi boyunca Kemalizm’le ilişkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

216

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Hangi sol?

Başlangıçtan itibaren bugüne kadar gelen sol. Gelenekselinden radikaline kadar tümü dahil.

Dönemlendirmek lazım. 60 öncesi/60 sonrası farkı önemli. 1920'lerde solun, yani TKP çevresinin toplumsal hareketlilik üzerinde belirleyici bir damgasından söz etmek mümkün değil. Belgesel olarak anlamlı, topluma tarihindeki siyasal çoğulluğu hatırlatması açısından anlamlı, bilinmesi yararlı. Ama kalkıp topluma damgasını vurmuş eski bir sol tarihten bahsetmek uydurmacılık. 60 öncesi solun toplumda ses çıkarma gücü çok sınırlı. Avrupa tarihsel soluyla TKP geleneği arasında sadece güç olarak değil, aynı zamanda dinamik olarak da büyük bir fark var. 1900'lerin başına kadar Avrupa'daki sol anti-devletçidir. İktisat politikası önermelerine kadar bu damga hissedilir. I. Dünya Savaşı'nda bazı şeyler değişiyor ve sendikal hareket bir tür "devlet sosyalizmi" fikrini benimliyor. Ama anti-devletçi dalga işçi sınıfının içinde dipte işleme devam ediyor. Türkiye'de solun böyle bir geleneği yok. Avrupa'daki sol mirasın pratiğinden, tahayyül dünyasından aldıkları çok fazla bir şey yok. "İlerleme, Avrupalılaşmak ne olursa olsun, iyidir," inancı var. Marx'ta bile varolan bir saplantı bu. Bu da tarihi olarak solu Kemalizm'le aynı ufku paylaşmaya itmiş.

Bu dönemde Türk solu, Avrupa sosyalizminden ziyade Bolşevizm'den etkileniyor galiba.

Bolşevizm solu daha fazla etkiliyor. Zaten Bolşevizm'in kendisi de kısmen Avrupalı, kısmen Doğulu. Doğululuğu Avrupalılığına ağır basıyor. Türkiyeli solcuların talihsizliği Bolşevizm'in Rusya'da işgal ettiği alanın Türkiye'de kısmen Kemalizm tarafından işgal edilmiş olması. Kaçınılmaz olarak Kemalizm'in gelişmesiyle solun gelişmesi arasında bire bir bir ilişki kuruyorlar. Yani "Kemalizm'in gelişmesi iktisadi büyüme getirecek, Avrupalılaşma

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

AHMET İNSEL

217

getirecek, insanlar daha medeni çerçeveler içinde haklarını isteyecekler, o hakları istemek de solun işi olduğuna göre, solun etkinlik alanı genişleyecek...” Mantık silsilesi kaba hatlarıyla bu. “III. Enternasyonal dediği için Kemalizm’i kabullendiler,” demek büyük bir yalan olur. Kendilerini özünde Kemalizm’e yakın hissediyorlar. Bir de Kemalizm’in 1920 başlarında Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın liderliğiyle özdeşleştirilmesinin getirdiği cazibe var. Bu cazibeden kurtulmak kolay değil. Bu cazibeyi kırmak için Kurtuluş Savaşı’nın tasfiye edilmiş veya edilme yolundaki lider kadrolarını sahiplenmek lazımdı. Yani Karabekir’i, Bele’yi, İttihat Terakicileri’i... 20’ler solu için bu kesin muhafazakâr sağ temsil ediyor. Kaçınılmaz olarak Mustafa Kemal’in cazibe alanında kalıyorlar. Solun o dönemde mücadele hattını demokrasi değil, ilerleme oluşturuyor. Yakın zamana kadar da böyle olmadı mı? Bu iki faktör solun kendini Kemalizm’in bir tür türevi olarak görmesi sonucunu yarattı. 1924’ten sonra Mustafa Kemal’in devleti her türlü farklılığı yok etmeye başlayıp, solun da tepesine bindiği zaman feryat ediyor. Ama dikkat ederseniz orada “bizi eziyorlar, bize vuruyorlar,” diye feryat ediyor. Kemalizm’in yaptıklarıyla, şapka inkılâbıyla, getirdiği kanunlarla —Takriri Sükûn’a elbette karşı çıkıyor ama İstiklal Mahkemeleri’nin fes giymekte direnenleri asmasıyla pek ilgilenmiyor— mücadelesi seçmeci. Bu kanunların toplumsal meşruiyetiyle uğraşmıyor. Uğraşamaz da, çünkü Kemalist inkılâpların meşruiyet felsefesi solun benimsediği Bolşevik modelden farklı değil. 60’lara gelirse —burada 46-50 aralığı var ama tarih yapmadığımızı göre atlıyorum— solun Kemalizm’le özdeşleşmesinin tepe noktasına geliyoruz. 1960-65 özellikle. Avcıoğlu, 61 Anayasası’nı hazırlayan uzmanlar-profesörler ekibi, Kadro’dan daha sistemli, daha organik teşkilatlanmaya çalışan Yön hareketi vs... bir sol Kemalizm çıkartıyorlar. FKF ilk elde sol Kemalist bir gençlik kuruluşu. İçinde tek tük özerk sosyalist unsur var. Sol Kemalizm’den anlaşılan ne? Halk için halka rağmen fikrinin Recep Peker’den daha fazla sistemleştirilmiş ve 1960’ların uluslararası konjonktürüne uyarlanmış bir biçimi. Fa-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

218

SOL KEMALİZME BAKIYOR

şizan kurumlar yerine, demokratik görünümlü kurumlar öneriliyor. Ama bunların elinden özerk siyasal yetkiler alınıp, devlet seçkinlerinin tekelindeki mercilere bu yetkiler devrediliyor. Solla Kemalizm arasında ciddi kopuş 70'lerde başladı. Bu da nereden başladı? Avcıoğlu ve darbeci Kemalistler, "sol Kemalizm, Kemalist kalkınma doktrini" gibi sloganlarla ortaya çıkınca, daha merkez güçler, ordu, CHP'nin içinden bir bölüm, bu sefer Kemalizm'in muhafazakâr bir yorumunu geliştirdiler. Kemalizm, Mustafa Kemal'in sağlığında oluşturulan kurumların korunması misyonu oldu. Kaybedilmiş altın çağ yaratıldı. Çöküş dönemlerinde tüm ideolojiler böyle bir efsane üretirler. Bu muhafazakâr Kemalizm, Kemalizm'le sol arasındaki ideolojik köprüleri uçurmaya başladı. Ayrıca sol da dinamikleşiyor, yaygınlaşıyor ve gençliği hızla cezbediyordu. Bu yeni sol, sadece Mustafa Kemal inkılablarının savunuculuğu misyonuyla yetinemezdi. Gerçi 70 başlarına kadar "Bursa Nutku, Gençliğe Hitap" gençlik mitinglerinde okundular. Ama eylem pratikleri, yayıldığı toplumsal taban, siyasal gelenekler, örgütlenme biçimi açılarından Kemalizm'le bağdaşmayacak bir siyasal hareketlilik Türkiye'de boy gösterdi. Bu hareketler başarılıydı, başarısızdı, ayrı bir tartışma konusu. Ama bunların sayesinde sol, CHP geleneği olarak adlandırılan ve İnönü'nün 1965'te kapıyı açmasıyla yerleşen garip bir merkez sol Kemalizm'den, yani Ortanın Solu Kemalizmi'nden uzaklaşmaya başladı. Bunda elbette 15-16 Haziran'ın ve 71 darbesinin katkısı büyük oldu. İlk kez askerler kendilerini hâlâ bir şekilde Kemalist tınıda hisseden gençler, işçiler karşı karşıya geldiler. Büyük kopma herhalde orada oldu. Ama şunu belirtmek gerekiyor: Bugün sol, kendini söylem seviyesinde Kemalizm'le özdeşleştirmiyor. Atatürk'ün titrek büstünün sallana sallana Samsun'a çıkması ve asker-sivil zevatın hazırolda bu büstü selamlamaları sadece alay konusu oluyor. Veya malum köşe yazarlarının, kaldırım taşlarının yerleştirilmesi konusunda Atatürk ilke ve inkılablarına uygun fikir beyan etmelerini de sol artık mizah dergisi okur gibi okuyor. Son dönemde saplantı haline gelen Atatürk fetişizmi için bu böy-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

AHMET İNSEL

219

le. Buna karşılık Kemalizm'in tarihsel kurumlarıyla bir hesaplaşmaya girmek, bunların Türkiye toplumunda bıraktığı olumlu ve olumsuz izlerin muhasebesini yapmaktan ürüyor. Bunun birkaç nedeni var, sanıyorum. Bir, bunu yaparken aynı zamanda kendi tarihini de sorgulamak zorunda kalacak ve bundan korkuyor. İkincisi, böyle bir eleştirel bilanço çıkarırken, önermek zorunda kalacağı alternatif kurumlar konusunda kendisine güvenemiyor. Örneğin laiklik konusunda alternatif kurumlaşmanın solun özlemleriyle özdeşlik kuracağından şiddetle kuşku duyuyor. Diyanet İşleri Başkanlığı lağvedilir, dindarlar özerk eğitim ve ibadet kurumlarını kurarlarsa Türkiye toplumunun bir anda Suudi Arabistan olacağı gibi bir saplantısal korkusu var. Üçüncü olarak, sol şimdi büyük bir yenilgi dönemi yaşıyor. Hem Türkiye'de, hem de dünyada kendisini özdeşleştireceği kurumlar, fikirler hızla tarih oluyorlar. Böyle bir hezimet döneminde sol, cevaplarına bir şekilde sahip olduğu konularda, örneğin 1920'lerdeki Kemalist inkılâpların bilançosu konusunda yeni bir cephe açmaktan ürüyor. Farzedelim ki soldan gelen, sosyalist tınısı olan bir tarihçi, önde gelen Kemalist şahsiyetlerle ilgili hoş olmayan tarihsel belgeler veya iddialar buldu. Ama bu belgelerin kitap halinde basımını seçim sonrasına attı. Kaygısını anlıyorum. Niye? Kitabı seçim öncesinde DYP, ANAP sahiplenecek. "İşte buyrun SHP'nin başındaki adamın babasının yaptığı işler. İbreti alem olsun," diyecekler. Günlük siyasal çatışma içinde istemediği bir yerde yer alıyor gibi görünecek o tarihçi. Kendisi bir malzeme verecek, ama o suistimallerin bin kat fazlasını yapanlar bunu kullanacaklar. Böyle bir tarihçinin kaygısını anlamakla beraber, solun SHP'yi kollama ve gözetme misyonundan da kurtulması gerektiğini düşünüyorum. SHP ortalıkta gelinlik genç kız gibi kırıp duracağına, kendi tarihini sorgulamalı. Nereden geldiğinin hesabını yapmalı. Eğer bunu yapmaktan acizse, bunu yaparsa tamamen dağılması ihtimali varsa, solun bu durumda CHP'nin ayıbını örtme sıkıntısı olmamalı. SHP içindeki güçler gerçekten kendilerini yenilemek iddiasındalarsa önce sahiplendikleri, oğlunu başa getirdikleri tarihi ortaya dökerler. SHP'

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

220

SOL KEMALİZME BAKIYOR

nin tarihini deşmek de sola düşüyor. Ama bunu yaptığın zaman sağa koz vereceksin. Önümüzdeki seçimlerde de ANAP'ı, DYP'yi birinci parti olarak görmek istemiyorsun. SHP matah bir şey olduğu için değil, ama sağ iktidardan uzaklaşsın, Özal devrilsin, ama Demirel de gelmesin diye yarı rasyonel, yarı varoluşsal kaygın var. Bizim siyasi yapımız oturmuş olmadığı için, ufku sürekli kısasa vadeyle tıkalı. Böylece bizim uzun dönemli sorgulamalar yapmamızın önü tıkanıyor. İşte o zaman, dediğiniz gibi, sağın aleti olmak, kendine sağcı demek korkuları başlıyor. Sağ da bu konuda SHP kadar kısır. Geleneksel sözlerin ötesine gidemiyorlar. Kemalizm'i sorgulamayı müslüman hareketin tekeline bırakmış durumdalar. Aslında sağın kendisi için de bir misyon olması lazım Kemalizm'i sorgulamak. Dolayısıyla cumhuriyet tarihini sorgulamak gene sosyalistlere kalıyor. Ama bu sosyalistlerin Türkiye toplumu içindeki sınırlı varlıklarını aşan bir misyon.

Belki de hadlerini aşan...

Hadlerini aşan demek yanlış olur. Sosyalistlerin toplumu, tarihi sorgulamaları bilakis asli görevleridir. Türkiye'de solun haldeki gücüyle ancak kısmen yapabileceği bir iş bu. Ama bu sınırlı gücüne rağmen gene de Kemalizm'in, CHP'nin sorgulanması konusunda biraz ilerleme kaydettiyseniz, bunu bütünüyle sosyalistlerin başarı hanesine yazmak gerekiyor. Türkiye toplumunun kültürel çeşitliliğinin sorgulanması lazım, 1920'lerdeki tarih başka türlü olabilir miydi? Bu Kemalist zorlama olmasaydı Türkiye toplumu iktisadi açıdan belki aynı yerde olurdu, ama toplumun güveni açısından, demokratik kurumların yerleşmesi açısından başka yerlerde olur muydu? Bu tür soruların cesaretle sorulması gerekiyor. Bu önümüze görmemiz, resmi tarihin bizden gizlediği alternatifleri keşfedip, kendimize bu bilgiler ışığında yol vermemiz için gerekli.

Tarihsel gelişimi, devlet ve sivil toplumun iki kutbunu oluşturduğu bir ana eksen etrafındaki mücadelelerden ibaret görmek bana

çok yakın gelmiyor. Olay daha zengin olmalı. Örneğin sınıflar var...

“Devlet ve toplum iki ayrı kutuptur ve bu kutuplar arasında alışveriş yoktur, bir kutup diğer kutuptan beslenmez,” demek yanlış. Sivil toplum-devlet kutuplaşması aslında çok sloganlaşınca mekanikleşiyor ve gerçek anlamından hızla uzaklaşıyor. Devlet toplumun içinde, sivil toplum kurumları dediğimiz kurumların içinde de varolabilir. Devlet önce insanların tahayyüllerinde vardır. Kimi toplumlarda bu azdır, kimilerinde ise bu daha güçlüdür. Kitapta bunu belirtmeye çalıştım. Türkiye toplumunun devletçi beklentisi var. Bunu daha önce sol için belirtmiştim. Aslında solun da içinde yer aldığı daha kapsamlı bir toplumsal olgu bu. Neden? Devlet sürekli özerk dinamikleri budamış, özerk toplumsal tahayyülleri iğdiş etmeye çalışmış. Bunları bastırmış. Sonunda toplum kendisini özerk konumda tahayyül edemediği için, bir şekilde kendisiyle yabancılaşmış. Varlığını devletten tanımaya başlamış. Toplumsal seçimleri, toplumsal dinamiğin ufkunu toplumun kendisi tanımlayamaz olmuş. Bu ufuk çoğul mu olacak, bu çoğulluk içinde çatışma temel hareketlilik unsuru mu olacak? Türkiye’de bir birlik ve beraberlik saplantısı var. Bu saplantının gözlendiği her toplumda olduğu gibi bu, derin bir tarihsel yaraya işaret ediyor. “Sivil toplum devlete karşı” sloganı bence yeterli değil. Bu sivilliğin çoğulluğu da içermesini istediğimiz vurgulanmalı. Halbuki devletin çoğul topluma bütünüyle karşı olması, toplumun varolmasını zorlaştırır. Toplumdaki çoğulluğu zorlaştırır. Kaçılmaz olarak toplumun içinde küçük devletçikler doğar. Bu nedenle daha çok toplumun devleti kuşatması, devleti kendi içinde eritmesi hedeflenmeli. Marx devletin lağvedilmesini değil, devletin toplum içinde eritilmesini önerir. Yani devletin elinde bulunan anlam tekelinin, meşruiyet tekelinin parçalanması, devletin toplumdan özerkleşmesine son verilmesi. Vatandaşın bir menfaatin temsilcisi, kendisini ilgilendiren bir iş için muhatap olarak devletin karşısına çıkmasının getirdiği sınırları aşmak lazım. Her kişi ken-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

222

SOL KEMALİZME BAKIYOR

disine ait olmayan işler adına toplumda meşru söz hakkına sahip olabilmeli. Sözüne meşruiyet kazanmak için illa bir menfaat kategorisinin savunucusu olmak zorunda kalmamalı.

Bu takdirde devrim perspektifi, devrimcilik ne olacak?

Devrim kavramından ne anladığımıza bağlı. Kışlık Saray'ın kuşatılması herkesin güldüğü bir devrim stratejisi karikatürü oldu. Sosyalistler de buna gülüyorlar şimdi. Ama bir taraftan da böyle bir çözümün ezkaza başarılabilse gene de işleri kolaylaştıracağı inancını da koruyorlar. Ama günümüz devleti Genelkurmay'da, Ankara'da Bakanlıklar mahallesinde odaklaşmış bir kurum değil. Devlet aynı zamanda tayinle gelmiş nahiye müdürü, tayinle gelmiş ilkokul öğretmeni, imam... Merkezi ele geçirip, aynı merkezden ve aynı mekanizmalarla başkalarını tayin etmek mi devrim? Bu bildiğimiz darbe değil mi? Benim anladığım devrimcilik, bu tayin etme mekanizmasını, bu meşruiyeti, toplumun üzerinde genel perspektiflerde hükümlan olma meşruiyetini yıkmak. En kısa zamanda, her ne şart altında olursa olsun siyasal iktidarı ele geçirmek diye de devrim tanımlanabilir elbette. Çoğu kişi de bu tanıma katılabilir. Ağır bir laf olacak ama, bu bence nasıl toplumda köşe dönme eğilim varsa öyle bir köşe dönme kafa yapısına işaret eder. Siyasal köşe dönme ciliktir. "Biz bir punduna getirip iktidarı ele geçirelim. Ondan sonra biz bunu dönüştürürüz." Burada belli bir insan anlayışı da egemen. Yani "biz iyi insanlarız, iyi işler yaparız, iktidar mekanizması aynı kalsa da, bizim adamlarımız iyidirler. Bu mekanizmaları kötüye kullanmazlar," fikri.

Ama yine de devrim olgusu, iktidar konusuyla birlikte düşünülmeli. Siyasal köşe dönme cilik diye tarif ettiğiniz anlayış solda bir dönem egemen oldu. Belki etkisi bugün de sürüyor. Fakat iktidarı ele geçirip aynı mekanizmayı kullanmak değil, o mekanizmayı dönüştürmek gibi bir anlayış var.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

AHMET İNSEL

223

Ama böyle yapacaklardı. Ezkaza 1970’te sol darbe olsaydı, imam da atayacaklardı. Kemalist imamlar atayacaklardı.

Belki. Ama artık değil galiba. Bugün bile o anlayışın etkisi mevcut olabilir ama artık sol içinde birçok yeni tartışma yaşanıyor. Sizin siyasi çatışma dediğiniz kavram da bu noktada çok önem arz ediyor.

Evet önemli. Çünkü siyasi çatışma bence vuruşma demek değil. Çatışma toplumun çoğulluğunun korunmasının ve toplumun ufkunun açık kalmasının önkoşulu. Çatışmanın olağanlaşması, toplumun her alanda çoğulluğunun meşruiyetinin kabul edilmesi anlamına gelir. Toplumda barış ve huzur herkesin aynı şeyi söylemesi ve düşünmesi, herkesin birlik ve beraberlik içinde kol kola dolaşması demek değildir. Her yerde, her alanda ifade edilen doğrunun sorgulanabilir olması sayesinde gerçek barış ve huzur olur. Kendine güvenen insanların huzurudur bu. Siyasal çatışma siyaseti var eder. Çünkü siyasal çatışmanın meşruiyeti kalktığı zaman siyaset biter, yönetim kalır. Bu, burjuva demokrasisi tabir edilen, aslında modern demokrasi demek lazım gelen temsili demokrasiden daha geniş bir demokrasi kavramı...

İşte bu noktada Kemalistler de büyük telaş içinde. Kemalizm’e yönelik eleştiriler yoğunlaştıkça, düşünsel iktidarlarının ellerinden gitmeye başladığını gördükçe bu tür tartışmaları engellemek için büyük bir gayret sarfediyorlar. Çünkü Kemalizm’in etkinliğini yitirmeye başlaması onların çıkarlarına gölge düşürüyor.

Evet inanılmaz bir feryat Toktamış Ateş’te, İlhan Selçuk’ta. Kendinden emin bir üslupla, ama ipe sapa gelmez laflar. Ortada ne kanıt var, ne tarihe çoğul perspektiften bakmak kaygısı. İşi bir çıkar sorununa indirgemek yanlış olur. Ben gerçekten inandıkları kanısındaım. Bunlar mümin kişiler. Hani dedelerimiz seksen yaşlarına geldiklerinde çocukluklarından, gençliklerinden kalan hatıra-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

224

SOL KEMALİZME BAKIYOR

ları yüceltirler. Onlar kemikleşir, tabulaşır. Artık mantık ve bilgi ölçülerinde konuşulamaz o yaşlı dedelerle. Bu biyolojik yaşlanmayı beklemeden aynı konuma gelebiliyor insan. Türkiye toplumu içinde giderek belirleyiciliğini kaybediyor ama bu kesim. O telaş içinde daha da muhafazakârlaşıyor ve mantık ölçülerini de aşıyor. Bir de sağ ve solda Kemalizm'in kurum ve ilkelerini Kemalizm adına değil, ama devletin bekası adına savunanlar var. Coşkun Kırca örneğin... SHP yönetiminin büyük bölümü.

Böyle bir ortamda, bugün solun Kemalizm'le gerektiğince hesaplaşabildiğini söyleyebilir miyiz?

Daha önce söyledim. Sosyalistlerden eski kuşak hâlâ bir tarihsel romantizm içinde Kemalizm'i geçmiş dönem için gerekli ve yararlı bulmaya devam ediyor. Yeni kuşak bu konuda daha çok soru sormamayı, "bu iş geçmişte kaldı, boş verin," demeyi tercih ediyor. Bunda temel neden bence sosyalistlerin Kemalizm'in devlet yönetme pratiklerinin doğruluğuna özünde hâlâ inanıyor olmaları. Sosyalistler Leninizm'le, Bolşevizm'le hesaplarını görmedikçe, Kemalist gelenek ve kurumlara işlevsel bakmaya devam edecekler. Örneğin idam cezasının yasaklanması konusunda sosyalistlerin bir kesimi hâlâ ikircikli değil mi? Çünkü onların asacağı epey adam var. Parlamentonun dokunulmaz üstünlüğü konusunda da sosyalistler hep ikircikli olmadılar mı? Sosyalistlerin önerilerine gelince, ortada somut, ciddiye alınacak bir öneri paketi yok ki. Biraz evvel şahısların ismini zikrederken, onların temsil ettikleri akım veya düşünce dünyasını kastetmek istiyordum. Sosyalistlerin uzun uzun tartıştıkları ve sonuçları malum konulara göz atmak yeterli. Kendini topluma hitap edecek güç ve meşruiyette görmüyor sosyalist hareket ve düşünceler. Kimileri de bomba patlatarak, adam öldürerek toplumla diyalog kuracağını zannediyor. Böyle bir kaygının kırıntısını bile taşıdıkları şüpheli aslında. Kemalizm eleştirileri de tamamen konjonktürel olmaya mahkûm.

Bugün Kemalizm sorgulaması sadece sola özgü bir olay değil. Sağda da ciddi Kemalizm eleştirileri yapılabiliyor. Öte yandan İslamcıların bu konuya herkesten daha fazla önem verdikleri söylenebilir. Bu sorgulamaların şu ya da bu şekilde birlikte yürütülmesi söz konusu olabilir mi?

Kendilerini sol veya sağda tanımlayanlar, bazı noktalarda anlaşabiliyorlar. Ama ortada aşılması zor uçurum var bence. Gelecekte sağda siyasal felsefe olarak pragmatizm egemen. Solun ise pragmatik olması doğası gereği çok daha sınırlıdır. Ama asıl uçurum müslüman çevrelerle. Sorulan sorular bazı konularda benzeşmeye başlayabilir. Ama sorulan sorulara verilen cevaplar nas haline dönüşecek mi, dönüşmeyecek mi? Müslüman olmak demek, bir kez ifade edilmiş bir doğruya biat etmek demektir. Bu bütünsel ve hikmetinden sual olunmaz bir doğrudur. Dindar sosyalistler de Marksizm-Leninizm nasına biat ettiler. Böyle bir durumda sadece din savaşı olur. Müslüman çevrelerle olan diyalogun bir ileri aşamasında, karşı tarafı anlamak var. Ama anlamak, tasvip etmek ve benimsemek üç ayrı şey. Kısmen aynı soruları soruyor olmanın yanında, karşı tarafı anlamak, karşı tarafın varoluşunu kabul edebilmek açısından sosyalistlerle müslümanlar arasında temel bir fark var. Örneğin ben bir genç kızın zora karşı direnmek için başını örtmesini anlarım, tasvip de ederim ama kadın olsam benimsemem. Ömrünü ibadete verenin motivasyonlarını anlayabilirim, ama benimseyemem. Bir insan bir değerinin yaşam tarzından veya düşüncesinden rahatsız olabilir. Ama bunu kendi varlığına yöneltilen bir saldırı olarak algıladığı andan itibaren iş değişiyor. Bu o zaman kendi görüşünü, kendi varoluş tarzını başkalarına empoze etmek anlamına geliyor. Belki müslüman hareketin yapısal dogmatik karakteri çeşitli sorgulamalarla, çeşitli felsefi yaklaşımlarla yumuşatılabilir. “İslam insanla Allah arasında bir ilişkidir, gerisi yoktur,” denebilir. “Ama o zaman geriye dini bir hareket kalır mı?” sorusu çıkıyor. Dogma olmadan din nasıl olacak? Dolayısıyla bu açıdan çoğulcu müslümanların, demokrat müslümanların işi sosyalistlerden daha umutsuz. Ama sosyalistlerin tek varlık nede-

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

226

SOL KEMALİZME BAKIYOR

ni müslüman hareketi engellemek veya faşist hareketi engellemek olmamalı. Sosyalistler kendilerini düşman gördükleri çevrelerin olumsuzluklarında tanımlamadan önce, kendilerini kendi olumsuzluklarında tanımlamalıdır. Sosyalist hareket faşizme karşı mücadele vermekte bulmamalı tek varlık nedenini. Faşizme karşı burjuva demokrati olarak da çok etkili mücadele verilir. Kemalizm'le olan ilişkiye gelirse; orada da sosyalistlerin hedefi Kemalizm'e indirgenmemeli. Sosyalistler sadece Kemalizm'e karşı değil, devletin toplum üzerinde tahakküm kurmasına karşı olmalıdır. Salt Kemalizm markasına saldırmak yeni tür bir saplantı olur. Önemli olan bizim hangi siyasal ilişki düzenini istediğimizi ortaya koymamız. Neyi kesinlikle arzu etmediğimizi belirtmemiz. Ondan sonra istemediğimiz Kemalizm olur, teokratizm, totalitarizm veya kapitalizm olur, bu sonra gelmeli. Bizim özerk bir şekilde kendi toplumsal hedeflerimizi, toplumsal ütopyamızı dile getirmemiz gerekiyor her şeyden önce. Sorunu Kemalizm'e indirgemek çok yanlış olur.

Burada 80 öncesiyle bir benzetme yapılabilir mi? O dönem sosyalistler için anti-faşist mücadele, özellikle de sivil faşistlerle mücadele çok ön plana çıkmıştı. Bu nedenle sosyalistlerin çok daha önemli birçok alanı boş bıraktıkları, belki daha önemli düşmanları göz ardı ettikleri yorumları yapılıyor. Yani bir anlamda sol gücünü dağıttı. Bugün Kemalizm'le fazla uğraşıp gereksiz yere güç harcamamalı denilebilir mi?

Gücünü dağıtması kelimesi yanıltıcı olabilir. Solun MHP ile çatışmasında fiziki bir cephe vardı. Mahalle mahalle hayat memet sorunu olmuştu çatışma. Bir yerde asli anlamını da gerçekten kaybetmişti. Ama fiili yaşam savaşına dönüşüp, başka tür bir anlam üretebiliyordu. Dolayısıyla Kemalizm'le mücadeleye çok kısmen benziyor. Kemalizm obsesyon haline dönüştüğü zaman, o zaman toplum içinde vücut bulan başka eğilimleri, benimsenmeyecek başka dinamikleri göremeyebiliriz. Toplumda, sivil toplumda bir

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

AHMET İNSEL

227

yerli Ku Klux Klan çetesi çıksa, Batı Anadolu'yu Kürtlerden temizlemek için teröre girişse ve bu konuda Kemalist devletle de çatışmaya başlasa, bu sosyalistlerin mücadele edecekleri bir toplumsal eğilim olmayacak mı? Daha az uç bir örnek vereyim. Şurada adamın biri bina yapmak için ağaçları kesiyorsa, bu adam da sivil birisi işte, müteahhit, arsayı almış ağaçları yok ediyor. Yasal olarak belki hakkı var, belki yarısına hakkı var veya yok. Şimdi biz “Kemalizm’le bunun alakası yok,” deyip karşı çıkmayacak mıyız? Veya devlet Kemalistlerin elinde olduğu için ağaçların korunması gibi bir toplumsal talebimizi iletmeyecek miyiz? Sosyalistler toplumsal çatışmayı çeşitli alanlarda sürdürmeliler. Siyasetin bir alana, parlamentoya, seçimlere indirgenmesine karşı mücadele etmeliler. Müslüman hareketin benimsemediğimiz kurumlarıyla da çatışmamız gerekiyor. Örneğin bekâr bir kadının evine erkek girdi diye mahalleli, muhtarıyla, imamıyla, komiseriyle evi basmaya kalktığında sosyalistlerin buna karşı çıkmaları, gerekirse yerinde direnmeleri gerek. Sosyalistlerin asli hedefi özgürlüklerin bir bütün olduğunun topluma kabul ettirilmesi değil midir? Bunun içinde komünist partisine, her türlü siyasal partiye özgürlük gerekli ama küçük parçadır. Çoğul toplum istiyorsak, toplum içinde her zaman karşı çıkacağımız dinamikler de olacaktır. Bizim Kemalistlerin çok klasik bir bakışı vardır. “Her şey bir elden yönetilir, o da genellikle yurt dışında devletin felaketini isteyen gizli güçlerdir.” Kemalizm saplantısına takılıp biz de her kötülüğün arkasında Kemalizm arar hale gelmeyelim.

Yani sosyalistliğimiz anti-Kemalizm’den ibaret olmasın.

Evet, çok önemli bir şey söylediğin. Kendini anti olarak tanımlamak sadece bir sınıra kadar yeterli. Üstelik kendini anti olarak tanımlamak, kendini gene de karşısındakinden tanımlamaktır. O zaman sosyalist tahayyülün, inisiyatifin özerkliği söz konusu olmaz. Çoğu sosyalist anti-kapitalist olmanın yeterli olduğunu zannediyor. Ama Soljenitsin de anti-kapitalist. Almanya’da SA’lar da

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

228

SOL KEMALİZME BAKIYOR

sapına kadar anti-kapitalistler. Sosyalistliğin tanımını anti-kapitalistlikten başlatmak bence hem yetersiz, hem de tehlikeli. Çünkü bu durumda hem kapitalizmin dinamikleri karşısında elin kolun bağlı kalıyor özgül tavır almak için, hem de kapitalizmin tüm kurumlarını reddetmek gibi “reaksiyoner” bir tavra düşülüyor. Bu tavrın uç örneği Pol Pot rejimiydi. Sadece anti-empyrialist olmak da yeterli değil. Irak savaşında Perinçek’in düştüğü duruma düşeriz. Niye sosyalistler Saddam’ı desteklesinler? Savaşa karşı kampanya ile Saddam’ın eylemini desteklemek ayrı şeyler olmalı. Niye elleri kanlı bir diktatörü ABD’ye kafa tuttu diye destekleyeyim? Belki bir iki sene sonra İsrail, Amerika’nın desteğini kaybedecek. Muhtemeldir ki İsrail yöneticileri ABD yönetimi hakkında ağızlarına geleni söyleyecekler. Şimdiden bir kısmı başladı bile. Sosyalistler ABD’nin desteklediği ve Filistinlilerin kabul ettikleri bir çözüm karşısında İsrail’i mi desteklemeliler? Aynı şey Kemalizm için geçerli. Siyasal gündemi belirleme tekelini karşı tarafa bırakıp, ona karşı tavır geliştirmek, özünde karşı tarafa teslim olmak demek. Müslümanlar da anti-Kemalist. Ama ben müslüman değilim. Hem anti-Kemalist’im, hem de başka bir şeyim, sosyalistim. Sosyalist olduğum için anti-Kemalist’im. Bu vurgu hayati önemde bence. Sosyalistler Kemalist karabasanla yaşar hale gelmemeliler. Aksi takdirde anti-Kemalist karabasan içindeki günümüz Kemalizm bayraktarlarının düştüğü duruma düşerler. İnsan bir karabasanla yaşar hale gelince tahayyül dünyasını aslında o korktuğu şey çoktan işgal etmiş demektir.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

AYDIN ÇUBUKÇU

“TÜRK SOLU KENDİ KİMLİĞİYLE KEMALİZM’LE ASLA HESAPLAŞMADI”

Kemalizm’in kendisine ilişkin bir tanımı yoktur, kendisini tanımlamamıştır... Mustafa Kemal zamanındaki “Kemalizm”den söz ediyorum. Sonradan da Kemalizm’i tanımlamak, daha çok onunla kendisi arasında tarihsel bir köken ilişkisi arayan, ya da o dönemin özellikleri içinde kendi varoluşlarının öğelerini gören siyasi akımların üzerine düşen bir iş olagelmıştır. Bu da, o ilişkinin içinde gerçekleştiği toplumsal-tarihsel zemine ve ilişkiye giren tarafın konumuna bağlı olmuştur hep. Gerek siyasal, gerek iktisadi bakımdan, TC’nin gelişme özellikleriyle Kemalizm’in tanımlanması arasında da, gene güncel siyasal ihtiyaçlarla belirlenmiş bir bağlantı kurulmuştur. Dolayısıyla, net bir Kemalizm tanımından, deyim yerindeyse “kitabı yazılmış”, yani bizzat adıyla anılan kişi tarafından doktrin haline getirilmiş, çerçevesi ve içeriği belli bir Kemalizm’den söz edemiyoruz. Bunun başlıca nedenleri arasında, Mustafa Kemal’in bir düşünce adamı olmayışını saymak mümkün. Kemalizm’in, ulusal hareketin kişinin adına bağlı olarak tanımlanmasından ibaret bir doğru hikâyesi var. O zaman, bir düşüncüyü değil, bir hareketi adlandırıyor. Bu tabii, hem daima Kemalizm’in en “sahici” halini temsil ettiğini ileri süren devlet politikaları için, hem de kendilerini Kemalizm’le bir biçimde ilişki kurmak zorunda hisseden muhalif hareketler bakımından bazı güçlükler, ama diğer yandan da bazı avantajlar ortaya çıkarmıştır;

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

230

SOL KEMALİZME BAKIYOR

kavramın devlet ideolojisindeki ağırlığı dolayısıyla, devlet politikalarındaki dönemsel özellikleri ve farklılıkları anlamlandırmak bakımından o politikayı yürütenlere esneklik sağlaması gibi. Belirlenmiş bir tanıma bağlı olmaksızın, her türden politika, ihtiyaç duyduğunda kendisini Kemalizm’le tanımlı olarak ileri sürebilmiştir. “Has Kemalizm”in ne olduğunu da daima bu egemen politikanın iddiaları, dönemsel olarak da olsa, tayin etmiştir. Kemalizm’in bir muhalefet motifi olarak değerlendirilebileceği konjonktürlerde de, sol siyasi akımlar aynı serbestliği kullanmışlardır. Böylece, kimi zaman Kemalizm’e çok olumlu anlamlar yüklenebilirken, kimi zamanlarda da, yüklenen olumlu anlamların özeleştirisinin yapılması gereğine inanılırken, hep Kemalizm’in aynı belirlenmemiş içeriğinin verdiği serbestlik kullanılmıştır. Bu aslında, bana, herhangi bir siyasi hareketin, kavramın verdiği esneklikten “yararlanmasının” ötesinde bir nedeni bulunduğunu düşündürüyor: Kavramın belirsiz içeriğinden çok, siyasal hareketin toplumsal nesne üzerindeki etkinliği ile ilgili bir sorun... Toplumsal hareket içinde nesnel bir karşılığı bulunduğu düşünülen herhangi bir kavram, ancak o nesnellik üzerinde etkinlikte bulunan bir sınıf tarafından anlamlı olarak tanımlanabilir. Kavrama sosyal bir biçim, bu bağlamda bir anlam veren şey, doğrudan doğruya sosyal pratiktir. Özellikle Kemalizm gibi, kendisinin sınırlarını çizmemiş, kendisini bir doktrin olarak ortaya koymamış, —bu sanki övünülecek bir şeymiş gibi, resmi ideologlar Kemalizm’in bir doktrin olmadığını sık sık söylerler— kendisini bağlayan bir literatür ortaya koymamış ama siyasi bir içerik kazanmış kavramlar bakımından bu daha çok böyledir. Onların tanımını, kendileri değil, işaret ettikleri sosyal-siyasal nesne üzerinde işlem yapan sınıflar koyarlar. Şimdi bununla, Kemalizm’in büsbütün tarihsel ve sosyal-nesnel ilişkilerin dışında doğduğunu söylüyor değilim tabii. Konjonktür ilişkileri içinde oraya buraya çekilip götürülebilecek biçimsizliği bir yana, doğduğu ve belli bir siyasal-pratik işlev gördüğü kendi çağında Kemalizm’i karakterize eden çok somut bir sosyal olay var. Kurtuluş Savaşı’nın belli başlı özelliklerini Ke-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

AYDIN ÇUBUKÇU

231

malizm içinde ifade etmek mümkündür. Ama Kemalizm'in özellikleri olarak sayılabilecek bu yönelimler, ancak savaş sürecine bağlı olarak kalıcılık gösterirler; ondan sonra da sistematik bir kurtuluş savaşı ideolojisi olarak yaşayamazlar; devlet politikaları içinde yer alıp alamayacaklarına göre elenirler. Örneğin, anti-emperyalizm, Kurtuluş Savaşı süresince Kemalizm'in karakteristiklerinden birisi olarak sayılabilir. Gene feodal-merkeziyetçi bir devletin yıkılması ve bir cumhuriyetin kurulmuş olması anlamında bir anti-feodalizm ve burjuva milliyetçi-devrimcilik, Kemalizm'in çok önemli karakteristikleri olarak bir dönem değer taşırlar. Fakat bunlar, kendisini sürekli Kemalizm'le tanımlamaya gayret eden devlet politikaları içinde, devletin karakteristiği olarak bulunmazlar. Çünkü bu özellikler, Mustafa Kemal'in de, onun yakın çevresini oluşturan kadroların da sistemleşmiş düşünceleri değildi. Bunlara hayat veren, özellikle Kuvayı Milliye örgütlenmesi içinde bir araya gelmiş ve Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişinden çok önce mücadeleye başlamış Anadolu ticaret burjuvazisinin, Anadolu küçük esnafının, bir kısım köylülüğün, köylülüğü peşinden sürüklemeye olanağı taşıyan ve ticaretle işteğali köylülüğünün bir parçası olarak sürdürebilen, hem tarımla hem ticaretle uğraşan burjuva-feodal bir tür köylü sınıfının düşüncelerini ve özelemlerini ifade ederler. Ama bu düşüncelere, özelemlere bir biçim vermek, bunları emperyalizme karşı mücadele olarak tanımlamak, o sınıflar arasından çıkan ideologların değil, daha çok olaya dışarıdan ve kuşbakışı bakan ve bu kavramlarla kendi eylemini örgütlemeyi başarabilmiş bir çevrenin ürünü olmuştur. Dünya sosyalist hareketidir, Türk Kurtuluş Savaşı'nı, anti-emperyalist olarak niteleyen. Savaşın önderinin, Mustafa Kemal'in bu kavramı kullandığına Lenin'e yazdığı mektuplarda tanık oluruz. Ki bu da diplomasinin taktikleri babında değerlendirilebilir ancak. İşin özünün Mustafa Kemal tarafından böylece kavrandığını ve kendi hareketinin böylece nitelendiğinde nasıl bir içerikle donanması gerektiğine dair bir fikir taşıdığını gösteren bir delil sayılamaz. Şu halde, bir yanda dünya işçi hareketinin teorik yaklaşımı, diğer

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

232

SOL KEMALİZME BAKIYOR

yanda Türkiye toprağı üzerinde mücadeleyi başlatmış ve kendisine bir biçimde silahlı siyasi örgütler kurabilmiş olan Anadolu halkının etkisi vardır. Mustafa Kemal'e düşen ise, tıpkı mücadeleyi örgütlemekte, koordinasyonunu sağlamakta olduğu gibi, ona siyasi bir çerçeve çizmek olmuştur. Meclis'in toplanması, öncesindeki kongrelerle birlikte, Meclis'in kendisini bir ulusal kurtuluş ve istiklal meclisi olarak tanımlaması, başlıca dinamiklerini bu iki kaynaktan bulmuştur diyebiliriz. Yani Anadolu hareketi ve bu harekete kendi yanında gören bir anlam yükleyen dünya işçi hareketi. Ama Anadolu hareketi sona erdikten sonra, bu tanımların uzun boylu bir anlamı kalmamıştır. Çünkü, hareketi motive eden, başlatan ve maddi manevi tüm gücüyle sürdüren güçlerle, bunu siyasi temsil planında ele geçirenler arasında dolaysız bir ilişki kalmamıştır artık. Oandan sonra, Kemalizm'in yeni bir içeriğinden, artık cumhuriyetin iktisadi ve siyasi yapısının oluşturulmasının ihtiyaçlarına göre gelişen yeni bir içeriğinden söz etmek gerekir. Anti-emperyalizm ve anti-feodalizmden çok, artık bu dönemde, kendi terminolojisini kullanarak söyleyecek olursak, devletçilik ve milliyetçilik başlıca iki eksen kavram halini alır. Bunlar doğrudan doğruya devlete egemen olan ve devletin örgütlenmesini hedefleyen yeni sınıfın —yeni sınıf, yani, dünya çapında birtakım ilişkileri devralan Anadolu burjuvazisinin— özelemlerini dile getirir. Trabzon, İzmir, kısmen Adana-Mersin ve zayıf olarak İstanbul gibi belli başlı limanlarla bunların hinterlandında yaşayan Anadolu eşrafının özlemi, yeni bir sanayi sınıfı, dünya çapında ticarete dahil olan bir burjuva sınıfı olabilmek değil, doğrudan doğruya kapıdışı ettiği azınlık kompradorların ilişkilerini devralmak biçiminde ortaya çıkmıştır. Yani burjuvazi, sermayesinin milli imkânları etrafında kendini yeniden örgütlemek, üretimi bu tarzda sürdürmek yerine, özellikle Rum, Ermeni ve kısmen de Yahudi burjuvazisinin ilişkilerini kendi ilişkileri olarak sürdürmek yolunu görebilmiştir; başka bir hedefi yoktur. Böyle olunca da, devletin yeniden örgütlenmesine temel teşkil eden sosyal sınıf güçleri bakımından, anti-emperyalist ve anti-feodal karakteristiklerin bir

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

AYDIN ÇUBUKÇU

233

rolü olmamıştır. Bu özellikler silinmiş, yerine, emperyalizmle bütünleşme, onun azınlık işbirlikçilerinin yerini “Türk ve müslüman, milli tüccar zümresi” olarak doldurma politikası biçim kazanmıştır. Kurtuluş Savaşı, dünyada devrimle emperyalizm arasındaki ilişkilerin önemli bir momentinde ortaya çıkmış olmasına rağmen, daha sürdüğü koşullarda, emperyalizmle bütünleşme politikalarına teslim olmuştur. Türk solu, bu karmaşa içinde, kendisinin günlük ilişkileri ve politikaları bakımından Kemalizm’e nasıl bir anlam vereceğini daima olayın değişik dönemlere karşılık düşen değişik özelliklerini öne çıkartan bir teorileştirme ile çözmek yoluna girmiştir. Bazen, Kemalizm’in anti-emperyalist, anti-feodal yanlarını son derece abartmış, ve Kemalizm’i sadece bunlardan ibaret saymıştır; bazı dönemlerde ise, ki bu özellikle devletin kendini en katı biçimde Kemalist-Atatürkçü olarak tanımladığı ve bütün politikalarını buna dayandırarak sola saldırdığı dönemlerdir, Kemalizm’in emperyalizmle olan ilişkileri, sola karşı baskıcı, despotik, katliamcı tutumları değerlendirmeye esas alınmıştır. Bir bakıma, Kemalizm’le solarasındaki ilişki, solun kendisini Kemalizm bakımından nasıl tanımlayacağına dair bir problem halini almıştır. Bir dönem, 27 Mayıs ve onun getirdiği ilişkiler çerçevesinde Kemalizm’e bir değer biçilmiştir, bir başka dönem, Nihat Erim ya da Kenan Evren’le olan ilişki bakımından. Sonuç olarak, sol, kendisine Kemalist diyenle ilişkisi bakımından Kemalizm’i, Kemalizm’in içinden seçtiği anlamlardan birini yükleyerek tanımlama yolunu seçmiştir. Tarihte Kemalizm’in yerine objektif olarak bakmak, herhangi bir siyasi hareketin sorunu olmaz. Politika ile tarih arasındaki ilişki, daima güncel sorunlar aracılığıyla belirlenir. Bu anlamda objektivite denilen şey de, sosyal hareketlilik üzerindeki etki ile ilişkili olarak ortaya çıkar. Bugün, örneğin 60’lı yılların sonunda olduğu gibi, kendini Kemalizm’in kurtuluş savaşı özellikleriyle tanımlayan bir siyasal akım yoktur; tek tek kişiler var sadece. Ama bu tek tek kişilerin Kemalizmleri, onların ömürleriyle sınırlı kalacaktır. Bir İlhan Selçuk Kemalizmi’nin İlhan Selçuk’tan daha uzun ömürlü olacağını düşünemiyο-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

234

SOL KEMALİZME BAKIYOR

rum; çünkü, böyle bir çizgiden politik bir program çıkaracak herhangi bir sınıfa dayanmamakta, o sınıfın düşüncesini, özlemlerini yansıtan sistemli bir ideoloji özelliği göstermemektedir. Bunun gibi, Evren Kemalizmi de uzun boylu yaşamaya aynı sebeplerle muktedir değildir. Gelip geçici, güncel sorunların dayattığı sözde çözüm reçetelerinin slogan içeriği olarak doğduğu ve öyle kalmanın ötesine geçemeyeceği için, sistemli bir Kemalizm'den, karşı taraf bakımından da, sol açısından da söz edilemeyecektir.

Sol akımlarla Kemalizm'in ilişkilerinin tarihsel gelişimine baktığımızda...

Son yirmi yılın militan solunda iki başlıca eğilim vardır. Birincisi, Kemalizm'e son derece olumlu anlamlar yükleyen ve Kemalizm'in yalnızca anti-emperyalist, anti-feodal yönünü, o da son derece sağlıklı bir analizin sonucunda elde edilmiş bu kavramları, öne çıkaran Mahir Çayan geleneğinde temsil edilen bir akım. Çayan, özellikle 12 Mart öncesinde çok önemsenen Kemalizm tartışmaları sırasında, Kemalizm'in sağından ve solundan söz edenlere karşı, Kemalizm'in solunun sağının olamayacağını, anti-emperyalist ve anti-feodal bir tek Kemalizm bulunduğunu, bunun dışındakilerin Kemalizm sayılamayacağını söyleyerek net bir sınır çizmişti. Diğer yandan, ikinci eğilim, 12 Mart darbesinin getirdiği bir sonuç olarak değerlendirilebilir, Kemalizm'e yalnızca karşı-devrimci özellikleri açısından bakmıştır. İbrahim Kaypakkaya'nın yazıları, Kemalizm'in, anti-emperyalist, anti-feodal, hatta milliyetçi olmadığı ekseninde döner: "M. Kemal emperyalizmin bir ajanıdır; Kurtuluş Savaşı, Türk-Yunan savaşından ibarettir; cumhuriyet denilen şey Osmanlı İmparatorluğu'nun bir devamıdır vs." Onun dilinde söyleyecek olursak, "Kemalizm, baştan sona faşizmdir". Çok tipik olarak bu tablo, Kemalizm'e ilişkin tanımlardan birinin ya da diğerinin yaygın etki bulmasının, doğrudan doğruya günün politik ilişkileri karşısında alınan tavırlarla ilgili olduğunu gösteriyor. Eğer programatik bir sonuç çıkarılmak isteniyorsa, Kemalizm'e

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

AYDIN ÇUBUKÇU

235

tarih içinde bakmak, tarih için ne anlama geldiğini görmek, dönemin sosyalistlerinin Kemalizm hakkındaki değerlendirmeleriyle Kemalizm'in Türkiye'de oynadığı rol arasındaki bence de farklı bazı yanları açığa çıkarmak ve en önemlisi, güncel politikaların geçici ihtiyaçlarının ötesine geçmek gerekmektedir. Geçmişte önemsenen şey, Kemalizm'i temsil ettiği düşünülen kişi ya da kurumlarla solarasındaki ilişkinin ne olacağıydı. Bugün böyle bir ilişki ihtiyacından, Kemalizm'i temsil etme konumunda bir siyasal akım bulunmadığı için söz edilemiyor. Bugün daha değişik bir değerlendirme kriteri devrededir. Sol, Kemalizm'i, Kürt sorunu açısından tartışıyor şimdi. Anlaşılır nedenlerle, Kürt solunun Kemalizm'e karşı tavrı, Türk solu üzerinde etkili olmaktadır. Demin sözünü ettiğim Çayan geleneğinden gelen bazı akımlar, Kürt solunun ve Kürt sorununun etkisiyle, kendi görüşlerinde Çayan'ı da eleştiriye tabi tutmaya yönelik önemli değişiklikler yapma ihtiyacını açıkça belirtiyorlar. Aslında burada da geçmiştekenden daha farklı bir yaklaşım yok. Bu ihtiyacı hissetmelerinde belirleyici olan, kendi durumları, tarihe bakışları, tarihle olan ilişkileri değil, Kürt soluyla ilişkileri, Kürt solunun ortaya koyduğu tezler bakımından kendi durumlarına bakışlarıdır. Örneğin bence, Devrimci Sol, böyle bir ihtiyacı ortaya atarken, Kürt soluna göre kendi yerini tarif etme ihtiyacından başka bir kaygıya dayanmıyor.

Peki, sizin geleneğiniz açısından durumu değerlendirirsek... Sizin kendi geleneğinizin Kemalizm konusundaki yaklaşımları neydi? Bugün kısmı ya da bütünsel bir değişiklik söz konusu mu?

Geçmişte, özellikle 12 Mart dönemi yargılamaları sırasında, hepimizin Türkiye'nin sosyal siyasal tarihi hakkındaki görüşlerinin belli başlı çizgilerini Doğan Avcıoğlu'nun tezleri tayin ediyordu. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının savunmaları, bazı ek sorunların böyle bir içeriğin tercih edilmesinde rol oynadığı gerçeğini de belirterek söyleyeyim, bir Kemalizm savunmasından daha öte değildi. Ne var ki, orada Kemalizm'e yüklenen içerikle, genel olarak

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

236

SOL KEMALİZME BAKIYOR

dünyadaki o dönemin belli başlı eğilimi arasında, yani emperyalizme karşı Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının mücadelesi arasında kurulmuş dolaysız ama yanılısamalı olduğu sonradan anlaşılabilir bir bağ söz konusuydu. Sosyalizmden çok milli bağımsızlığa, işçi sınıfından çok köylülüğe, “yoksul halklara” değer biçmeyi, bir anlamda, Marksizm’e olan mesafe de düşünülünce, kaçınılmaz kılan bir dünya konjonktürü... Elbette, bu Kemalizm olumlaması içinde, örneğin bugün çok önemsenmesi gerektiğini düşündüğüm bir Kuvayı Milliye örgütlenmesi motifi yoktur. Bunu anlamak, değerini teslim etmek, bu halk örgütlenmesi örneğinin tarihimizde ender bulunur olmasından da sonuçlar çıkarmak gerekiyor... Kaldı ki, Kemalizm denilen şeyin milli kurtuluşçuluk dönemini besleyen en önemli kaynak olmasına rağmen, bu örgütlerin doğrudan doğruya Kemalizm’in sonucu olduğunu söylemek tamamen imkânsızdır. Kemalizm, o dönem özellikleri bakımından, belki bunun üzerinde yükselmiştir, bu örgütlenmenin beslediği bir siyasal akım olarak ortaya çıkmıştır ama, bu pekâlâ kendisini, kendine özgü bir siyasal örgütlenme biçiminde de, daha berberak, daha kristalize bir halk hareketi kimliğiyle de ortaya koyabilirdi. Belki İttihat Terakki kadrolarının Milli Kurtuluş Savaşı’na katılan kesiminin bu örgütlerin siyasi temsilcisi olma durumunu elde etmeleri, bu örgütlerin başlıca ve tarihsel şanssızlığı olmuştur. Ama o örgütler, kendilerini bu akım dışında da ifade edebilmenin potansiyeline hiç olmazsa yer yer sahiptiler. Bu gerçeklesememiştir. Daha örgütlü, politikada daha tecrübeli, devlet kurma ve yönetme fikrine daha fazla sahip olan İttihat Terakki kadrolarının bu olanağı değerlendirmesinin esprisi de siyasi ifadesini Kemalizm’de bulmuştur.

Bu noktada Mustafa Suphi’ye bir gönderme var mı?

Kuşkusuz. Mustafa Suphi, bence bu olanağı, bu potansiyeli görebilecekken görmeyen insanlardan birisidir. İttihat Terakki’nin örgütlenme gücü karşısında, onunla birleşmeye çalışmak, Mustafa

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

AYDIN ÇUBUKÇU

237

Suphi için, Kuvayı Milliye ile ilişki kurmaktan daha kolay, belki daha çabuk verim alıcı bir yol olarak görünmüştür. Tabii, bugünden bakarak söyleyebiliriz: Bu tercih yanlıştı. Bunun yanında, TKP'nin Anadolu halk örgütleriyle hiç ilişkisinin olmadığı, o ilişkilere değer vermediği, onlardan bir kaynak yaratmaya çalışmadığı söylenemez. TKP'nin bir yandan böyle bir gayreti de var. Ama belirleyici olan, Mustafa Kemal çevresiyle bir biçimde birlik arama politikası olmuştur. Bugün bu politikanın, Mustafa Suphi'nin sonunu tayin eden yanlış bir politika olarak görülmesi gerekmektedir. Örgütlenme ve siyasi tecrübe bakımından Mustafa Kemal'den geri kalır yanı yoktur Mustafa Suphi'nin. Ayrıca, dünya devrimci işçi hareketiyle sıkı bağlara sahip olma gibi bir de avantajı vardı. Ne ki, bunu Anadolu'daki örgütlenmelere yansıtacak doğru bir hat çizmek, ve bunu bağımsızca geliştirecek bir siyasi hareket olarak örgütlemek yeteneğini ya da isteğini göstermemiştir Mustafa Suphi. Yaptığı her şey eninde sonunda İttihat Terakki uzantılarına eklemeye çalışmak olmuştur. Bu onun sınıfları tahliiliyle de ilgilidir. Sınıf mücadelesi hakkındaki görüşleri, Türkiye'nin o günkü koşullarının çok gerisindedir. Türkiye'de sınıfların teşekkül ettiği konusunda tereddütlüdür. Ağaların, paşaların, çok da fena insanlar olmadıklarını söyleyebilecek bir saflık içindedir. İşte bence, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının savunmalarının ardından gelen dönem içinde aşılacak bunlardır asıl olarak. Kemalizm'in sınıf karakterini tespit etmek, buna bağlı olarak, onun dünyanın o günkü koşullarında oynadığı devrimci rolü görmek... Bu temel, döneme ve harekete ilişkin olarak Lenin ve Stalin'in değerlendirmeleriyle de çakışmıştır.

Peki, Komintern'e ilişkin bir şeyler söylenebilir mi burada?

Komintern'in Kemalizm'in analizi başlığı altında yaptığı şey, doğrudan doğruya Anadolu halk hareketinin bir değerlendirilmesi olarak anlaşılabilir. Daha sonra Şefik Hüsnü ile devam edecek olan çizgi, bence Mustafa Suphi'yle başlamıştır ama Komintern'

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

238

SOL KEMALİZME BAKIYOR

in çok özel koşullar nedeniyle, özellikle İngiliz emperyalizmi ve Ekim Devrimi arasındaki ilişkiler bakımından Türkiye'nin taşıdığı büyük önem, Komintern'in Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı kendi müttefiki olarak değerlendirmesine yol açmıştır. Bu hiç de yanlış değildir. Ama bu değerlendirmenin dayandığı uluslararası koşulları, Ekim Devrimi'nin Kafkasya üzerinden gelebilecek tehlikeler karşısındaki durumunu ve bunun doğurduğu politik ve diplomatik sonuçları göremeyen TKP, bu çizginin Türkiye içindeki sınıf mücadelesi koşullarında yeniden ve yeniden üretilmesi ve buna uygun bir mücadele programı geliştirilmesi konusunda kendi üzerine düşeni yapmamıştır. TKP, ulusal kurtuluş güçlerinin içindeki sınıf mücadelesini görebilmek ve buna uygun politikalar üretmek bakımından elini kolunu bağlayan herhangi bir şeyle karşı karşıya değildi. Yapabilirdi, yapmadı.

Peki, Türk solu ile Kemalizm arasındaki kopuş, eğer varsa, ne aşamada?

Bugün Türk solunda Kemalizm değerlendirmelerini koşullayan olgu, Kürt sorunudur. Öyle ki, gelinen durumda, bir zamanlar, açıkça Kemalizm'le olan yakınlık dolayısıyla birer ihanet ve karşıdevrim olarak anılagelmiş kimi olaylar, Koçgiri Ayaklanması, Şeyh Sait İsyanı, Dersim Ayaklanması gibi olaylar, bugün Kürt ulusal kurtuluş hareketinin tarihsel öncelleri olarak ele alınmakta ve Kemalizm'e bakışta bu gibi değişen kriterler rol oynamaktadır. Genel olarak söylemek gerekirse, Türk solunun kendi kimliğiyle Kemalizm arasında bir hesaplaşma, dün olmadığı gibi bugün de yok. Hesaplaşma olmayan bu şey, daima kendi dışındaki birtakım etkenlerin, Kemalizm karşısında kendisini yeniden tanımlamayı dayatması biçiminde ortaya çıkıyor. "Kemalizm'den kopuş gerçekleşti mi, gerçekleşmedi mi?" sorusu, solun kendi iç imkânları ve kendi hareketi bakımından bugün cevaplandırılabilir durumda değil sanıyorum. Yani, sol kendisini bir işçi hareketi olarak ortaya koymadıkça, kendisini hâlâ kendi dışındakilerle ve kendi

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

AYDIN ÇUBUKÇU

239

karşıtlarıyla tanımlamak durumunda kalacaktır. Bu anlamda, “Kemalizm’den kopuş gerçekleşti mi”nin cevabı, Kemalizm’den kopuşu zorlayan dış etkilerin durumuyla değerlendirilebilecek bir şey olarak kalmaya devam ediyor. Bunlar Kemalizm’i ne kadar zorluyorlar? Bunlar Kemalizm olarak ifade edilen devlet politikalarını ne kadar zorluyorlar ve Türk solu bundan ne kadar etkileniyor? Belki soru, şimdi bu acıklı haliyle sorulabilir. Türk solu işçi hareketi olarak kendisini yeniden tanımlama sürecine girmediği sürece, yani hâlâ ideolojik besinini Kemalizm’in ilerici konumundan türetmeye, kendi probleminin başlıca olgularını hâlâ o perspektiften tanımaya ve anlatmaya devam eden bir aydın çabası, bir küçük burjuva kimlik olarak kaldıkça, soruna sınıf karakteri taşıyan bir cevap vermesi mümkün olmayacaktır gibime geliyor.

**Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları
serbest bırakılmış eserdir**

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

EK 1

DR. HİKMET KIVILCIMLI, MAHİR ÇAYAN VE İBRAHİM KAYPAKKAYA'DAN KEMALİZM ÜZERİNE SEÇME YAZILAR

DR. HİKMET KIVILCIMLI

“Cumhuriyet burjuvazisi: M. Kemal, Rusya’daki II. Nikola’ya karşılık gelir. Siyasal görünüşte II. Nikola yarı meşruyetçi bir hükümdarlıktı. I. Mustafa Kemal çağı bir cumhuriyet şeklidir. Fakat:

1) Biz biliyoruz ki, emperyalizm döneminde cumhuriyetle hükümdarlık arasında pek fark yoktur. Her iki sistem de bir oligarşinin azınlık grubu elindedir.

2) Her iki sistem de işçi sınıfının tam bağımsız olmak şöyle dursun, yarı bağımsız bir hareketine bile dayanamaz. Ancak polis hafiyelerinin emrinde, devrimci işçileri avlamaya yarayan lonca bozuntusu işçi örgütlerini bizzat kendisi kurmaya özenir.

3) Her iki dönemde de burjuva parlamentarizmi büyük toprak sahipleriyle el ele vererek gelişir. (...)

4) İşçilerin değil siyasal, en basit ekonomik hareketleri bile süngü gücüyle boğulur ve karşılarında bütünüyle zalim devlet aygıtını seferber edilmiş bulur. Her iki rejimde de polisin işkenceli zulmü kapitalistin en utanmazca keyfi soygunuyla el ele vermiştir.

5) Nikola döneminde Rusya nüfusunun % 75’i okur yazar değildir. (...) Türkiye’nin 14 milyon nüfusu içinde % 80-85’i okur yazar değildir.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

242

SOL KEMALİZME BAKIYOR

6) Her iki sistemde de derebeyi artıkları köylüyü kapitalist soygunla birlikte inletir ve ezer.

Dr. H. K., *Partide Konaklar ve Konuklar* (1932-1933)

“En küçük bir siyasal örgüt, kitleyle en basit teması olmaksızın, Onbeşler hangi sosyal gücü temsil ederek ve o güce dayanarak burjuva gibi kancık ve zalim bir sınıfla el ele verebilirdi? Burjuvazi Onbeşler’in elini, onları Karadeniz’in dibine indirmek için tutmaz mıydı?”

Dr. H. K., *Partide Konaklar ve Konuklar*, s.175 (1932-1933)

“Yalnız devrime küçük burjuva içinin faşizmden aktardığı bir mistik anlamı daha katıyor: (Tıpkı Mussolini gibi ya da Mussolini’nin Marx’ı çileden çıkartan ecdadı gibi) “Ahlâk” diyor.

Demagoji hangi alanlarda izleyecek? bunu da görüyoruz:

1) “Genç nesil”: Tabii okul çağını bitirdikten sonra “Halkevi” ne devam edebilmek imtiyazına erişmiş burjuva aydınlığı ve gençliği bu.

2) “Şehir halkı”: Görüyorsunuz ya, demagog burada dilini yakacakmış gibi “işçi” kelimesini kullanmamak için doğrudan doğruya “kapitalist efendilerimiz” de dememek için bir safсата çorbası soruyor: Şehir halkı!

3) “Köylü”: Yani herkesin istediği anlama alabileceği devekuşu. Şu “ihtilalci nesil” hangi gayeye tapıyor? Karşı-devrim (...)

Kadrocuların bu “ikinci” derebeylik adını verdikleri şey: serbest rekabetçi kapitalin yerine geçen finans-kapital oligarşisi yani emperyalizmdir. Onlar emperyalizm karşısında secdeye kapanıyorlar. Doğrusu efendilerini iyi tanıyor bu finolar... Fakat o tekeli kapital efendilerini olduğu gibi bütün canavar dişleri ve pençeleriyle halka nasıl tanıtabilirler!

Onun için üstadları olan uluslararası demagog Duçe’nin usu-

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

DR. HİKMET KIVILCIMLI

243

lüne müracaat ediyorlar. Finans-kapitali küçük burjuva palavraları ve mistisizmi ile tütsülüyorlar.

Dr. H. K., *Partide Konaklar ve Konuklar*, s. 181-182 (1932-1933)

“Gizli faaliyeti önemsememek: Gizli faaliyeti, hele Kemalizm gibi katmerli “militaristiko-faşist” bir sistem içinde açıkça inkâr edeceğin alını karışlanır. (...)

Dr. H. K., *Parti ve Fraksiyon*, s. 10 (1932-1933)

“1. İlkellik: Leninizm softalarının özellikle örgüt konusundaki sapıklıklarıdır.

a) Konağı tanınamak akıbeti: Komünizmi yalnızca ezberleyenler için, söylemeye gerek yok, zemin ve zamanın, parti gelişiminin ve varolan sınıf ilişkilerinin ölçülmesi boşuna zahmettir. Falan atlayıştan sonra hangi basamaktayız? Örgüt slogan ve şekilleri ne olmalıdır? Adam sen de... Oysa ciddi bir siyaset ve o siyasete uygun istikrarlı bir örgüt şekli kurmak için, bütün bu aşamaları hesaplamak zorunludur. 1927 yılı, Türk burjuvazisinin 1925'ten beri başladığı terör döneminin tam faşist diktatörlüğü şeklinde istikrarlaştığı yıldır. 1925 terörünün parti aydınlığı içinde yarattığı panik, Rusya'da 1905'ten sonra, 1907'de muzaffer olan karşı-devrimin Rus Sosyal-Demokrat Partisi'nde gerektirdiği karşaya çok benzer. Tabii aralarında taban tabana farklar var. 1905 bir devrimdi. 20 yıl sonra Türkiye'de patlayan karşı-devrimdi. Fakat burjuvazi için karşı devrim de, devrimde aynı derecede tehlikeli olduğundan bir yıl kadar şöyle böyle devam eden görece bir burjuva demokrasisi hemen burjuva terörüne ve terör de bir buçuk iki yıl kadar hüküm sürdükten sonra burjuvazinin tam diktatörlüğüne ve halk tabakalarına karşı zalim gericiliğe dönüştü.”

Dr. H. K., *Partide Konaklar ve Konuklar*, s. 15 (1932-33)

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

244

SOL KEMALİZME BAKIYOR

“Bu tehlike, faşizmi kendi üslubunca hazmetmeye uğraşan her ülke gibi Türkiye’de de, hele son kadro demagojisiyle daha açık gözükmeye başlamıştır. Bu tehlikenin önüne ancak işçi+köylü ittifağı ile geçilebilir. Fakat: 1. İşçi-köylü birliği ve beraberliği genel bir tanımdır; 2. Bu tanımın uluslararası komünizmce çeşitli farklarını belirlenmiştir...”

Dr. H. K., *Müttefik: Köylü*, s. 9 (1932-33)

“Şimdi hesap gün gibi aydındır: Proletarya diktatörlüğü denilen devrim devleti, Kemalizmin bürokrat ve soyguncu devlet örgütüne göre hiç olmazsa üç kez daha ‘ucuz hükümet’ tir.”

Dr. H. K., *Müttefik: Köylü*, s. 17 (1932-33)

“Burjuvazi, bizzat Kemalizmin diliyle yukarıda gördüğümüz gibi, en bayağı demagoji köylü ve özellikle küçük köylü tabakaları etrafında yapmıştır. ‘Köylü memleketin efendisidir’ yalanı hâlâ kulları tırmalayan bir dırıltıdır. Burjuvazi, Kemalizm, hiç şüphesiz köylü sorununda TKP’nden çok daha fazla gürültü çıkardı, çıkarıyor ve çıkaracak. Köylülüğün basit anlayışı bu gürültüyü iyice kavrayamamakla birlikte, Kemalizmin ne olduğunu, kendi hayatıyla her gün denemiştir. Onun için, çalışkan köylülük kadar Kemalizmin gürültüsüne pabuç bırakmayan tabaka, Türkiye’de azdır. Denilebilir ki küçük köylülük hiç olmazsa işçi sınıfı kadar, bugünkü rejimin ve onun cesetleşmiş hali olan devlet aygıtının uzlaşmaz düşmanıdır. Bir kelimeyle Kemalizm, köylülüğün gönlünü çelmek için demagojiden başka bir şey yapmamış ve çalışkan köylülük de içgüdüleriyle, onun içyüzüne can düşmanı olmuştur.”

Dr. H. K., *Müttefik: Köylü*, s. 23 (1932-33)

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

DR. HİKMET KIVILCIMLI

245

“Böylece Kemalist burjuvaziyle onun yordakçıları ve finoları bir taşla iki kuş vurmak kaygısındadırlar.

Fakat, kapitalist düzen ve yasalarının içyüzü daima yüzüzlüğü ve ikiyüzlülüğü demektir. Kitapta yazarla hayatta olanın birbirine karşıt oluşu en uç sınırını kapitalizmde bulur. Onun için, “sonradan görme”liğin ve “zıpçıktı”lığın bütün faziletlerini alın-da taşıyan Kemalist burjuvazinin dediklerine değil, sistem olarak Türkiye’de yaptıklarına bakmak, her şeyde olduğu gibi, tefeciliğe atıp tutuşunda da saçmalığın derecesini anlamaya yeter. Kemalizmin tefecilikle ilişkisi nedir?

Tarihçe olarak unutmayalım ki, Kemalizm, bir kelimeyle taşra tefeciliğinin sömürge kurtuluşuna kalkışan bir harektir. Doğuştan ve oluştan tefeci olan Kemalizm, yeni yeni kozalara girip keleşleştikçe, gelişim yasalarının gereği; aslını inkâr aşamasına girmek üzeredir (...) Onun için Kemalist burjuvazinin örümcek ağı gibi ülkenin dört bir yanına kurduğu kredi tuzağı, kredi şebekesi, doğrudan doğruya Kemalist devletin süngü kuvvetine dayanan ayrıcalıklı bir tefecilik sisteminden başka bir şey değildir.”

Dr. H.K., *Müttefik: Köylü*, s. 34 (1932-33)

“Türkiye’nin kendisi bu ulusal kurtuluş hareketlerinden bir önemlisine sahne oldu. Fakat bu kurtuluş hareketi Kemalist burjuvazinin iktidar ve diktatoryası altına girdiği için, kapitalist niteliklerden ve zıtlarından kurtulamadı. Ve kurtulamazdı da. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Türkiye dış ilişkilerinde mazlum bir ulus olmasına karşın, iç ilişkilerinde zalim bir ulus rolünü oynamaktan geri durmadı.

“Bugün Türkiye nüfusunda önemli toplam tutan iki ulusal varlık var: Türklük-Kürtlük. Siyasi, ekonomik egemenlik ve üstünlük Türk burjuvazisinde olduğu için, Kürt halkı mistik ve belirsiz ‘Doğu illeri’ kelimesi altında, özel ve gizli bir sömürge, şiddetli bir asimilasyon ve daha doğrusu imha siyasetine uğratıldı. Kema-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

246

SOL KEMALİZME BAKIYOR

lizmin bu sömürgeci, imhakâr siyaseti birçok tarihi ve siyasi zorunluluklar yüzünden, uluslararası denge içinde bugüne kadar adeta tarafsız bir ilgi veya ilgisizlikle görüldü (...)"

Dr. H. K., *Ulusal Sorun*, s. 26 (1932-33)

"1. Kemalizm: Evet şaşılacak bir şey yok. Kaçakçılığı en çok kovalayan gibi, en büyük davet eden de Kemalizmin ta kendisidir. Cumhuriyet burjuvazisinin zıtlıkları bir değildir. İç pazarı tekelci ve tefeci sermayenin kurbanlık koyunu haline getiren ve bu müt-hiş bunalım yıllarında, dünyanın hiçbir yerinde görülmedik derecede yüksek tekelci fiyatları halka dayatarak hayatı ateş pahasına çeviren Kemalizm, kaçakçılığa en büyük yemi hazırlayan bir sistemdir."

Dr. H.K., *Ulusal Sorun*, s. 47 (1932-33)

MAHİR ÇAYAN

(...)

II. KEMALİZM

Kemalizm, emperyalizmin işgali altındaki bir ülkenin devrimci-milliyetçilerinin bir milli kurtuluş bayrağıdır. Kemalizmin özü, emperyalizme karşı tavır alıştır. Kemalizmi bir burjuva ideolojisi, veya bütün küçük-burjuvazinin veyahut asker-sivil bütün aydın zümrenin ideolojisi saymak kesin olarak yanlıştır.

Kemalizm, küçük-burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavır alışıdır. Bu yüzden, kemalizm soldur; milli kurtuluşçuluktur. Kemalizm, devrimci-milliyetçilerin, emperyalizme karşı aldıkları radikal politik tutumdur.

Ülkede, kendi solunda, emperyalizme karşı hiçbir devrimci, ulusal-radikal sınıf hareketi olmadığı, dünyada, bugünkü gibi milli kurtuluş savaşlarının destekçisi bir dünya sosyalist blokunun olmadığı bir evrede emperyalizme karşı, dünyada ilk muzaffer olmuş bir halk savaşını veren radikal-milliyetçiler, bu bakımdan, ülkemizin —kökeni Osmanlı alt bürokrasisinin ilericiliğine dayanan— bir orjinalitesidir. Kemalistler için ülkemizdeki, asker-sivil aydın zümrenin jakobenleri diyebiliriz.

III. 1923 DEVRİMİ, 1923-42 VE DE 1942-50 DÖNEMLERİ

1923 Devrimi, önder sınıfın karakterini yansıtan bir milli devrimdir. Emperyalist işgal, kırılmış, komprador-burjuvazi tasfiye edilmiş, yabancı sermayeye tanınan bazı imtiyazlara rağmen genellikle emperyalist istismar bertaraf edilmiş, feodalizmin ideolojik ve politik gücü kırılmıştır.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

248

SOL KEMALİZME BAKIYOR

Bu, muhtevası burjuva olan bir devrimdir. (Stalin ve Mao, 1919-23 Anadolu hareketına devrim demektedirler. Keza Mao, 1923 Anadolu devriminden muhteva bakımından pek farklı olmayan Cezayir Devrimi için de, milli demokratik devrim kavramını kullanmaktadır.) Ancak, önder sınıfın karakterinden dolayı, bu devrim sürekli kılınamamış, duraklamalara ve hatta geriye dönüşlere maruz kalmış, sonunda da ülke yeniden sömürgeleşme sürecine girmiştir.

I. Milli Kurtuluş Savaşı'nın ve de 1923 Anadolu Devrimi'nin önderinin büyük-burjuvazi olduğunu söylemek gerçeklere aykırıdır. Çünkü emperyalist dönemde burjuvazi, bütün dünyada devrimci, milliyetçi ve demokrat niteliğini kaybetmiştir. Onun ideolojisi artık milliyetçilik değil, kozmopolitizmdir. O, vatan, millet bayrağını geminin bordosundan aşağıya atmıştır. Bu bayrağı, emperyalist dönemde enternasyonalizm ve yurtseverlik tabanında proleter-devrimcileri, milliyetçilik tabanında ise küçük-burjuva radikal unsurları yükseltmektedir.

1923'te kurulan, milli, laik Türkiye Cumhuriyeti'nde yönetim, hiyerarşik tabanın üst kademesinde kemalistler olmak üzere, küçük-burjuvazinin ve de burjuvazinin bütün fraksiyonlarının ortak yönetimidir.

Feodal mütegalibe sindirilmiş, ancak politik ve ideolojik gücü kırılmasına rağmen, ekonomik gücü bertaraf edilememiştir.

Kısaca özetlersek, *feodal-komprador devlet mekanizması parçalanmış yerine, tek parti yönetimi altında küçük-burjuvazinin diktatörlüğü egemen kılınmıştır.*

(...)

Ekonomik plandaki yönetimi ise özetle şudur: Özel mülkiyet ve kârı temel alan (başka türlü olması eşyanın tabiatına aykırıdır kendi sınıfsal ve de ekonomik örgütlenmesini genişleten, giderek de "milli-burjuvazi" sınıfını yetiştirmeye yönelik, küçük üretime dayanan, özünde boş bir milli ekonomi yaratılmıştır.

(...)

İstiklali Tam Türkiye yolunun her alanda tam bağımsız olmaktan geçtiğinin bilincinde olan bu yönetimin lideri. G. Mustafa Kemal, milli ekonomi konusunda çok hassas davranmıştır. Gümrük himayeleri, millileştirme, yerli malı kullanma mecburiyetleri, vs.lerde milli bir kapitalist sınıfı oluşturma gayretleri içinde olan Cumhuriyet yönetimi, bu amaçla milli kapitalizmin gelişmesi için devletin bütün imkânlarını kullanmıştır. Ancak gittikçe gelişen politik ve ekonomik plandaki küçük-burjuvazinin örgütlenmesi, giderek ticaret burjuvazisi ile işbirliği içinde olan ve devletin imkânlarını bu alanlarda kullanan bir *bürokrat burjuvazi* oluşturmuştur.

(...)

“İş Bankası’nın bir nevi politikacılar bankası olarak kurulmuş olması, Cumhuriyet dönemi için bir aferizm salgınının başlangıcı olmuştur” (F. R. Atay, Bkz. Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni*). Giderek Cumhuriyet yöneticilerinin bir kesiminin bürokrat-burjuvazi haline dönüşmeleri, ticaret-burjuvazisi ve eşrafla birlikte ekonomik yatırımlar yapmaları, başlangıçta, ekonomide özel kartelleşme ve tröstleşmeye, yabancı sermaye yardımlarına ve işbirliğine karşı olan devlet üzerinde politik gücünü yavaş yavaş arttırmayı doğurmuştur. Yavaş yavaş, bu konuda, meclisten imtiyazlı kanunlar çıkartılmış, yabancı sermaye ile “işbirliği” gelişmiş, ekonomide reformist-burjuvazi ile bürokrat-burjuvazi işbirliği sonucu tekelleşmeye doğru gidilmeye başlanmıştır.

(...)

IV. 1950-71 DÖNEMİ

Bu yıllar ülkeye Amerikan emperyalizminin ekonomisinden politikasına, kültüründen sanatına kadar damgasını vurduğu ve bizzat oligarşi içinde yer aldığı yıllardır. (Emperyalizmin içsel bir olgu haline gelmesi). Bu yıllarda emperyalist üretim ilişkileri ülkenin en ücra köşesine kadar egemen olmuştur.

Kısaca dersek, küçük-burjuva milli ekonomisi, *emperyalist istismara cevap verecek şekilde değişikliğe uğramış, emperyalist*

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

250

SOL KEMALİZME BAKIYOR

üretim ilişkilerinin egemen olduğu oligarşinin gayri milli ekonomisine dönüşmüştür. Küçük-burjuva diktatörlüğü yerini oligarşik diktaya terk etmiş, küçük-burjuvazinin milli ideolojisi ve politikası, oligarşinin gayri milli ideolojisi ve politikasına yerini bırakmıştır.

(...)

Ancak, bu dönemde herşeye rağmen, oligarşi ile küçük burjuvazi arasında bir nisbi denge ülkede süregelmiştir. Yani oligarşi devlete bu dönemde tam anlamı ile hakim değildir. Bu yüzden belli ölçülerde özellikle bürokrasi ve ordu içindeki devrimci-milliyetçiler etkinliklerini bu dönemde devam ettirebilmişlerdir. Fakat özellikle 1963'ten sonra, yerli ve yabancı sermayenin ülkemizde giderek merkezileşip, yoğunlaşması ve meta üretiminin ta köylere kadar girmesi ile oligarşi kademe kademe gücünü arttırmış ve nihayet 1971'de küçük burjuvazinin sağ ve orta kanadını da kendi safalarına çekerek, ordu ve bürokrasi içinde kemalistlerin gücüne büyük bir darbe indirmiştir.

V. 12 MART VE DEĞİŞEN SINIFLAR İLİŞKİSİ

12 Mart Darbesi ile birlikte, ülkedeki sınıflar kombinezonunda tam bir değişiklik olmuştur. Ülkedeki devrimci-milliyetçilerle oligarşi arasındaki nisbi denge bozulmuş devletin bütün kurumlarına oligarşi tam anlamı ile hakim olmuştur.

Kökenini, Osmanlı devletinden ve yirmibeşlik Cumhuriyet dönemi küçük-burjuva yönetiminden alan Türk ordusunun küçük-burjuva devrimci geleneği artık son bulmuş, ordu doğrudan emperyalizmin ve oligarşinin sömürgeci politikasının aleti olmuştur.

(...)

Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim* 1-2-3, Devrimci Tavır Yayınları.

İBRAHİM KAYPAKKAYA

(...)

1. Kemalist devrim, Türk ticaret burjuvazisinin, toprak ağalarının, tefecilerin, az miktardaki sanayi burjuvazisinin, bunların üst kesiminin bir devrimidir. Yani devrimin önderleri, Türk komprador büyük burjuvazisi ve toprak ağaları sınıfıdır. Devrimde, milli karakterdeki orta burjuvazi önder güç olarak değil, yedek güç olarak yer almıştır.

2. Devrimin önderleri, daha anti-emperyalist savaş yıllarında iken İttifak emperyalizmi ile el altından işbirliğine girişmişlerdir; emperyalistler Kemalistlere karşı hayırhah bir tutum takınmış, bir Kemalist iktidara rıza göstermeye başlamıştır.

3. Kemalistler, emperyalistlerle barış imzaladıktan sonra bu işbirliği daha da koyulaşarak devam etmiştir.

4. Kemalist hareket, özünde “işçilere ve köylülere, bir toprak devrimi imkânına karşı” gelişmiştir.

5. Kemalist hareketin sonucunda, Türkiye'nin sömürge, yarı-sömürge, yarı-feodal yapısı; yarı-sömürge ve yarı-feodal yapı ile yer değiştirmiştir; yani yarı-sömürge ve yarı-feodal iktisadi yapı devam etmiştir.

6. Sosyal alanda, eski milli azınlıklara mensup komprador büyük burjuvazinin ve eski bürokrasinin, ulemanın hâkim mevkiini, milli karakterdeki orta burjuvazi içinden palazlanan ve emperyalizmle işbirliğine girişen yeni Türk burjuvazisi, eski Türk komprador büyük burjuvazisinin bir kesimi ve yeni bürokrasi almıştır. Eski toprak ağalarının, büyük toprak sahiplerinin, tefecilerin, vur-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

252

SOL KEMALİZME BAKIYOR

guncu tüccarların bir kısmının hakimiyeti devam etmiş, bir kısmının yerini yenileri almıştır. Kemalistler, bir bütün olarak, milli karakterdeki orta sınıfın çıkarlarını temsil etmemekte, yukarıdaki sınıf ve zümrelerin menfaatlerini temsil etmektedir.

7. Politik alanda, hanedanlık çıkarları ile birleştirilmiş olan meşrutiyet idaresinin yerini, yeni hakim sınıfların çıkarlarına en iyi cevap veren idare, burjuva cumhuriyeti almıştır. Bu idare, sözde bağımsız, gerçekte siyasi bakımdan emperyalizme yarı-bağımlı bir idaredir.

8. Kemalist diktatörlük, sözde demokratik, gerçekte askeri faşist bir diktatörlüktür.

9. “Kemalist Türkiye bile, gittikçe daha çok bir yarı-sömürge ve gerici emperyalist dünyanın bir parçası haline gelerek nihayet kendini İngiliz-Fransız emperyalizminin kucağına atmak zorunda kalmıştır.”

10. Kurtuluş Savaşı'nı takip eden yıllarda, devrimin baş düşmanı Kemalist iktidardır. O dönemde komünist hareketin görevi, hakim mevkiini kaybeden eski komprador burjuvaziye ve toprak ağaları kliğine karşı, Kemalistlerle ittifak değil (böyle bir ittifak zaten hiçbir zaman gerçekleşmemiştir), komprador burjuvazinin ve toprak ağalarının bir başka kliğini temsil eden Kemalist iktidarı devirmek, yerine işçi sınıfı önderliğinde ve işçi-köylü temel ittifakına dayanan demokratik halk diktatörlüğünü kurmaktır.

(...)

1. Türkiye'de Kurtuluş Savaşı'nın sonundan itibaren komprador büyük burjuvazi ve toprak ağaları iktidara hakimdir. Fakat komprador büyük burjuvazi ve toprak ağaları iki büyük siyasi kliğe ayrılmıştır. İktidara ve devlet mekanizmasına hakim olan klik, önce İngiliz-Fransız emperyalizminin, 1935'lerden itibaren de Alman emperyalizminin işbirlikçiliğini yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar, genel olarak orta burjuvazi de bu kliğin safında yer almıştır.

2. İkinci Emperyalist Dünya Savaşı yıllarında Alman işbirlikçisi hakim klik, koyu bir faşizm uygulamasına ve vurgunculuk

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

İBRAHİM KAYPAKKAYA

253

politikasına girişmiştir. Bu klik, içinde işçi sınıfı dahil bütün demokratik güçlere, dışarda da SSCB'ne ve İngiliz-Fransız-Amerikan blokuna karşı Alman faşizminin safında yer almıştır. Fakat dünyadaki güçler dengesi ve SSCB'nin varlığı, bunların Alman faşistlerinin safında savaşa katılmasına engel olmuştur.

3. Öte yandan da daha sonra DP ve MP içinde örgütlenen, komprador büyük burjuvazinin ve toprak ağalarının muhalif kliği, bunun peşinde de, o zamana kadar CHP saflarında tali bir unsur olarak yer alan reformcu orta burjuvazi ve diğer demokratik unsurlar yer almıştır. TKP de bu kliğin kuyruğuna takılmıştır. Bunlar, dünya çapında Amerikan-İngiliz-Fransız blokuyla ve SSCB ile ittifak kurmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı, Alman faşistlerinin ve müttefiklerinin yenilgisiyle bitince, Türkiye'de bu blok güçlenmiştir. Fakat savaş sona erer ermez, ABD emperyalizminin desteğiyle ve CHP'nin Almancı faşist diktatörlüğüne halkın ve demokratik güçlerin duyduğu nefret ustalıklarla kullanılarak 1950'de DP iktidara getirilmiştir.

4. Böylece Alman emperyalizminin uşağı olan komprador büyük burjuvazinin ve toprak ağalarının yerini, ABD emperyalizminin uşağı olan komprador büyük burjuvazinin ve toprak ağalarının iktidarı almıştır. Söz konusu olan şey, “savaş sırasında vurgunculukla palazlanan büyük burjuvazi”nin “uluslararası sermayenin kanatları arasına iyice girmesi” değil, Alman emperyalizminin “kanatları”nın yerini, ABD emperyalistlerinin “kanatları”nın alması, Alman uşağı gericilerin yerini de ABD uşağı gericilerin almasıdır.

5. Proletaryanın ve küçük-burjuvazinin muhalefetini kendi bendinde boğan kararsız orta burjuvazi, bu muhalefeti bir müddet DP'nin kuyruğuna taktıktan sonra, DP'nin faşizan uygulamaları karşısında, tekrar muhalefetteki CHP katarına katılmıştır. Proletarya önderliğinde, bağımsız ve güçlü bir halk hareketinin yaratılamamış olması, işçi sınıfının, emekçi halkın ve demokratik unsurların muhalefetinin, komprador büyük burjuvazi ve toprak ağaları kliklerinin bazen birini, bazen diğerini iktidara getirmeye yarayan bir kaldıraç gibi kullanılmasına yol açmıştır.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

254

SOL KEMALİZME BAKIYOR

6. Muhalefetteyken “demokrasi” havarisi kesilen komprador büyük burjuvazi ve toprak ağası klikleri, iktidara geçtikleri zaman, en azılı halk düşmanı kesilmişlerdir.

İbrahim Kaypakkaya, *Seçme Yazılar*, s. 140-41
ve 149-51, Cihan Yay., 1978.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

EK 2

BÜTÜN DÜNYA İŞÇİLERİ BİRLEŞİNİZ!

*BOLŞEVİK**

FABRİKADA KESİLEN CEZALAR VERGİLER HAYAT PAHALILIĞI TÜRKİYE'DE AMELENİN VAZİYETİ

ÜÇÜNCÜ ENTERNASYONALİN SEKSİYONU
TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI
NEŞRİYATINDAN 1927

“BİZİ İNKÂR EDİYORLAR...”

Bir ay kadar evvel Türkiye Burjuvazisinin dalkavukluğu vazifesini gören Türkiye gazetelerinin bir ikisinde Türkiye’da amele sınıfının varlığı, yokluğu hakkında iki üç makale çıktı. İntişar eden makaleler, Türkiye’da amele sınıfının yokluğunu isbata mâtuf makalelerdi.

Amele sınıfının menfaati; burjuva rejimi ve içtimaî kuruluşu dahilinde her zaman her yerde sınıfların mevcut olduğunu, bunların yekdiğeriyle hali mücadelede bulunduğunu gösterir. Burjuvazi bunun aksini yapar. O; bilhassa bu can alıcı noktanın üzerinden atlar. Ona esrarlı bir perde çeker. Ameleye onun bir sınıf olduğunu asla göstermek istemez. Amele sınıfını inkâr için mevcut cemiyette sınıfların yok olduğunu iddia eder. Güneş kadar açık hakika-

* Kaynak: Mete Tunçay, “Türkiye’de Solun Tarihinden”, *Tarih ve Toplum*, Şubat 1991. Tunçay’ın notundan, *Bolşevik*’in 64 yıl önce şapirografla teksir edilmiş tamamı 40 sayfa tutan bir yeraltı dergisi olduğunu öğreniyoruz.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

256

SOL KEMALİZME BAKIYOR

tı örtbas etmek için bin dereden su getirir. Üzerine zehirli çiçeklerini saçar. Bu uğurda hiçbir riya ve sahtekârlıktan çekinmez.

İşte Türk burjuvazisinin kuklalığını yapan Türk gazetelerinde intişar eden makaleler de aynı meal ve mahiyette idi. Türkiye burjuvazisi kürrenin her yerinde olduğu gibi, menfaat ve gaye itibarıyla yekdiğerine zıt ve hali mücadelede olan Türkiye'daki sınıfları inkâr ediyor. Hatta varlıklarına ait ses çıkarılmasını istemiyor. Burjuvazi bugün Türkiye'da fakir ve zengin, amele ve patronun mevcut bulunmadığını "halk" mefhumu gibi eski ve yıkık bir çatının altına sokuyor. Aynı hak ve menfaate malik olmayan amele ile patronu müsavi göstermek için "milliyet" bayrağını çekiyor. Emtia iktisadiyatının iki yekdiğerine zıt ayrılığı ihtiva eden "halkı" aynı hak, hürriyet ve müsaadata sahip insanlar diyor. Bunu isbat için Türkiye'daki... fabrikalarda çalışan amelelerin... olduğunu, inkişaf etmediğini ileri sürüyor. Ecnebi-Türk kumpanyalarının, fabrika ve müesseselerinin ameliyi istismar etmelerini saklamak için, amele sınıfını, yoksul kitleleri, onların kurtuluş mücadelelerinde piştarlık vazifesini gören Kommünist fırkasını ve amele birliklerini red ve inkâr ediyor.

Kommünist fırkasının ameleye neşrettiği beyanname münasebetiyle, Türk burjuvazisinin uşaklığı vazifesini gören gazeteler: "Türkiye'da zengin ve fakir, patron ve amele yoktur." diye bağır-maya başladılar. "Türk milleti kommünist olmaz, Kommünist fırkasının arkasından yürümez." gibi telaşeli telaşeli yaygaralar kopardılar. Buna mukabil aynı matbuat Türk burjuvazisinin amele sınıfını ezen hükümet cihazının Ameli Teali Cemiyetini kapatmasına, heyeti idaresini hapse tıkmamasına, Kommünistlere polis müdüriyetinde görülmedik işkenceler yapmasına ses çıkarmıyorlar. Bu hususta gazeteler bir kelime yazmıyorlar. Hükümetin Sultan Hamit devrinden daha beter, amele sınıfına karşı kullandığı tedhiş siyasetine sükûtle mukabele ediyorlar.

Burjuvazi; amele sınıfının kör, cahil, şuarsuz olarak kalmasını, sınıf benliğine sahip olmamasını ister. Bu işi vekayii tahrif etmekle, kendi zehirli mefkûrelerini amele sınıfına binbir çeşit vasıtalar-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

BOLŞEVİK 1927

257

la aşlamakla veyahut hadisata karşı ses çıkarmamakla yapar. Bugün Türk burjuvazisi, onun hükümet ve matbuatı da aynı işi görüyor.

Türk burjuvazisi eğer, Türkiye’da amele sınıfının mevcut bulunduğunu, onun menfaat ve gayesinin büsbütün ayrı olduğunu ilan edecek olursa: amelenin bir çok haklarını tanımak mecburiyetinde kalır. Mesela, böyle bir şeyi kabul edecek olursa, amele hürriyeti matbuat, hürriyeti kalâm, serbest miting, serbest içtima, serbest birlik, açık kommünist fırkası, mürtecilerin hukukunu tahdit ve amelenin iştirakini temin eden bir dereceli intihap, amele kadına aynı siyasî ve iktisadî hak ilh... gibi bir sürü metalibatı tanıması, kabul etmesi lâzım gelir.

Halbuki bu iş Türk burjuvazisinin işine hiç gelmez. O, suyu ta baştan kesiyor. Bir taraftan amele sınıfının varlığını inkâr, diğer taraftan ona yapılan haksızlıkları, amele sınıfından saklıyor. Fakat Türk burjuvazisi bilmelidir ki; Bugünkü Türkiye’nin iktisadî-siyasî dinamik mihverini, temel taşını teşkil eden biziz. Amele sınıfı varız ve olacağız. Olmak ve mevcudiyetimizi isbat için çarpışacağız. Cihan proletaryasının mücadeleci bir parçası olduğumuzu sınıf şuurumuzla, sınıf teşkilatlarımızla, sınıf mücadelemizi sevk ve idarede alî siyasî piştari mübaremiz olan Kommünist fırkamızla gösteriyor ve göstereceğiz.

Sınıf varlığımızı iktisadî, siyasî ve ilmî bir surette izah ve isbat etmeyi diğer bir bahse bırakıyoruz.

—

İnkılâp ve burjuvazi: Sultanlık ve emperyalizmden istismar sandalyasının siyasi mevkiini alıncaya kadar amelenin yüzüne bakar ve yapmacıktan güler. İstismar tahtına hâkim olunduktan sonra ameleye zından ve dar ağaçları hazırlar!

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

258

SOL KEMALİZME BAKIYOR

İNKILAP VE TÜRK BURJUVAZİSİ

Türk burjuvazisi ve onun icra vasıtası hükûmet dün inkılâpçı idi. Bugün aksi inkılâpçımadır.

Bunun iki vasfını yekdiğerinden ayırabilmek için gayet kısa bir surette mazisinin tahliliyle bugünkü vaziyeti tesbit etmek kâfidir.

Türkiye burjuvazisinin menfaatleri padişahlık devrinin rejimiyle taban tabana zıt geldiği günlerde kendi menafini müdafaa edici bir rejim, bir sistem kurabilmek için Sultanın hükûmeti ile mücadeleye girişti. Uzun süren bu mücadele seyri, en nihayet Anadolu'da yeniden kuvvet bulan burjuva harekâtı, emperyalizm ile birleşerek karşısına çıkan sultan hükûmetini ve emperyalistlerini Türkiye'dan koğması bütün Türkiye'da hâkimiyetini kurmasıyla neticelendi. Şüphesiz ki, burjuvazinin emperyalistlerle ve sultan hükûmetiyle mücadelesine Türk proletaryası da dişi ile tırnağı ile çalışarak yardım etti. Çünkü sultan hükûmetiyle burjuvazinin mücadelesi ileri hareketti. Burjuvazi, kendi menfaatine uygun bir nizamı içtimaî kurarken, diğerk taraftan sultanlığın bekayasısı olan tekkeler, mütegalibeler vesaireyi kökünden silip süpürmek isterken, şiarı şöyle idi.

“Sultan hükûmetinin, halkın üzerine musallat ettiği bu köhne-miş tekkelerin, köylünün sırtından geçinen mütegalibelerin parçalanıp yıkılması lâzımdır.” diyordu.

1923 İzmir iktisat kongresinde böyle inkılâpçı şiarlarıyla meydana çıkan burjuvazi, o günkü entrikalarını çevirmek için işçi kitlesine de bir çok vaatlerde bulunarak inkılâpçılığını ilân etmişti. Burjuvazinin tam ve en keskin inkılâpçı olduğu anlar, bu zamanlardır. Hakikaten burjuvazi bu cezrî hareketleriyle sultan hükûmetini ve ondan arta kalan usüllerin bir çoğunu yıktı, parçaladı. Tamamiyle kendi menfaatine uygun bir rejim ve bir sistem kurdu. Hâkimiyetini ilân etti. İşte burjuvazi buraya kadar inkılâpçı rolünü oynadı. Bundan sonra ne görüyoruz! Bundan sonra burjuvazi

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

BOLŞEVİK 1927

259

memleket dahilinde kendi menfaati ile taban tabana zıt olan işçi sınıfının ileriye doğru yürüyen harekâtıyla karşılaşılıyor. Fakat, burjuvazinin menfaati bugünkü kurulmuş sistem ile tetabuk ettiği için o, artık burnundan ilerisini görmüyor. Nasıl sultan hükümeti, kendi menafii ile... nayan bir usûlün müdafaası yolunda yuvarlanıp gitti ise, bugün yepyeni bir nizam-ı içtimâîye doğru koşan hareketin karşısında burjuvazi de aynı ölüme mahkûmdur.

İzmir iktisat kongresinde o gün için bir takım vaatlerle işçiyi okşayan burjuvazi bugün o vaatlerini olduğu gibi geri almış bulunuyor. Burjuvazi hâkimiyetini kuralı altı sene oldu. Bu hâkimiyetin temininde kendinden fazla rol oynayan işçiye; patronlara karşı kendisini müdafaa edeceği en basit hak olan, kanununu bile çıkar mamıştır. Bu kanunsuz, nizamsız burjuva rejiminin hâkim olduğu memlekette ahtapotlar gibi yapışıp kanını emen patronlara karşı işçinin meydana getirdiği teşkilâtları hükümet, uşağı olduğu burjuvazinin hesabına hemen kapattı. İşçilerin ileri gelen rehberlerini bir aydan beri Polis Müdüriyetinde çeşit çeşit işkencelerle inletiyor. Fakat biz işçiler, bunları tarihin seyrinde tabii buluyoruz. Dün, Sultan hükümetinin karşısında burjuvazinin bugünkü hükümeti idam kararları ile tehdit edilirken o tarihi vazifesini yapmakta bir an geri kalmamış, nasıl inkılâbını tahakkuk ettirmişse, işçi sınıfı da bu tehditlere kulak asmadan rehber kadrolarını günden güne takviye ediyor, saflarını sıklaştırıyor, tarihin emrettiği zaruri yoldan durmadan yürüyor.

Biz, işçilerin şiarı şudur:

Dün inkılâpçı olan burjuvazi bugün aksi inkılâpçı, onun hükümeti ise mürtecidir.

Hiçbir zaman sükûnet göstermeden yürüyen içtimâî hayat, bugünkü terörün sedlerini pamuk ipliği gibi koparacak, bir çöp gibi kıracaktır.

Zindanlar dar ağaçları işçinin kurtuluş yoluna sed çekemez. Güneş üfürmekle söndürülemez.

(...)

Yazar ve Yayınca tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

260

SOL KEMALİZME BAKIYOR

BUGÜNÜN ŞİARLARI

Millî burjuvazi Türk proletaryasının en azılı millî düşmanıdır.

Sermayenin “emeğe” karşı hücumunu def’etmek ve mukabil hücumu geçmek ancak teşkilâtla olur.

Millî burjuvazinin inkilâpçılığı, kendisine selef olan [feodalizmi?] yıkıncaya, emperyalizmi dahilî pazarlardan kovuncaya kaddır.

Her burjuva hükûmeti gibi Kemalist hükûmeti de Türk burjuvazinin amelesi sınıfı üzerindeki hâkimiyetini devam ettiren cebir ve tazyik cihazıdır.

—

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

Özgeçmişler

METE TUNÇAY

1958’de A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesini bitiren Mete Tunçay, aynı kurumda Âmme Hukuku kürsüsüne asistan girdi. 1961’de Özgürlük Kuramları üstüne doktorasını verdi; iki yıl Londra İktisat ve Siyaset Bilimi Okulu’nda incelemeler yaptı. 1966’da Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925 konusundaki araştırmasıyla Siyasal Teoriler doçenti oldu. SSCB’nde, ABD’nde ve Almanya’da bilimsel çalışmalarda bulundu. 1981’de TC’nde *Tek-Parti Yönetiminin Kurulması* 1923-1931 kitabını yayımladı. Başka yapıtlarının yanı sıra, Aristoteles’ten David Hume’a ve Karl Popper’e değin birçok yazardan çevirileri çıktı. 1983-1990 arasında “1402’lik” oldu. 1984’ten bu yana aylık *Tarih ve Toplum* dergisini yönetiyor.

LEVENT KÖKER

1958’de Ankara’da doğdu. Tarsus Amerikan Lisesi ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. A. Ü. SBF’de Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde doktorasını yaptı. Gazi Üniversitesi Siyasal Teoriler doçenti oldu. Halen Gazi Üniv. İİBF Kamu Yönetimi Bölümü’nde çalışmaktadır. *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İki Farklı Siyaset ve Demokrasi Üzerine* adlı üç kitabı var.

TAHA PARLA

1945’te Ankara’da doğdu. Yüksek öğrenimini 1968’de Robert Kolej İç İdaresi ve İktisat Yüksek Okulu’nda (şimdi Boğaziçi Üniversitesi) tamamladı. Columbia Üniversitesi’nden Uluslararası İlişkiler maste-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

262

SOL KEMALİZME BAKIYOR

ri (1973), Ortadoğu Etüdleri sertifikası (1975), Siyaset bilimi doktora (1980) aldı. 1976-81 arasında Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. YÖK nedeniyle istifa etti. 1982-91 arasında, başta İletişim Yayınları olmak üzere, çeşitli yayınevlerinde yayın yönetmenliği ve danışmanlığında bulundu. 1991'de Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne döndü. Yayımlanmış kitapları *The Social and Political Thought of Ziya Gökalp*, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporalizm*, *Türkiye'de Anayasalar*, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Kaynakları Cilt 1 Atatürk'ün Nutuk'u*.

KÜRŞAT BUMİN

1947'de Sivas'ta doğdu. A.Ü. D.T.C.F.'den mezun olduktan sonra sekiz yıl Fransa'da kaldı. Beş yıldır Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi. *Sivil Toplum ve Devlet*, *Batı'da Devlet ve Çocuk*, *Demokrasi Arayışında Kentler* adında üç kitabı var. *Yeni Gündem* ve *Birikim* dergileri yazarlarından.

ASAF SAVAŞ AKAT

1942'de Ankara'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni, 1966'da İ.Ü. İktisat Fakültesi'ni bitirdi. İngiltere East Anglia Üniversitesi'nde lisansüstü eğitim yaptı. London School of Economics'te araştırma görevlisi olarak bulundu. 1980'de profesör oldu. 1982'de YÖK'ü protesto ederek üniversitedeki görevinden istifa etti. DSP'nin kuruluşuna katkıda bulundu. 1987'de SHP'ye üye oldu. TÜSES Vakfı kurucuları arasında yer aldı. Halen özel sektörde yöneticilik yapıyor ve Marmara Üniversitesi'nde ders veriyor. *İktisadi Analiz*, *Alternatif Büyüme Stratejileri*, *Sosyal Demokrasi Gündemi* adlı üç kitabı bulunuyor.

ŞİRİN TEKELİ

1944'de doğdu. Ank. Kız Lisesi ve Lousanne Üniversitesi'nden mezun oldu. 1973'te İ. Ü.'de doktorasını verdi. 1978'de doçent oldu. 1981 yılında YÖK nedeniyle İ.Ü.'den istifa etti. O tarihten bu yana serbest araştırmacı ve çevirmen olarak çalışıyor. 1990'da Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi'nin kurucularından biri oldu. Ki-

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

ÖZGEÇMİŞLER

263

tapları; *David Easton'un Siyaset Teorisi* (doktora tezi) (76), *Kadınlar ve Siyasal Hayat* (82), *Kadınlar İçin* (88), *Kadın Bakış Açısından 80'ler Türkiye'sinde Kadın* (derleme) (90), (1991'de Almanya'da yayımlandı). TÜSES için "Kadın Erkek Eşitliği Politikası ve Devlet" adlı araştırmayı hazırladı (1990). On kadar da çeviri kitabı yayımlandı.

MURAT BELGE

1943'te Ankara'da doğdu. İngiliz Erkek Lisesi ve İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Bu fakülteye asistan olarak girdi. 1968'de doktorasını verdi. 12 Mart'ta mahkum oldu. 1974 affından sonra tekrar üniversiteye döndü. 1980'de doçent oldu. YÖK nedeniyle istifa etti. 1981'den beri İletişim Yayınları Genel Yayın Yönetmenliği'ni sürdürmektedir. Ayrıca Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi ve haftalık *Yeni Gündem* dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. Çeşitli dergilerde yazılar yazdı. Eserleri: *Tarihten Güncelliğe* (1983), *Sosyalizm Türkiye ve Gelecek* (1989), *Marksist Estetik - C. Cauldwell Üzerine Bir İnceleme* (1989). Ayrıca çeşitli çevirileri bulunmakta.

ERTUĞRUL KÜRKCÜ

1948'de doğdu. ODTÜ'de Mimarlık okudu. 1970-71 DEV-GENÇ başkanı, THKP-C Genel komite üyesi. 1972'den 1986'ya kadar hapiste yattı. Çıktıktan sonra Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi'nin editörlüğünü yaptı. Halen *Demokrat* dergisinde yazmakta ve yayıncılıkla uğraşmaktadır.

SEYFİ ÖNGİDER

1954'te doğdu. Siyasi çalışmaları nedeniyle İ. Ü. İktisat Fakültesi'ndeki eğitimini yarıda bıraktı. 1970'li yıllarda devrimci gençlik hareketi içinde yer aldı. Devrimci Öğrenciler Birliği'nin ilk başkanı (1978-79). *Kurtuluş Sosyalist Dergi* ve haftalık *Kurtuluş* gazetesinde çalıştı ve yazılar yayımladı. 1984'te tutuklanarak 3.5 yıl cezaevinde kaldı. Kurtuluş davasında yargılanarak 11 yıl ceza aldı. *İşçi Dünyası* gazetesi, *Yeni Öncü* ve *Sosyalizm Yolunda Kurtuluş* dergilerinde C. Morali imzasıyla yazdı/yazıyor.

Yazar ve Yayıncı tarafından telif hakları serbest bırakılmış eserdir

264

SOL KEMALİZME BAKIYOR

METİN ÇULHAOĞLU

1947'de doğdu. 1970'te ODTÜ Ekonomi bölümünden mezun oldu. 1968'den itibaren TİP üyesi. 1968-69 ODTÜ Sosyalist Fikir Klübü yöneticisi. 1975-78 TİP Çankaya İlçe Başkanı ve *Yürüyüş* dergisi yazarı. 1978 yılında TİP'ten ihraç edildi 1979-80'de *Sosyalist İktidar* dergisini çıkarttı. Bu dergide yer alan bir yazısından dolayı 1983-86 arasında hapis yattı. 1986'dan bu yana *Gelenek* dergisinin çıkartılmasıyla uğraşiyor ve bu dergide yazıyor.

CEMAL YARDIMCI

1961'de Antakya'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve İ.T.Ü. Makina Mühendisliği'nden mezun olduktan sonra Boğaziçi Üniversitesi Nükleer Mühendislik Bölümü'nde yüksek lisans yaptı. Yüksek lisans sırasında B. Ü.'de araştırma görevlisi olarak çalıştı. Halen Hava-İş Sendikası'nda danışman olarak çalışıyor ve B. Ü. Ekonomi Bölümü'nde doktora yapıyor. 1977'de TİP'e üye oldu. Bir ara Eminönü İlçe Sekreterliği yaptı. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*'nde "Kurtuluş Savaşı ve Kemalizm"le ilgili bölümlerin yazımına katıldı. *İktidar Yolu* dergisinde yazılar yazdı. *11 Tez* dergisinin yazı kurulunda yer alıyor.

AHMET İNSEL

1955 yılında İstanbul'da doğdu. Lise sonrası eğitimini Paris'te yaptı. Paris 1 Pantheon-Sorbohhe Üniversitesi İktisat Fakültesinde doçent olan, A. İnsel, 1991'den beri aynı fakültenin dekanlığı görevini sürdürüyor. *Türkiye Toplumunun Bunalımı* adlı kitabı 1990 yılında Birikim yayımlarından çıktı. Fransızca iki kitabı ise *Le Turquie entre l'Ordre et le Développement*, 1984'de, *Tiers. Monde: Poids et Mesures* (Glachant ve Jacob'la ortak) 1982'de Paris'te yayımlandı. A. İnsel, Türkiye'de *Birikim* dergisinin, Fransa'da ise *La Revue MAUSS* adlı eleştirel toplumbilim dergisinin editörleri arasında yer alıyor.

AYDIN ÇUBUKÇU

1947’de doğdu. Silahlı eylemleri yüzünden tutuklandığında SBF-Basın Yayın Yüksek Okulu öğrencisi ve Dev-Genç Genel Yönetim Kurulu üyesiydi. Önce idama mahkûm oldu; bu hüküm, 1974’te çıkan af yasasıyla 30 yıl ağır hapse çevrildi. 1972’den 1991’e kadar aralıksız olarak çeşitli cezaevlerinde kaldı. *Mantık ve Diyalektik*, *Kültür ve Politika* yayınlanmış iki kitabı... *Özgürlük Dünyası* dergisinde politika, felsefe ve kültür sorunları üzerine yazıyor.

—